

ESKİŞEHİR İKTİSADİ VE TİCARİ İLİMLER AKADEMİSİ
EKONOMİ FAKÜLTESİ

9064

t
43

T. C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

GELİŞEN TÜRKİYE'DE İHRACATIN YAPISAL ANALİZİ VE İHRACATA YÖNELİK DIŞ TİCARET POLİTİKASI

(Doçentlik Tezi)

T. C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ

Dr. S. Rıdvan KARLUK
Ekonomi Kürsüsü Öğretim Görevlisi

ESKİŞEHİR, 1979

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	VII
ÇALIŞMADAKİ TABLOLAR.....	IX
GİRİŞ.....	XII

BİRİNCİ BÖLÜM

İHRACATA YÖNELİK DIŞ TİCARET POLİTİKASININ TEORİK TEMELLERİ

I. DIŞ EKONOMİ POLİTİKASININ TANIMI (AMAÇ VE ARAÇLAR).....	1
1. Genel Ekonomi Politikası İçinde Dış Ekonomi Politi- kası.....	1
A. Dış Ekonomi Politikasının Kapsam ve Tanımı.....	1
B. Başlıca Dış Ekonomi Politikaları.....	3
a) Dış Ticaret Politikası.....	3
b) Ödemeler Dengesi Politikası.....	4
c) Dış Yatırım Politikası.....	6
d) Dış Yardım Politikası.....	7
2. Dış Ekonomi Politikasının Amaçları.....	7
A. Kendi Kendine Yeterlik.....	8
B. Ekonomik Refah.....	8
C. Ekonomik Koruma.....	8
D. Tam İstihdam Sağlama.....	8
E. Ödemeler Dengesini Sağlama.....	8
F. Ekonomik Kalkınma.....	8
3. Dış Ekonomi Politikasının Amaçları.....	9
A. Tarifeler.....	10
B. Tarife Dışı Kısıtlamalar.....	10
C. İhracatı Teşvik İçin Mali Yardımlar.....	11
D. Döviz Kontrolü.....	12
II. DIŞ TİCARET POLİTİKASI İLE EKONOMİK KALKINMA ARASINDAKİ İLİŞKİLER VE İHRACAT YÖNLÜ GELİŞME.....	12
1. Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Kalkınma Arasında- ki Temel Teorik İlişkiler.....	12
A. Statik Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ile Ser- best Dış Ticaret Politikası Arasındaki İlişkiler.	12
B. Statik Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisine Da- yanan Serbest Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Kalkınma.....	15

C. Günümüzde Gelişmekte Olan Ülkeler Yönünden Serbest Dış Ticaret Politikası İzlenmesinin Ekonomik Kalkınma Yönünden Değerlemesi.....	20
2. Ekonomik Kalkınmada İhracat Gelişim Modelleri.....	25
A. İhracatın Ekonomik Kalkınmada Öncü Sektör Olması....	26
B. İhracatın Ekonomik Kalkınmada Geri Bıraktıracı Sektör Olması.....	33
C. İhracat Gelişim Modelleri Arasında Tercih Sorunu....	38
3. İhracata Bağımlı Bir Ekonominin Kalkınma Sürecinde Karşılaşabileceği Sorunlar.....	40
A. Genel Olarak.....	40
B. Ekonomik Kalkınmada Döviz Darboğazı ve Dış Ticaret Açığı Sorunu.....	44
C. Dış Ticaret Hadleri ve Ekonomik Kalkınma Sorunu....	54
III: İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASI VE İHRACATIN GELİŞTİRİLMESİ SORUNU.....	67
1. İhracatı Teşvik Politikasının Kapsamı ve İthal İkamesi Politikası ile Karşılaştırması.....	67
A. İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ile İhracatı Teşvik Politikasının Genel Anlamı.....	67
B. İhracatı Teşvik Politikası ile İthal İkamesi Politikasının Karşılaştırması.....	71
2. İhracatı Teşvik Politikası Olarak İhracatı Teşvik Tedbirleri ve Bu Tedbirlerin Ekonomik Etkinliği....	73
A. İhracatı Teşvik Tedbirlerinin Anlamı ve Çeşitleri.....	73
a) Genel Olarak İhracatı Teşvik Tedbirlerinin Anlam ve Kapsamı.....	73
b) Başlıca İhracatı Teşvik Tedbirleri.....	74
B. İhracatı Teşvik Tedbirlerinin Ekonomik Etkinliği Sorunu.....	78
3. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) Çerçevesinde İhracat Yardımları ve Gelişmekte Olan Ülkeler.....	81
4. Gelişmekte Olan Ülkeler ve İhracatı Teşvik Tedbirleri.....	85

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE İHRACATININ YAPISAL ANALİZİ

I. TÜRK EKONOMİSİNDE DİŞ TİCARETİN YERİ VE ÖNEMİ.....	90
1. Cumhuriyet Döneminde Dış Ticaret Değerlerinde Görülen Genel Gelişim.....	90
A. Türkiye'nin Dünya Ticareti İçindeki Yeri ve Önemi...	90
B. Cumhuriyet Döneminde Dış Ticaret Değerlerinde Gözlenen Gelişimler.....	92
a) Dış Ticaret Hacmindeki Genel Gelişim.....	92
b) Dış Ticaret Hacmi İçinde İthalat.....	92
c) Dış Ticaret Hacmi İçinde İhracat.....	93
C. Dış Ticaret Açığındaki Gelişim.....	95
D. Fert Başına İhracat ve İthalat.....	96
2. Dış Ticaret ve İhracatın Türk Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi.....	97
A. Gayrisafi Milli Hasıla İçinde Dış Ticaret Hacminin Gelişimi.....	97
B. Gayrisafi Milli Hasıla İçinde İhracatın Gelişimi....	99
C. Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın Oluşumu ile İhracatta Tarım ve Sanayi Sektörlerinin Gelişimi.....	100
D. Gayrisafi Milli Hasıla, Dış Ticaret ve İhracat Artış Hızları.....	102
II. TÜRKİYE'DE İHRACATIN GENEL GELİŞİMİ.....	102
1. İhracatın Genel Gelişiminde Görülen Eğilim.....	102
2. İhracatın İthalatı Karşılama Oranında Görülen Gelişim.	107
3. Başlıca Üç Temel İhracat Sektöründe Görülen Gelişim...	108
4. Dünya ve Başlıca Bölgelere Göre İhracat Artış Hızlarının Türkiye İhracat Artış Hızı ile Karşılaştırması....	117
A. Genel Olarak İhracat Artış Hızları.....	117
B. Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırmasına Göre İhracat Artış Hızları.....	118
III. TÜRKİYE İHRACATINDA GÖRÜLEN YAPISAL DEĞİŞİM VE İHRACATIN ÖZELLİKLERİ.....	123
1. Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırmasına Göre Dünya ve Türkiye İhracatı İçinde Önemli Mal Kesimlerinin Yeri ve Önemi.....	123
2. Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırmasına Göre Genel, İlkel ve İşlenmiş Ürün İhracatındaki Gelişim..	126

A. Genel Gelişim.....	126
B. İlkel Ürünler İhracatındaki Gelişim.....	129
C. İşlenmiş Ürünler İhracatındaki Gelişim.....	133
3. Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırmasına Göre Türkiye İhracatında Başlıca Yer Tutan Ürünlerin İhra- cat Gelişimleri.....	136
4. Geniş Ekonomik Türler Sınıflandırmasına Göre İhracatın Genel Gelişimi.....	143
5. Yatırım, Ara ve Tüketim Malları Sınıflandırmasına Göre İhracatın Genel Gelişimi.....	149
6. Türk Gümrük Giriş Tarife Cetveline Göre Türkiye İhra- catında Başlıca Yer Tutan Ürünlerin İhracat Özellikle- ri.....	152
A. Yaprak Tütün ve Tütün Döküntüleri.....	152
B. Karde Edilmemiş veya Taranmamış Pamuk.....	162
C. Kabuksuz Fındık.....	165
D. Taze ve Kurutulmuş Üzüm.....	168
E. Taze ve Kurutulmuş İncir.....	172
F. Zeytinyağı.....	174
G. Yağlı Tohum ve Zeytin Küspeleri.....	176
H. Pamuk ve Pamuklu Dokuma.....	177
I. Pamuk İplikleri.....	179
J. Krom Cevheri.....	181
IV. İHRACAT FİYAT VE MİKTAR İNDEKSLERİNDEKİ GELİŞİM VE DIŞ TİCARET HADLERİ.....	184
1. Türkiye'de İhracat Fiyat ve Miktar İndeksleri ve Geliş- mekte Olan Ülkelerle Karşılaştırması.....	184
2. Türkiye'de Dış Ticaret Hadleri ve Diğer Ülke Grupları ile Karşılaştırması.....	191
V. TÜRKİYE İHRACATININ BÖLGELERE GÖRE GELİŞİMİ.....	197
1. Kıtalar ve Özel Ülke Gruplarına Göre İhracat.....	197
2. Üç Temel Para Bölgesine Göre İhracat.....	199
3. Başlıca Ekonomik Bölgelere Göre İhracat.....	201
4. Başlıca Ülkelere Göre İhracat.....	204

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İHRACATA YÖNELİK DIŞ TİCARET POLİTİKASI

I. TÜRKİYE'DE CUMHURİYETİN KURULUŞUNDAN PLANLI DÖNEME KADAR VE PLANLI DÖNEMDE İHRACATA YÖNELİK DIŞ TİCARET POLİTİKASI	206
1. Cumhuriyetin Kuruluşundan Planlı Döneme Kadar İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası.....	206

2. Planlı Dönemde İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası:	
İhracat Program ve Gerçekleşmeleri.....	211
A. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde(1963-1967) İhracat Politikası, Hedefler ve Gerçekleşmeler.....	211
B. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde(1968-1972) İhracat Politikası, Hedefler ve Gerçekleşmeler.....	221
C. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde(1973-1978) İhracat Politikası, Hedefler ve Gerçekleşmeler.....	229
D. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1979-1983) İhracat Politikası ve İhraçat Hedefleri.....	237
II. TÜRKİYE'DE İHRACATA YÖNELİK DIŞ TİCARET POLİTİKASI ARACI OLARAK TEŞVİK TEDBİRLERİ.....	244
1. İhracatta Vergi İadesi.....	244
A. Genel Olarak İhracatta Vergi İadesi.....	244
B. 261 Sayılı Kanuna Göre İhracatta Vergi İadesi.....	245
C. 933 Sayılı Kanuna Göre İhracatta Vergi İadesi.....	247
D. 1970 Dönemi Sonrası İhracatta Vergi İadesi.....	250
2. İhracatta Finansman Kolaylıkları, Sanayici İhracatçılara Proje Bazında Döviz Tahsisi, Kredili İhracat, İmalatçı İhracatçılara Sağlanan Transfer Kolaylıkları ve Kur Garantisi.....	252
A. İhracatta Finansman Kolaylıkları.....	252
a) Vergi, Resim ve Harç İstisnası.....	253
b) Selektif Kredi Uygulaması.....	254
c) İhracatı Geliştirme ve Teşvik Fonu.....	256
d) İhracatta Reeskont Kolaylığı.....	258
e) Merkez Bankası'nın İhracat Bedellerine İlişkin Kambiyo Çeklerini Satın Alması.....	258
B. Sanayici İhracatçılara Proje Bazından Döviz Tahsisi.	
C. Kredili İhracat.....	262
D. İmalatçı İhracatçılara Sağlanan Transfer Kolaylıkları.....	264
E. Kur Garantisi.....	266
III. İHRACATIN VERGİ İADESİ YOLUYLA TEŞVİK EDİLMESİ SONUCUNDA İHRACATTA GÖRÜLEN GELİŞİM VE YAPISAL DEĞİŞİM.....	267
A. İhracatta Vergi İadesi Uygulanması Sonucunda Görülen Gelişim.....	267

B. Başlıca İmalat Sanayii Dallarına Göre Vergi İadesi Uygulaması Sonucunda İhracatta Görülen Gelişim ve Ya- pısal Değişim.....	271
C. Başlıca İmalat Sanayii Dallarına Göre İhracatın Vergi İadesi Esneklik Katsayıları.....	276
SONUÇ.....	273
EKLER.....	284
KAYNAKLAR.....	305

KISALTMALAR

AER	- The American Economic Review
agm	- adı geçen makale
age	- adı geçen eser
agk	- adı geçen kaynak
agt	- adı geçen tebliğ
ATOD	- Ankara Ticaret Odası Dergisi
AET	- Avrupa Ekonomik Topluluğu
APA	- Avrupa Para Anlaşması
BEC	- Broad Economic Categories
BISD	- Basic Instruments and Selected Documents
BBYKP	- Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BTN	- Brussels Tariff Nomenclature
DPT	- Devlet Planlama Teşkilatı
DİE	- Devlet İstatistik Enstitüsü
DBYKP	- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
EBİM	- Elektronik Bilgi İşlem Merkezi
ed	- Edited
EJ	- The Economic Journal
EFTA	- European Free Trade Area
ESADER	- Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi
İSEKH	- Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti
EMA	- European Monetary Agreement
ERU	- European Payments Union
EEC	- European Economic Community
ECLA	- Economic Commission for Latin America
FAO	- Food and Agricultural Organization
GATT	- General Agreement on Tariffs and Trade
GSMH	- Gayrisafi Milli Hasıla
GSYİH	- Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
ILRD	- International Bank for Reconstruction and Development
İSOD	- İstanbul Sanayi Odası Dergisi
İFM	- İktisat Fakültesi Mecmuası
İGEME	- İhracatı Geliştirme ve Etüd Merkezi
İPD	- İktisadi Planlama Dairesi
İBYKP	- İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
JPE	- Journal of Political Economy

JDS	- Journal of Development Studies
Ks	- Kyklos
OECD	- Organization for Economic Cooperation and Development
ODTÜ	- Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Öİİ	- Özel İhtisas Komisyonu
QJE	- Quarterly Journal of Economics
RES	- Review of Economic Studies
RCD	- Regional Cooperation for Development
RG	- Resmi Gazete
SEFD	- Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
SITC	- Standart International Trade Classification
SITC Rev.	- Standart International Trade Classification, Revised
UNCTAD	- United Nations Conference on Trade and Development
UN	- United Nations
UNIDO	- United Nations International Development Organization
US	- United States
ÜEYKP	- Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
vd	- ve devamı
Vol	- Volume
Y.Ü.D.	- Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen

ÇALIŞMADAKİ TABLOLAR

Tablo İsmi	Tablo No.	Sayfa
Dış Ekonomi Politikası Araçları.....	I.1.....	9
Dünya Üretim ve İhracatındaki Gelişimler: 1913-1959..	I.2.....	37
Dış Ticaret Hadlerindeki Gelişimler: 1876-1948.....	I.3.....	58
Dünya Ülkelerinde Başlıca İhracatı Teşvik Tedbirleri Uygulama Tipleri.....	I.4.....	88
Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye'nin Dünya Ticareti İçindeki Yeri ve Önemi.....	II.1.....	91
Cumhuriyet Döneminde Dış Ticaret Değerleri.....	II.2.....	94
Gayrisafi Milli Hasıla, Dış Ticaret Hacmi ve İhracat.	II.3.....	98
Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın Oluşumunda Tarım ve Sana- yi Sektörlerinin Payı ve İhracat İçindeki Yüzde Oran- ları.....	II.4.....	101
İhracatımızın Beş Yıllık Değerleri, Yıllık Ortalama- ları ve Gelişim İndeksi.....	II.5.....	105
Türkiye İhracatının Gerçek Gelişimi.....	II.6.....	106
Cumhuriyet Döneminde İhracatın Sektörlere Göre Dağı- lımı.....	II.7.....	113
Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve İhracatta Sektör Payları- nın Gelişimi(Yüzde).....	II.8.....	115
Türkiye, Dünya ve Başlıca Bölgelerin İhracat Artış Hızları(Yüzde).....	II.9.....	118
Başlıca Bölgelere Göre SITC Mal Kesimlerinde Yıllık Ortalama İhracat Artış Hızları(Yüzde).....	II.10....	121
Dünya İhracatı İçinde Bölgelerin ve Önemli Mal Kesim- lerinin Payları(Yüzde).....	II.11....	124
Türkiye İhracatının SITC Mal Kesimlerine Göre Dağı- lımı.....	II.12....	127
Türkiye İhracatının SITC Mal Kesimlerine Göre Dağılı- mı(Yüzde).....	II.13....	128
Türkiye İhracatının SITC Sınıflandırmasına Göre Geli- şimi.....	II.14....	130
Türkiye İhracatının SITC Madde Bölümlerine Göre Da- ğılımı.....	II.15....	132

Türkiye İhracatının SITC Madde Bölümlerine Göre Dağılımı(Yüzde).....	II.16...134
SITC Sınıflandırmasına Göre İhracatımızda Başlıca Yer Tutan Ürünlerin İhracat.Gelişimleri.....	II.17...138
Pamuk, Tütün, Fındık, Kuru Üzüm, Kuru İncir ve Turunçgillerin Tarım Sektörü ve Genel İhracat İçindeki Payı (Yüzde).....	II.18...141
Başlıca Tarım Ürünlerinin Reel İhracat Değerleri.....	II.19...142
Türkiye'nin Geniş Ekonomik Türler Sınıflandırmasına Göre İhracatı.....	II.20...146
Türkiye'nin Geniş Ekonomik Türler Sınıflandırmasına Göre İhracatının Genel İhracat İçindeki Payı(Yüzde)...	II.21...148
Türkiye İhracatının Yatırım, Ara ve Tüketim Malları Sınıflandırmasına Göre Gelişimi.....	II.22...150
Türkiye ve Dünya Tütün Üretim ve İhracatı.....	II.23...154
Yaprak Tütün ve Tütün Döküntüleri İhracatı.....	II.24...156
Başlıca Uç Tarım Ürününün Üretim ve İhracat Miktarları.....	II.25...160
Türkiye ve Dünya Pamuk Üretim ve İhracatı.....	II.26...163
Karde Edilmemiş ve Taranmamış Pamuk İhracatı.....	II.27...164
Kabuksuz Fındık İhracatı.....	II.28...167
Taze ve Kurutulmuş Üzüm İhracatı.....	II.29...169
Türkiye ve Dünya Çekirdeksiz Kuru Üzüm İhracatı.....	II.30...170
Çekirdeksiz Kuru Üzüm İhracatı.....	II.31...171
Taze ve Kurutulmuş İncir İhracatı.....	II.32...173
Türkiye ve Dünya Zeytinyağı Üretim ve İhracatı.....	II.33...174
Zeytinyağı İhracatı.....	II.34...175
Yağlı Tohum ve Zeytin Küspeleri İhracatı.....	II.35...177
Pamuk ve Pamuklu Dokuma İhracatı.....	II.36...179
Pamuk İplikleri İhracatı.....	II.37...180
Konsantre Edilmiş Krom Cevheri İhracatı.....	II.38...182
Türkiye'nin İhracat İndeksleri.....	II.39...186
Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye'nin İhracat Fiyat İndeksleri.....	II.40...188
Türkiye'nin Dış Ticaret Hadleri İndeksleri.....	II.41...193
Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Pazar Ekonomileri ve Türkiye'nin Dış Ticaret Hadleri İndeksleri.....	II.42...195

Kıtalar ve Özel Ülke Gruplarına Göre 1961-1977 Döneminde Bu Gruplara Yönelen İhracat ve Dış Ticaret Değerleri.....	II.43...	199
Başlıca Para Bölgelerine Göre İhracat.....	II.44...	200
Başlıca Ekonomik Bölgelere Göre İhracat.....	II.45...	202
Başlıca Ekonomik Bölgelere Göre İhracat(Yüzde).....	II.46...	203
Başlıca Ülkelere Göre İhracat.....	II.47...	205
Planlı Dönemde Sektörlere Göre Yıllık İhracat Değerleri.....	III.1 ...	214
Planlı Dönemde Sektörlere Göre Yıllık İhracat Değerleri(Yüzde).....	III.2 ...	216
Planlı Dönemde İhracat Program ve Gerçekleşmeleri....	III.3 ...	217
Planlı Dönemde Sektörlere Göre İhracat Program ve Gerçekleşmeleri.....	III.4 ...	218
Planlı Dönemde Tarım Sektöründe İhracat Program ve Gerçekleşmeleri.....	III.5 ...	220
Planlı Dönemde Sanayi Sektöründe İhracat Program ve Gerçekleşmeleri.....	III.6 ...	228
III.Plan Döneminde Sabit Fiyatlarla Planlanan ve Gerçekleşen Ortalama İhracat Artış Hızları(Yüzde).....	III.7 ...	235
IV. Plan Döneminde İhracatın Sektörel Gelişim Hedefleri.....	III.8 ...	240
İhracatta Vergi İadesi Uygulaması.....	III.9 ...	268
Başlıca İmalat Sanayi Dallarına Göre İhracatta Vergi İadesi Uygulaması.....	III.10...	272
Başlıca İmalat Sanayii Dallarına Göre İhracatta Vergi İadesinin Genel Vergi İadesi İçindeki Yeri(Yüzde)....	III.11...	273
Başlıca İmalat Sanayii Dallarına Göre İhracatta Vergi İadesi Oranları.....	III.12...	274

GİRİŞ

Türkiye gibi gelişmekte olan ülke ekonomilerinde ihracatın uzun ve kısa dönemde olmak üzere iki önemli fonksiyonu vardır. Kısa dönemde ihracat, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma ile birlikte hızla artan sermaye ve ara malı ithalatlarını herhangi bir döviz darboğazına girmeden karşılamaya yardımcı olur. Uzun dönemde ise, uluslararası işbölümüne uygun olarak kaynak dağılımına yol açarak dünya dolayısıyla ülke refahının artmasına katkıda bulunur. İhracatın ekonomi üzerinde yaratabileceği bu olumlu etkilerine rağmen, gelişmekte olan ülkeler ekonomik kalkınmalarının ilk aşamalarında önce ithal ikamesi politikasına ağırlık vermişler ve bu nedenle ihracatın geliştirilmesine yönelik politikalar ikinci planda kalmıştır. Fakat ithal ikamesi politikasının unulan aksine kalkınma için gerekli döviz tasarruf edici bir sonuç vermediği kısa zamanda anlaşılınca, adı geçen ülkeler sanayileşme politikalarında zamanla değişiklik yaparak ihracata özellikle sınai ürün ihracatına önem vermeye başlamışlardır.

Gelişmekte olan ülkeler hammaddelere dayanan ihracatlarının sınai ürünler lehine değiştirmek zorundadırlar. Çünkü, adı geçen ülkelerin ihracat gelirleri büyük ölçüde tarım ürünlerinden sağlanmakta ve bu durum hızlı bir kalkınma için gerekli olan istikrarlı döviz kaynağının elde edilmesini oldukça zorlaştırmaktadır. Bilinliği gibi tarım ürünlerinin dış talep esneklikleri düşük ve üretimleride büyük ölçüde hava şartlarına bağlıdır. Sınai ürün ihracatında ise böyle bir sorun söz konusu değildir. Diğer taraftan, bir ülkenin ihracatı o ülkenin ekonomik yapısından soyutlanamaz. Diğer bir deyişle ülke ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayanıyor ve milli gelir içinde tarım sektörünün payı önemli bir yer tutuyorsa, bu durumun ihracata yansması kaçınılmaz bir sonuçtur. İhracat, özellikle sınai ürün ihracatı arttırılmak isteniyorsa, herşeyden önce yurtiçinde hızlı bir sanayileşme politikası izlemek ve milli gelir içinde sınai ürünlerin payının yükseltilmesini sağlamak gerekir.

Aslında, sanayileşme politikası ile dış ticaret politikası arasında yakın bir ilişki vardır. Bu iki politikayı ithal ikamesi ve ihracatı teşvik politikalarından ayrı olarak düşünmek mümkün değildir. Eğer bir ülke ithal ikamesi politikasını benimsemiş ise, büyük ölçüde dışarıdan getirilen ürünlerin yurtiçinde üretimi amaçlanmış demektir. Bunu sağlamak içinde ekonomiyi dış rekabete karşı koruyucu bir dış ticaret politikası izlemek gerekecektir. İhracata yönelik politikada ise, üretimleri geliştirilip teşvik edilecek sanayi dalları daha çok dış piyasa için üretim yapacaktır. Bunun sonucunda ithal ikamesi içe dönük, ihracatı teşvik politikası dışa dönük bir üretim kalıbını içerecektir.

Gelişmekte olan ülkeler yönünden her iki politika arasında kesin bir ayırım yapılamaz. Çünkü, gelişmekte olan bir ülke ekonomik kalkınma sürecinin başlangıcında ithal ikamesi politikası izleyerek önce yurtiçinde belli bir rekabet gücüne ulaştıktan sonra ihracatı teşvik politikası sonucunda dış pazar için üretim yapabilir. Diğer taraftan, ekonomik kalkınma süreci esnasında ekonominin belli bir kesiminde ithal ikamesi politikası izlemek daha uygun bir politika olurken, dış rekabet gücüne ulaşıp diğer bir üretim kesiminde de ihracatı teşvik politikasını uygulamak ülke ekonomisi için daha yararlı sonuçlar verebilir.

Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye'de özellikle son yıllarda üzerinde en çok tartışılan konulardan biri, ihracatta görülen tıkanıklık ve ekonomik kalkınmanın döviz darboğazı nedeniyle kısıtlanmasıdır. Türkiye Cumhuriyetinin ekonomi tarihi incelendiğinde, özellikle planlı döneme gelinceye kadar ihracatı teşvik politikasının ikinci planda kaldığı, buna karşılık ithal ikamesine öncelik ve ağırlık verildiği görülür. Türkiye'de son yıllarda görülen döviz darboğazı, daha önce izlenen ithal ikamesi politikasının aksine, ihracatı teşvik politikasını ön plana çıkarmıştır. Çünkü, Türkiye'de döviz gelirlerinin istikrarlı bir kaynağa kavuşması ancak ihracat gelirlerinin arttırılması ile mümkündür. Fakat, diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye ihracatında da tarım ürünleri önemli bir yer tutmaktadır. Bilindiği gibi bu ürünlerin dış talep esneklikleri düşük ve yurtiçi üretimleri büyük ölçüde iklim şartlarına bağlıdır. Hızlı bir ekonomik kalkınma sürecine girmiş olan Türkiye'nin ithalatı zamanla artarken, ihracatı

aynı şekilde bir gelişim gösterememiştir. Ayrıca, dışarıya sattığı malların fiyat artışları, nisbi olarak dışarıdan satın aldığı malların fiyat artışlarının gerisinde kalmıştır. Bu nedenle, özellikle son yıllarda Türkiye'de ihracata yönelik dış ticaret politikasına ağırlık tanınmış ve toplam ihracat artışı kadar **sınai mal** niteliğinde olan işlenmiş ürün ihracatının teşviki ile ihracat yapısının **sınai ürünler** lehine değiştirilmesi için gerekli tedbirlerle büyük önem verilmeye başlanmıştır.

Çalışmamız üç bölüm olarak düşünülmüştür. Birinci Bölüm'de ihracata yönelik dış ticaret politikası teorik yönden incelenmiş, dış ekonomi politikası içinde adı geçen politikanın yeri belirlenerek ekonomik kalkınma ile aralarındaki ilişkiler ortaya konmuştur.

İkinci Bölüm'de Türkiye ihracatının yapısı analiz edilerek Cumhuriyet döneminden zamanımıza kadar geçen sürede ihracatın gelişimi incelenmiş ve görülen yapısal değişim belirlenmeye çalışılmıştır.

Üçüncü Bölüm'de Türkiye'de ihracata yönelik dış ticaret politikası ele alınmış ve ihracatın geliştirilmesi konusunda başlıca ihracatı teşvik tedbirleri belirlenmiştir. Ayrıca, bu tedbirlerin ihracatın gelişimi üzerindeki etkinliği araştırılmıştır.

Sonuç başlığı altında ise, Türkiye'de ihracata yönelik dış ticaret politikası uygulamasının gerek **genel** ihracat ve gerekse **sınai** ürün ihracatının gelişimi üzerindeki etkisi ortaya konmuş ve ihracatın arttırılamamasından doğan döviz darboğazının ekonomik kalkınma üzerindeki olumsuz etkileri vurgulanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İHRACATA YÖNELİK DİŞ TİCARET POLİTİKASININ TEORİK TEMELLERİ

I. DİŞ EKONOMİ POLİTİKASININ TANIMI (AMAÇ VE ARAÇLAR)

1. Genel Ekonomi Politikası İçinde Dış Ekonomi Politikası

A. Dış Ekonomi Politikasının Kapsam ve Tanımı

İçinde yaşadığımız yirminci yüzyılın ikinci yarısında hükümetlerin izlemiş oldukları ekonomi politikalarını(1) kesin çizgilerle birbirinden ayırıp iç ve dış ekonomi politikaları olarak sınıflandırmak oldukça güç bir iştir. Bu nedenle, ekonomi politikası(2)içinde dış ekonomi politikasının(3) yeri ve önemini belirleyebilmek için, önce dış ekonomi politikasının sınırlarını açıklığa kavuşturmak gerekir. Dış ekonomi politikası, ülkedeki bütün ekonomik faaliyetlerle yakından ilgili bulunmakta ve günlük yaşantımızın her döneminde etkisini göstermektedir. Örneğin, dış ticareti kısıtlayıcı bir hükümet politikası, tüketicilerin ithal mallarına daha yüksek bir fiyat ödemelerine neden olurken liberal bir dış ticaret politikası, uluslararası ihtisaslaşmanın sağlamış olduğu avantajlardan daha fazla yararlanılmasını mümkün kılmaktadır.

- (1) Burada sözünü ettiğimiz politika(policy)kelimesi, genel olarak, verili hedefleri gerçekleştirmeye yönelik hükümet faaliyetlerini kapsayan kurallar bütünüdür. Bkz. Kenneth E. Boulding, Principles of Economic Policy, Prentice-Hall, Inc, Englewood Cliffs, N.J., 1963, s.1, 159.
- (2) Jan Tinbergen ekonomi politikasının(economic policy) geniş anlamda, ekonomi teorisinin tüm konularını içine alan bir ifade olduğunu; dar anlamda ise sendikalar, tarımsal ve sınai kuruluşlar gibi organize grupların davranışlarını kapsadığını belirtmektedir. Bkz. Jan Tinbergen, On the Theory of Economic Policy, North-Holland Publishing Co., Amsterdam, 1975, s.1.
- (3) Uluslararası ekonomi politikası(international economic policy) ile dış ekonomi politikası(foreign economic policy)terimlerini bundan sonra eş anlamlı olarak kullanacağız. Literatürde benzer yaklaşım için bkz. Boulding, a.g.e., s.258 vd., G.M. Meier, The International Economics of Development, Harper and Row, New-York, 1968, s.162. Gottfried Haberler, "Some Factors Affecting the Future of International Trade and International Economic Policy", Economic Reconstruction, Chapter XVIII, ed. S.E. Harris, McGraw-Hill Book Co., Inc., 1945. (Readings in the Theory of International Trade içinde s.530, 554.)

Aynı şekilde izlenen dış ekonomi politikası sonucunda ülke içi üreticiler ile ihracatçılar korunup, bunların dış ülkelere daha fazla mal satmaları mümkün olabileceği gibi, bunun tamamen terside söz konusu olabilmektedir(4).

Dış ekonomi politikasının kapsamını bu şekilde belirledikten sonra dış ekonomi politikasının tanımına geçebiliriz. Profesör K. Boulding dış ekonomi politikasını, bir ulusun yabancılarla olan ekonomik ilişkilerini düzenlemeye yönelik tek yanlı bir politika şeklinde düşünmektedir(5). Gerçekten bu tanım çok genel ve kapsamlıdır. Bu nedenle, buradaki amacımız yönünden biz dış ekonomi politikasını geniş ve dar anlamda olmak üzere ikiye ayırarak ele alacağız. Geniş anlamda uluslararası ekonomi politikası diğer bir deyişle iç ekonomi politikası, hükümetlerin ticaret ve üretim faktörleri akışlarının yönüne, bileşin ve hacmine müdahaleye yönelik tüm faaliyetleri olarak tanımlanabilir. Bu anlamda tanım, sadece tarife politikasını değil, fakat aynı zamanda hükümetin para ve maliye politikaları gibi genel ekonomi politikalarının da kapsamaktadır. Özellikle para ve maliye politikaları, dış ticaret ve yatırımlara büyük ölçüde etkide bulunma özelliğine sahip olduğundan dış ekonomi politikası ile yakından ilgilidir. Örneğin, tam istihdam gibi dahili hedeflere ulaşmak için alınan ekonomik kararlar, aynı zamanda ülkenin dış ekonomik ilişkilerinde de yansımaktadır.

Bu açıdan konuya yaklaştığımızda dış ticaret, dış yarıdan dış yatırım ve ödemeler dengesi ile ilgili olarak alınan kararlar bir taraftan milli gelirin artması, dağılımı ve seviyesi üzerinde çeşitli etkiler yaratırken, diğer taraftan istihdam seviyesi, fiyatlar ve ülkenin diğer dahili ekonomi politikalarına yansımaktadır. Bu karşılıklı etkilerden dolayı ekonomi politikasını tamamen iç ve dış diye ayırmaya imkân yoktur.

Dış ekonomi politikasını, hükümetin dış ticaret ve yatırımları sınırlaması, düzenlemesi, teşvik etmesi veya bunlara yol göstermesi olarak kabul edersek, dar anlamda uluslararası ekonomi politikası kavramına ulaşmış oluruz. Fakat bu anlamda dahi olsa bu politikanın ekonomi politikası ile olan yakın ilişkisini ihmal etmemek gerekir(6). Dış ekonomi politikasını genel ekonomi poli-

(4) Franklin D. Root, International Trade and Investment, South-Western Publishing Co., Cincinnati, Ohio, 1973, s. 255.

(5) Boulding, a.g.e., s. 259.

(6) Root, a.g.e., s. 254.

tikasıdan soyutlamaya imkan olmadığına göre, bu politikanın genel ekonomi politikası ile tutarlı ve ona uygun olması doğaldır(7).

Dolayısıyla dış ekonomi politikasının genel ekonomi politikası ile tutarsızlık göstermeyecek şekilde olması ve ona uygun bir biçimde düzenlenmesi zorunluluğu vardır.

B.Başlıca Dış Ekonomi Politikaları

a) Dış Ticaret Politikası(Commercial-Trade-Policy)

Dış ticaret politikasının(8) tanımını yapmadan önce, literatürde oldukça değişik şekillerde ifade edilen ve bazen dış ekonomi politikası olarakta sunulan bu politikanın türkçe ve ingilizce literatürde ne şekilde tanımlandıklarına kısaca değinmekte kanımızca yarar vardır. Gottfried von Haberler ticaret politikasını, bir ülkenin dış ekonomik ilişkilerini düzenleyen bütün tedbirler olarak düşünmektedir. Kanımızca bu tanım, ticaret politikası tanımının kapsamını biraz aşarak daha çok dış ekonomi politikası tanımına yaklaşmaktadır(9). Buna karşılık J.E. Meade ticaret politikasını, ödeneler dengesindeki özel kalemleri dolaysız olarak kontrol etmeye yönelik politikalar olarak ele almaktadır(10). Böylece Meade, ticaret politikası ile ticarete konu olmayan mallar ve hizmetler üzerindeki dahili vergiler ve sübvansiyonların uluslararası işlemlerdeki dolaysız etkilerini tanım dışında bırakmaktadır. Bela Balassa, ticaret politikasının kapsamını sadece ithalat ve ihracat üzerindeki tarife, miktar kısıtlamaları, vergiler ve mali yardımlarla sınırlandırmaktadır(11). Onur Kumbaracıbaşı, G.Haberler gibi kapsamlı bir tanım vermekte ve dış ticareti, toplum yararlarına uygun olarak düzenlemek için devletin aldığı tedbirlerin tümünü dış ticaret politikası içinde düşünmektedir(12).

(7) Fritz Neumark, Ekonomi Politikasının Esasları, İstanbul, 1945, s.43.

(8) Türkçeye "ticaret politikası" olarak çevirebileceğimiz ingilizce "commercial policy" ile "trade policy" veya "international trade policy" terimleri, eş anlamlı(synonym) terimler olup değişik kitaplarda birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Bkz. Gottfried von Haberler, The Theory of International Trade, William Hodge and Co., London, 1968, s.212. Bundan sonra kullanacağımız ticaret politikası terimi, ingilizce her iki teriminde karşılık gelecektir.

(9) Haberler, a.g.e., s.212.

(10) J.E.Meade, The Theory of International Economic Policy: Trade and Welfare, Vol.II, Oxford University Press, London, 1960.

(11) Bela Balassa, Some Effects of Commercial Policy on International Trade, the Location of Production and Factor Movements, World Bank Staff Working Paper No.236, June 1976, s.1.

(12) Onur Kumbaracıbaşı, Dış Ticaret Teorisi ve Uluslararası Ekonomi, Ankara, 1976, s.148.

Erol İyibozkurt, "dış ticaret politikası, ülkenin dış ticaretinin yapısına ve miktarına yön vermek için alınan tüm tedbirleri kapsar" demektedir(13). Buna karşılık Hasan Olalı, dış ticaret politikası "milli sınırları aşan yalnız mal üzerinde değil hizmet, sermaye, turizm ve göç gibi diğer ekonomik hareketler üzerinde de alınan tedbirleri ve yapılan müdahaleleri kapsar" diyerek kanımızca konunun kapsamını biraz zorlamaktadır(14). Bu ve buna benzer tanımları arttırmak mümkündür. Bize göre dış ticaret politikası, kısaca cari işlemler hesabında özellikle ithalat ve ihracat kalemleri üzerindeki tüm hükümet faaliyetlerini kapsayan bir çeşit dış ekonomi politikasıdır.

Ticaret politikası, esas olarak kaynak tahsisi ile ilgili bir politikadır. Örneğin, bir ithal vergisi veya ihracata sübvansiyon, özel bir malın dahili üreticilerinin korunmasına yol açarak kaynakların bu malın üretimine kaymasına veya orada kalmasına neden olur. Ticaret politikası uygulamasındaki amaç ne olursa olsun, bu politikanın etkisi ekonomik kaynakların yeniden tahsisini gerektirmektedir(15). Ticaret politikasının temel aracı, uzun bir süre ithal tarifeleri olmuş fakat günümüzde tarifeler ile birlikte tarife dışı kısıtlamalar ve ihracatı teşvikte en az tarifeler kadar önemli birer araç haline gelmiştir(16).

b) Ödemeler Dengesi Politikası(Balance of Payments Policy)

Ödemeler dengesi(bilançosu) politikası, hükümetlerin ödemeler bilançosunu dengede tutmak veya dengesi bozulur ise dengeye getirmek için yapmış olduğu tüm faaliyetleri kapsayan bir politikadır(17). Hükümetler kısa dönemde ödemeler bilançosunu

-
- (13) Erol İyibozkurt, Dış Ticaret Teorisi ve Politika, Bursa, 1977, s.131.
- (14) Hasan Olalı, Dış Ticaret Teorileri ve Politikası, Bornova, 1972, s.9.
- (15) David Robertson, International Trade Policy, The Macmillan Press Ltd., London, 1972, s.11.
- (16) Root, a.g.e., s.260; Robertson, a.g.e., s.12.
- (17) Ödemeler dengesi teorisi ve politikası konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Harry G. Johnson, "Towards a General Theory of Balance of Payments", International Trade and Economic Growth içinde, s.153-168; (Aynı makale American Economic Association, Readings in International Economics, Richard D. Irwin, Inc., 1968 içinde tekrar basılmıştır). Fritz Machlup, "Adjustment, Compensatory Corretion, and Financing of Imbalances in International Payments", Trade Growth, and The Balance of Payments içinde s.185-213, Harry G. Johnson, "The Monetary Approach to Balance of Payments Theory", ed. M.B. Collonolly and A.K. Swoboda, International Trade and Money içinde s.206-224.

sağlayabilmek için diğer ülke veya kurumlardan borç para almak veya kendi uluslararası rezervlerini kullanarak ödemeler bilançosu açığını kapatmak zorundadırlar. Eğer yine ödemeler bilançosu açık veriyorsa o zaman daha köklü tedbirler almak gerekebilir. Bunlar arasında; i) para ve maliye politikası araçlarını kullanarak ekonomide bir deflasyon (enflasyon) yaratarak ödemeler bilançosunun açık(fazla) vermesini sağlamak(18), ii) Milli parayı devalüe(revalüe) etmek, iii) Uluslararası ekonomik faaliyetler üzerine döviz kontrolü koymak, iv) Dış ticaret açık veriyorsa tarifeleri yükseltmek ve diğer ithal kısıtlamalarını arttırmak, ihracatın arttırılması için mali yardımları çoğaltmak(19). Bu tedbirlerden her biri tek olarak kullanılabileceği gibi hepsi birlikte de uygulanabilir(20).

Ödemeler bilançosunda denge ve uyum(adjustment) ile bu konuda izlenecek politikalar sorunu aşağı yukarı 250 yıllık bir geçmişe sahiptir(21). Fakat 1930 ortalarına diğer bir deyişle Keynesian Devrim'e gelinceye kadar ödemeler dengesi teorisi, sabit döviz kurlarında fiyat değişimleri ile otomatik olarak bilançonun dengeleneceğini kabul etmiştir. Bu teori şüphesiz klasik tam rekabet ve fiyatların tam esnek olduğu varsayımından kaynaklanıyordu. 1930'lerden sonra ödemeler bilançosu açık veren ülkelerde para arzının azalması ve buna karşılık fazla veren ülkelerde para arzının artması, nisbi fiyatlarda bir değişiklik olmasına

-
- (18) Para ve maliye politikaları ile ticaret ve ödemeler dengesi politikaları arasındaki ilişkiler için bkz. Jacob Viner, International Trade and Economic Development, Oxford University Press, London, 1970, s.55-73.
- (19) Dış ticaret politikası araçları, şüphesiz ödemeler dengesini sağlamak içinde geçerli olacağı için burada ayrıca belirtilmemiştir.
- (20) Ödemeler dengesindeki açık veya fazlalığı ortadan kaldırma-
da gerek açık ve gerekse fazla veren ülkeler yönünden alın-
ması gereken 28 tedbir konusunda daha fazla bilgi, Machlup,
a.g.m., s.192-193'ten edinilebilir. F.Machlup bu tedbirleri
başlıca dahili para politikası, fiyat ve gelir politikası,
dış ticaret politikası, maliye politikası, dış harcamalar,
ödünç verme ve yatırım ile döviz kuru politikaları ana baş-
lıkları altında incelemektedir.
- (21) Machlup, a.g.m., s.185.

yol açmıştır. Eğer fiyatlar ve ücretler tam anlamı ile esnek ol-
saydı, istihdam üzerinde hiçbir etkisi olmayacak ve üretim eski
seviyesinde devam ettirilebilecekti. Sabit döviz kurlarında den-
genin fiyat değişimleri ile sağlanamayacağı daha sonra görüldü-
ğünden bu politikadan vazgeçilmiştir. Çünkü gelir ve istihdam,
dolaysız olarak bilanço açığı tarafından etkilenmekte, fiyatların
aşağı doğru hareket etmeyişi piyasadan para çekilmesi sonucunu
doğurmakta, bu ise gelir ve istihdam seviyesinin daha da düşmesi-
ne neden olmaktadır. Diğer taraftan fazla voren ülkelerde para
arzı genişlerken gelir ve istihdam seviyesi yükselmektedir. Fiyat-
lar artış yönünde daha kolay hareket ettiğinden, enflasyon tam
istihdama ulaşıncaya kadar bir tehlike olarak ortaya çıkmaktadır. Çağımızın
modern ekonomilerinde işsizlik ve enflasyon çok hassas konulardır.
Bu nedenle tam istihdam ve istikrarlı bir fiyat seviyesi ekonomi
politikasının temel amaçları arasındadır. Aynı şekilde ödemeler
bilançosu dengesinde ihmal edilmemesi gereken bir hedeftir. Gün-
kü ödemeler bilançosundaki bir bozukluk, aynen gelir, istihdam
ve fiyatlara yansımaktadır(22). Bu nedenle ödemeler dengesi poli-
tikası, gerek dış ekonomi politikası ve gerekse genel ekonomi po-
litikası içinde önceli bir yere sahip bulunmaktadır. Dış ekonomi
politikasının amaçlarından olan ödemeler bilançosu dengesi ile
(dış denge), tam istihdam ve istikrarlı bir fiyat seviyesini amaç-
layan (iç denge) genel ekonomi politikasının amaçları arasında
bir çatışma vardır. Her iki amacada aynı anda ulaşmak istediğimiz
zaman, değişik zorluklarla karşı karşıya kalacağımızı burada kı-
saca hatırlatmadan geçmek istemelik(23).

c) Dış Yatırım Politikası (Investment Policy)

Dış yatırım politikası, uluslararası uzun dönemli
sermaye yatırımları ile ilgili kararları kapsamaktadır. Bu yatı-
rılar, uluslararası özel dolaysız yabancı sermaye yatırımları(24)

(22) P.F. Ellsworth-J.Clark Leith, The International Economy, Mac-
millan Publishing Co.Inc., New-York, 1975, s.391.

(23) Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz.Root, a.g.e., s.262-269.

(24) Uluslararası dolaysız yatırım(direct investment), bir ülkede
bir firmayı satın alma veya yeni kurulan bir firma için ku-
ruluş sermayesini sağlama veya mevcut bir firmanın sermayesi-
ni arttırma yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından di-
ğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle bir-
likte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol
yetkisininide beraberinde getiren yatırımdır. The Penguin
Dictionary of Economics, Penguin Books, 1976, s.116.

ile uluslararası uzun dönemli portföy yatırımları olarak başlıca iki kısma ayrılabilir. Uluslararası dolaysız yabancı sermaye yatırımı, uluslararası bir sermaye transferi olmakla birlikte aynı zamanda teşebbüs, teknoloji, risk taşıma ve organizasyon aktarımında sağlamaktadır. Günümüz ekonomilerinde oldukça önemli bir yer tutan uluslararası yatırım ve üretim yapan çokuluslu şirketlerle ilgili dış ekonomi politikası kararları da, dış yatırım politikası başlığı altında toplanabilir. Çünkü çokuluslu şirket yatırımları bir çeşit özel dolaysız yatırımdır(25) Bunun dışında diğer uluslararası sermaye hareketleri arasında, hisse senedi ve tahvil ihraç etmek ile tanınmış hisse senedi ve tahvilleri uluslararası piyasalarda satın alıp satmak sayılabilir.

d) Dış Yardım Politikası(Foreign Aid Policy)

Bu politika, hükümetten hükümete olan ve yardımı alan ülkede alt yapının kurulması, ekonomik kalkınmanın sağlanması veya askeri savunmanın gerçekleştirilmesini içeren hükümet borç ve hibelerini kapsamaktadır. Dış yardım politikası, diğer dış ekonomi politikalarından çok daha sonra ortaya çıkmıştır. Günümüzde gelişmekte olan ülkelere yapılan kalkınma yardımları, dış yardım politikası içinde önemli bir yere sahiptir(26).

2. Dış Ekonomi Politikasının Amaçları

Bir ülkede tam istihdamın sağlanması, az çok bir fiyat istikrarı, uygun bir büyüme ve adil bir gelir dağılımı şeklinde özetleyebileceğimiz genel ekonomi politikası amaçları yanında dış ekonomi politikasında bunları tamamlayan başlıca altı amaç bulunmaktadır(27). Burada konudan uzaklaşmamak için bu

-
- (25) S.Rıdvan Karluk, "Çokuluslu Şirketler Üzerine Bir İnceleme", ESADER, C.XIII, Haziran 1977, s.189-191.
- (26) Dış yardım ve politikası konusunda geniş bilgi için şu kaynakları bakınız: Zafer Başak, Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri: Türkiye 1960-1970, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, C.16., 1977.
- (27) Jan Tinbergen, bu dört temel amaç ek olarak modern ekonomi politikasının şu amaçları da gerçekleştirmeyi hedef aldığını belirtmektedir: i) Uluslararası barışı korumak, ii) Ekonomide bazı ayrıcalıklı grupların bu ayrıcalıklarına son vermek, iii) Diğer amaçlarla uyduğu sürece mümkün olduğu kadar teşebbüs özgürlüğü sağlamak. Bkz. Jan Tinbergen, Economic Policy, Principles and Design, North-Holland Publishing Co., Amsterdam, 1967, s.XIII. Ayrıca bkz.Boulding, a.g.c., s.1-20.

amaçlara kısaca değinilmekle yetinilecektir(28).

A. Kendi Kendine Yeterlik

Tam anlamı ile kendi kendine yeterli bir ekonomi politikası izlenmesi, bir ekonominin tüm olarak uluslararası ticaret ve sermaye akışlarından soyutlanması anlamına gelir ve ihtiyaç duyulan herşey ülke içinde üretilmeye çalışılır. Çağımızda bu anlamda bir dış ekonomi politikası amacı bulunmamaktadır.

B. Ekonomik Refah

Ulusların tamamen serbest dış ticaret ve karşılıklı ticari üstünlükler prensibine göre ihtisaslaşp, uluslararası işbölümünden azami faydayı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik dış ekonomi politikası, uluslararası ticarete konan kısıtlamaların kaldırılarak ticaretin genişletilmesine taraftardır.

C. Ekonomik Koruma

Ekonomi içindeki dahili üreticileri. dış rekabetten korumak ve serbest rekabetin, ithalata kota ve tarifeler koyarak bir ölçüde ülke içindeki üreticiler için yıkıcı olmasını önlemektir.

D. Tam İstihdamı Sağlama

Bir ülkede tam istihdamın sağlanması, bir yerde ülke içinde iç dengenin sağlanması anlamına gelir. Ülkede tam istihdamın gerçekleştirilmesi, dış ekonomi politikası ilede sağlanmaya çalışıldığında, uluslararası ticaret ve sermaye hareketleri ülke içi ekonomik faaliyet seviyesine bağlı olarak sınırlanır veya teşvik edilir.

E. Ödemeler Dengesini Sağlama

Ülkelerin ödemeler bilançoları, bilindiği gibi uzun süre açık veremez. Eğer ülkelerin bilançolarında açık varsa, bu açık bir süre sonra mutlaka kapatılmak zorundadır. Ödemeler dengesini sağlamaya yönelik dış ekonomi politikası, dış ticaret politikası amaçları da gerçekleştirmeye yöneliktir. Ödemeler dengesi politikası, daha öncede değinildiği gibi muhtemelen tam istihdam ve büyüme gibi iç ekonomi politikası amaçları ile çatışabilir.

F. Ekonomik Kalkınma

Günümüzde gelişmekte olan ülkeler, uluslararası ticareti kendi ekonomik kalkınmaları yönünden bir araç olarak

(28) Kumbaracıbaşı, a.g.e., s.148; Root, a.g.e., s.256-253.; Olalı, a.g.e., s.10-15.

kullanmak arzusundadırlar. Bu açıdan, yeni kurulan yavru sanayileri (infant industries) dış rekabetten korumak için lüks ithalata tarife ve miktar kısıtlamaları koyarken diğer taraftan kalkınmaları için gerekli yatırım malları ithalatlarını arttırmaktadırlar. Ayrıca, ihracata teşvik ederek ekonomik kalkınmayı hızlandırmak isterler.

3. Dış Ekonomi Politikasının Araçları

Genel ekonomi politikasında olduğu gibi, dış ekonomi politikasında da hükümetler değişik araçlar kullanarak uluslararası ticaret ve faktör hareketlerinin yönüne, bileşimine ve içerisine müdahale ederler(29). Fakat dahili ekonomi politikası araçlarından farklı olarak dış ekonomi politikasındaki araçların çoğu, diğer uluslar ile yapılan anlaşmalar dolayısıyla büyük ölçüde etkilanmektedir. Burada ele alacağımız dış ekonomi politikası araçlarını kendi içinde sınıflandırarak başlıca dört ana başlık altında toplayabileceğimiz dış ekonomi politikası bölgelerine göre kısaca belirleyeceğiz. Bu arada bir noktayı belirtmekte yarar vardır. Değişik bölgeler içinde gösterilen araçlar, aslında bir diğer dış ekonomi politikası bölgesinde de başarı ile kullanılabilir. Ayrıca her araç kendi içinde alt bölümlerde ayrılabilir. Örneğin tarife dışı kısıtlamalara, ithal ve ihrac kotaları, gümrük işlemleri, anti-dumping düzenlemeler, sübvansiyonlar, döviz kontrolleri gibi çeşitli araçlar dahil edilebilir. Buradaki amacımız genel hatları ile araçları bölgeler içinde göstermekten ibaret olduğu için fazla ayrıntıya girilmeyecektir(30).

RESİM :I.1

DİŞ EKONOMİ POLİTİKASI ARAÇLARI

BÖLGELER	<u>Ticaret Politi.</u>	<u>Yatırım Politikası</u>	<u>Dış Yardım Politikası</u>	<u>Ödeme Denge- si Politi.</u>
Araçlar				
Tarifeler	X			
Tarife dışı kısıtlamalar	X			
Ihracatı teşvik	X			
Yabancı sermayeyi kısıt- lar		X		
Yabancı sermayeyi teşvik		X		

(29) Root, a.g.e., s.260.

(30) Daha geniş bilgi için bkz. Kumbaracıbaşı, a.g.e., s.148-158.

ARAÇLAR

<u>Ticaret</u>	<u>Yatırım</u>	<u>Dış Yardım</u>	<u>Ödeme Dengesi</u>
<u>Politi.</u>	<u>Politikası</u>	<u>Politikası</u>	<u>si Politi.</u>

Devlet yatırımı ve
borçları

X

Maliye politikası araç-
ları

X

Para politikası araçları

X

Döviz uyumu

X

Döviz kontrolü

X

A. Tarifeler

Tarifeler, diğer bir deyişle gümrük tarifeleri, ülkeler arasında serbest mal akışına konan bir çeşit kısıtlamadır ve ticari nitelikteki malların ülke sınırına geldiğinde üzerine konan bir gümrük vergisi niteliğindedir. Tarifeler, ülke için yararı olmayacak malların ülkeye girmesine engel oldukları gibi yeni kurulan ve gelişmesini henüz tamamlayamamış yavru sanayi dallarının korunması içinde uygulanır(31). Ülkenin yeni gelişen genç sanayi dallarını korumak için koruyucu bir tarife politikası izlemesi, daha çok gelişme yolunda olan ülkelerin hızlı bir şekilde sanayileşebilmek amacıyla uyguladıkları bir yöntemdir.

B. Tarife Dışı Kısıtlamalar

Tarife dışı kısıtlamalar, diğer bir deyişle miktar kısıtlamaları(kota), tıpkı tarife kısıtlamasında olduğu gibi bir ulusun uluslararası ticaretini düzenlemekte kullandığı bir dış ekonomi politikası aracıdır(32). Tarife'den farklı olarak, dış ticarete kesin ve mutlak bir sınırlama getirir ve bu nedenle çok etkilidir. Tarife dışı kısıtlamalarda, tıpkı tarife kısıtlamalarında

(31) Gümrük tarifelerinin geliştirmekte olan ülkelerin sanayileşme süreçlerindeki fonksiyonu konusunda geniş bilgi için bkz. S.Rıdvan Karluk, Ekonomik Birleşmeler Teorisi Yönünden Türkiye'nin ABT Üyeliği ve Sanayileşme Sorunu, Eskişehir, 1978, s.85-99.

(32) Jagdish Bhagwati, miktar kısıtlamalarını bir çeşit tarife olarak kabul etmektedir. Bkz. Jagdish Bhagwati, "Dış Ticarete Himaye ve Sanayileşme", Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme içinde s.117-136. Ayrıca bkz. Jagdish Bhagwati, "On the Equivalence of Tariffs and Quotas," Trade, Growth and the Balance of Payments içinde s.53-67.

olduğu gibi uluslararası mal alış verişlerini düzenlemek, ülke içi üreticileri dış rekabetten korumak veya bozulan ödemeler dengesini yeniden düzeltmek için uygulanır. Bunun sonucunda ülkenin uluslararası ekonomik ilişkileri ile ticari ve sınaî faaliyetlerine büyük ölçüde etki eder (33).

C. İhracatı Teşvik İçin Mali Yardımlar

Bugün dünya üzerinde birçok ülkede hükümetler, bazı sanayi dallarının daha hızlı gelişmesi ve ürünlerinin dış pazarlarda rekabet gücü kazanabilmesi için gerek üreticiye ve gerekse ihracatçıya mali yardımlar (subsidies) yapmaktadır. Mali nitelikteki bu yardımlar, geniş anlamda vergi muafiyetleri, tercihli döviz kuru, ihracatta vergi iadesi, özel imtiyazlı hükümet anlaşmaları ve dolayısıyla nakit ödemeleri şeklinde olmaktadır. Böylece, dış pazarlara göre yüksek maliyetle üretim yapan sınaî kesim, tıpkı tarife ve tarife dışı korumada olduğu gibi korunmakta ve dış dünya ile olan maliyet dezavantajı ortadan kaldırılarak ihracat imkanları sağlanmaktadır. Bununla beraber uygulamada bu şekilde mali yardım ile desteklenen kesimlerde üretilen mallar uluslararası ticarete konu olduğunda, ithalatçı ülkeye bu mallar ithal edilirken o malın üretiminde veya ihracatında kendisine sağlanan mali yardıma karşılık gelen (countervailing duty) bir vergi alınmaktadır (34). Aslında ilkel ürünlerde ihracatı teşvik için mali yardımlar (export subsidies) Gırtlık Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ile bir anlamda yasaklanmıştır (35). Fakat buna rağmen günümüzde, değişik biçimlerde ihracatçılara ve ihracata yönelik üreticilere geçitli mali yardımlar yapılmaktadır (36).

- (33) Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ingo Walter, "Non-Tariff Obstacles to Trade Among Industrial Countries: Some Preliminary Evidence," *Economia Internazionale*, May, 1971. (Ingo Walter, *International Economics*, The Ronald Press Co., New-York, 1975, s.193'ten naklen) ve Robert B. Baldwin, *Non-Tariff Distortions of International Trade*, Allen and Unwin, London, 1970.
- (34) Örneğin 1968 yılında ABD'leri, İtalya ve Fransa'dan ithal edilen konserve ve domates satışlarından yüzde 18'e kadar varan mali yardıma karşılık gelen vergi almıştır. Root, a.g.e., s.297.
- (35) The General Agreement on Tariffs and Trade, Article XVI. GATT Anlaşması aşağıda belirtilen kitap içinde vardır. Kenneth B. Clark, *The GATT: Law and International Economic Organization*, The University of Chicago Press, Chicago, 1970.
- (36) İhracatı teşviki ve bu amaçla alınan tedbirler konusuna daha sonra değinileceğinden burada üzerinde fazla durulmamıştır.

D. Döviz Kontrolü

Gelişme yolunda olan ülkeler hızla sanayileşebilmek ve ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirebilmek için ih-
sag ettiklerinden daha fazla ithal etme ihtiyacını duyarlar. Bu
ihtiyaca karşılık adı geçen ülkelerin ihracat imkanlarında oldukça
sınırlıdır. Böyle bir durumda gelişmekte olan ülkelerin dış tica-
retleri ve buna bağlı olarak ödemeler dengesi devamlı açık verir
ve döviz kıtlığı ortaya çıkar. Buna engel olmak için bu tip ekono-
milerde döviz kontrol mekanizması uygulanması gereği doğar ve ülke-
ye giren tüm döviz ve efektif yabancı paralar devlet kontrolü al-
tına alınır. İhracatçı, ihraç etmiş olduğu ürünlerin karşılığı olan
dövizleri milli paraya çevirmek, buna karşılık ithalatçıları itha-
lat yapabilmek için döviz izni almak zorunda kalırlar (37). Eğer
bir ülke döviz kontrolü politikası izliyorsa, şüphesiz bu politika
sadece ithalatçı ve ihracatçıları kapsamakla kalmaz, aynı zamanda
ülkenin tüm uluslararası ekonomik faaliyetlerinin de içine alır. Di-
ğer bir deyişle, döviz kontrolünün bir sonucu olarak ülkenin öde-
meler bilançosundaki tüm kalemler üzerinde devletin bir denetim
gücüne sahip olur.

III. DIŞ TİCARET POLİTİKASI İLE EKONOMİK KALKINMA ARASINDAKİ İLİŞ- KİLER VE İHRACAT YÖNLÜ GELİŞME

1. Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Kalkınma Arasındaki Temel Teorik İlişkiler

A. Statik Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ile Serbest Dış Ticaret Politikası Arasındaki İlişkiler

İngiliz klasik iktisatçılarından Alfred Marshall'ın
ekonomik kalkınmayı belirliyen faktörlerin uluslararası ticareti
inceleyerek daha kolay anlaşılabilirliğini öne sürmesinden buyana(38),

(37) Machlup, a.g.m., s.193; Kunbaracıbaşı, a.g.e., s.158.

(38) Alfred Marshall, Principles of Economics, The Macmillan Co.,
New-York, 1948, s.91, 668.

ekonomik kalkınma ile izlenen dış ticaret politikası dolayısıyla dış ticaret arasındaki ilişkiler(39) ekonomi literatüründe üzerinde çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Klasik iktisatçılar, serbest ticaretin(40) ülkelerin ekonomik kalkınmaları üzerinde olumlu etkiler yarattığını, dış ticaretin kalkınmanın motoru(engine of growth) olduğunu(41) ve serbest dış ticarete getirilecek kısıtlamaların ekonomik gelişimi büyük ölçüde olumsuz yönde etkilendiğini(42) öne sürmüşlerdir(43).

Bu düşünürler, ülkelerin hangi mallarda ihtisaslaşıp üretim yapacaklarını statik karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayandırmaktadırlar(44). Statik karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, iki ülke, iki mal, iki faktör (faktörler sabit ve ülke içinde hareketli, ülkeler arasında hareketsiz) ile ülkelerin özdeş üretim fonksiyonlarına sahip olduğunu, ekonomide zevklerin ve üretim teknolojisinin değişmediğini, faktör ve mal piyasalarında tam rekabet şartlarının geçerli olduğunu, ticarete başlamadan önce

- (39) Örneğin John R.Hicks, az gelişmişlik ekonomisinin ekonomi teorisinde çok önemli bir yer tuttuğunu ve teorinin özelliği gelişme ile ilgili herhangi bir dalı varsa, bunun uluslararası ticaret teorisi olduğunu belirtmektedir. J.R.Hicks, Capital and Growth, Oxford University Press, London, 1965. (Meier, a.g.e., s.XII'den naklen)
- (40) Klasik serbest dış ticareti savunan iktisatçılar arasında R.Torren s, J.S.Mill, A.Smith, D.Ricardo, A.Marchall, F.Y. Edgeworth, W.Taussing ile neo-klasik J.Viner, J.Meade, B.Ohlin ve G.Haberler'in isimleri sayılabilir.
- (41) D.H.Robertson, "The Future of International Trade", EJ, Vol. XLVIII, March 1938: (Readings in the Theory of International Trade içinde s.501.)
- (42) J.S.Mill, "dış ticarete açılma, ...daha önce kaynakları gelişmiş olan bir ülkede bazen bir çeşit sanayi devrini gibi çalışır" diyerek konunun önemini ortaya koymuştur. J.S.Mill, Principles of Political Economy. (Meier, a.g.e., s.XII'den naklen)
- (43) H.Myint, klasik teorinin ekonomik kalkınma ve dış ticaret arasındaki ilişkileri ele alış biçimini üç gruba ayırıp incelemektedir. Bunları i) fazla üretim için pazar, ii) statik karşılaştırmalı üstünlükler ve iii) dinamik produktivite teorisi. Bkz. H.Myint, "The Classical Theory of International Trade and the Underdeveloped Countries", EJ, Vol. LXVIII, June 1958. (Economic Theory and Underdeveloped Countries içinde s. 118-146. Aynı makale Economics of Trade and Development içinde tekrar basılmıştır.)
- (44) Karşılaştırmalı üstünlük (comparative advantage) veya karşılaştırmalı maliyet (comparative cost) terimleri burada aynı anlamda kullanılmıştır. Bu teori ilk defa Robert Torrens tarafından ortaya atılmış, D.Ricardo'da klasik açıklamasına kavuşmuş ve E.Heckscher ile B.Ohlin tarafından geliştirilmiştir. Teorinin oldukça ayrıntılı bir özeti için bkz. S.Chipman, "A Survey of the Theory of International Trade: Part 2, The Neoclassical Theory", ECONOMERICA, Vol.33, No.4, October 1965, s.685-760; Sivang Ertop, Kıyaslı Maliyetler Teorisi Üzerine Bir İnceleme, Sermet Matbaası, İstanbul, 1969.

Ülkeler tam istihdamın sağlandığını, ekonomide kıt kaynakların en iyi şekilde dağıtıldığını, üretimde dışsal ölçek ekonomileri ile ekşi ölçek ekonomilerin (diseconomies) bulunmadığını varsaymaktadır. Bu varsayımlar altında, ülkeler kendilerinde nisbeten daha bol olan üretim faktörlerini daha çok kullanmayı gerektiren malların üretiminde ihtisaslaşacaklar ve bunun sonucunda mevcut üretim faktörlerinden maksimum hasılayı elde edeceklerdir. Bu durumda, ticaret yapan ülkelere en azından biri, diğerinin aleyhine olmak üzere refahını arttırabilecektir.

Bu durumla statik karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, tam bir statik denge analizidir(45). Hume, Ricardo, Marshall, Edgeworth, Taussing, Viner ve Haberler'inde benimseliği şekliyle teori, tamamen iç pazar varsayımlarına ağırlık vermekte ve daha ucuzca üretilen mallar ithal edilmemekte, ihracat marjinal gelirin marjinal gelire eşit olduğu noktaya kadar yapılmaktadır. Ülkenin ticaret ve üretim yapısı, bir malın üretmenin fırsat maliyeti (opportunity cost) ile o malın ithal edilmesi durumunda ödenecek miktarın karşılaştırılmasına bağlı bulunmaktadır. Tam istihdam ve tam rekabet varsayımları nedeniyle ekonomide bir malın fırsat maliyeti, bu malın piyasa fiyatına eşit olmaktadır. Böylece, mal ve faktör piyasa fiyatları, ülkeler arasında karşılaştırmalı üstünlüğü belirlemede esas alınmakta ve bu şartlar altında karşılaştırmalı üstünlükler teorisi geçerli olmaktadır (46).

Özetle, karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ve bu teoriye dayanan serbest dış ticaret görüşü(47), her ülkenin kendinde

- (45) Gottfried Haberler, "Some Problems in the Pure Theory of International Trade", *EJ*, Vol. LX, No. 238, June 1950. Readings in International Economics, içinde s. 213-229.) Hla Myint, Economic Theory and the Underdeveloped Countries, Oxford University Press, New-York, 1971, s. 175-183; H.G. Johnson, "Comparative Costs and Commercial Policy", *Pakistan Economic Journal*, Vol. VIII, No. 2, June 1958. (Money Trade and Economic Growth, içinde s. 29.) C.P. Kindleberger, Economic Development, Mc Graw-Hill Book Co. Inc., New-York, 1965, s. 295.
- (46) H.B. Chenery, "Comparative Advantage and Development Policy", *AER*, Vol. LI, No. 1, March 1961. (Economics of Trade and Development içinde s. 137.)
- (47) Klasik serbest dış ticaret teorisi ile karşılaştırmalı üstünlükler teorisi aslında bir madalyanın iki yüzü gibidir. Bkz. Myint, "The Classical Theory of International Trade...", s. 119.

nisbi olarak daha bol olan üretim faktörünü kullanarak daha ucuza ürettiği mallarda ihtisaslaşmasını önermektedir. Böylece, ülkede nisbeten bol olan üretim faktörlerini kullanarak üretilen mallar ihraç, kıt faktörlü mallar ise ithal edilmektedir. Bu üretim süreci sonunda karşılaştırmalı üstünlüğe dayanan işbölümü ve serbest dış ticaret, ticarete ortak olan ülkelerin daha hızlı gelişmesini sağlamaktadır. Çünkü, statik karşılaştırmalı üstünlüklere dayanan serbest ticaret, gelişmekte olan ülkelerin dışarıdan ekonomik kalkınmaları için gerekli makine ve teçhizat ile ham ve yarı işlenmiş ürün sağlamalarına imkan vermektedir. Ayrıca, gelişmiş ülkelere teknolojik bilgi, know-how, müteşebbis gibi faktörlerin ülkeye aktarılmasında kolaylaştırmakta ve sağlıklı bir rekabetin doğmasına yol açmaktadır.

B. Statik Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisine Dayanan Serbest Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Kalkınma

Günümüzde dış ticaret, G.Haberler'inde belirtmiş olduğu gibi gelişmekte olan birçok ülke için çok önemli bir role sahip olmasına rağmen(48), statik teoriye dayanan serbest dış ticaretin gerektirdiği şartların gerçekleşmemesi nedeniyle bu ülkelerin başlangıçta serbest dış ticareti kısıtlayıcı bir politika izlemeleri(49) ekonomik kalkınmalarını başarıya ulaştırmaları bakımından çok önemlidir. Gerçekten, statik varsayımlara dayanan klasik karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre bir kaynak tahsis ve ihtisaslaşmayı, günümüzün gelişen dinamik ekonomileri ile bağdaştırmak mümkün değildir. Aslında bu gerçeğe çok önceleri Allyn Young ve John H. Willians değinerek, statik varsayımlara dayanan serbest dış ticaretin ülkenin dış ticaretten sağladığı yararı maksimum edemeyeceğini belirtmişlerdir. Çünkü karşılaştırmalı

(48) Gotfried Haberler, "International Trade and Economic Development", National Bank of Egypt, Cairo, 1959. (Economics of Trade and Development içinde s.106.)

(49) Harry G. Johnson, "Tariffs and Economic Development: Some Theoretical Issues," JDS, Vol. I, October 1964. (Economics of Trade and Development içinde s.351.)

üstünlükler teorisi, ekonomik gelişmenin dinamik sorunlarını açıklığa kavuşturmaktan uzaktır. Ekonomide gelişme ile birlikte faktör arzları artmakta, teknolojik yenilikler ortaya çıkmakta, talebin yapısı zamanla değişmektedir. Ayrıca teori, "cross-section" analizini esas almakta ve başlangıçtaki şartların hiçbir zaman değişmeyeceğini kabul etmektedir(50) .

Bununla beraber bazı iktisatçılar, statik karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin varsayımlarında günümüz şartlarına uygun değişiklikler yapılır ise, teorisin bugünde geçerliliğini koruduğunu savunmaktadır. Örneğin, Ragnar Nurkse, "Uluslararası ihtisaslaşma ekonomik etkinliğe dayanmaktadır. Dünya ekonomik etkinliği fakir görece kadar zengin değildir. Optimum ihtisaslaşma ise, karşılaştırmalı üstünlüklere göre belirlenir. Bu kural, en az Ricardo'nun zamanındaki kadar geçerlidir"(51) diyerek konu ile ilgili görüşlerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. G. Haberler ise klasik karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin uluslararası ticaret öğretisinde, modern denge kavramının bir parçası olduğunu belirterek teorisin modern dünyada ve modern tarımda geçerliliğini hâla koruduğunu öne sürmektedir. Haberler'e göre teori, kendi varsayımları içinde tutarlıdır ve kaynakların tahsisine açık tutacak niteliktedir(52). Profesör G.Meier, uluslararası ekonomi alanında gelişmekte olan ülkelerin durumlarını incelerken, geleneksel teorisin tamamen ortadan kaldırılmasına gerek olmadığını, fakat teorisin klasik anlamdaki tam statik durumundan kurtularak geniş bir çerçevede içinde ele alınabileceğini savunmaktadır (53). Hla Myint ise, klasik teoriye dayanan serbest dış ticaretin, ihracatın genişletilmesine imkan tanıdığı ve kaynakların dahili üretimden çekilmeyerek prodüktif kapasitenin genişlemesine yardım ettiği sürece yararlı olacağını savunmaktadır(54).

(50) Meier, a.g.e., s.225.

(51) Ragnar Nurkse, "International Trade Theory and Development Policy", ed., H.S. Ellis, Economic Development for Latin America, St.Martin's Press, 1961, s.234-235.

(52) Gotfried Haberler, "Comparative Advantage, Agricultural Production and International Trade", The International Journal of Agrarian Affairs, Vol.IV, No.3, May 1964. (Economics of Trade and Development içinde s.170.)

(53) Meier, The International Economics., s.4.

(54) Hla Myint, "The Gains from International Trade and the Backward Countries", RAS, Vol.XXII, No.58, 1954-55. (Economic Theory and the Underdeveloped Countries içinde s.92-117); Myint, "The Classical Theory of..", s.118-146.

Viner, Nurkse, Haberler, Meier ve Myint'in bu fikirlerin karşılık, H.B.Chenery, teorinin bugünkü şartlarda geliştirmekte olan ülkelere uygulanamayacağını savunmaktadır. Chenery, teorinin gelişme teorisi ile bağdaştırılabildiği sürece geçerliliğe sahip olacağını belirtmektedir. Bu ise, teorinin dinamikleştirilmesinden başka birşey değildir. Bu nedenle klasik varsayımların yanında, aşağıda belirtilen dört önemli nokta ihmal edildiği sürece karşılaştırmalı üstünlükler teorisini geliştirmekte olan ülkelere uygulamak mümkün değildir. Dört önemli nokta şunlardır:

i) geliştirmekte olan ülkelere faktör fiyatları fırsat maliyetlerini doğru bir şekilde yansıtmamaktadır, ii) üretim faktörlerinin kalite ve kantitesi, üretim süreciyle birlikte zaman içinde değişebilmektedir, iii) üretimde zamanla ölçek ekonomileri ortaya çıkmaktadır, iv) ekonomide mallar arasındaki tamamlayıcılık, üretici ve tüketici taleplerinde belirgin bir özellik niteliğindedir(55).

Serbest dış ticaret politikası izlenmesinin geliştirmekte olan ülkeler aleyhine olduğunu belirten G.Myrdal ise, uluslararası pazar güçlerinin büyük ölçüde dengesiz bir ekonomi yaratarak geliştirmekte olan ülkeler aleyhine bir durum ortaya çıkardığını ve statik karşılaştırmalı üstünlüklere dayanan serbest dış ticaretin geliştirmekte olan ülkelerdeki durgunluğun devamına neden olduğunu belirtmektedir(56). Çağımızda, özellikle geliştirmekte olan ülkelerin kalkınma sorunları ön plâna çıkmıştır. Statik karşılaştırmalı üstünlüklere dayanan klasik serbest dış ticaret politikası izlenerek bu ülkelerin ekonomik kalkınmalarını hızlandırmaları yukarıda belirtildiği gibi mümkün bulunmamaktadır(57). Çünkü, Chenery'ninde belirttiği şekilde özellikle geliştirmekte olan ülkelere faktör fiyatları, bunların gerçek fırsat maliyetlerini yansıtmamakta, faktör fiyatları faktörlerin marjinal produktivitelere eşit bulunmamaktadır. Bu nedenle piyasa mekanizması, üretim faktörlerinin üretim dalları arasında maksimum refahı yaratarak uluslararası ihtisaslaşmaya yol

(55) Hollis B.Chenery, "Comparative Advantage and Development Policy," AER, Vol.LI, No.1, March 1961. (Economics of Trade and Development içinde s.138.)

(56) Gunnar Myrdal, An International Economy, Routledge and Kegan Paul Ltd, London, 1959, s.2.

(57) H.Myint, karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin büyük ölçüde geliştirmekte olan ülkelere uygulanamayacağını belirterek, bu ülkelere fazla için pazar (vent for surplus) teorisinin daha yararlı olacağını belirtmektedir. Bkz.Myint, "The Classical Theory of..", s.118-145.

geçecek şekilde dağılımlarını sağlamada yetersiz kalmaktadır(58). Bu teorelin gelişmekte olan ülkelere uygulanabilmesi için faktör arzında ne gibi artışların olduğu, teknolojik gelişme ve talepte meydana gelen değişikliklerin karşılaştırmalı maliyetleri ne yönde etkilediğini bilmek gerekir. Klasik teoride sabit kabul edilen gelişme hızı, gelişme seviyesi ve süresi birer değişkendir. Kalkınma sürecinde kaynakların sabit, teknik bilginin veri, ithalatın ihracata eşit ve uluslararası sermaye hareketlerinin olmaması gibi durumlar söz konusu olamaz.

Karşılaştırmalı Üstünlükler teorisi, bütün üretim faktörlerinin tam olarak kullanıldığı varsayımına dayanmaktadır. Fakat gelişmekte olan ülkelerde esas sorun, gizli ve açık işsizliktir. Bu ülkelerde özellikle tarım sektörü, gizli ve açık işsiz deposudur. İşsizlik ve eksik kapasitenin bulunduğu bir ekonomide, şüphesiz özel ve sosyal maliyetler arasında büyük farklılık vardır. Ekonomide eğer atıl üretim faktörleri varsa, bunları kullanmamamızın marjinal sosyal maliyeti çok düşüktür. Atıl üretim faktörleri özellikle emeğin kullanılması gerektiğinde bunlara ücret ödenmesi gerekecek ve ekonomide özel maliyetler sosyal maliyetleri aşacaktır. Herhangi bir malın üretiminde özel maliyetler, dış piyasa fiyatlarının üzerinde bulunuyor ise, şüphesiz karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre bu malın üretimi ülke içinde yapılamaz. Buna karşılık bu malın topluma sosyal maliyeti sıfır veya sıfıra çok yakın olduğu için karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin aksine, üretilmesi sosyal hasılayı arttırabilecektir(59).

Gelişmekte olan ülkelerde üretim faktörlerinin hareketsizliği ve ekonomideki tekelleri faktörlerin varlığı gibi nedenler, faktör paylarının eşitli kullanımı alanları arasında eşitlenmesini kısıtlanmaktadır. Pazara tam olarak açılmamış bir ekonomide faktör fiyatlarının gerçek fırsat maliyetlerini yansıtmamasını beklemek doğru değildir. Çünkü, ekonominin bir kesiminin para ekonomisine

- (58) S.Rıdvan Karluk, "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Gelişmekte Olan Ülkeler Yönünden Geçerliliği Üzerine Düşünceler", İEM, C.33, No.1, 1973-1974, s.232-233.
(59) Haberler, "Some Problems...", s.215-216.

açılması sonucunda, optimum faktör bileşimlerinde değişiklikler meydana gelmektedir. Dolayısıyla doğru bir faktör fiyatı(60) tespit edebilmek için ekonomideki gelişmeyle birlikte yapısal ve teknolojik gelişmeleride göz önünde tutmak gerekmektedir(61).

Klasik karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin Ricardo versiyonunda, üretim fonksiyonunun uluslararası farklı olacağı kabul edilmiş iken Heckscher-Ohlin versiyonunda üretim fonksiyonunun bütün ülkelerde özdeş olduğu savunulmuştur. Buna göre, her ülke aynı üretim fonksiyonuna göre üretimde bulunur ve daha bol olan üretim faktörünün yoğun bulunduğu malların üretiminde iktisadlaşır, ülkeler arasındaki faktör fiyatları da dış ticaret kanalıyla eşitlenmektedir. Böylece neo-klasik iktisatçılar, dış ticaret aracılığıyla faktör fiyatlarının da eşitleneceğini belirtmişlerdir. Fakat üretim fonksiyonunun her ülkede özdeş olması, faktörlerin ikâme esnekliklerinin de aynı olduğu anlamına gelmemektedir.

Ülkeler arasındaki faktör ikâme esneklikleri farklı ise, diğer bir deyişle faktörlerin birbirleri ile ikâme imkânı aynı değilse, faktör fiyatları arasındaki orana göre sermaye-yoğun bir sanayiden daha sonraları daha az sermaye-yoğun sanayilere geçmek mümkün olmamaktadır. Çünkü, sektörlerde zaman içinde yoğun olarak kullanılan faktörün, fiyatı diğer faktöre göre hızla yükseltilmektedir. Bu nedenle, üretimin başlangıçtaki faktör yoğunluğunu, daha sonra faktör fiyatlarında meydana gelecek değişikliklere göre yeniden ayarlamak zorunlu olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin teorisinin Heckscher-Ohlin versiyonuna-nisbi faktör yoğunluğuna göre iktisadlaşma-göre iktisadlaşmaya girmeleri kanımızca oldukça mahsurludur. Ülkeler, faktör yoğunluğu yanında, zaman içinde gelişmekte olan faktör fiyatlarındaki değişiklikleri de yakından izliyerek, üstünlüğe sahip olabilecekleri üretim dallarını buna göre seçmeli ve ona göre bir dış ticaret politikası izlemelidir. Gelişmekte olan ülkelerde sanayileşmenin başlangıcında emek faktörü oldukça boldur. Fakat bu ülke-

(60) Faktör fiyatlarını doğru bir şekilde tespit edebilmek için yatırım projelerinin değerlendirilmede "gölge"(shadow)veya "muhasabe"(accounting) fiyatlarının kullanılması gereklidir.
(61) Karluk,a.g.n.,s.233.

la son derece önemli bir rol oynadığını kabul etmekle beraber(64), serbest ticaretin gerektirdiği şartların gerçekleşmesi mümkün olmadığından adı geçen ülkelerin böyle bir politika izleyerek ekonomik kalkınmalarını hızlandıramıyacakları gerçeğinin de inkar etmemektedir(65).

Serbest dış ticaret, belki ticaretin hiç söz konusu olmadığı bir duruma tercih edilebilir. Fakat bir ülke veya ülkeler grubu için dış ticaretin diğer ticaret şekillerine göre en iyi olduğunu söylenek mümkün değildir(66). Bu nedenle Cairncross, serbest dış ticaretin ülkelerin ekonomik kalkınmasına büyük katkıda bulunduğunu kabul etmekle beraber yinede serbest ticareti kalkınmanın sürekli bir aracı olarak görmemektedir(67). Cairncross'un değişimiyle uluslararası ticaret, dünyanın ekonomik kalkınmasına büyük katkıda bulunmakla beraber, yinede kalkınmanın popüler motoru olmaktan uzak kalmıştır(68).

A.Marshall'ın geçen yüzyılda o günkü ekonomik şartların etkisi altında kalarak belirtmiş olduğu gibi, ekonomik kalkınmaya

-
- (64) Haberler, "International Trade and...", s.103-105. Haberler dış ticaretin veri üretim fonksiyonlarında ülkeye daha fazla tasarruf ve yatırım ilkanı sağladığını ve ülkenin üretim imkanlarını arttırdığını savunmaktadır. Haberler'e göre dış ticaret bunu dört şekilde sağlamaktadır: i) ticaret, ekonomik kalkınma için gerekli olan sermaye malı, makine ile ham ve yarı işlenmiş ürünlerin ülkeye ithalatını mümkün kılar, ii) ticaret, teknik bilgi, know-how ustalık, beceri ve fikirlerin yayılmasında iletici bir role sahiptir, iii) ticaret, özellikle gelişmiş ülkelere gelismekte olanlara doğru sermaye hareketlerinin doğmasına yol açar, iv) serbest dış ticaret en uygun anti monopolist bir politika olduğundan tam rekabet şartlarını gerçekleştirmede en sağlıklı bir araçtır. Bkz. Haberler, "International Trade and...", s.108-109.
- (65) Bu görüşe R.Nurkse'te katılmaktadır. Bkz. R.Nurkse, "Patterns of Trade and Development", Economics of Trade and Development içinde s.86.
- (66) P.A.Samuelson, "The Gains from International Trade", Canadian Journal of Economics and Political Science, Vol.V, May 1939. (Readings in the Theory of International Trade içinde s.239.)
- (67) A.K.Cairncross, Factors in Economic Development, George Allen and Urwin Ltd., London, 1965, s.210.
- (68) Cairncross, a.g.e., s.211.

belirliyon faktörlerin uluslararası ticareti inceliyerek daha kolay anlaşılacağı ifadesi, Nurkse'un deyimiyle, 20'nci yüzyılın ikinci yarısında çok güpheli bir ifade şekline dönmüştür(69). Marshall'ın bu ifadesi, ancak o zamanki tarihsel şartların ışığında anlamlı olabilir. Çağımızda artık ekonomik gelişme ve kalkınma, sadece uluslararası iş bölümüne bağlanamaz(70). Bu nedenle, 19'uncu yüzyılda dış ticaretin gelişmenin motoru olma argümanı, çağımızda ilkel ürün üreten ülkelerin kendi kaynaklarını etkili bir şekilde kullanmak için yeterli değildir(71). Geçen yüzyıldaki motor, Nurkse'ünde üzerinde durmuş olduğu gibi, yeni yerleşilen doğal kaynaklar bakımından zengin sayılı ülkeler için yararlı olmuştur. Zaten bu ülkelerde, bugün sanayileşmesini tamamlamış, gelişmiş ülkelerdir.

Korucu yazarlardan R. Prebisch'inde belirtmiş olduğu gibi, belki dış ticaret kalkınmanın motoru olarak yüklendiği görevi geçmişte yapmıştır. Fakat 20'nci yüzyılda gelişmekte olan ülkelere yarar sağlamış oldukları ilkel ürün fiyatlarının hızla düşmesi, buna karşılık sanayi ürünlerinin fiyatlarının s. ratle yükselmesi sonucunda serbest dış ticaretin daha çok gelişmekte olan ülkelere yarar sağladığı aşiktır(72). Gerçekten bu duruma dikkati çeken eski Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U.Thant, 1963 yılında; "Coligae yolundaki ülkelerin ekonomik kalkınmalarına ters düşen

(69) Nurkse, "Patterns of Trade and...", s.83.

(70) Nurkse, a.g.s., s.83.

(71) A.K.Cairncross, "Trade and Development", Economics of Trade and Development içinde s.113.

(72) Raul Prebisch, Towards a New Trade Policy for Development, United Nations, 1964. (Bu rapor, S. Öney tarafından Türkçeye çevrilerek "Kalkınma için Yeni Bir Ticaret Politikasına Doğru" adı altında Siyasal Bilgiler Fakültesi'nce 1973 yılında yayımlanmıştır. Ayrıca Ska. Harry G. Johnson, Economic Policies Towards Less Development Countries, George Allen and Unwin Ltd., London, 1967; Myint, "Who Gains from International Trade...", s.92-117.

mevcut dünya ticareti trendlerinin devam etmesi, bu ülkelerin kalkınma amaçlarını gerçekleştirebilmelerini büyük ölçüde güçleştirebilir. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasını kolaylaştıracak, bunların kalkınma çabalarına aykırı düşmeyecek bir uluslararası ticaret ortamı yaratmak, dünya toplumu için son derece önemli bir konudur" diyerek serbest bir dış ticaretin daha çok gelişmiş ülkeler yararına işlediğini kabul etmektedir(73).

Klasik serbest dış ticaret teorisi, serbest pazar ekonomisi varsayımları üzerine kurulmuş ve daha çok gelişmiş zengin ülke ekonomileri ile ilgili bir teoridir(74). G.Myrdal'ın ifadesi ile teori, ekonomik yaşamın gerçeklerinden acıip bir şekilde soyutlanmıştır(75). Neo-klasik düşüncenin faktör-fiyat eşitliği teoreminde, günümüz şartlarında bir geçerliliğe sahip değildir. Faktör-fiyat eşitliği teoremine göre belli varsayımlar altında serbest dış ticaret, uluslararası faktör mobilitesini tam olarak sağlayarak ticaret yapan ülkeler arasında sadece mal fiyatlarının eşitlenmesini değil, bunların fiyatlarının eşitliğinde gerçekleştirmektedir(76). Teoremin dayandığı varsayımlar arasında, bütün pazarlarda tam rekabetin varlığı, değişik ülkelerde her faktörün kalitesinin aynı olduğu, üretimde ölçeğe göre getirisinin sağlandığı, her ülkede özdeş üretim faktörlerinin bulunduğu ve ülkeler arasında tam olmayan bir ihtisaslaşmanın varlığı (her mal, her ülkede üretilmekte) sayılabilir. Şüphesiz bu varsayımların ekonomik hayatta gerçekleşmesi düşünülemez(77).

-
- (73) R.Prebisç, Kalkınma İçin Yeni bir Ticaret Politikasına Doğru, çev.E.Onay, Sevinç Matbaası, Ankara 1973,s.VII. Özellikle 1960'lerden sonra üzerinde oldukça tartışılan bir konu olan Yeni Uluslar arası Ekonomik Düzen(YUED) kavramı oldukça aktüel bir duruma gelmiştir. Konu ile ilgili olarak fazla bilgi için bkz.Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen, ed. Gürel Tüzün,ODTÜ Gelişme Dergisi 1976 Özel Sayısı,Ankara,1976.
- (74) Meier, a.g.e.,s.1;Hla Myint, "Economic Theory and the Underdeveloped Countries",JPE,Vol.LXXIII,No.5,October 1965.(Economic Theory and the Underdeveloped Countries içinde s.3-5.)
- (75) Gunnar Myrdal,Rich Lands and Poor, Harper and Row,New-York, 1957, s.151.Bu kitap İngiltere'de Economic Theory and Under-Developed Regions ismi ile yayımlanmıştır.
- (76) P.A.Samuelson, "International Trade and the Equalization of Factor Prices," EJ, June 1948. Samuelson daha sonraki bir makalesinde, faktör fiyatlarının serbest dış ticaret yoluyla tam olarak eşitlendiğini ve teoremin ampirik genellemlere inkan verecek derecede geçerli olmadığını kabul etmektedir.Bkz.P.A.Samuelson,"International Factor-Price Equalization Once Again; EJ, June 1949,s.182.
- (77) Gunnar Myrdal, Economic Theory and Underdeveloped Regions, Methuen and Co.Ltd.London,1965,s.151-153.

Gerçekten, günümüzde gelişmekte olan ülkelerin üretim tekniklerinden yararlanmasının gelişmiş ülkelerekinden farklı olduğu, gelişmekte olan ülkelere faktör kalitesinin düşük ve her iki ülke grubu arasındaki ticaretin büyük bir kısmının tam bir ihtisaslaşmaya dayandığı bir durumda, üretim faktörlerinin elde ettikleri gelirlerin eşit olması büyük bir sürpriz olur. Böyle bir durumda, uluslararası ticarete rağmen zengin ülkelerdeki faktörlerin elde ettiği olukları gelirler, gelişmekte olan ülkelereki faktörlerin elde edecekleri gelirlerden yüksek olacaktır. Profesör G. Myrdal, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki serbest ticaret ile, bu ülkeler arasındaki produktivite ve gelirlerin eşitliğine doğru bir eğilimden çok aksine eşitlikten uzaklaşma olduğu dikkati çekmektedir (78). Myrdal, ticaret nedeniyle genişleyen pazarlar dolayısıyla kurulan sanayilerin karşılıklı olarak üstünlüklerden yararlandıkları ve bunların genellikle artan getirilerle geliştiğini kabul etmektedir. Buna örnek olarak 1860 İtalyan Birliğini göstererek, birlik gerçekleştikten sonra güney ile kuzey arasındaki gelişme farkının arttığına dikkati çekmektedir. Buradan hareketle serbest dış ticaretin, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik gelişimleri üzerinde olumsuz etkiler (backwash effects) doğurmasının kaçınılmaz olduğunu öne sürmektedir (79). Çünkü, izlenen serbest dış ticaret politikası nedeniyle; i) uzun dönemde dış ticaret hadleri gelişmekte olan ülkeler aleyhine bir gelişim göstermektedir, ii) gelişmekte olan ülkelere gerçekleştirilen ihracat birkaç temel maldan ibaret kalmaktadır, iii) gelişmekte olan ülkelerin ihracat pazarları istikrarlı değildir ve büyük ölçüde dalgalanmaktadır, iv) uzun dönemde gelişmekte olan ülkelereki tüketim düşük, bu ülkelerin ödemeler dengesi açıkları ile karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır.

(78) Myrdal, a.g.e., s.27-29.

(79) Myrdal, a.g.e., s.27.

Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalardan da anlaşılabilir gibi, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmaları üzerinde geleneksel teoriye dayanan serbest dış ticaret politikası etkili olmaktan uzaktır. Diğer bir deyişle serbest ticaret, gelişmekte olan ülkeler açısından en iyi durum değildir. Bu nedenle adı geçen ülkeler, ekonomik kalkınma çabalarının başlangıçlarında yeni gelişen sanayilerini ve dolayısıyla ekonomilerini belli bir süre dış rekabete karşı korumak zorundadırlar(80). Bununla beraber ülke ekonomisini tamamen dış ticaretten soyutlamak ve dış ticaret hacmini azaltmakta gelişmekte olan ülkeler için önerilecek bir politika değildir. Bunun yerine, kalkınma için gerek duyulan yatırım malları ile diğer ara mallarını dışarıdan getirtmek ve karşılığını ihracat ile ölemek, kanımızca adı geçen ülkeler için daha uygun bir politika olsa gerektir.

2. Ekonomik Kalkınmada İhracat Gelişim Modelleri

Bir ekonomide ihracat sektöründeki gelişmenin ekonomik kalkınma üzerinde yarattığı olduğu etkileri başlıca iki model içinde ele alıp incelenmek mümkündür. Gerçekten ekonomide ihracat sektöründe meydana gelen gelişim ekonomik kalkınmayı uyartır mı yoksa kalkınma üzerinde olumsuz bir etkiyi yaratır? Diğer bir deyişle ihracat artış hızında bir yavaşlama ekonomik gelişme hızında yavaşlama yaratır mı veya vice versa(81). Burada Profesör Kindleberger'in

(80) Koruma, sınırsız korunan sanayii ekonomik etkinliğe ulaşmaya kadar devam ederse başarılı olur. Matahi bir koruma, yurtiçi kaynak dağılımının yanlış tahsisine yol açarak kit kaynakların israf edilmesine neden olur. bkz. Harry G. Johnson, "Tariffs and Economic Development...", s.351-375.

(81) Uluslararası ticaret ve ekonomik gelişme hızı konusunda ayrıntılı bir çalışma için bkz. K. Berill, "International Trade and the Rate of Economic Growth", The Economic History Review, 2nd ser. XII (1960), 351-9 (C.P. Kindleberger, "Foreign Trade and Economic Growth: Lessons from Britain and France: 1860 to 1913," The Economic History Review, Vol. XIV, No. 2, 1961 (Economics of Trade and Development içinde s. 47'den naklen)

belirtmiş olduğu gibi(82) başlıca iki model söz konusudur:Dış ticaretin ve dolayısıyla ihracat sektörünün ekonomik kalkınmada i) öncü sektör olması,ii) geri bıraktıracı (lagging) sektör olması. Şimdi bu iki modeli, Kindleberger'in ayarımına uyarak incelemeye çalışalım.

A. ihracatın Ekonomik Kalkınma Öncü Sektör Olması

Bu modelde, ekonomide ihracat sektöründe meydana gelen gelişmeler, ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkiler yaratarak gelişmeyi uyarıcı bir rol oynar(83). Diğer bir deyişle ihracat artışı, milli gelir seviyesini yükseltir ve ihracatın genişlemesine bağlı olarak bu kesim ekonomide öncü (leading) sektör olarak diğer sektörlerinde gelişmesine katkıda bulunur(84). Tam

-
- (82) Burada ele alacağımız iki temel model,C.P.Kindleberger tarafından geliştirilerek ortaya konmuştur.Dolayısıyla Colin Clark,W.W.Rostow,A.K.Cairncross ve diğer iktisatçıların sermaye ihracatının deniz aşırı üretimi arttırması,ticaret hadlerinde bir düzelme yaratması ve sonuç olarak sermaye ihracat eden ülkede reel gelirin ortmasına yol açması şeklinde konuyu ele alış biçimlerinden farklıdır.Bkz.Kindleberger, "Foreign Trade and Economic Growth:Lessons from...",s.46-66; C.P.Kindleberger, Foreign Trade and the National Economy, Greenwood Press.Publishers,Westport,Connecticut,1975;C.P. Kindleberger, Economic Development, McGraw-Hill Book Co., Inc., London,1958. ihracatın kalkınmada öncü sektör olduğu ve ihracat-önlü(export-led) büyümenin gerçekleştiği Kanada için yapılmış olan bir çalışma için bkz.Richard D.Caves, "Export led Growth and the New Economic History," Trade Balance of Payments and Growth içinde s.403-442.
- (83) Bölgesel ekonomik kalkınmada ihracat tabanına dayanan teöri- lere (export-base theory)konumuzu ilgilendiren taraflarıyla kısaca değinilecektir.Fazla bilgi için bkz.D.C.North," Location Theory and Regional Economic Growth," JPE,June 1955, s.249-251; C.M.Tiebout, "Exports and Regional Economic Growth" JEP,Vol.LXIV,April 1956,s.160-169; R.F.Syron and B.M.Walsh, "The Relation of Exports and Economic Growth: A Note," Kyklos,Vol.XXI.No.3 1968,s.541-554; A.I.MacBean, Export Instability and Economic Development, George Allen and Unwin,Ltd.,London, 1966; R.F.Emery, "The Relation of Exports and Economic Growth," Kyklos,Vol.XX, No.2,1967,s. 470-486; E.J.Chambers and D.F.Gordon, "Primary Products and Economic Growth: An Empirical Measurement," JPE,Vol.LXXIV, August 1966,s.315-332.
- (84) Rostow,gelişme modelinde mutlaka bir sektörün öncü sektör olarak ekonominin diğer sektörlerini de beraberinde sürüklemesi gereği üzerinde durmaktadır. Bu anlamda ihracat sektörü, ekonomik gelişmede öncü sektör olmaktadır. Rostow'un konu ile ilgili görüşleri için bkz."Leading Sectors in Economic Growth", "The Take-off into Self-Sustained Growth" ve "The Stages of Economic Growth," The Process of Economic Growth içinde s.261-331.

istihdamın sağlandığı bir ülkede, dış talepte ülke lehine bir gelişme veya içerde maliyetleri düşürücü bir yenilik, ihracatı artırır, dış ticaret hadlerini düzeltir ve ticaretten sağlanan kazancı çoğaltır. İhracatın artması, pazar darboğazını genişleterek dahili tüketimden fazla gelen üretim için pazar sağlar ve uluslararası işbölümünü teşvik ederek üretimde ihtisaslaşmaya ve produktivitenin artmasına yol açar(85). İhracat için etkin bir şekilde üretim yapan işletmeler, ekonomideki diğer işletmeleride bu yolda üretim yapmaya zorlayarak rekabetin artmasına ve produktivitenin yükselmesine neden olur(86).

İhracat kanalından gelirin ve tasarrufların artması, Harrod-Domar büyüme modelinde çarpan-hızlandıran ortak modelini işleterek gelirin daha hızlı artmasına yol açar(87). Diğer bir deyişle ihracat artışı, dış ticaret çarpanını harekete geçirerek, artışın birkaç katı kadar gelir seviyesinin çoğalmasına neden olur. Gelir artışı, artan gelirin marjinal tasarruf eğilimine bağlı olarak daha çok tasarruf ve yatırıma ayrılmasını gerektirir. Eğer bir ülkede kaynaklar tam olarak kullanılmıyorsa ise, ihracatın genişlemesi ülke içinde prodüktif olarak değerlendirilmeyen kaynakların kullanımına yol açarak ticaretten ek bir kazancın doğmasına neden olur.

Ülkede ihracatın gelişimi, sadece ihracat artış hızına değil, fakat aynı zamanda ekonominin dahili pazar durumu ile ihracatının yapısınada bağlıdır(88). Bu nedenle ihracat artışı, değişik ülkelerde değişik ölçüde kalkınmayı teşvik eder. İhracat artışı, önce ihracat için üretimi arttırarak ekonominin gelişimi üzerinde dolaysız bir etkiye bulunur. Fakat bu etkinin yanında diğer ikinci etkilerde vardır. Bunlar, ihracat artışının kal-

(85) Bu durum, bundan üçyüzyıl önce Adam Smith tarafından "işbölümü pazarın büyüklüğü ile sınırlıdır" şeklinde ifade edilmiştir. Bkz. Adam Smith, The Wealth of Nations, University Paperbacks, Methuen, London, 1961, s.7, 17. Bu konuda ayrıca bkz. Ragner Nurkse, Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries, Oxford Basil Blackwell, 1966, s.5-10, 17-20.

(86) W.Arthur Lewis, The Theory of Economic Growth, George Allen and Unwin Ltd., London, 1960, s.280.

(87) Bu şekilde reel gelir artışı olabilmesi için ekonomide atıl kaynakların veya kapasitelerin bulunması gerekir.

(88) Konu ile ilgili geniş bibliyografya, Meier, a.g.e., s.240'da verilmiştir.

kınmayı ne kadar arttıracakı veya teşvik edeceği konusunda oldukça önemlidir. Bunlar, değişik ihracat ürünlerindeki değişik tip üretim fonksiyonları ile yakından ilgilidir(89). Örneğin, değişik ihracat ürünleri üretimindeki değişik girdi katsayılarının varlığı, değişik gerisel (backward-linkage) bağılıklar yaratır. Eğer ihracat sektörü üretiminde bir gelişme olursa, üretimdeki girdi katsayıları ve bağılıklara bağlı olarak diğer kesimlerde de üretim artar. İhracat sektöründe üretim azalan maliyetlerle gerçekleştiriliyorsa, ihracatın genişlemesi üretim maliyetlerinin düşmesine neden olur ve ekonomide reel gelir yükselir. İhracatın genişlemesi, ülke içindeki diğer üretim kesimlerinin de etkileyerek buralarda maliyet azaltıcı yeniliklerin doğmasına yol açar. Diğer bir deyişle ihracat ile birlikte artan üretim, ekonomide dışsal ölçek ekonomilerinin (economies of scale) ortaya çıkmasına yol açarak maliyetlerin düşmesine ve yeni üretim metodlarının bulunmasına neden olur. Dahili kapasite üzerindeki baskı, üretimde teknolojik yenilikleri teşvik eder. Aynı baskı, yatırım seviyesini yükselterek büyümeyi hızlandırabilir(90). İhracat sektöründeki gelişme, ekonomide efektif talebi arttırarak diğer mallara yönelik talebinde genişlemesine yol açar. İhracatın artması, ayrıca ihracat yapan sektörün üretiminde kullanılan faktörlere olan talebi arttırarak faktör gelirlerinin yükselmesini sağlar(91).

Bir ekonomide ihracat artışının yukarıda belirtildiği gibi ekonomik gelişme üzerinde uyarıcı bir rol oynayabilmesi şüphesiz ekonomide bazı olumlu şartların varlığını gerektirir. Bu şartları şu şekilde özetlemek mümkündür: Ekonomide yüksek bir ihracat artış hızı, ihracat sektöründeki gelişmenin istihdam ve reel gelir üzerinde dolaysız ve olumlu bir etki yaratması, ihracat ile

-
- (89) Ekonomik kalkınmada üretim fonksiyonlarının önemi konusunda bkz. R.E. Baldwin, "Patterns of Development in Newly Settled Regions", Manchester School of Economic and Social Studies, May, 1954, s.161-179. (Meier, a.g.e., s.241'den naklen)
- (90) Örneğin demir-çelik üretiminde 1856'da Bessemer süreci 11 on yıl sonraki Siemens Martin üretim sürecinin ortaya çıkması ihracat baskısının bir sonucudur. Bkz. H.J. Habakkuk, "Free Trade and Commercial Expansion, 1858-1870", in The Cambridge History of the British Empire, 2 (Cambridge, Eng., Cambridge University Press, 1940), 802 (Kindleberger, Foreign Trade and The National Economy, s.197'den naklen)
- (91) Meier, a.g.e., s.241-242.

sağlanan gelirin daha az bir kısmının tüketime gitmesi, ihracat gelirlerinden daha fazlasının produktif yatırımlara ayrılması, ihracatın genişlemesinin üretim fonksiyonları üzerinde olumlu değişiklikler yaratması, ihracat sektörünün ekonominin diğer sektörleri ile önsel(forward) ve gerisel (backward) bağımlılıklarının (linkages) fazla olması(92) ve ihracattan sağlanan gelirin uzun bir süre dalgalanmadan kalabilmesi. Burada belirtilen şartların ne kadarı yerine getiriliyorsa, o kenomide ihracat artışının ekonomik kalkınmayı uyarmasında o denli fazla olacaktır.

Geçmişte, ihracat sektöründeki gelişmenin ekonomik kalkınma üzerinde uyarıcı rol oynadığı ülkeler olmuştur. İngiltere bu konuda klasik örnektir. Bu ülkenin ekonomik kalkınmasında ihracat sektörünün gelişimi önemli bir rol oynamıştır. İngiltere'den başka bugün gelişmiş ve sanayileşmiş ülkeler arasında yer alan İsveç, Danimarka, İsviçre, Kanada, ABD, Avustralya, Japonya ve Hollanda'nın isimleri de burada sayılabilir. Örneğin 1880 yılından sonra İsveç, Danimarka ve İsviçre, 1900'dan 1913'e kadar Kanada ve 1790-1860 döneminde ABD'de ihracatın gelişimi ekonomik kalkınmada itici bir rol oynamıştır(93). İsveç'te kereste, demir cevheri, kağıt hamuru, Danimarka'da süt ürünleri, Kanada'da buğday, Avustralya'da buğday ve yün, İsviçre'de dantela ve saat, Hollanda'da et ve peynir, Japonya'da ipek ihracatı(94)

(92) Albert O.Hirschman, The Strategy of Economic Development, New-Haven, 1961, s.100, 109.

(93) Kindleberger, Economic Development, s.245; Kindleberger, "Foreign Trade and Economic Growth: Lessons...", s.48; Kindleberger, Foreign Trade and National Economy, s.196; Meier, a.g.e., s.222; Douglass C.North, "Economic Growth the United States before the Civil War", The Economic Growth of the United States, 1970 to 1860, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J., 1961 (Economics of Trade and Development içinde s.67-78); R.F.Emery, "The Relation of Exports and Economic Growth", Kyklos, Vol.XX, Fasc.2, 1967; B.A.De Vries, Exports Experience of Developing Countries, IBRD, John Hopkins Press, Baltimore, 1967; Rostow, "Leading Sectors...", s.261-273.

(94) Profesör Kindleberger, Japonya'nın ekonomik kalkınmasında özellikle ipek ihracatının bu ülkenin ekonomik gelişmesinde önemli bir role sahip olmanakla beraber kalkınmaya yakın destek sağladığını belirtmektedir. Kindleberger, Foreign Trade and the National Economy, s.206. Bu görüşe rağmen, Japonya'nın kalkınma çabalarına başladığı dönemlerde, Avrupa'da bögösteren ipekböcek kurdu hastalığı(pebrine) ve aynı zamanda Amerika'da ipeğe olan talebin artması Japonya için büyük bir fırsat olmuştur. İpek ihracatı ile başlayan gelişme, daha sonra basit pamuklu dokuma ile yaygınlaşmış ve Japonya, kalkınma süreci başlangıcında ithalat için gerek duyduğu dövizleri bu şekilde elde etmiştir.

bugün dünyanın zengin ve gelişmiş ülkeleri arasında yer alan bu ülkelerin ekonomik kalkınmalarında önemli bir rol oynamıştır(95).

Bununla beraber geçen yüzyılda adı geçen ülkelerde ihracat sektörünün hızlı genişlemesinin ekonomik kalkınmayı hızlandırması, bu ülkelerin gelişme için gerekli şartları daha önce tamamlanmış olmalarına bağlanabilir. Bu nedenle Rostow'un "kendi kendini besleyen gelişme" içindeki kalkışına ihracat artışının katkısı, ancak bu ilk dönem aşıldıktan sonra mümkün olmuştur. Çünkü, günümüzde bir asırlık hızlı gelişen ihracat sektörüne sahip olan birçok gelişmekte olan ülkenin bulunması, ihracat artışının kalkınmada tek başına yeterli olmadığını kanıtlamaktadır.

İhracat sektöründeki artış İngiltere'nin ekonomik kalkınmasında oldukça önemli bir yere sahip olduğu için, şimdi bu ülkenin ihracatındaki gelişimin ekonomik kalkınması üzerindeki etkileri üzerinde biraz daha durmakta yarar vardır. Gerçekten Phyllis Deane ve H.J.Habakkuk, sanayi devrimi sırasında İngiltere'nin hızlı bir ihracat artış hızına ulaşmasının bu ülkenin ekonomik gelişmesinde çok büyük etkisi olduğunu belirtmektedirler(96). Gerçekten İngiltere'nin pamuklu dokuma ve demir ürünleri hariç, ihracatı 1779-83 ve 1789-93 arasında yarı yarıya artmış ve 1799-1803 yılları arasında ise tekrar üçte bir oranında yükselmiştir(97). Örneğin, pamuklu sanayi ürünlerinde 1841-1845 yıllarında ortalama yüzde 57 oranında bir ihracat gerçekleştirilmişken, 1871-1875 yıllarında bu oran yüzde 74 olmuştur. Pig demir ihracat artışı ilk dönemde yüzde 27, ikinci dönemde yüzde 45 ve 1901-1905 yıllarında ise yüzde 24 olarak gerçekleşmiştir. Yünlü sanayiinde üretimin yaklaşık üçte biri 1840'larda ihraç edilmiştir. Bu oran 1870'lerde yarıya ulaşmış, 1870'lerde süt üretiminin yüzde 30'u ihraç edilmiştir. Bu yıllarda kömür üretiminin ortalama yüzde 10'unu ihraç

(95) Kindleberger, Foreign Trade and the National Economy, s.196; Meier, The International Economics..., s.222.

(96) P.Deane and H.J.Habakkuk, "The Take Off in Britain", Uluslararası Ekonomi Toplantısı, Constance, Eylül 1960. (Kindleberger, "Lessons from Britain...", s.48'den naklen)

(97) Kindleberger, a.g.m., s.48.

edilirken, 1901-1910 yıllarında oran yüzde 22'ye ulaşmıştır(98). Aynı şekilde dokuma ürünleri ihracatı, 1819'dan 1840'a kadar yılda ortalama yüzde 6.75 oranında artmıştır. Daha sonraki 20 yıl içinde bu oran yüzde 4.3'e düşmüş ve 1870-1913 arasında yüzde 1.5 a kadar gerilemiştir. Ondokuzuncu yüzyıl boyunca, 1913 rakamlarıyla dış ticaret, İngiltere'nin milli gelirinde artan bir seyir izlemiştir. İndeks puanı (1913-100) 1840-1849'da 36.8'den 1850-1859'da 55.9'a ve 1860-1869'da 78.6'ya yükselmiştir. Geçen yüzyılda bu ülkenin dış ticaretinde görülen olumlu gelişme Leone Levi tarafından şu şekilde özetlenmiştir."İngiltere'nin geçen yüzyılda ticaretinde görülen artış tek kelime ile fevkaladedir" (99).

İngiltere'nin ihracatında görülen artış hızının geçen yüzyılın sonlarına doğru düşme eğilimi göstermesi, bu ülkenin ekonomik gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Gerçekten J.R. Meyer, input-output yöntemi ile yapmış olduğu hesaplamalara göre 1907 yılına kadar İngiltere'nin ihracatı, 1854-1872 yılları arasındaki artış hızını korumuş olsaydı, ülkenin gelişme hızının yüzde 1.75 yerine 4.1 olacağını savunmuştur(100). Aynı şekilde A.Lewis'de İngiltere'nin ihracatında görülen düşüşün, ülkenin ekonomik gelişimi üzerinde olumsuz etkiler yarattığını öne sürmüştür. Lewis, 1870 yılından sonra İngiltere'nin gelişme hızının yavaşlamasını ihracat artış hızının yılda yüzde 6'dan yüzde 2'ye düşmesine bağlamaktadır(101).

Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalardan anlaşılacağı gibi, bugün sanayileşmiş ve gelişmiş ülkeler arasında yer alan İngiltere ve diğer bazı ülkeler, geçmişte ekonomik kalkınmalarını

-
- (98) GERAL M. MEIER and ROBERT E. BALDWIN, Economic Development: Theory, History, Policy, John Wiley and Sons, Inc., 1957, s.225.
- (99) Leone Levi, The History of British Commerce, 2 nd ed. (1880), s.540. (Kindleberger, "Lessons from Britain...", s.49 dan naklen).
- (100) John R. Meyer, "An Input-Output Approach to Evaluating the Influence of Exports on British Industrial Production in the Late 19th Century", Explorations in Entrepreneurial History, VIII(1955), 12-34. (Kindleberger, "Lessons from Britain...", s.51'den naklen).
- (101) W. Arthur Lewis, The Theory of Economic Growth, s.279-345.

ihracat yoluyla hızlandırabilmişlerdir(102). Günümüzde de sınırlı kaynaklara sahip küçük ülkelerin geniş kaynakları olan büyük ülkelere göre ihracatta ihtisaslaşarak ekonomik kalkınmalarını hızlandırabilmeleri mümkündür(103). Bununla beraber çağımızda, dış ticaretleri hızla geliştiği halde hâlâ fakir ve gelişmemiş ülkelerde bulunmaktadır. Bu ülkelerde dış ticaret çok hızlı gelişmiş olmasına rağmen ekonomik kalkınma aynı hızda sağlanamamış, ihracat artışı, klasik düşüncülerin aksine bu ülkelerin ekonomik kalkınmaları üzerinde fazla etkin olmamıştır(104).

Bu nedenle ihracat artışının ekonomik kalkınma üzerinde yukarıda belirtilen olumlu yönleri yanında mahsurlu taraflarında bulunmaktadır. Gerçekten ihracat artışı, gelişmeyi uyarmabilir fakat yalnız başına ihracatın gelişimi ile ekonomik kalkınma gerçekleştirilemez. İhracat yoluyla elde edilen gelir eğer ekonomik kalkınma için gerek duyulan yatırımlara dönüştürülmez ve ekonomide ihracat sektöründeki gelişmenin uyarılması ile birlikte teknolojik değişme olmaz ise(105), ekonomik kalkınma üzerinde ihracat artışından olumlu bir etki beklenemez.

İhracatın gelişmede öncü sektör olduğu modelde ülke ekonomisi, büyük ölçüde dış dünyanın olaylarına bağımlı kalmaktadır. Bir ülke milli gelirinin büyük bir kısmını ihracattan elde ediyor ve gelişme hızını ihracat artış hızına bağlıyorsa, ihraç ürünlerinin üretim ve ihracatında meydana gelebilecek bir dalgalanma ülkenin kalkınma çabalarını büyük ölçüde olumsuz yönde etkiler. Bu nedenle ihracata tamamiyle bağımlı olmamak gerekir. E.A.G.Robinson'un da belirtmiş olduğu gibi İngiltere, geçen yüzyılda Almanya'ya göre üretim ve ihracatta çok fazla ihtisaslaşarak kalkınmada adı geçen ülkeye oranla daha fazla risk taşımıştır(106). Bu gözlem

(102) A.K.Cairncross, "International Trade and Economic Development", Economics, 1961. (Factors in Economic Development içinde s.210.)

(103) Albert Hatzels, "The Effects of Industrialization on Exports", Industrial Growth and World Trade, Cambridge University Press, London, 1963'den alıntı. (Economics of Trade and Development içinde s.36.)

(104) Meier, a.g.e., s.222.

(105) Kindleberger, Foreign Trade and The National Economy, s.204.

(106) E.A.G.Robinson, "The Changing Structure of the British Economy", EJ, Vol.IXIV, 1954, s.443-461, özellikle s.450 vd.

aslında doğrudur. Çok fazla ihtisaslaşma çok fazla risk demektir. Eğer, üretiminde ihtisaslaşmış ürün veya ürünleri diğer ülkelerde üretmeye başlarsa, o ülkenin kaynaklarını diğer sektörlerle aktarması oldukça büyük sorunlar yaratır. Bu durumda Haberler'in deyişiyle "hiçkimse yumurtalarını bir sepete koymak istemeyecektir"(107). Buna rağmen günümüzde birçok gelişmekte olan ülke bir veya birkaç malın üretiminde çok fazla ihtisaslaşmıştır. Örneğin, Brezilya kahve, Venezuela, İran, Irak petrol, Bolivya kalay, Şili bakır, Malezya kauçuk ve kalay, Mısır pamuk gibi. Bu aşırı derecede ihtisaslaşmaya rağmen Haberler, bu ülkelerin bu ürünleri ihrac edememeleri durumunda şimdikinden çok daha fakir olacaklarına dikkati çekmektedir(108) ve bu gözlemden bir anlamda doğrudur.

B. İhracatın Ekonomik Kalkınmada Geri Bıraktıracı Sektör Olması

İhracatın öncü sektör olarak ekonomik kalkınmayı uyarması ve hızlandırması görüşünün aksine, ekonomik kalkınmayı ihracatın gelişimine bağlamanın sakıncalı olduğunu savunan iktisatçılarda bulunmaktadır. Bu fikri benimseyen iktisatçıların görüşlerine göre, günümüzde dış ticarete dayalı bir ekonomik kalkınma yöntemi geçerliliğe sahip değildir. Herne kadar R.Nurkse, "dış ticaret dengesiz ve devamlı olmayan bir kalkınma sağlıyorsa, bu ekonomide hiç gelişme olmaması durumuna göre çok daha iyidir" diyorsada (109), Prebisch, Myrdal, Singer gibi iktisatçılar kalkınmada ihracatın genişlemesine değil ithal ikamesine ve dahili sanayileşmeye önem verilmesini savunmaktadırlar(110).

Gerçekten geçen yüzyılda gelişmenin motoru olarak görevini

-
- (107) Haberler, "International Trade and Economic Development", s.105.
(108) Haberler, a.g.m., s.105.
(109) Ragner Nurkse, "The Conflict between "Balanced Growth" and International Specialization", Lectures on Economic Development, Faculty of Economics, (İstanbul University) and Faculty of Political Science (Ankara University), 1958, s.167 .
(110) Raul Prebisch, The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems, United Nations Economic and Social Council, ECLA, Latam Success, 1950; Myrdal, The International Economy, chap.13.

yerine getiren dış ticaret ve ihracat, özellikle yeni yerleşilen (111) ve zengin doğal kaynaklara sahip olan ülkeler için yararlı olmuştur. Aslında bu ülkeler, zaten bugün sanayileşmesini tamamlamış veya sanayileşme yolunda önemli adımlar atmış ülkelerdir(112). Bunun dışında kalan gelişmekte olan ülkeler, ihracat artışından fazla yararlanamamışlardır. İhracat artışından bir ekonominin yararlanabilmesi, herşeyden önce ihraç ve ithal arz ve talep esneklerine bağlıdır. Eğer ihraç ürünlerinin ülke içindeki arzı esnek ve dış talebi devamlı genişliyorsa (petrol gibi), bu durumda ihracat ekonomiye katkıda bulunabilir. Bununla beraber geleneksel ilkel ihraç ürünlerinde hem iç arz ve hemde dış talep esneklikleri düşük olduğu için ihracatı arttırarak ekonominin bundan kazanç sağlaması oldukça zordur.

Gelişmekte olan ülkeler dış ticaret yoluyla uluslararası ekonominin bir parçası haline geldikten sonra üretimlerini arttırmış iselerde, bu artış sadece ihracat kesiminde olmuş (113)

ve ekonominin diğer kesimlerini olumlu yönde pek etkilememiştir. Bu ülkelerde ihracat artışı, faktör arzlarını arttırmış ve üretim tekniklerinde yeniliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Fakat bu yenilikler, daha çok ihracat için üretim yapan ilkel üretim kesimlerine gelen yabancı sermayenin bir sonucu olmuş ve ekonominin tümünü kapsamamıştır. Gelişmekte olan ülkeler uluslararası ekonomiye açıldıktan sonra gösteriş etkisinden (demonstration effect) büyük ölçüde etkilenmiş (114) ve zengin gelişmiş ülkelerin tüketim kalıpları, gelişmekte olan fakir ülkelerde taklit edilmeye bağlanmıştır. Bu ise, zaten yüksek olan marjinal tüketim

(111) Bu ülkeler Kanada, Arjantin, Uruguay, Güney Afrika, Avustralya, ABD ve Yeni Zelandadır. Bkz. Nurkse, "Patterns of Trade...", s.87.

(112) Cairncross, Factors in Economic Development, s.209-215.

(113) Gelişmekte olan ülkelerin ihracatları, geçen yüzyılda olduğu gibi 20nci yüzyılda da hızla yükselmiştir. L.Yates'in hesaplamalarına göre Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin toplam ihracatı 1913-53 döneminde on kat artmıştır. Bkz. P.Lamartine Yates, Forty Years of Foreign Trade, London, 1959, s.160-2. (Hla Myint, The Economics of the Developing Countries, Hutchinson Co.Ltd.London, 1973, s.19'dan naklen)

(114) Uluslararası gösteriş etkisi, II.Dünya savaşı sonrasında dolar kıtlığı ile birlikte Batı Avrupa ekonomilerinde kendini hissettirmiş, daha sonra gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkmıştır. Bkz. W.F.Stolper, "A Note on the Multiplier, Flexible Exchanges and the Dollar Shortage", Economica Internazionale, August 1950, s.772-773 (Meier, a.g.e., s.237'den naklen)

eğilimini arttırarak, sermaye birikimini engellemiştir. Bu ülkelerin ihracat yapılarında da zaman içinde büyük değişiklik olmamıştır. Örneğin Arjantin ve Hindistan'ın ihracatları, 1913'ten bu yana çok küçük değişikliğe uğramıştır(115).

Gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarındaki gelişimin yavaş olması ve kalkınmaya fazla katkıda bulunmamasını Nurkse altı faktöre bağlamaktadır. Bu faktörleri kısaca şöyle özetlemek mümkündür: i) gelişmiş ülke ekonomilerinde, daha az ithal edilmiş hammadde kullanan ağır sanayiler lehine değişiklik olmaktadır, ii) gelişmiş ülkelerin toplam hasılasında hizmet sektörünün payı artmakta, bu durum hammaddeye olan talebi düşürmektedir, iii) birçok tarımsal ürüne olan tüketici talebinin gelir esnekliği düşme eğiliminde bulunmaktadır, iv) tarımsal koruyuculuk onlenememektedir, v) hammadde kullanımında tasarruf sağlanmakta, diğer bir deyişle bazı artık maddeler ikinci kez üretim sürecinde kullanılmaktadır, vi) yeni sentetik madde üretimi artmakta ve ipek, ham kauçuk, nitrat, jüt, kendir, bitkisel yağlar gibi maddelerin yerine yeni sentetik maddeler ikame edilmektedir(116).

Geçen yüzyılda ihracat artışının bazı ekonomiler üzerinde olumlu etkiler yaratmasında şüphesiz ticaretin geçen yüzyılda hızlı gelişiminin önemli bir rolü olmuştur. Yüzyılımızda ticaret artış hızında bir düşüş görülmektedir. Gerçekten 1928-1958 döneminde 30 yıllık süre içinde dünya ticaret hacmi (Sovyet Bloku hariç) yüzde 57 oranında bir artış kaydetmiştir. Fakat bundan bir yüzyıl önce ticaretin genişlemesi, kabaca bundan beş kat daha fazla olmuştur(117). 19. ncü yüzyılın ikinci yarısında ticaret, toplam üretim artışından daha hızlı gelişirken, 1928 lerden sonra dünya ticareti, dünya üretiminin gerisinde kalmıştır(118). 1914'lerden

(115) Cairncross, "Trade and Development", s.115.

(116) Nurkse, "Pattern of Trade...", s.95.

(117) Dünya ticaret hacminde görülen gelişme hızları şöyledir:

1850-1880	1880-1913	1928-1958
+%270	+ %170	+ %57

1850-80 ve 1880-1913 dönemine ilişkin rakamlar, Profesör Bertil Ohlin tarafından International Economic Reconstruction (Joint Committee, Carnegie Endowment and International Chamber of Commerce, 1936), s.29'da kullanılmıştır. Bu rakamlar kesin değildir ve kabaca genel eğilimi ifade etmektedir. 1928-58 rakamları ise, GATT ve Birleşmiş Milletler'e aittir ve Sovyet bölgesini kapsamamaktadır. Bkz. Nurkse, a.g.m., s.92.

(118) Burada, ABD gibi dünya üretimindeki payının dünya ticaretindeki payından daha hızlı geliştiği bir ülkedeki üretim artışını gözden uzak tutmamak gerekir.

Önce ilkel ürün ihracatındaki gelişme, işlenmiş ürün ihracatındaki gelişmeden çok daha hızlı olmuştur. 20 nci yüzyılın ortalarında bu gelişim aleyhe dönmüş ve yiyecek ile hammadde ihracatı, işlenmiş ürün ihracatının gerisinde kalmıştır(119).

Diğer taraftan GATT'ın yapmış olduğu çalışmalara göre 1928 den 1955'e kadar hem gelişmiş ve hemde gelişmekte olan ülkelere gerçekleştirilen ihracat, 1928 yılından 1955'e kadar yaklaşık yüzde 40 oranında artmıştır. Fakat petrol hariç tutulacak olursa, gelişmekte olan ülkelerin ihracatı yüzde 20 oranında yükselmiştir. Petrol ihraç eden ülkeler gelişmekte olan ülkeler grubuna dahil edilirse, 1928'de yüzde 34 olan oran 1957'de 31'e düşmüştür. Fakat adı geçen ülkeler hariç tutulursa, düşüş oranı dönem boyunca yüzde 32'den yüzde 24'e ulaşmaktadır(120). Aynı şekilde GATT'ın yapmış olduğu bir çalışmada, 1938 yılında yarı sanayileşmiş sekiz (121) ülkenin dünya ihracatındaki payları, 1938'de yüzde 11.7'den 1955'de yüzde 9.8'e gerilemiştir. Sanayileşmemiş ülkelerin durumunda bu dönemde bir değişiklik meydana gelmemiştir. 1938'de oran yüzde 26.1 iken, 1955'de 26.3 olmuştur. Her iki grup birlikte düşünülürse, 1938'de yüzde 37.8 olan oran 1955'de yüzde 36.1'e düşmüştür. İhracat hacim indeksi incelendiğinde 1955 yılında indeks değeri 1937-1938=100 ise, yarı sanayileşmiş ülkelere bu değer 95, diğerlerinde 158 ve toplam olarak 134 puan olmuştur(122).

Özetle, 20nci yüzyıla ilkel ürünlerin gerek üretimi ve gerekse ihracatındaki gelişme, geçen yüzyıldaki gelişme kadar parlak olmamıştır. Durum, aşağıdaki tablonun incelenmesinden de açıkça görülebilir.

(119) Murkse, a.g.m., s.93.

(120) Trends in International Trade, GATT, Geneva, 1958. (Maizels, "The Effects of Industrialization...", s.37'den naklen)

(121) Sekiz ülke şunlardır: Arjantin, Brazilya, Meksika, Avustralya, Hindistan, Güney Afrika, Finlandiya, Yugoslavya.

(122) International Trade, 1956, GATT, Geneva, 1957. (Maizels, a.g.m., s.40'dan naklen)

TABLO: I.2
DÜNYA ÜRETİM VE İHRACATINDAKİ GELİŞİMLER:1913-1959(x)

Yıllar	Üretim		İhr.Hacmi		İhr.Birim		İhr.Değ.	
	İÜ	SÜ	İÜ	SÜ	Değ.(xx)	Değ.(xx)	İÜ	SÜ
1926-30	123	141	123	113	128	145	157	164
1931-33	120	110	116	81	68	100	79	81
1934-35	125	133	114	84	85	117	97	98
1936-38	135	158	125	100	93	120	116	120
1948-50	156	238	116	132	259	223	300	294
1951-53	176	297	133	178	289	248	385	442
1954-56	191	341	156	216	271	244	423	526
1957-59	201	381	181	251	254	261	460	655

Açıklama: İÜ=İlkel Ürünler, SÜ=Sanayi Ürünleri

YAYINLAR: Industrialization and Foreign Trade, League of Nations Geneva 1945; W.A.Lewis, World Production, Prices and Trade, 1870-1960, Manchester School, Vol XX, No.2, May 1952; E.Leerdau, "Stabilization and the Terms of Trade", Kyklos, Vol.XII, 1959, Fasc.3; U.N.Statistical Yearbook, 1959, New York, 1960. (Maizels, "Recent Trends in Trade...", s.47'den naklen)

(x) Sovyetler Birliği ve 1948'den sonraki diğer Sovyet Bloku Ülkeleri hariç.

(xx) ABD doları cinsinden.

Bu durumda günümüz ekonomilerinde özellikle ilkel ürün ihracatına fazla güvenmek ekonomik kalkınma için oldukça risklidir. Bu nedenle, ihracat-yönlü (export-led) ekonomik gelişmeye ağırlık vermek, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarına fazla katkıda bulunmayabilir(123). Gerçekten, ihracat yönlü gelişmeden çok ithal ikamesine dayalı bir kalkınma politikası, özellikle 1945'lerden sonra ihracatları ilkel ürünlere büyük ölçüde bağımlı olan ülkelere benimsenmiş ve kabul görmüştür(124). İkinci dünya savaşından sonra gelişmekte olan ülkelerin savaş dönemi boyunca biriken dövizleri erimeye başlayıp Kore Savaşının neden olduğu bazı ilkel mal fiyatlarındaki artışlarda durunca, gelişmekte olan ülkeler büyük bir ödemeler dengesi sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerin ihracat sektörüne fazla ağırlık vermelerinin kaçınılmaz sonucudur.

Günümüzde tamamen ilkel ürün ihracatına dayalı bir ekonomik kalkınma yöntemi, fazla bir geçerliliğe sahip bulunmamaktadır. Çünkü, gelişmekte olan ülkelerin ihraç ürünlerine olan talepte, "Engel Kanunu" ve hammadde tüketiminde süregelen azalma ned-

(123) Kindleberger, Foreign Trade and the National Economy, s.208.

(124) Maizels, a.g.m., s.36.

niyle devamlı bir azalma olmaktadır. Gerçekten Prebisch, örneğin ABD'nin ilkel ürünlere olan talebinin gelir esnekliğini 0.66 olarak hesaplamıştır. Bu katsayı, Latin Amerika'nın sanayi ürünlerinde 1.58 dir(125). Eğer bir ülkenin ihracat hacmi sabit ve gelişmekte olan ülkenin ihraç ve ithal fiyatlarını kontrol imkanı yoksa, o ülkenin ithal kapasitesi sınırlıdır. Ekonomik kalkınma ile birlikte artacak olan ithalat, ihracat ile finanse edilemeyeceğine göre, kalkınma için gerekli olan malları yurt içinde üretmek bir zorunluk olarak ortaya çıkacaktır.

Konu ile ilgili açıklamalarımızı tamamlamadan önce bir noktaya değinmek istiyoruz. İhracatın ekonomik kalkınmada öncü sektör olması ile ihracattaki gelişimin ekonomik kalkınmayı engelleyici olduğu iki temel model arasında önemli bir fark vardır. Geçen yüzyılda günümüzün gelişmiş bazı ülkelerince başarı ile uygulanmış olan ihracat yönlü büyüme ile yüzyılımızda çok tarafları olan bu model arasındaki temel fark, birinci modelde talebin, ikincisinde ise arzın önemli olmasıdır. Bu, tıpkı Harrod-Domar ile Abramowitz-Solow'un büyüme modellerindeki farka benzemektedir(126). Profesör Kindleberger'e göre, eğer dışarıda ülke ürünlerine uygun bir talep var ve ülke için kaynaklarda bu talebi doyurmaya yeterli geliyorsa, ticaret gelişmeyi uyarmakta; fakat dış talep, ülke ürünleri için yeterli değil ve ayrıca yurtiçi üretimde darboğazlar varsa, ticaret büyümeyi kısıtlamaktadır (127).

C. İhracat Gelişim Modelleri Arasında Tercih Sorunu

Yukardaki kısımlarda ekonomik kalkınma üzerinde başlıca iki ihracat gelişim modelinin etkileri ayrıntıları ile incelenmiştir. Günümüz ekonomilerinde her iki modelde örnek gösterilebilecek ülkeler vardır. Ekonomik kalkınmasını tamamen serbest dış ticaret esaslarına dayandıran ve en azından geçmişte ihracat sektörünün gelişimine büyük önem veren İngiltere gibi ülkelerin yanında, kalkınmasını tamamen ticarete kapalı bir şekilde gerçek-

-
- (125) R.Prebisch, comment on G.Myrdal, "Towards a More Closely Integrated Free-world Economy," in R.Lekachman(ed), National Policy for Economic Welfare at Home and Abroad, Doubleday and Company, Inc, New-York, 1955.s.278.(Kindleberger, Economic Development, s.246'dan naklen)
- (126) Kindleberger, Foreign Trade and the National Economy, s.210.
- (127) Kindleberger, a.g.e., s.211.

leştiren Sovyetler Birliği gibi ülkelerde bulunmaktadır. O halde burada sorun, hangi modelin ülke gerçeklerine daha uygun olduğu konusunda yatmaktadır. Bu nedenle ek nomileri içinde bulundukları şartlardan soyutlamamak gerekir(128).

Normal olarak bir ülkedeki doğa ve insan kaynağı yüksek oranda ihtisaslaşmış ise, bu ülkenin potansiyel olarak ticaretten sağlayacağı yarar fazladır. Doğal kaynakların zengin ve çeşitli olduğu, emegin ülke içinde hareketliliği ile ustalığının emegin her alanda prodüktif lmasını sağladığı bir ekonomide, dış ticaretin kalkınmaya katkısı azalmaktadır(129). Eğer uzun dönem düşünülecek olursa, ekonomik kalkınmada beşeri kaynakların nisbi önemi artmaktadır. Çünkü uzun dönemde emek, yeni işler için eğitilme imkanına sahiptir. Buna karşılık kısa dönemde işgücünün kalitesi daha önemli olmaktadır. Örneğin, Avustralya gibi değişik ve zengin doğal kaynaklara ve uygun bir işgücüne sahip olan bir ülke uzun dönemli kalkınmasını ticarete daha az ağırlık vererek gerçekleştirme imkanına sahiptir. Avustralya, zengin kömür ve demir kaynakları olan bir ülke olduğu için, gerekli sermaye sağlandığı zaman demir-çeliği ucuz bir şekilde üretebilir. Ayrıca bu ülke, Avrupa standartları dahilinde petrole sahiptir ve ülkenin nüfus yoğunluğu az olduğu için gerek duyulan yiyecek maddeleri dışarıdan ithal edilebilmektedir. Dolayısıyla bu durumda olan bir ülke, ihracat genişlemesine fazla ihtiyaç duymadan kalkınmasını sağlayabilir.

Bilindiği gibi ülkenin üretmiş olduğu mal ve hizmetlere yönelik dış talepte bir artış, genel olarak ülke yararına yorumlanır. Fakat dış talebin artması, mutlaka kalkınmada ihracatın öncü sektör olacağı anlamına gelmemektedir. Ülkenin üretmiş olduğu mallara yönelik dış talep ile birlikte iç arzda artarsa, kalkınma için gerek duyulan döviz sağlanabilir ve "döviz darboğazı" bir ölçüde genişletilebilir.

(128) Kindleberger, Economic Development, s.253.

(129) Kindleberger, a.g.e., s.253.

Bu iki temel model arasında bir tercih sonucu ile karşılaşıldığında mutlaka bir modelin olduğu gibi uygulanması söz konusu olmayabilir. İhracatın kalkınmada öncü sektör olduğu bir modelde bile başlangıçta belirli bir dönem ekonominin ve ihracat için üretim yapan kesimlerin uluslararası rekabetin zalim rüzgarlarından korunması gerekebilir. Özellikle bu durum, günümüzde sınai mal ihraç etme potansiyelinde olan ülkeler için daha önemlidir. Çünkü, geçen yüzyılda daha çok tarımsal hammadde, madencilik ve plantasyon ürünleri ihracatına dayanan ekonomilerde zaten dış rekabet söz konusu olmamıştır. Bu ülkelerin ihracatları büyük ölçüde doğanın kendilerine bahsetmiş olduğu avantajlara dayanmıştır. Bu nedenle, günümüzde özellikle sanayileşmiş ülkelere sınai mal ihraç ederek döviz darboğazını genişletmek ve aynı zamanda ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmek isteyen ülkeler, başlangıçta ithal ikâmesi politikası izliyerek dahili sanayileşmeye önem vermek zorundadırlar. Özellikle sınai mal üretimi ve ihracatında bu aşama tamamlandıktan sonra ihracata ağırlık verilerek bunun ekonomi üzerindeki olumlu etkilerinden yararlanmak mümkündür.

Kısaca belirtmek gerekirse, gelişmekte olan ülkelere kaynak tahsisine gidilirken optimum bir tansiste bulunabilmek için, mutlaka ihracat yoluyla elde edilecek dövizin marjinal maliyetlerinin aynı miktar döviz yurtiçinde üretim yaparak tasarruf etmenin maliyetine eşit olmasına dikkat etmek gerekecektir.

3. İhracata Bağımlı Bir Ekonominin Kalkınma Sürecinde

Karşılaşılabileceği Sorunlar

A.Genel Olarak

Konu ile ilgili açıklamalarımıza başlamadan önce, bir noktayı öncelikle belirtmeyi faydalı buluyoruz. İhracata bağımlı bir ekonomide, ihracattaki gelişmenin ekonomik kalkınma üzerinde yaratacağı sorunlar, "emperyalizm" ve "kolonyalizm" gibi kavramlara dayanan marksist teoriye göre değil, serbest işleyen ve uluslararası piyasa şartlarının geçerli bulunduğu ekonomik düzenlere göre açıklanmaya çalışılacaktır.

Ekonomi öğretisinde, Prebish, Singer, Myint, Lewis ve Myrdal gibi yazarlar, klasik teorinin gelişmekte olan ülkelere uygulanmayacağını belirterek(130) bu ülkelerin dünya pazarlarına açılması

(130) Singer, "Distribution of Gains...", Prebish, The Economic Development..., Myrdal, Economic Theory and..., Lewis, The Theory of Economic..., Myint, "The Classical Theory of...", Myint, "International Trade and Developing Countries".

sonucunda bir çoğunun ikili (dual) bir ekonomik yapıya sahip olduğunu öne sürmektedirler. Bu iktisatçıların özellikle Myint'in görüşlerine göre uluslararası pazara açılan ve ihracat için üretim yapan ekonomilerde ihracat sektörü, adeta bir "kalkınma adacı" şeklinde ekonominin diğer gelişmemiş sektörleri tarafından çevrelenmektedir. İhracat sektörünün hızla gelişmesi sonucunda ihracat için üretim süratle artmakta(131) fakat ihracat sektöründeki hızlı gelişime rağmen bu durum ülke ekonomisinin diğer kısımlarına yansımamaktadır. Ekonominin ihracata yönelik bir nitelik kazanması, diğer sektörlerin ihmal edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca Myrdal'inde belirtmiş olduğu gibi, sanayileşmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler ticarete başladıklarında, pazar güçleri bu ülkeler arasında ikinciler aleyhine olmak üzere gelişmelere yol açmakta ve gruplar arasında büyük oranda eşitsizlik yaratmaktadır (132). İhracat sektörünün hızla gelişmesi karşısında, bu ülkelere gelişmiş ülkelerden büyük bir sermaye akımı olmakta fakat ithal edilmiş sermaye, sadece ihracat için üretim yapan sektörlerle yarar sağlamaktadır. Yabancı yatırımlar, daha çok ülkenin madencilik ve plantosyon kesimlerinde yoğunlaşmakta ve batının ileri tekniğini kullanmaktadır. Diğer bir deyişle, ihracat sektörünü geliştirmek için ülkeye gelen yabancı sermaye, büyük ölçüde ülkenin doğal kaynaklarının geliştirilmesine yönelmekte ve ülkenin diğer üretim sektörlerini ihmal etmektedir. İhracat sektörüne yönelen yabancı yatırımlar nedeniyle bu sektör ekonominin en gelişmiş sektörü olmakta fakat ülke ekonomisi ile bütünleşmemektedir. Böylece ekonomide "ikili bir yapı" ortaya çıkmakta ve ihracat için üretim yapan sektörler kalkınma adacıları (islands of development) şeklinde ülkenin diğer geri üretim kesimleri tarafından çevrelenmektedir(133).

(131) Myint, "The Gains from International...", s.108-109.

(132) Myrdal, An International Economy, s.95 Myrdal aynı görüşünü Development and Under-Development: A Note On the Mechanism of National and International Economic Inequality, Cairo, 1956 ile Economic Theory and Under-Developed Regions isimli çalışmalarında da ortaya atmıştır.

(133) "ikili yapı özelliği gösteren "dual ekonomilerin" ayrıntılı analizi konusunda geniş bilgi için Meier, a.g.e., s.229'da verilen dipnottaki kaynaklara bakılabilir.

Ülkenin gelişmiş sektörü, ihracat için üretim yapan, petrol rafinerileri, modern tarım işletmeleri ile madencilik ve büyük ölçekli sanayi üretim işletmelerinden oluşmakta, diğer az gelişmiş sektörü ise, el emeği gerektiren küçük ölçekli tarım ve sanayi işletmelerinden meydana gelmektedir. Gelişmiş sektörde üretim metodları, sermaye-yoğun ve teknik katsayılar nisbi olarak sabit iken, gelişmemiş sektörde üretim metodları emek-yoğun ve üretim faktörleri bileşimi değişen oranlardadır(134). Bu ikilik yüzünden sermaye ve özellikle yabancı sermaye, tarımsal ürünler ve maden üreten ihracat sektörlerine kaymakta fakat buna rağmen istihdam imkanları nüfus artışı oranının gerisinde kalmaktadır. Alternatif istihdam imkanlarının bulunmaması nedeniyle artan nüfus, geleneksel sektörle iş aramak durumuyla karşılaşmakta ve bu ülkelerde tarım kesiminde bildiğimiz "gizli işsizlik" sorunu ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, gelişmekte olan ülkelerde ihracat sektöründeki yabancı sahipli plantasyon ve madencilik işletmeleri ve yabancı ticaret şirketleri monopsoncu veya monopolü nitelik taşılıklarından(135) ekonominin üzerinde monopol ve monopsondan doğan olumsuz etkilerle yaratmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde yabancı yatırımların gelir etkisi, iş ülkeler ile olan gelir farklılığını arttırıcı yönde gelişmektedir(136). Çünkü, sermaye ihraç eden ülkeye yatırımlardan doğan gelir (faiz+kâr) transfer edilmekte ve fakir ülkelerle ihracat sektöründeki gelişme sonucunda artan gelir, marjinal ithalat eğiliminde bağlı olarak ithalatı genişletmektedir. Bu nedenle belli bir miktardaki yatırımın fakir ülkede yaratacağı olduğu gelir, aynı yatırımın gelişmiş ülkede yaratacağı olduğundan daha az olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerle ihracat sektöründen elde edilen gelirler, genel olarak tüm ekonominin kalkınması için değil, daha çok diğer kârlı ihracat sektörlerinin gelişimi için harcanmaktadır.

(134) Meier, a.g.e., s.230.

(135) The "Yint", "An Interpretation of Economic Backwardness", OEP, Vol. 6, No.2, June 1954, s.154-155. (Economic Theory and the Underdeveloped Countries içinde s.49-91)

(136) Singer, a.g.e., s.236-240.

Böylece, ekonominin diğer kesimlerine yatırım yapılmadığı için produktivite düşük seviyede kalmakta ve buna bağlı olarak bu kesimlerde gelir seviyeside hızla arttırılamamaktadır. Ekonomide ihracata aşırı bağımlılık, kısa dönemde ihracat ürünleri iç arz ve dış talebinde meydana gelen dalgalanmalar dolayısıyla bu ülkelerin büyük ölçüde zarar görmelerine neden olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin temel ihracatları, genellikle hammaddelere dayanmaktadır. Dünya hammadde ihracatında görülen en karakteristik özellik ise, bu ürünlerin ihracat miktar ve fiyatlarında zaman içinde çok büyük dalgalanmaların görülmesidir. Birleşmiş Milletler'in yapmış olduğu bir çalışmaya göre, 1900 ile 1950 yılları arasında yarım yüzyıl içinde 50 temel malın fiyatlarında yıldan yıla ortalama olarak meydana gelen dalgalanmalar, yüzde 14 civarında olmuştur(137). İhracata aşırı bağımlı bir duruma gelmiş bir ekonomide ihracat gelirlerinde meydana gelen bu dalgalanmalar, ülkenin millî gelir, para arzı ve dolayısıyla kalkınma hızı üzerindeki kontrolünü büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır(138). Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin temel bir kaç ürün ihracatına fazla bağılanmaları, kalkınma açısından sakıncalı durumların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu sakıncayı ortadan kaldırabilmek için, ihracatın yapısının daha çok sanayi ürünleri lehine değiştirilmesi ve çeşitlenmesi konusunda teşvik tedbirleri almak ve bu yönde bir politika izlemek bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

- (137) U.N., Instability in Export Markets of Underdeveloped Countries, New-York, 1952. (Kindleberger, Economic Development, s.240'tan naklen.) Raymond F.Mikesell'e ihracat fiyatlarındaki istikrar sağlanmasının, Latin Amerika'nın ekonomik kalkınmasına teknolojik yardım ve borçlanmanın sağlanmış olduğundan çok daha fazla katkı sağlayabileceği belirtildiğinde, yazar bu konuda tatmin edici bir açıklamada bulunamadığını üzülerek açıklamaktadır. Bkz. Raymond F.Mikesell, "International Commodity Stabilization Schemes and the Export Problems of Developing Countries", ABR, May 1963, Papers and Proceedings, s.75-92.
- (138) Kindleberger, a.g.e., s.241. Ayrıca Bkz. Jonathan V. Levin, "The Export Economies," Economies of Trade and Development içinde s.25.

B. Ekonomik Kalkınmada Döviz Darboğazı ve Dış Ticaret Açığı Sorunu

Gelişmekte olan ülkeler hızlı bir ekonomik kalkınma çabasına giriştikleri zaman, başlıca iki tür açık (gap) ile karşılaşır(139). Bunlardan biri "tasarruf açığı" (saving gap), diğeri ise "dış ticaret açığı" (foreign trade gap)dır.(140). Bilindiği gibi tasarruf, kalkınma için gerekli olan yatırımları finanse ettiği için gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasında bir darboğaz oluşturmaktadır (141). Konumuz yönünden önemli olan, adı geçen ülkelerin dış ticaretlerinde zaman içinde görülen kronik açıklardır.

- (139) Bazı iktisatçılar bu teoriye "iki açık teorisi" (two-gap-theory) adını vermektedir. Bkz. S.B.Linder, Trade and Trade Policy for Development, Praeger, London, 1967, Chapter II.
- (140) Burada sözünü ettiğimiz dış ticaret açığında ödemeler dengesindeki cari işlemler açığını (görünmeyen kalemler dahil) amaçlamaktayız ve döviz açığı (foreign exchange gap) anlamında kullanılmaktayız. Teoride, her iki tip kullanımda rastlamak mümkündür. İki açık ve aralarındaki farklar konusunda fazla bilgi için Meier, a.g.e., s.88'deki dipnotta verilen kaynaklara bakılabilir. Özellikle kalkınmada döviz açığı ve bunun kalkınmayı sınırlandırması konusunda bkz. H.B.Chenery and M.Bruno, "Development Alternatives in an Open Economy: The Case of Israel", EJ, March 1962, s.79-103; R.I.McKinnon, "Foreign Exchange Constraints in Economic Development and Efficient Aid Allocation", EJ, June 1964, s.388-409. (Meier, a.g.e., s.88'den naklen).
- (141) Günümüzde çok sayıda kalkınmakta olan ülkede kalkınmanın sınırlayıcı faktörünün tasarruf değil, ekonominin emme gücü (absorption) açıkları olduğu öne sürülmektedir. Gerçekten bir ülkede iyi eğitilmiş emek ve müteşebbis yokluğu, teknolojik bilgi yetersizliği gibi nedenler, tasarruf ve döviz kısıtlayıcıları dışında ekonomik kalkınmayı engellemektedir. Bu tip kısıtlayıcıları olan bir ülkede döviz darboğazı aşılsa ve gerekli dış yardım sağlansa bile, büyük yatırım projeleri gerçekleştirilemeyeceği için süratli bir kalkınma süreci içine girilmemektedir. Bkz. H.B.Chenery and A.L.Strout, "Foreign Assistance and Economic Development", ABR, September 1966, s.679-731.

Gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğu, tek kültürlü ülkelerdir ve döviz gelirlerinin büyük bir bölümünü bir veya birkaç temel ilkel ürünün ihracından sağlanmaktadır(142). Buna rağmen ihracat gelirleri, dış ticaret açıklarını kapatmaya yeterli gelmemektedir. Bu nedenle adı geçen ülkelerin dış ticaret açıkları sorunu, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCTAD) 1964 yılında Cenevre'de yapmış olduğu ilk toplantıda üzerinde en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. UNCTAD'ın 1968 yılında yapılan ikinci toplantısında otuzdan fazla ülke için 1975 yılına kadar ticaret ve tasarruf açıkları projeksiyonları yapılmış ve birçok ülkede ticaret açığının sürekli olduğu ortaya çıkmıştır (143).

Gelişmekte olan ülkelere hızlı kalkınmanın sonucunda artan ithalata finansman sağlamak için gerek duyulan dövizin yeterli bir şekilde sağlanamaması, bu ülkelerin kalkınmasını büyük ölçüde aksatmaktadır. Çünkü ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi, başlangıçta büyük ölçüde dışarıdan sermaye malı ithalini gerektirmektedir ve bu durum kalkınmanın başarılması için kaçınılmaz olmaktadır (144). Ayrıca kalkınma ile birlikte, ithalatın yapısında süratle sermaye malları lehine değişmektedir. Örneğin Latin Amerika için

-
- (142) Örneğin 1953 yılında 30 ülkenin ihracat gelirlerinin on azından yarısı, bir tek ürün ihracına dayanmaktaydı. Bkz. Yates, Forty Years of Foreign Trade, Tablo 120,121,122,s.179,181. H.Dobb, "Gelişmekte olan ülkelere büyük ölçüde bir yada iki ürüne dayanmasıdır" diyerek bu gerçeğe dokunmaktadır.Bkz. Maurice Dobb, Az Gelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma, çev. M.Selik, Sosyal Adalet Yayınları 2, Ankara, 1965,s.19.
- (143) UNCTAD, General Survey of Trade Prospects and Capital Needs of Developing Countries, TD/34 ve TD/34/Supp. I,14 Ekim 1967.
- (144) Cairncross, Factors in Economic Development, Chapter 3; Hans W.Singer, International Development, Growth and Change, McGraw Hill Book Co., London, 1964,s.26-30.R.Prebisch, ekonomik kalkınma ile birlikte ithalatın artacağını kabul etmekte ve bu artışın, gösteriş etkisinin altında tüketim malları ithalatındaki genişleme ile yakıt gibi yerine başka maddelerin ikamesi mümkün olmayan mal ithalatındaki hızlı gelişmelere bağlıdır .Bkz. Process and Problems of Industrialization in Underdeveloped Countries, New-York, 1955,s.99.

yapılmış olan bir çalışmada, 1925-1929 yılları arasında toplam ithalatın yüzde 47.5'i tüketim, yüzde 33.1'i sermaye mali ithalatından oluşurken 1946-1953 yıllarında bu oranlar sırasıyla yüzde 32.1 ve yüzde 39.4 olarak değişmiştir.

Ekonomik kalkınma ile birlikte artan ithalatı finanse etmek geliştirmekte olan ülkeler için büyük bir sorun olduğu için, bu ülkeler kalkınma pahasına uluslararası rezervlerinin minimumuna inmesine belirli bir süre katlanmak zorundadırlar. Rezervlerdeki bu düşme, bu ülkeleri dış açıklarını düzeltmek için çare aramaya yöneltmektedir. Bu durumda iki alternatif vardır. Ülkeler, ya belli bir süre dış dengesizliğe katlanarak ekonomik kalkınma çabalarını devam ettirmek isteyebilecekler veya dış dengenin sağlanması uğruna ekonomik kalkınma çabalarından fedekârlıkta bulunacaklardır. Burada açıkça görüleceği gibi ekonominin iç dengesi (enflasyon ve durgunluk olmadan tam istihdam) ile dış dengesinin (ödemeler dengesinde açık veya fazla olmanası) sağlanması arasında açık bir çatışma vardır(145). Bu çatışma, konumuz yönünden önemli olmadığını için üzerinde ayrıca durulmayacaktır.

Kalkınma ile birlikte ülkenin ödemeler dengesinde meydana gelebilecek dengesizliği, millî gelir ve ödemeler dengesi arasındaki temel ilişkiler ile açıklamak mümkündür(146). Kapalı bir ekonomide millî hasıla, millî gelir ve millî harcamalar mutlaka birbirine eşit olmak zorundadır. Fakat bu eşitlik, ekonomi dışı açıldığında bozulabilir. Dışa açık bir ekonomide GSMH kısaca şu şekilde yazılabilir:

$$GSMH = C + I + (X - M) \quad (1)$$

Burada (C) tüketim, (I) ülke iç yatırımlar, (X) ihracat, (M) ithalatı göstermektedir. Eğer ülkenin cari işlemler hesabında bir açık veya fazla varsa, millî gelir millî hasıladan farklı olabilir. Bu fark (R), ülkeye giren yabancı yatırım gelirleri,

(145) Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Root, a.g.e., s.262-263.

(146) Meier, a.g.e., s.69; Vural F. Savaş, Kalkınma Ekonomisi, Sermet Matbaası, İstanbul, 1974, s.219.

fauz gelirleri, yabancı sermaye girişleri ve hükümet yardımlarından oluşur:

$$Y = H + R \quad (2)$$

Bu durumda toplam dahili harcamalar şu şekilde yazılabilir:

$$E = C + I + X - (X - M) \quad (3)$$

Buradan;

$$X - M = H - E \text{ ve } (4) \text{ ve}$$

$$(X - M) + R = Y - E \quad (5)$$

olur(147).

Denklem (5) ten anlaşılacağı gibi ekonomide dış ticaret açığının bulunması, o ekonomide toplam harcamaların toplam reel millî hasıllardan fazla olması anlamına gelmektedir. Diğer bir ülkedeki millî harcama seviyesi, ülke içi hasıla ile ülkeye gelen net sermaye akışından fazla ise, ödemeler dengesi açığı mutlak ülkeye ek sermaye girişi veya altın satışı ile finanse edilmelidir. Bu durumda ekonomide görülen dış dengesizlik tamamen iç dengesizliğin bir sonucu olmaktadır(148).

İç ve dış dengesizlik arasındaki ilişkiyi, R. Harrod'un "dengeli büyüme modeli" üzerinde daha kolay bir şekilde açıkla-
mak mümkündür. Harrod, büyüme modelinde ekonominin dönem sonu (ex-post) gerçekleştirdiği büyüme hızını ;

$$G.Y=S \quad (6)$$

formülü ile ifade eder. Burada (G) ekonomide meydana gelen büyü-
me hızı ($\frac{\Delta Y}{Y}$), (C) dönem sonunda ortaya çıkan diğer bir değişle ger-
çekleşen sermaye artışı ($\frac{I}{Y}$), ve (S) uzun dönemde ortalama ve
marginal tasarruf oranını ($\frac{S}{Y}$) göstermektedir(149). Harrod'un
yukarıdaki büyüme hızı formülü eğer dış ticarete göz önüne alı-
narsa, yeniden şu şekilde yazılabilir(150)

(147) Meier, a.g.c. s.70.

(148) Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Harry G. Johnson, "Towards a General Theory of the Balance of Payments," s.152-168.

(149) R.F. Harrod, Towards a Dynamic Economics, Macmillan, Lon-
don, 1936, s.77.

(150) Harrod, a.g.e, s.103.

$$G.C = S - b \quad (7)$$

Burada (b), ekonominin ticaret dengesinin millî gelire oranı ır $(\frac{X-M}{Y})$. Şimdi, denklem (7)'yi tekrar yazarsak:

$$\frac{\Delta Y}{Y} - \frac{I}{\Delta Y} = \frac{S}{Y} - \frac{(X-M)}{Y} \quad (8) \text{ veya}$$

$$I+X = S+M \quad (9) \quad (151)$$

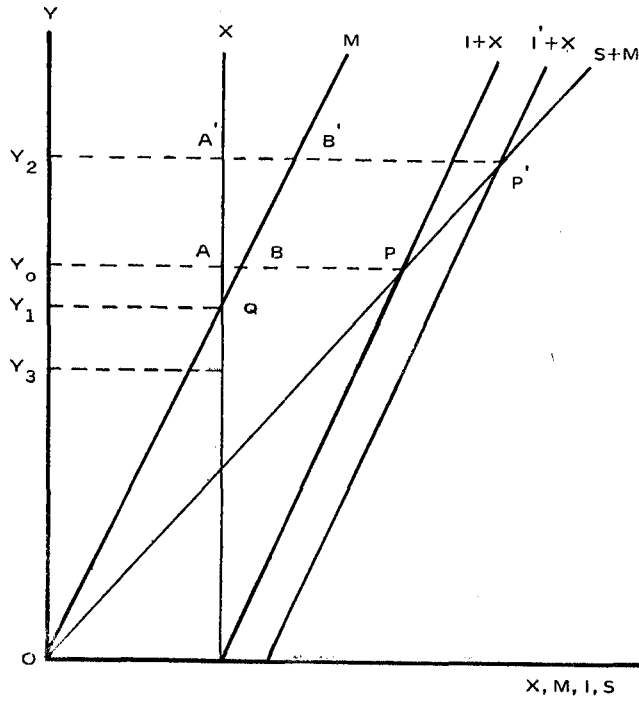
sonucunu elde ederiz.

Denklem (9) daki eşitlik, açık bir ekonomide herhangi bir millî gelir denge seviyesinde sağlanması gereken eşitliktir. Millî gelirin denge seviyesinde hem (ex-ante) ve hemde(ex-post) olarak $I+X=S+M$ eşitliği sağlanmış olur. Fakat, dışarıya açık bir ekonomide millî gelir denge seviyesine ulaşıldığında bu eşitliğin sağlanmış olması, dış dengeninde sağlandığı anlamına gelmez. Çünkü denge durumunda ithalat, ihracattan fazla olabilir. Fakat bu farkı gilecek şekilde yatırımlar tasarrufları aşarsa, eşitlik yine sağlanmış olur. Diğer bir deyişle $M > X$, $I > S$ olursa denge sağlanabilir. Yatırımların tasarruflardan fazla olması, ancak ülkeye yabancı özel sermaye girişi, dış borçlanma veya altın ihracı ile mümkündür. Ekonomide millî para ile ifade edilen yatırım artışı ile eşitlik sağlanamaz.

Şimdi, ekonomik kalkınma ile dış ticaret açığının artması arasındaki ilişkiyi bir şekil yardımıyla gösterebiliriz(152)

(151) Denklem, daha genel şekliyle $I+X+G=S+M+T$ şeklinde yazılabilir. Burada (G) devlet harcamalarını, (T) ise vergileri göstermektedir.

(152) Meier, a.g.e, s.73; Savaş, a.g.e, s.220.

Şekil : I.1

Şekil I.1'de ihracat fonksiyonu (X), ülkenin millî gelir seviyesine göre cari işlemler hesabındaki tüm kredileride kapsayacak biçimde dikey ekseninde gösterilen millî gelire (Y) paralel, otonom bir kalem olarak çizilmiştir. Çünkü, bir ekonominin yapacağı ihracat, millî ekonomi içinde belirlenmemektedir. Diğer fonksiyonlar ise, millî gelir seviyesine bağlı bulunmaktadır ve yatay ekseninde gösterilmiştir. İthalat (M), dahili yatırımlar (I), ve tasarruflar (S), millî gelir seviyesine bağlı olarak artacağı için yatay bir doğru olarak çizilmiştir. Analizde basitlik sağlamak amacıyla marjinal ve ortalama tüketim eğilimleri birbirine eşit ve dönem boyunca sabit olarak kabul edilmiştir. Aynı şekilde, marjinal ve ortalama ithal eğilimleride birbirine eşit ve dönem boyunca sabit olarak varsayılmıştır. Bu nedenle ithalat ve ihracat fonksiyonları, Y eksenini üzerindeki herhangi bir nokta yerine orijinden geçen doğrular şeklinde gösterilmiştir(158).

(153) Meier, a.g.e, s.72.

İthalat doğrusunun eğimi, marjinal ithal eğilimini ($m = \Delta M / \Delta Y$) göstermektedir.

Şekilde $I+X$ ve $S+M$ doğrularının kesin noktası olan P, millî gelir denge seviyesidir (Y). Millî gelir denge seviyesine ulaşıldığı hâlde, şekilden de görülebileceği gibi (AB) uzaklığı kadar bir dış ticaret açığı bulunmaktadır. Ödemeler dengesi eğer (X), (M)'e eşit olsaydı dengede olacaktı. Ekonomide dahili yatırımlarda bir artış olsa ($I+X$), dış ticaret açığı daha da büyüyecektir ($A'B'$). Ancak millî gelir (Y) seviyesinde iken dış ticaret açığı olmayacaktır. Gelir seviyesi (OY)'in üzerine çıktıkça, cari işlemler hesabında pasif bir denge söz konusu olacak diğer bir deyişle ödemeler bilançosu ancak altın satışı veya ülkeye kısa dönemli sermaye girişi ile dengeye gelebilecektir(154).

Gelişmekte olan bir ülke, şekilden de görüldüğü gibi ekonomik kalkınma çabaları ile birlikte kaçınılmaz bir dış ticaret açığı sorunu ile karşı karşıya kalmakta ve kalkınma ile birlikte yükselen millî gelir seviyesi, dış ticaret açığının artmasına neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki bu olguya literatürde "dış ticaret açığının genişlemesi" (widening trade gap) denilmektedir(155). Ekonomik kalkınma ile birlikte dış ticaret açığının genişlemesi şu şekilde açıklanabilir.

Gelişmekte olan ülkelerde ihracat artışı dış ticaret gerisinde etkisiyle millî gelir seviyesinde artışa yol açar. Millî gelirdeki artış, ithal eğilimine de bağlı olarak ithalatı kamçılar. Gelir seviyesi artarken, diğer bir deyişle ekonomik kalkınma gerçekleştirilirken gelire bağlı olarak ortalama ve marjinal ithal eğilimleri de yükselir(156). Çünkü, gelişmekte olan bir ekonomide gelir artışı ile birlikte kişilerin istekleri fazlalaşmakta

(154) Meier, a.g.e, s.73; Savaş, a.g.e, s.220.

(155) Prebisch, Yeni Bir Ticaret Politikasına..., s.3-5, 107-108.

(156) M.Bruno, "Kalkınma Planlamasında Dış Ticaret," Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme içinde s.60. Bruno'ya göre marjinal ithal eğiliminin değeri, bazı ekonomilerde yüzde 20 ile yüzde 50-60 arasında değişmektedir. Örneğin İsrail'de bu oran yüzde 50'dir. Skz.Bruno, a.g.a, s.60.

ve geçitlenmektedir(157). Gelişmiş ülkelerdeki tüketim kalıpları, gelişmekte olan ülkelere yayılmakta ve bu ülkelerde zaten kuvvetli bir şekilde hissedilen "gösteriş etkisiyle tüketim"(demonstration effect) hızla artmaktadır(158). Böylece, artan tüketim içinde ithal mallarının payı da giderek çoğalmakta ve bu tüketim artışı dış ticaret açığının büyümesinde büyük bir role sahip olmaktadır. Bu nedenle sorun, sadece (A'B') miktarındaki ticaret açığının ortadan kaldırılacak ihracat artışı değil (A'B')yatırım artışıyla kapatılmalıdır), aynı zamanda gelir artışı ile uyandırılmış ithalat artışıyla karşılanmaktadır. Bir ülkede millî gelir seviyesindeki artışa bağlı olarak yurt içi talepte ihraç mallarına bir yansımaya olabilir ve bu talep baskısı, ihraç mallarında bir azalma doğurabilir.

Bu kadar kadar yansımaya olacağını açıklarolar maddeyomun bir yonadır. Diğer taraftan ihracat artışı millî geliri, parvan kat sayısına bağlı olarak arttırır:

$$\Delta Y = \frac{I}{s+s-i} (\Delta X) \quad (10)$$

Burada (s) marjinal ithal eğilimi, (s) marjinal tasarruf eğilimi, (i) marjinal yatırım eğilimidir.

Gelir seviyesinde ihracat artışı ile meydana gelen bu yansımada marjinal ithal eğilimi kadarlık kısmı tekrar ithalata gidecektir. Bu durumda uyandırılmış ithalat:

$$s (\Delta Y) = \frac{s}{s+s-i} (\Delta X) \quad (11)$$

olur.

Böylelikle dış ticaret açığı ihracat yoluyla kapatılmak istendiğinde, ihracat sadece orijinal dış ticaret açığı kadar değil (A'B'), fakat bu açıktan

$$\frac{s}{s+s-i} (A'B') \quad (12)$$

kadar fazla artmak zorundadır(159).

- (157) E.E.Hoyt, "Went Development in Underdeveloped Areas", J2, June 1951, (Meier, a.g.e, s.76'dan naklen).
- (158) James S. Duesenberry, Income, Saving and the Theory of Consumer Behavior, Cambridge Mass., 1949, (Hurkes, Problems of Capital Formation..., s.59'dan naklen)
- (159) Analizde basitliği sağlamak amacıyla ithalat, tasarruf ve yatırım eğilimlerinin zaman içinde sabit olduğu varsayımına hareket edilmiştir. Fakat uzun dönemde özellikle gelişmekte olan ülkelerle bu eğilimleri sabit varsaymak yanlış olabilir. Özellikle, kalkınmanın ilk aşamalarında gelişmekte olan ülkelere ithalat eğilimi hızla değişmekte ve ülkeler dengeci durumda büyük bir baskı yaratmaktadır. Bkz. Meier, a.g.e, s.75.

Klasik iktisatçılara göre bir ekonomide dış ticaret açığı ortaya çıkmışsa, bunun nedeni yurtiçi toplam talep ile toplam arz arasındaki dengesizliktir. Çünkü toplayıcı millî gelir denklemlerine göre $I+X=S+M$ eşitliğinde $M>X$ olabilir. Fakat bu eşitsizlik $I>S$ ile sağlanabilirse, denge yeniden kurulabilir. $I>S$ durumu, gelişmekte olan ekonomilerde ancak yabancı özel yatırım, dış borçlanma ve altın ihracı ile mümkündür. Ticarete açık bir ekonomide bu eşitlik, millî para ile ifade edilen yatırım artışı ile sağlanamaz. Ekonomideki iç dengesizlik eğer tasarruf yetersizliğinden doğuyorsa, tasarrufları arttırmakla dengeyi sağlamak mümkündür. Kapalı ve otarşik bir ekonomiden dış ticarete açık bir ekonomiye geçmekle, yukarıda açıklanan nedenlerle ortaya çıkan ticaret açığı, bazen yurtiçi tasarrufları arttırarak kapatılabilir(160). Fakat gelişmekte olan ülkeler bilindiği gibi mevcut "tasarruf açığına" ek olarak birde "döviz açığı" ile karşı karşıya bulunmaktadır(161). Döviz, zamanımızda tanımlayıcı bir üretim faktörü olmuştur(162) ve gelişmekte olan ülkelere oldukça kıt bir faktördür.

Gelişmekte olan ülkeler hızlı bir şekilde kalkınmak için yatırımlarını arttırmak zorundadırlar. Yatırımı arttırmak için sadece dahili tasarrufları arttırmak bir çözüm yolu olmamakta, tasarruf artışı ile birlikte döviz artışıda gerekmektedir. Gerçi tasarruf artışı, marjinal ithal eğilimine bağlı olarak ithalatta bir düşme yaratmaktadır. Fakat bu tip ülkelerin ithalatlarında tüketim malları önemli bir yer tutmakta ve tasarruf artışı ithalatı istenilen ölçüde azaltmamaktadır. Ayrıca yurtiçi tüketimin kısılarak ihracat için bir arz fazlası yaratılmasında, ihracat artışını sağlayamamaktadır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerin ih-

(160) Bruno, a.g.m, s.58.

(161) Döviz açığı ile tasarruf açığı ayırımı literatürde daha çok Hindistan için ileri sürülmüştür. Konu ile ilgili referanslar için Meier, a.g.e, s.88'deki dipnotta verilen kaynaklara bakılabilir.

(162) Bruno, a.g.m, s.63.

racat potansiyeli olan mal çeşitleri az ve ihracatlarına olan dış talep esneklikleri genellikle düşüktür. Dolayısıyla bu ülkelerde ekonomik kalkınma hızı, "tasarruf kısıtlayıcı" olmasa bile "döviz darboğazı" olduğu için büyük ölçüde sınırlanmaktadır(163). Çünkü yurtiçinde artan tasarruflar, kalkınma için gerekli olan dövizlere çevrilememekte böylece yüksek seviyede bir yatırım programını gerçekleştirmek mümkün olamamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde döviz darboğazının genişletilebilmesi bir ölçüde uygulanan yatırım tencialeri ile gümrük ve döviz politikalarına bağlıdır. Kısa dönemde ihracata geçecek ve olgunlaşma süresi daha kısa yatırımlar yerine, ithal ihtiyacı fazla, olgunlaşma dönemi uzun yatırımları seçmek, döviz kuruna gerçekçi seviyesinin üstünde tutmak, kaynakları ihracat sektöründen ithal ikâmesi sektörüne aktarıcı bir politika izlemek, ithalatı çeşitli araçlarla kısıtlayıp yurtiçi kaynak tahsisini yanlış yönlere sevk etmek(164) bu ülkelerde döviz açığını arttırıcı etkiler yaratmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde bir malın ihracatından sağlanan döviz, ithal ikâmesinden sağlanan dövizden fazla ise, bu malın yurtiçi üretim ve ihracatına, bu mal tarımsal ürün bile olsa gereken önem verilmelidir(165). H.Hyatt'ında belirtmiş olduğu gibi, tarımsal ihracat için eğer ekonominin gerekli üretim potansiyeli varsa, kalkınmada döviz darboğazını genişletmek için tarımsal ihracat sektörü teşvik edilmelidir (166).

Özetle, gelişmekte olan ülkeler fakir bir ihracat kapasitesine sahip oldukları, buna karşılık ithalat ihtiyaçları çok fazla bulunduğu için, döviz darboğazı bu ülkelerin ekonomik kalkınmalarına

(163) Heier, a.g.e, s.88; Savaş, a.g.e, s.223. Heier ve Savaş'ın bu görüşlerine karşılık, özellikle Hindistan ve Pakistan'ın ekonomik kalkınmalarında döviz darboğazı sorunun, tasarruf açısından daha önemli ve gelişmenin belirleyicisi olduğu görüşüne Scitovsky, Little, Scott katılmamaktadır. Bkz. I. Little, T. Scitovsky, M. Scott, Industry and Trade in Some Developing Countries, Oxford University Press, London, 1971, s.17-18.

(164) Savaş, a.g.e, s.223.

(165) Bruno, a.g.e, s.59.

(166) Hyatt, "The Classical Theory of International...", s.318-338. Hyatt, yukarıda adı geçen makalesinde tarımsal ürün ihracatını teşvik etmenin kolonyal dönemden kalma bir politika şeklinde anlaşıldığını, fakat bu anlayışın yanlış olduğunu öne sürmektedir.

nı tasarruf açısından bağımsız olarak sınırlanmaktadır. Bu nedenle adı geçen ülkeler, bütün çabalarını ihracat gelirlerini arttırmaya yöneltmeli, ithal-ikamesi sanayilerinde ise ithalat yoğunluğunu azaltacak bir politika izlemelidirler. İthal ikamesinde belirli bir üretim aşamasına ulaşıldıktan sonra, ihracat için üretim de ihmal edilmemelidir.

C. Dış Ticaret Hadleri ve Ekonomik Kalkınma Sorunu

Dış ticaret hadleri ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiler, ekonomi teorisinde üzerinde çok durulan konular arasındadır. Bunun nedeni, dış ticaret hadlerinin sadece gelişmekte olan ülkeler için ölçülebilir kantitatif bir büyüklük olması-
dan öte aynı zamanda bu ülkeler için önemli bir refah göstergesi olarak kabul edilmesindendir(167). Bunun için çalışmamızda, dış ticaret hadlerinin daha çok gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmaları yönünden önemine ve zaman içindeki gelişimine değinerek bir sonuca ulaşmaya çalışacağız.

Bilindiği gibi ekonomi teorisinde birçok ticaret haddi kavramı vardır. Örneğin, net değişim^(mal) ticaret hadleri (net barter terms of trade), gayrisafi değişim ticaret hadleri (gross barter terms of trade), gelir (income), tek faktörlü (single-factoral), çift faktörlü (double-factoral), reel maliyet (real cost) ve fayda (utility) dış ticaret hadleri gibi. Şüphesiz konumuz ticaret haddi kavramlarını incelemek olmadığı için, burada sadece net değişim ticaret haddini açıklayarak bunun ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini araştırmaya, çalışacağız(168).

Net değişim ticaret haddi kısaca, ihracat fiyatları indeksinin ithalat fiyatları indeksine oranı şeklinde tanımlanabilir:

$$N = \frac{P_x}{P_m}$$

(167) Meier, a.g.e, s.41.

(168) Ticaret hadleri konusunda ayrıntılı bilgi için şu kaynaklara bakılabilir. J.Viner, Studies in the Theory of International Trade, Harper and Row, 1937, s.558-564; V.W. Rostow, "The Terms of Trade in Theory and Practice," HR, Second Series, Vol.III.No.1, 1950, s.1-20; Gottfried Haberler, The Theory of..., s.164-165; F.W.Taussing, International Trade, Mac Millan Co., London, 1927, s.113-117, 248-249; T.Morgan, "Trends in Terms of Trade and Their Repercussions on Primary Producers", International Trade Theory in a Developing World içinde s.52-95; Meier, a.g.e., s.41-65; Frederic L.Pryor, "Economic Growth and the Terms of Trade", OEJ, March 1966, s.45-57; T.Morgan, "The Long-Run Terms of Trade Between Agriculture and Manufacturing", Economic Development and Cultural Change, October 1959, s.1-23; C.P.Kinlleberger, The Terms of Trade: A European Case Study, John Wiley and Sons, Inc, New-York, 1956.

Burada W , net değişim ticaret haddini, P_x ihracat fiyat indeksini, P_m ithalat fiyat indeksini göstermektedir. Bu kısa tanımlamadan sonra, dış ticaret hadlerindeki (169) değişimler ile bunların ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini incelemeye geçebiliriz(170).

Ticaret hadleri, kısa ve uzun dönemde farklı faktörler tarafından etkilendir. Profesör Meier'e göre kısa dönemde ticaret hadleri, ticaret politikası, döviz kurlarındaki değişimler, tek taraflı transfer ödemeleri ve konjonktür dalgalanmaları tarafından belirlenir. Uzun dönemde ise, ekonominin üretim ve tüketim yapısında meydana gelen değişiklikler gelişmede rol oynar(171). Kısaca belirtmek gerekirse ticaret hadleri, bir taraftan ithalat talebinin miktar ve gelir esnekliğine, diğer taraftan dış talebin miktar ve gelir esnekliğine bağlıdır.

Bir ülkede birim ihracatın satın alma gücü yükseldiği için ticaret hadleri düzeliyorsa, bu ülkede reel gelir, millî hasıladan daha hızla artıyor demektir. Reel gelirdeki bu artış, ülkenin ekonomik kalkınmasından sağlamış olduğu refah artışına ek bir katkıda bulunur. Çünkü, ticaret hadlerindeki düzelme ülke kaynaklarının ihracat sektöründen dahili üretime kaymasına neden olur ve dolayısıyla dahili üretim artar. Eğer ticaret hadlerindeki düzelme ihracat fiyatlarının yükselmesi sonucunda olursa, buda ihracat vergileri ve gelir vergisi aracılığıyla kamu tasarruflarının artmasına katkıda bulunur(172).

Genel olarak dış ticaret hadlerindeki düzelme, diğer bir deyişle ihracat fiyat indeksinin ithalat fiyat indeksinden daha hızlı artması, ülkenin uluslararası pazarlardaki satın alma gücünü arttırır. Ülke, belli miktarda ihracat ile daha fazla ithalatta bulunarak ekonomik kalkınması için gerekli yatırım malları ile hammaddeleri ithal edebilir. Dış ticaret hadlerinin düzelmesi, ihracat fiyatlarının yükselmesi anlamına gelirken, buda ülkeye

(169) Bundan sonra dış ticaret hadleri terimini "net değişim dış ticaret hadleri" terimi yerine kullanacağız.

(170) Meier, a.g.e, s.46-49.

(171) Meier, a.g.e, s.46; Savaş, a.g.e, s.214.

(172) Meier, a.g.e, s.50.

[illegible]

(17)

[illegible][illegible][illegible]

vardır.

Genel olarak kabul edildiği gibi dış ticaret hadleri, gelişmekte olan ülkeler aleyhine bir gelişim göstermektedir. Dış ticaret hadlerinin uzun dönemde tarımsal ürün ihrac eden ülkeler aleyhine gelişmekte olduğunu savunan ilk iktisatçılar, Hans Singer ile Raul Prebisch'tir. Singer ve Prebisch'in görüşleri, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumlarcada benimsenmiştir. Gerçekten Birleşmiş Milletler'in bir yayınında durum şöyle ortaya konmuştur. "Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından İkinci Dünya Savaşına kadar geçen dönemde, ilkel madde fiyatlarında sanayi ürünleri fiyatlarına oranla devamlı olarak bir düşme eğilimi vardır. Ortalama olarak belli bir ilkel madde ihracatı, bu dönemin sonunda, dönem başında aldığına ancak yüzde 60'ını satın alabilmektedir"(175).

1876 ile 1948 arasında dünya ticaretinde ilkel ürünler aleyhine gelişen dış ticaret hadleri ile aynı dönemde İngiltere'nin dış ticaret hadlerindeki olumlu gelişimi Tablo I.3'de görmek mümkündür.

- (175) U.N., Department of Economic Affairs, Relative Prices of Exports and Imports of Underdeveloped Countries, New-York, December 1949, s.72. Birleşmiş Milletler örgütünde dış ticaret hadlerinin gelişmekte olan ülkeler aleyhine geliştiği konusundaki tartışma, ilk defa Birleşmiş Milletler Ekonomi ve İstihdam Komisyonunun ilk toplantısındaki rapor ile başlamıştır. Bu rapor, son zamanlarda sermaye malları fiyatlarında görülen artışın, ekonomik kalkınmayı son derece zorlaştırdığına ve bu nedenle sermaye malları ile ilkel madde fiyatlarındaki eğilimi belirliyen dikkatli bir çalışmanın yapılması gereğine dikkati çekmiştir. Bunun üzerine yukarıda sözünü ettiğimiz rapor Aralık 1949 tarihinde yayınlanmıştır. Raporda İngiltere için kullanılan indeksler, Werner Schlote'un "Entwicklung und Strukturwandlungen des englischen Aussenhandels von 1700 bis zur Gegenwart," Probleme der Weltwirtschaft, No.62, Jena, 1938 isimli makalesine dayanmaktadır. İlkel ürünlere esas teşkil eden rakamlar League of Nations, Industrialization and Foreign Trade, Geneva 1945 isimli çalışmadan alınmıştır. Raporun temel bulguları için bkz. B.Higgins, Economic Development, W.W.Morton and Co., Inc., New-York, 1968, s.278 Tablo 13-2. Birleşmiş Milletler'in adı geçen çalışmasında, 1938 ile 1946-47 yılları arasında bazı ülkelerin dış ticaret hadlerinin düzeldiği, bazılarının kötüleştiği veya hiç değişmediği belirtilmiştir. Rapora göre bu dönemde Türkiye'nin dış ticaret hadleri kötüleşmiştir. Bkz.Higgins, a.g.e., s.280.

TABLO:I.3

DİŞ TİCARET MADLERİNDEKİ GELİŞİMLER: 1876-1948
(1938=100)

Dönem	Oran		
	Dünya Ticaretinde	İngiltere'nin İthalatının	
	İlkel Ürünlerin	İhracatına Birim Değer Oranı	
	Sarıyü Ürünlerine	Carı Yıl	Ticaret Bakanlığı
	birim değer oranı	Ağırlıklı	İndeksi
	(1)	(2)	(3)
1876-1880	147	163	...
1881-1885	145	167	...
1886-1890	137	157	...
1891-1895	133	147	...
1896-1900	135	142	...
1901-1905	132	138	...
1906-1910	133	140	...
1911-1913	137	140	...
1913	137	137	143
1921	94	93	101
1922	103	102	109
1923	114	107	111
1924	121	122	117
1925	123	125	120
1926	121	119	117
1927	125	122	117
1928	121	123	120
1929	118	122	120
1930	105	112	109
1931	93	102	99
1932	99	102	99
1933	99	98	96
1934	96	101	99
1935	98	103	100
1936	102	107	103
1937	108	107	109
1938	100	100	100
1946	...	...	108
1947	...	...	116
1948	...	...	117

KAYNAK: U.S. Department of Economic Affairs, Relative Prices of Imports, Exports and Imports of Under-Developed Countries, December, 1949. (Higgins, a.g.e., s.278'den naklen)

Tablo I-3'den izlenebileceği gibi, ilkel ürün fiyatlarının sanayi ürünleri fiyatlarına oranını gösteren indeks rakamları, 1876-1880 döneminde 147 puandan 1938'de 100 puana düşmüştür. Aynı tablodan İngiltere'nin ithal fiyatlarına ihraç fiyatlarına (İngiltere'nin ithalatı genellikle hammaddeler ile yiyecek maddelerinden ihracatı ise çoğunlukla sanayi ürünlerinden oluşmaktadır) nisbi oranın, ¹¹dönem boyunca düşme eğiliminde olduğu ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde ABD için yapılan bir çalışmada da, İngiltere'nin dış ticaret hadlerindeki gelişime benzer bir eğilim ortaya çıkmıştır. ABD'nin 1913 yılında 141 olan indeks değeri, 1948 yılında 108 indeks puanına düşmüştür(176).

İngiltere'nin dış ticaret hadleri üzerine A.H.Imlah ve C.P.Kindleberger tarafından yapılan ve 1850 ile 1938 yıllarını kapsayan çalışmalar, İngiltere'nin dış ticaret hadlerinin bu yüzyılın başına kadar devamlı bir düzelme gösterdiği, Birinci Dünya Savaşı sırasında bir miktar kötüleştiği fakat 1918'den sonra tekrar düzeldiğini ortaya koymuştur(177). 1850-1938 dönemi boyunca genel eğilim, dış ticaret hadlerinin düzeldiği şeklindedir(178).

A.Lewis'in ilkel ürünler ile sanayi ürünleri arasında 1870 ile 1950 dönemini kapsayan bir çalışmasında, dış ticaret hadlerinin dönem boyunca genel olarak kötüleştiği ve ilkel ürünler aleyhine bir gelişim gösterdiği belirtilmektedir(179). Dış ticaret hadlerinin uzun dönemde nasıl bir seyir izlediği konusunda 1912 ile 1960 arasında 18 ayrı çalışma yapılmıştır. Konumuzdan

(176) Higgins, a.g.e., s.279.

(177) A.H.Imlah, Economic Elements in the Pax Britannica, Harvard University Press, 1958, Bölüm IV, Tablo 8 (Meier-Baldwin, a.g.e., s.231'den naklen); Kindleberger, The Terms of Trade..., s.53vd. Her iki serinin birlikte sumluğu için bkz.Meier-Baldwin, a.g.e., s.231.

(178) Kindleberger'e göre 1872 ile 1900 yılları arasında İngiltere'nin dış ticaret hadleri düzeldirken, sanayileşmiş Avrupa'nın dış ticaret hadlerinde bir kötüleşme gözlenmektedir. Bkz. Kindleberger, a.g.e., s.233.

(179) W.A.Lewis, "World Production, Prices and Trade, 1870-1960," Manchester School of Economic and Social Studies, XI, No.2, 118, May 1952. (Meier-Baldwin, a.g.e., s.235'den naklen) Profesör Meier, Lewis'in bulgularının geniş ölçüde Schlote'un verilerine dayandığını öne sürmektedir. Meier, a.g.e., s.57.

unaklaşmamak için burada yapılan bu çalışmalar üzerinde durulmayacaktır(180). Özetle belirtmek gerekirse, yapılan çalışmalarda genel olarak dış ticaret hadlerinin gelişmekte olan ülkeler aleyhine bir soyir izlediği gözlenmektedir.

Ticaret hadlerinin devamlı olarak ilkel ürün ihraç eden gelişmekte olan ülkeler aleyhine bir soyir izlenmesi olgusu karşısında, daha öncede de, indiğimiz gibi Latin Amerikalı iktisatçı Dr.Raul Prebisch ile Alman iktisatçı Dr.Hans Singer, ticaret hadlerindeki bu aleyhe gelişimin önüne geçilmesi gereğine dikkatleri çekmişlerdir. İngiltere için yapılan araştırmaların ortaya koyduğu sonuçları değerlendiren Prebisch ve Singer(181), tarım ve sanayi ürünleri arasındaki ticaret hadlerinin uzun dönemde tarımsal ürün ihraç eden gelişmekte olan ülkeler aleyhine dönmesine neden olarak talep, arz ve ekonominin esnekliği ile ilgili faktörler üzerinde durmuşlardır(182).

Örneği, Singer-Prebisch'in görüşlerinin de kapsayarak ilkel ürün fiyatlarının sanayi ürünleri fiyatlarına göre gerilemesinin nedenlerini kısaca özetlemeye çalışalım.

Gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarında gıda maddeleri önemli bir yer tutmaktadır. Engel kanununa göre gelir arttıkça, gıda maddelerine yapılan harcamaların oranı azalır, buna karşılık sanayi mallarına yapılan harcamaların payı artar. Böylece, gelişmekte olan ülkelerde gelir artışı sonucunda itaal talebi, ihraç malları talebinden daha hızla yükseldiği için ticaret hadleri gıda

(180) 1912-1960 dönemi içinde dış ticaret hadleri üzerinde çalışmaya yapan iktisatçılar arasında; Keynes (1912), Beveridge (1923), Viner (1924), Colin Clark (1942), Kindleberger (1942, 1943, 1950, 1956), Prebisch (1950), A.Lewis (1955), Myrdal (1956), Elsworth (1956), Morgan'ın (1959) isimleri sayılabilir.

(181) R.Prebisch, The Economic Development of Latin..., s.8-14; Singer a.g.m., 477-479. Prebisch ve Singer ile birlikte, A.A.Lewis ve Gunnar Myrdal'de bu arada belirtmekte yarar vardır.

(182) Prebisch, a.g.m., s.5-13; Singer, a.g.m., s.477-79.

maddeleri ihraç eden ülkeler aleyhine bir gelişim göstermiştir. Adı geçen ülkelerin ihraç etmiş oldukları tarımsal maddeler ile hammad-
delerin yerine, teknolojik gelişmelere bağlı olarak suni maddeler
ile "artıkların" yeniden kullanılması, dünya hammadde talebinde de-
vamlı bir azalışa yol açmıştır. Hammadde talebindeki bu azalış ise,
doğal olarak bunların fiyatlarının düşmesi sonucunu doğurmuştur.
Ayrıca, sanayileşmiş ülkelerde tarım kesimini koruyucu tedbirler
sonucunda dünya tarımsal ürün ithalatında büyük azalmalar olmuş-
tur. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerin ihracat potansiyellerini
büyük ölçüde sınırlamıştır. Ayrıca bu ülkelerde ihracat kesiminde
ortaya çıkan yenilikler, tarımsal ürünlerin arzında büyük artış-
lara yol açmakta ve tarımsal ürünlerin fiyatlarında düşüklere ne-
len olmaktadır. Adı geçen ülkelerin ekonomileri gerekli esneklik-
ten yoksun olduğu içinde fiyat düşüklüğüne önlemek için üretim kı-
sa döneminde kısıllanmaktadır(183).

Sanayileşmiş ülkelerde parasal gelirler, produktivite ar-
tışı ile birlikte yükselmiş ve dolayısıyla artan produktivite da-
ha yüksek ücret ve kâr şeklinde gelir artışına neden olmuştur.
Gelişmiş ülkelerde güçlü işçi sendikaları ve diğer tekелci kuruluş-
lar, produktivitede meydana gelen artışları fiyatlara yansıtmayıp
yüksek ücret ve kâr şeklinde tutmuşlardır. Buna karşılık ilkel
ürün üreten ülkelerin produktivite artışlarından sağlamış olduk-
ları kazançlar çok düşük kalmıştır. Çünkü bu ülkelerle güçlü sen-
dikalar veya tekелci kuruluşların ya hiç bulunmayışı veya güçsüz
olmaları, produktivite artışlarının ihraç mallarının fiyatlarının
düşmesine neden olmuştur. Böylece, gelişmekte olan ülkelere ge-
lişmiş olanlara devamlı bir gelir akını doğmuştur.(184).

Gelişmiş sanayi ülkelerinde sendika ve toplu sözleşme dü-
zeninin yaygınlığı, konjonktür dönemlerinde her iki ülke grubunun
ihraç etmiş olduğu ürünlerin fiyatlarında farklı bir durumun orta-
ya çıkmasına neden olmuştur. Herne kadar bazı istisnai durumlarda

(183) Kindleberger gelişmekte olan ülkelerdeki bu durumu, "arz,
fiyat artışlarına karşı esnek rakat fiyat düşüklüğüne karşı
esnek değildir" şeklinde tanımlamaktadır. Bkz. Kindleberger,
The Terms of Trade.., s.213-223.

(184) Myrdal, An International Economy, s.232-233; Myrdal, Economic
Theory.., s.52, 53; Singer, E.G.M., s.478; Prebisch, The Economic
Development of Latin.., s.3, 10.

ilkel ürünlerin fiyatlarında hızlı bir artış görülmüşse de, konjonktür değişmesi ile birlikte bu ürünlerin fiyatları hızla düşmüştür. Aksine, konjonktürün refah dönemlerinde sanayi ürünleri fiyatları daha yavaş artmış, fakat depresyon dönemlerinde tarım ürünleri fiyatlarında gözlemlendiği gibi hızlı bir düşme görülenmiştir. Çünkü, gelişmiş pazarlardaki tekeller güçler sanayi kesimindeki ücretlerin aşağı inmesine engel olmakta ve fiyat esnekliğini büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır(185).

Gelişmekte olan ülkelerde özellikle emek faktörüyle meydana gelen hızlı artışlar, emek-yoğun ihracat mallarının arzını çoğaltarak fiyatlarının düşmesine neden olmaktadır. Sanayi ürünü üreten gelişmiş ülkelerde kurulmuş bulunan çok uluslu şirketlerin (ÇÜŞ) varlığında, gelişmiş ülkeler için bir avantaj yaratmaktadır. Çünkü ÇÜŞ'ler, dünya ekonomisi üzerinde geniş bir etkinliğe sahiptir(186) ve hammadde alımı ile sanayi ürünü satımında tekeller davranışları içindedir. ÇÜŞ'lerin tekeller güçlere sahip olmaları, bu şirketlerin alımlarını ucuza, buna karşılık satışlarını pahalıya yapmalarına yol açmaktadır.

Özet olarak belirtmek gerekirse, gelişmekte olan ülkelerin ihracat etmiş oldukları tarımsal ürünlere olan dış talep esnekliğinin 1'den küçük olması ve bu ülkelerin ekonomilerinin "yapısal esneklik"ten (187) yoksun bulunması, dış ticaret hadlerinin adı geçen ülkeler aleyhine gelişmesine neden olmaktadır. Eğer bu görüş doğruysa, gelişmekte olan ülkelere yönelik bir uluslararası gelir akışı doğmakta ve bu durum gelişmekte olan ülkelerin

(185) Prebisch, a.g.e., s.12-14.

(186) Karluk, "Çokuluslu Şirketler...", s.184-239.

(187) Eğer ekonomide yapısal esneklik düşük değilse, ihracat fiyatlarında meydana gelen düşme karşısında yurtiçi kaynaklar bir sektörden diğerine aktarılarak bu durum en az zararlar kapatılabilir. Böylece, dış ticaret hallerindeki aleyhe gelişimin bir dereceye kadar önüne geçilmiş olur. Bkz. Nurkse, "Patterns of Trade...", s.85-102; Kindleberger, The Terms of Trade..., s.305-308, 311-312.

satınalma güçlerini azaltarak kalkınma çabalarını büyük ölçüde kısıtlamaktadır.

Singer, Prebisch ve bir ölçüde Myrdal'in savunduğu ve dış ticaret hadlerinin devamlı olarak gelişmekte olan ülkeler aleyhine bir seyir izlediği(188) görüşü, bazı eleştirilere uğramıştır(189). Şimdi, kısaca bu eleştirilere değinelim.

G.Meier, istatistiklerin, dış ticaret hadlerinin devamlı olarak gelişmekte olan ülkeler aleyhine bir gelişimi doğrulamadığını belirtmektedir. Meier, gelişmekte olan ülkelerin ithal etmiş oldukları malların zaman içinde kalitesinin yükselmesi ve ulaşım maliyetlerinde meydana gelen azalmanın ulaşımına konu olan malların fiyatlarındaki düşümeden daha hızlı olması nedeniyle, ticaret hadlerinin aslında kötüleşmediğini öne sürmektedir(190). Aynı şekilde Profesör T.Morgan'ın yedi ülke için yapmış olduğu çalışmada, dış ticaret hadlerindeki gelişim için tek bir eğilim ortaya çıkmamaktadır. Örneğin, İngiltere'de 1801-1953 arasında, özellikle 1801 ve 1870 döneminde tarımsal ürün fiyatları, sanayi ürünleri fiyatlarına göre daha hızlı artmış, fakat 1880'den 1953'e kadar hızlı bir şekilde düşmüştür. ABD'de 1787'den 1953'e kadar ilkel ürünlerin fiyatlarında bir düşme olmuştur. İngiltere ve

-
- (188) T.Morgan'ın daha önce değindiğimiz makalesinde belirttiği olduğu gibi, 1950 yılına kadar dış ticaret hadleri üzerine yapılmış olan 18 çalışmanın (bunlardan 4'ü seçilmiş bazı ülkeleri ilgilendiren kısa dönem parasal veya konjonktürel açıklamalarıdır) uzun dönem kapsayan 10'dan 3'ü, dış ticaret hadlerinin ilkel ürünler lehine geliştiğini, 4'ü ise kötüleştiğini belirtmektedir. Adı geçen 10 çalışmanın geriye kalan 4'ünden biri, dış ticaret hadlerinin ilkel ürünler lehine, biri aleyhine, biri agnostic olduğunu ve sonuncuda incelenen dönemde değişme olmadığını öne sürmektedir. Eke.Morgan. "Trends in Terms of Trade...", s.55.
- (189) Haberler, "Trends of Trade and...", s.323-343; Meier, a.g.e., s.62; H.J.Flanders, "Prebisch on Protectionism: An Evaluation", EJ, Vol.LXXIV.No.294, June 1964. (Economics of Trade and Development içinde s.298-322)
- (190) Meier, a.g.e., s.62.

ABD dışında gelişmekte olan bir ülke olan Hindistan'ın ticaret hadleri, ele alınan 1861-1953 döneminde önce bir düşüş sonra yükseliş ve tekrar bir düşüş göstermiştir. Japonya'da 1873'ten 1930'a kadar ticaret hadlerinde önce hafif bir yükseliş, sonra bir düşüş gözlemlenmiştir. Yeni Hollanda'nın 1861-1952 döneminde ticaret hadlerinde devamlı bir düzelmeye görülmekle beraber şiddetli dalgalanmalarda olmuştur. Güney Afrika Birliği'nin ticaret hadleri, 1910-1952 yılları arasında önce düşüş, sonra yükseliş ve tekrar düşüş göstermiştir. Brezilya'nın ticaret hadlerinde 1901-1950 döneminde geçitli dalgalanmalar olmuştur (191).

Aslında teorik alanda yapılan eleştiriler, büyük ölçüde İngiltere'nin dış ticaret hadlerinin tersinin kullanımı ile ilgilidir(192). Gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarının büyük bir bölümü sanayi ürünlerinden oluşurken, ithalatlarında hammadde ve yiyecek ürünlerinden meydana gelmesi bu basitleştirmeye yol açmıştır. Aslında İngiltere'nin dış ticaret hadlerinin tersini kullanmak, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda geçmiş yıllara ilişkin veri bulunamamasından doğmaktadır(193). Fakat bu eksiklik, İngiltere'nin verilerinin tersi alınarak giderilmeye çalışıldığı zaman hatalı sonuçlara yol açabilmektedir. Ayrıca, İngiltere'nin dış ticaretine ilişkin verileri, diğer sanayileşmiş ülkeleri temsil etmede sağlıklı bir şekilde kullanmakta mümkün değildir. Çünkü bu ülkenin dış ticaret hadleri, geçmişte diğer bazı sanayileşmiş ülkelerin ticaret hadlerindeki gelişmelerden oldukça farklı bir gelişim göstermiştir(194).

Kaldıkı ilkel ürünler ile sanayi ürünleri arasındaki dış ticaret hadleri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki dış ticaret hadleri ile aynı anlama gelmemektedir. Geniş anlamda ilkel ürünler arasında yiyecek, hammadde, mineral ve petrol bulunmakta ve bazı gelişmekte olan ülkeler aynı zamanda ilkel ürünlerde

(191) Fazla bilgi için Brz.Morgan, "The Long-run Terms of Trade", s.123.

(192) İngiltere'nin dış ticaret hadlerinin tersini ele alarak bunu gelişmekte olan ülkeler için kullanmak, bu ülkenin dış ticaret ile ilgili verilerinin 1801 yılına kadar gerilere gitmesi ve analiz yapmaya uygun olmasından dolayıdır. Brz.Morgan, "The Long-run Terms of Trade...", s.5-20; Morgan, "Trends in Terms of Trade and...", s.58.

(193) Morgan, "Trends in Terms of Trade and...", s.58.

(194) Kindleberger, a.g.e., s.53 vd., 233.

ithal etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerden yapılan ihracatın çok çeşitli olması ve ilkel ürünlerin sınıflandırılması konusunda yapılan genellemeler, hatalı sonuçlara ulaşmamıza neden olmaktadır. Trendin bulunmasında yararlanılan fiyat serilerinde zaman içinde meydana gelen değişimler konusunda da ihtiyatlı olmak gerekir(195). Örneğin yeni yeni ürünlerin piyasaya çıkması, kalitede meydana gelen değişimler, değişik maddelere verilen ağırlıklar ile ulaşım maliyetlerindeki değişimler ihmal edilmemelidir. Sanayi ürünlerinde yeni çeşitlerin bulunması ve kalitenin yükselmesi, ilkel ürünlere göre daha fazladır. Eğer bu doğru ise, bugün ilkel ürün üreten ülkeler aleyhine olan gelişimin gerçekte olduğundan daha az bu ülkeler aleyhine olduğu ortaya çıkar.

İngiltere için bulunan dış ticaret hadleri indeksi, dolaylı olarak ilkel ürün üreten ülkelerin ticaret haddi olarak kullanılacaksa, bunlar mutlaka taşıma ve navlun ücretleri ile düzeltilmelidir. Çünkü, ilkel ürün üreten ülkelerin ihracat ve ithalatları genellikle deniz yolu ve yabancı gemiler ile yapılmaktadır. İngiltere'nin mal ticareti, ihracat için f.o.b. ithalat için c.i.f. olarak hesaplanmıştır. Deniz ulaşımında zaman içinde gelişmekte olan ülkeler lehine meydana gelen kaymalar, ilkel ürün üreten ülkelerin İngiltere ve diğer ülkelere yapmış oldukları ihracatın daha fazla olmasını gerektirecektir(196). Ulaşım maliyetlerinde böyle bir düzeltilme yapılırsa, ilkel ürünler aleyhine olan gelişim bir miktar daha az olacaktır (197).

(195) Meier, a.g.e., s.60.

(196) İstatistik bilgi için bkz. L. Imberdis, "Tramp Shipping Cargoes and Freights", Journal of Royal Statistical Society, 1938, s.122. (Meier, a.g.e., s.61'den naklen)

(197) Profesör Ellsworth, 1876-1905 döneminde İngiltere'nin sanayi ürünleri fiyatlarının yüzde 15 oranında düştüğünü, gelişmekte olan ülkelerin ihracat ve ithalatlarında f.o.b. fiyatları uygulandığından gelişmekte olan ülkelerin ticaret hadlerinin kendi lehlerine değiştiğini belirtmektedir. Bkz. P.F. Ellsworth, "The Terms of Trade between Primary Producing and Industrial Countries", Inter American Economic Affairs, Summer 1956, s.55-57. (Meier, "International Inequality", s.260'dan naklen).

Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, ticaret hadlerinin gelişimi konusunda teoride tam bir görüş birliği sağlanamamıştır(198). Bununla beraber Haberler'inde belirtmiş olduğu gibi, konjonktür dönemlerinde genç olarak tarımsal ürünler ve ilkel malde fiyatlarında görülen dalgalanmalar, tamamlanmış mallar ile sanayi ürünleri fiyatlarında görülen dalgalanmalara göre çok daha fazla olmuştur(199). Eğer gerçekten mal ticaret hadleri (commodity terms of trade)(200). gelişmekte olan ülkeler aleyhine bir seyir izliyorsa, acaba bu ekonomik kalkınmaya olumsuz yönde bir etkiye bulunur mu? Olumsuz etki, ancak dış ticaret hadlerindeki aleyhe gelişim eğer birim ihracat başına faktör girdilerinin artması anlamında olumsuz bir üretim etkisi yaratmış veya aleyhe gelişim ülkenin uluslararası pazarlardan olan satınalma gücünde bir azalma yaratarak olumsuz bir gelir etkisi doğurmuşsa mümkündür. Eğer üretim etkisinde göz önüne alınırsa, bu durumda "faktörel ticaret hadleri"ni esas almak gerekmektedir.

Bir ülkede ihracat kesiminde ortaya çıkan produktivite artışı dolayısıyla mal değişim ticaret hadlerinde bir kötüleşme olduyse, bu durum mutlaka gelişmekte olan ülke aleyhine yorumlanıyabilir. Çünkü, ülkenin mal değişim ticaret hadleri kötüleşirken faktörel ticaret hadleri düzelebilir. Eğer mal değişim ticaret hadlerindeki kötüleşme, ihracat kesimindeki produktivite artışından küçük ise, bu durum şüphesiz ülkenin yararına olacaktır.

Bu arada bir noktaya daha dikkati çekmek gerekir. Profesör Meier'inde belirttiği gibi(201), ülkenin mal ticaret hadleri aleyhe gelişirken, gelir ticaret hadleri (income terms of trade) ile tek faktörel ticaret hadleri bu arada (single-factoral terms

(198) Benzer görüş için bkz. Haberler, "Terms of Trade and Economic...", s.323-345.

(199) Haberler, a.g.n., s.336.

(200) Thussing, mal ticaret hadlerine net değişim ticaret hadleri (net barter terms of trade) adını vermektedir. Thussing, International Trade, s.113.

(201) Meier, a.g.s., s.64.

of trade) düzelebilir(202). Fakat bütün bunlara rağmen bu konuda bir genelleme yapmak gerekirse, dış ticaret hadleri gelişmekte olan ülkeler aleyhine gelişme eğilimindedir. Bununla beraber geçmişte görülen bu durum, gelecekte aynen devam etmeyebilir. Gerçekten Gerald M.Meier'in fikrine katılarak(203), dünya nüfusunun hızla artması, yeni yerleşim yerlerinin açılması dolayısıyla üretim alanlarının azalması, zengin ülkelerde sanayinin hızla gelişmesi karşısında hammaddelere olan talep artışı ile tarım kesiminden diğer kesimlere doğru büyük bir nüfus göçünün başlaması gibi nedenlerle, gelecekte mal ticaret hadlerinde gelişmekte olan ülkeler lehine bir düzelmeye beklenabilir.

III. İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASI VE İHRACATIN GELİŞTİRİLMESİ SORUNU

1. İhracatı Teşvik Politikasının Kapsamı ve İthal İkamesi Politikası ile Kargılastırması

A.İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ile İhracatı Teşvik Politikasının Genel Anlamı

Daha önceki bölümlerde ayrıntıları ile açıklandığı gibi gelişmekte olan her ülke, ekonomik kalkınmasını başarıya ulaştırmak için dışarıdan getirtmesi gereken makine ve teçhizat ile hammadde ve know-how için büyük ölçüde döviz ihtiyacı duyar. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkeler döviz elde etmenin yollarını araştırarak döviz darboğazını genişletecek politikalara önem vermek zorundadırlar. Döviz darboğazı, ihracatı veya turizm, hizmet ihracı ve ulaşım gelirleri gibi ödemeler dengesinin görünmeyen kalemlerindeki gelirleri arttırmak ile genişletilebilir. Bu darboğaz diğer bir şekilde,

(202) Gelir ticaret haddi (veya ticaretten sağlanan ihracat geliri) $\frac{Px}{Pn} Qx$, tek faktörlü ticaret haddi ise $g = \frac{Px}{Pn} \cdot Vx$

şeklinde ifade edilir. Burada Qx ihracat hacmi, Vx ihracat kesimindeki verim indeksidir. Gelir ticaret hadleri, ülkenin ihracata dayanan ithalat kapasitesindeki değişimleri, tek faktörlü ticaret hadlerindeki artış ise ihracat kesiminde kullanılan bir birim girdi karşılığında daha fazla miktarda ithalat yapılabileceğini gösterir. Bkz.Viner, *Studies in the Theory of...*, s.563.

(203) G.M.Meier, "International Trade and International Inequality" *Economies of Trade and Development* içinde s.249-261.

ekonomisinin dışarıdan ithal edeceği bazı malları yurtiçinde üretmesi -ithal ikamesi- suretiyle de giderilebilir. Böyle bir politika izlenmesi durumunda, dışarıdan döviz karşılığında getirtilmesi gereken mallar yurt içinde üretilerek kalkınma çabaları için gerekli olan döviz miktarı asgariye indirilmiş olur. Konumuz ihracatı teşvik politikası olduğu için, biz çalışmamızda sadece bu politikaya değineceğiz.

Konuya yaklaşım tarzımız olarak ihracata yönelik dış ticaret politikası ile ihracatı teşvik politikasını aynı anlanda ele almaktayız. Çünkü, ihracata yönelik dış ticaret politikası esas olarak ihracat için üretime ağırlık vermekte ve üretilmiş olan ürünlerin ihracatını kolaylaştırarak için teşvik tedbirlerini uygulamaya koymaktadır. Örneğin H.Miyint, ihraç-yönlü (export-bias) dış ticaret politikasını, geliştirmekte olan ülkelerin dahili üretim için kullanabilecekleri kaynaklarını ihtiyatlı bir politika ile etkili bir şekilde ihracat üretimine yönlendirmesi olarak tanımlamaktadır(204). G.Meier ise ihraç yönlü politikadan, ilkel ürün ihracatındaki ağırlı gelişimi veya dahili toplam üretim ile karşılaştırıldığında nisbi olarak ihracat sektöründeki üretim artışını anlamaktadır(205). Şüphesiz ihracatı teşvik politikasında, ihracat için üretim artışının sağlanması kadar bu ürünlerin dış pazarlarda satış gücüne ulaşabilmesi için gerekli olan teşvik ve desteklerde önemli bir konu olmaktadır.

Çağımızda, geliştirmekte olan ülkelerde ekonomi politikasının temel amacı, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak ve sanayileşmeyi sağlamaktır. Bunun için tarifeler ve miktar kısıtlamaları ile yeni kurulan yavru sanayiler dış rekabete karşı korunarak gelişimleri sağlandıktan sonra, dışa dönük (outward looking) politikalar izlenmekte ve ihracata ağırlık verilmektedir. Aslında ithalatın yerli üretimi korumak amacıyla sınırlandırılması ile ihracatın desteklenmesi arasında ekonomik etkiler yönünden büyük bir fark yoktur. Çünkü,

(204) Miyint, "The Classical Theory of International...", s.114-115.

(205) Meier, "International Trade and International...", s.252.

her iki durumda da dahili üretim, yabancı üretimler tarafından zorlanmaması için korunmaktadır. Fakat uluslararası hukuk alanında bu iki politikanın uygulanması açısından önemli bir fark vardır. Genellikle ithal sınırlaması, her ülkenin kendi iç sorunu olarak görünmekle beraber ihracata özellikle mali nitelikteki yardımlar misillemelere yol açabilmektedir. Bu konuya daha sonra ayrıntıları ile değinileceğinden burada üzerinde daha fazla durulmayacaktır.

Günümüzde özellikle ikinci Dünya Savaşından sonra, gelişmekte olan ülkelerin yüksek koruma duvarları arkasında sürdürdükleri ithal ikamesi politikası, birçok ülkenin dahilde üretmeye başladığı sınai ve yarı sınai ürünü ihraç etme durumu ile yüz yüze gelmesine neden olmuştur. Fakat bu ülkeler, dünya piyasalarında dahilde pahalı olarak üretmiş oldukları ürünleri satmakta geçitli zorluklarla karşılaşmışlardır. Bu nedenle, ihracatın dahildeki üretim maliyetlerindeki fazlalıktan doğan dezavantajını, ortadan kaldıracak ölçüde desteklenmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkelere gerçekleştirilen ihracat, özellikle çok değerlenmiş (overvalued exchange rates) döviz kuru, ithal girdileri üzerindeki tarifeler ve dahili üretim maliyetlerinin dışarıya karşı çok yüksek olmasından dolayı başlangıçta büyük bir dezavantaj ile karşı karşıyadır. Bütün bunlar, gelişmekte olan ülkelere sanayileşmenin başlangıç döneminde ihracatın teşvikinden çok ithal ikamesi politikasına ağırlık verilmesine neden olmuştur. Buna rağmen İkinci Dünya Savaşından sonra Güney Kore, Hong-Kong, Taiwan, Singapur, Endonezya, Tayland ve Malezya gibi gelişmekte olan Asya ülkeleri, ithal ikamesi politikası yanında ihracatı geliştirme ve teşvik politikalarında gereken ağırlığı vermiş ve bunun meyvelerini almaya başlamışlardır(206).

Ihracatı teşvik politikası sonucunda ihracatın artması, bilindiği gibi ekonomik gelişmeye iki yönden katkıda bulunur.

(206) Amicus Host, Expanding Exports: A Case Study of the Korean Experience, U.S. Agency for International Development, Washington, D.C, 1969, s.3; I.M.D. Little, "Import Controls and Exports in Developing Countries", Finance and Development, Vol.15, No.3, September 1978, s.20-23.

İhracat artışı, milli geliri çoğaltarak dolaysız olarak kalkınmayı olumlu yönde etkilerken, döviz darboğazını da genişletmek suretiyle ekonomik kalkınmaya da destek olur(207). Gerçekten, bir ekonomide ihracat artışı ile ülkede kurulu kapasite tam olarak kullanılabilmekte ve üretimde ölçek ekonomilerinden yararlanma imkanı doğmaktadır(208). İhracat yoluyla döviz gelirleri arttıkça, dövizin fırsat maliyeti ucuzlamakta ve koruyucu tarifelerde zamanla bir azalma meydana gelmektedir.

İhracata yönelik dış ticaret politikası ile ihracatı teşvik politikasının kapsamını bu şekilde belirledikten sonra, bu konuda son bir noktayıda belirtmekte yarar görüyoruz. İhracatı teşvik politikası sonucunda gelişmekte olan bir ülkede ihracatın arttırılabilmesi bazı şartların gerçekleştirilmesine bağlıdır. Bu şartları kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür. i) ekonomide hem özel sektör ve hemde kamu sektörü ihracatın arttırılması gereğine inanmalı ve bu konuda istekli olmalıdır, ii) ülkedeki müteğibis kesim özellikle imalat sanayiinin geliştirilmesi konusuna önemle eğilmeli ve bu konuda gerekli devlet desteği sağlanmalıdır, iii) ihraç ürünleri veya ihracat potansiyeli olan ürünlerin fiyatı, kalitesi, miktarı ve uluslararası pazarlardaki teslim süresi konusunda rakip ülkelerin durumlarıda izlenerek uygun bir politika takip edilmelidir, iv) kamu ve özel sektörün birlikte hazırlayacakları uzun dönemli bir program çerçevesinde ekonomide ihracata yönelik yatırımlara ağırlık verilmeli ve ihracata çekici bir

(207) Bela Balassa, "Trade Policies in Developing Countries", AER, Vol.IXI, No.2, May 1971, s.180. Bu inceleme Dünya Bankası tarafından ayrıca yayınlanmıştır.

(208) Bir ekonomide ihracatın genişlemesi, o kesimde üretim yapan işletmelerin optimal ölçekte kurulup ölçek ekonomilerinden yararlanmalarına neden olmakta ve böylece maliyetler düşerek dünya piyasalarında rekabet imkanları artmaktadır. Bkz. P.Scitovsky, "International Trade and Economic Integration as a Means of Overcoming the Disadvantages of a Small Nation," (The Economic Consequences of the Size of Nations içinde s.282-290); C.N.Vakil and P.R.Brahmananda, "The Problems of Developing Countries", (The Economic Consequence..., içinde s.133-150); J.Bhagwati and A.Krueger, "Exchange Control, Liberalization, and Economic Development", AER, May 1973, Papers and Proceedings, s.420.

duruma getirecek tedbirler alınmalıdır, v) ekonomide ihracat ile ilgili tüm özel ve kamu kuruluşları arasında organizasyon sağlanarak bu konudaki bürokratik engeller ortadan kaldırılmalıdır(209).

B. İhracatı Teşvik Politikası ile İthal İkamesi Politikasının Karşılığıdır ması

İhracatı teşvik politikası ile ithal ikamesi politikası, aslında birbirine tamamen zıt iki ekonomi politikasıdır. Daha öncede değinildiği gibi, ihracatı teşvik politikası ihracat için üretin ile üretilen ürünlerin dışarıya satımını kolaylaştırıcı ve teşvik edici bir politika olduğu halde, ithal ikamesi politikası dışarıdan getirtilen malların ithalini kısıtlayıcı ve bunların yurt içinde üretilmesi için gerekli teşvikleri ve ekonomik korumayı sağlayıcı bir politikadır. Aslında her iki politikada ekonomik etkileri yönünden simetriklerdir. Çünkü, her iki durumda da dahili üreticiler, daha ucuz üretim yapan yabancı üreticilere karşı korunmakta ve onların üretim ve ihracatlarını olumsuz yönde etkilemektedirler. Ayrıca, daha sonrada değinileceği gibi her iki politikanın uluslararası kabulü yönünden farklılık vardır. İthal kısıtlamaları genellikle o ülkenin kendi iç sorunu olarak düşünülürken ihracata yardım şeklindeki teşvikler, yabancıların misillemelerine yol açabilmektedir(210).

Şimdi, ihracatı teşvik politikasının ithal ikamesi politikasına üstün olduğu noktaları kısaca görmeye çalışalım. Genel olarak ihracatı teşvik politikası, ülkedeki karar organlarına ithal ikamesi politikasına göre daha açık görünür. Eğer bir ekonomide ihracatı teşvik tedbirleri uygulanıyorsa, bu sadece devlet bütçesine bir yük getirir. Teşviklerden yararlanan kesim, bir baskı grubu yaratarak teşviklerin azaltılması durumunda bunların eski seviyesinde devamını isteyebilir. İthal ikamesi politikası

- (209) Benzer tedbirler için bkz. Most, Expanding Exports: A Case Study of the Korean Experience, s.19. Ayrıca bkz. Amicus Most, "İhracatın Arttırılması", çev. Rifat Ergün, ATOD, Şubat-Mart 1973, s.41-53.
- (210) Bhagwati-Krueger, "Exchange Control, Liberalization...", s.420-421.

izlenmesi durumunda, eğer ülkede kurulu bir ithal ikamesi sanayi dalı yok ise, normal olarak hiç bir grup hükümet üzerinde baskı yaratarak ithal ikamesi politikasına sahip çıkmayabilir.

İhracata ağırlık veren bir kalkınma stratejisinde daha çok dolaylı müdahaleler gereklidir. Karar organları ihracatın teşviki ile ilgilendikleri zaman ithal ikamesi politikasında olduğu gibi dolaysız kontrollere pek gerek kalmaz. Çünkü ithal ikamesi politikası sonucunda eğer ekonomide bazı sektörlerde tekeldi kuruluşlar ortaya çıktıysa, bu kuruluşların gücünü kırmak için bazı girişimlerde bulunmak gerekecektir. Aksi taktirde bunların sosyal açıdan zararlı oldukları ortaya çıkar. İhracatın teşvikinde ise, yukarıda belirtildiği şekilde dolaysız olarak ekonomiye müdahale etme zorunluluğu ortadan kalkmaktadır.

Ekonomide ihracat için üretim yapan işletmeler, muhtemelen iç pazarlarda devletin belli oranda koruyuculuğu altında iken uluslararası pazarlarda, büyük ölçüde fiyat ve kalite rekabeti ile karşı karşıyadırlar. Aksine, ithal ikamesi sanayileri ülke içinde hiçbir önemli rekabet ile yüz yüze gelmeden üretim yaparlar. Dışa karşı korunmuş tekeldi üretim biçimi, produktivitenin düşmesine neden olduğu gibi yeni üretim tekniklerinin uygulanmasında engel teşkil eder. Fakat ihracat için üretim yapan sanayi işletmelerinde, içe dönmüş üretim yapan işletmelerde olduğu gibi tekeldi rekabet durumu pek yoktur.

Üretim yapılacak kesimde önemli ölçüde bölünmezlik ve ölçek ekonomisi varsa, ihracata ağırlık veren sanayileşme politikası sonucunda işletmelerin optimum ölçekte kurulmaları mümkün olur. Böylece ihracata ağırlık veren bir politika izlenmesi durumunda, geniş kapasiteli ve cüce olmayan işletmeler kurularak maliyetlerin daha düşük olması sağlanır ve bu işletmelerin dünya piyasalarında rekabet şansları artar.

Burada dört ana grup altında belirtmiş olduğumuz argümanlar, ihracatı teşvik politikasının ithal ikamesi politikasına karşı üstün olduğu noktalarıdır. Şüphesiz ithal ikamesi politikasının da ekonomik kalkınma açısından iyi tarafları vardır. Gerçekten, II nci Dünya Savaşından sonra çok sayıda ülkede izlenen ithal ikamesi politikasının sonucunda, özellikle dayanıklı tüketim mal-

ları sanayinde önemli üretim artışları olmuştur. Ayrıca bu ülkelerde ithal ikamesi sanayi dallarının kurulup gelişmesi, sonraki dönemlerde ödemeler dengesine olumlu yönde etkiye bulunmuştur. Bununla beraber ithal ikamesi politikası izleyen ülkelerde iç pazar dar olduğundan, üretim artışı ile birlikte ortaya satış sorunu çıkmış, ihracat sağlanamadığı için etkin ölçekte işletmeler kurulamamış ve dolayısıyla maliyetler yüksek olmuştur. İthal ikamesi politikası izlenmesi, sonucunda gelişen dayanıklı tüketim malları sanayinde ihracat sağlanamıyorsa gelişim ancak belli bir seviyeye kadar devam etmektedir. Çünkü, pazar darlığı nedeniyle daha ileri teknolojileri gerektiren malların üretimini sağlayacak işletmeleri etkin ölçekte kurup geliştirmek mümkün olmamaktadır(211). Ayrıca yüksek tarifeler ve miktar kısıtlamaları ile uzun süre korunan ithal ikamesi sanayi dalları, yabancı rekabettten uzaklaştıkları için teknolojik gelişme uyum konusunda kayıtsız kalabilmektedir(212).

2. İhracatı Teşvik Politikası Olarak İhracatı Teşvik Tedbirleri ve Bu Tedbirlerin Ekonomik Etkinliği

A. İhracatı Teşvik Tedbirlerinin Anlamı ve Çeşitleri

a) Genel olarak İhracatı Teşvik Tedbirlerinin Anlam ve Kapsamı

Günümüzde gerek gelişmiş ve gerekse gelişmekte olan çok sayıda ülkede ihracatın arttırılması konusunda büyük çabalar harcanmaktadır(213). Gerçekten günümüzün gelişmiş ülkelerinde ortaya çıkan işsizlik, dış rekabet, teknolojik yarış gibi nedenlerle en ileri teşvik tedbirleri uygulanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın bir aracı olarak kullanılan bu tedbirler, Fransa, İngiltere, Japonya gibi gelişmesini tamamlamış ülkelerde başka amaçlar içinde kullanılmaktadır(214). Dünya Bankasının

(211) Balassa, "Trade Policies in Developing...", s.181.

(212) Balassa, a.g.a., s.183.

(213) Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki ihracatı teşvik politikaları konusunda şu kaynağa bakılabilir; Ricardo F. French Davis and Jose Pinera Echenique, "Exports Promotion Policies in Developing Countries", ECLA/IBRD'nin İhracatı Teşvik Semineri için hazırlanmış bildirisi, Santiago, November 1976.

(214) DPT, Yatırımların, İhracatın ve Döviz Kazandırıcı Hizmetlerin Teşviki, DPT:1576, CİK:263, Ankara, 1977, s.2.

sorumluluğu altında B.Balassa tarafından gerçekleştirilen bir araştırma projesi, ihracatı teşvik tedbirlerinin genel olarak bu tedbirleri uygulayan ülkelerin ekonomik kalkınmaları üzerinde olumlu etkiler yarattığını ortaya koymuştur(215).

Gelişmekte olan bir ülke kalkınma sürecinde karşılaşılabileceği döviz darboğazını genişletmek amacıyla bir yerde ihracatını arttırmak ve bunu sağlamak içinde ekonomi politikalarına yön vermek ister. Böyle bir isteği olan ülke, şüphesiz bu arzusunu gerçekleştirebilmek için bazı tedbirler almak zorundadır. Alınacak bu tedbirler ihracatı arttırıcı nitelik taşıyorsa, bunlar ihracatı teşvik tedbirleri olarak tanımlanabilir(216). Genel olarak ihracatı teşvik tedbirleri, maliyetleri düşürerek veya gelirleri arttırarak ihracatı kârlı kılan tüm tedbirleri içine almaktadır(217). Bu şekliyle teşvik tedbirleri, dış ekonomi politikasının dört temel aracından biri olmaktadır.

b) Başlıca İhracatı Teşvik Tedbirleri

İhracatı teşvik tedbirleri ülkeden ülkeye büyük farklılık göstermesine rağmen genel olarak çeşitli ülkelerde uygulanmakta olan ihracatı teşvik tedbirlerini esas olarak dört ana başlık altında toplamak mümkündür. i) İhracat prim sistemi, ii) ihracatta vergi iadesi ile vergi indirim ve muafiyeti, iii) girdi teşvikleri, iv) devlet pazarlama yardımı(218).

Şimdi bu teşvik tedbirlerini ayrıntıları ile incelemeye çalışalım.

i) İhracatta prim sistemi. Bu sistemin esası, ihraç malı üreten üreticilere ve dolayısıyla ihracatçılara genel anlamda para

-
- (215) Bela Balassa, Export Incentives and Export Performance in Developing Countries: A Comparative Analysis, The World Bank Washington, D.C., January 1977, s.38. Kenneth W.Dam, ihracatı teşvik tedbirlerinin ekonomik kalkınma programları ile çok yakın ilişkisi olduğunu belirtmektedir. Bkz. Kenneth W.Dam, The GATT, Law and International Economic Organization, s.135.
- (216) Ticaret Bakanlığı, 50 Yılda Türkiye'nin İhracatı Teşvik Tedbirleri, Ankara, 1974, s.1-2; DPT, Yatırımların, İhracatın ve..., s.3.
- (217) Balassa, Export Incentives and Export..., s.38.
- (218) DPT, Yatırımların, İhracatın ve Döviz Kazandırıcı ..., 352; UNCTAD, Incentives for Industrial Exports, New-York, 1970.

olarak devlet tarafından yapılan yardımlardır. Sistem bu şekliyle kısmi bir devalüasyon (deblokaj) niteliğinde olup, ithalatın miktar kısıtlamaları ve gümrük vergileri ile sınırlandırıldığı ekonomilerde uygulanmaktadır. Başlıca dört çeşit uygulama tipi vardır. Bunlardan ilki, ihracattan sağlanmış olan dövizin bir kısmının veya tamamının ihracatçının elinde tutulmasını amaçlamaktadır. Böylece ihracatçıya bir imkan tanınarak, yurt dışında daha ucuza mal satın olma hakkı kendisine verilmektedir. Bu sistemin ikinci tipi, ilkinden daha ileri bir uygulama getirerek ihracatçının elde etmiş olduğu dövizin bir sertifika ile belgeliyip bunları başka firmalara satma hakkını sağlamaktadır. Bunun sonucunda, ihracat karşılığında elde edilmiş olan sertifikalar özellikle ihracatı arzu edilen sektörlerden sağlanmış ise, bunlar prim yaparak bu sektörler sübvansiyeye edilmektedir. İhracatçılara verilen özel ithal lisansları, prim sisteminin bir diğer şeklidir. Burada, ihracatçılara ülkeye sağladıkları döviz karşılığında belli bir oran üzerinden ithalatta bulunma hakkı verilmektedir. Prim sisteminin son şekli, çoklu döviz kuru sistemidir. Sistem, lüks malların talebini kısıtlayarak, yeni gelişen yavru sanayileri koruma, kalkınma için gerek duyulan bazı maddelerin daha ucuza mal edilmesi, ülkeden sermaye çıkışını önleme ve bazı döviz gelirlerinin diğerlerine göre daha avantajlı olarak ülkeye girmesine imkan sağlamaktadır.

ii) İhracatta vergi iadesi ile vergi muafiyet ve indirimi: İhracat için üretim yapılan bazı malların içinde ithal malı üretim faktörleri vardır. Ülkenin uyguladığı gümrük vergisi dolayısıyla ihraç ürünü içindeki ithal malı, o ürünün fiyatını şişirecektir. Aynı durum, ithal mallarındaki dahili vergi yükünün ağırlaştırılması durumunda da ortaya çıkar. Bu durumda ihracatçıların dış pazarlarda fiyat yönünden rekabet edebilmeleri için bu yüklerinden kurtarılması gerekmektedir. Gerçekten, bir ihraç ürünü içindeki ithal malının gümrük vergisine konu olması, ihracatçının yurt dışında ürettiği malın değerine oranla daha fazla vergi ödemesini gerektirerek gerçek korumanın (effective protection) negatif olmasına yol açmaktadır. Örneğin, bir mal içinde ithalatın payı yüzde 40 ve gümrük vergisi yüzde 25 ise, ürünün

tümü üzerinden nominal vergileme yüzde 19 olacaktır. Bu oran, ürün içindeki ithalat oranına ve ithal malının toplam maliyet içindeki payına bağlıdır. Dolayısıyla, eğer bu ürün teşvik edilmek isteniyorsa, en azından yüzde 10 oranındaki negatif koruma oranına eş değer bir oranda ihracat sübvansiyeye edilmelidir. Bu ise, başlıca iki şekilde olur: 1) ihracatta vergi iadesi, 2) vergi muafiyet ve indirimi.

Ihracatta vergi iadesi, dar anlamda ülke içinde üretilen ürünlere ihraç gücü kazandırmak, diğer ülkelerin aynı cins ve kalitedeki ürünleriyle dış piyasalarda rekabet imkanı sağlamak; geniş anlamda uzun dönemde ve ihracatı teşvik tedbirlerinin tümü içinde ihracatın yapısını değiştirmek, işlenmiş ürün ihracatının toplam ihracat içindeki oranını yükseltmeyi amaçlamaktadır (219). Vergi iadesi uygulaması ile, ihracatın toplam hacminin artırılması ve çeşitli ürünlere selektif vergi iadesi uygulanması ile ihraç ürünlerine çeşitlilik kazandırılmak istenmektedir. Sistemde, ihracatta vergi iadesine konu olan ürünün üretim süreci içinde ödenen ithal maddelerine ilişkin gümrük vergileri ile bunun dışında kalan diğer bütün vergi (özellikle vasıtalı vergiler), resim, harç ve benzer etkiler yaratan mükellefiyetler kısmen veya tamamen ihracatçıya iade edilmektedir. Bu ödeme, ürünün üretim süreci esnasında ödenen vergi, resim ve harçlardan daha fazla olmamaktadır. Vergi iade rejiminde ürünün üretim süreci içindeki tüm mali yüklerin bütün ihraç ürünleri için geri verilmeside söz konusu olmamaktadır.

Ihracatta vergi muafiyet ve istisnası sisteminde ise, vergi iadesinden farklı olarak tahakkuk eden gümrük, gelir, satış ve istihsal, ihracat ve diğer benzeri vergi resim ve harçlar tahsil edilmeyip tescile tabi tutulmakta veya garanti edilmektedir. Bu vergileri ödemiş olan üretici, eğer o ürünü ihraç ederse, ihraç anında vergi yükümlülüğü ortadan kalkmaktadır.

iii) Girdi teşvikleri: Bu bölümdaki teşvikleri başlıca üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Birinci grup teşvikler, yatırımlar, işletme sermayesi ve ihracat kredileri üzerine etkili

(219) DPT, Yatırımların ve İhracatın Teşviki ve Uygulama Esasları, DPT: 773-TUD:4, Ankara 1969, s.34; DPT, Yatırımların, İhracatın ve Döviz..., s.205.

olan tedbirleri kapsamaktadır. Burada amaç, ihracatçıya mali gücünün sınırlı kaldığı alanlarda yardımcı olarak onu ihracata yönltebilmektir. Çünkü ucuz kredi, ihracatçı için çok önemli bir mali imkandır. Bu krediler, genel olarak yatırım ve işletme sermayesi ile üretim ve satışın finansmanında kullanılmaktadır. İkinci grup teşvikler, ihracat kredi sigortası ile ilgilidir. Burada, ihracatçıya verilen kredinin garantisi veya sigortası önem kazanır ve devlet bu konuda ihracatçılara yardımcı olur (220).

İhracatçıya ucuz fiyatla hammadde sağlanması, ulaşım ücretlerinde indirim ve personel eğitimi gibi diğer üretim faktörlerinin teşvikide somuncu grup altında toplanabilir.

iv) Devlet pazarlama yardımı: İhracatçı kuruluşlara ürünlerini pazarlamada karşılaştıkları sorunları çözümliyebilmek için özellikle gelişmekte olan ülkelerde devlet yardımı bir zorunluluktur. Çünkü, bu ülkelerdeki işletmeler gelişmiş ülkelerin işletmeleri ile karşılaştırıldığında küçük ölçeklidir ve ürünlerini dış piyasalarda pazarlayacak ve bu konuda araştırma yapacak güçten yoksundurlar. Bu nedenle dış piyasalar hakkında bilgi toplama, dış ülkelere sergi açma, ihracat elemanı yetiştirme, ambalajlama ile ilgili hizmetlerin kamu kuruluşlarıncı düşük ücretlerle veya karşılıksız olarak yapılması gerekmektedir.

Devlet veya kamu kuruluşlarının ihracatın geliştirilmesi yolunda ihracatçılara yaptıkları pazarlama yardımlarından ilki, ihracatın geliştirilmesi için yapılan mali yardımlardır. Bu yardım şeklinde, ihracatın geliştirilmesine yönelik bütün çabalara devlet katkıda bulunur. Örneğin, dış ülkelere şube açılması, kalite kontrolü, dış sergi ve fuarlara katılma, dış reklam, piyasa araştırmaları, dış ülkelere ihracatçıların yaptıkları iş seyahatlerinin finansmanı, ihracatçıların birleşip birlik halinde hareket etmeleri gibi konularda devlet mali yardıma bulunmaktadır. Dış pazarlar hakkında talep, tüketim eğilimi ve tüketici tercihleri, dış arz, yerli üretim durumu, fiyat ve kalite, dağıtım kanalları, ulaşım, gümrük ve ithal rejimi, reklam ve tanıtım araçları, yerli ve yabancı rakiplerin durumu gibi konularda bilgi derlenmesi ve dağıtım ile pazar araştırma faaliyetlerine

(220) Ayrıntı için bkz.DPT, Yatırımların,İhracatın ve Döviz..., s.360-366.

devletin katkısı sağlanmaktadır. Ülkenin ürettiği olduğu malların dışarıda tanıtılması ile dış ülkelerde ihracat sergilerine katılmaya devlet yardımıyla bulunmaktadır. İhracat elemanı yetiştirme, başarılı ihracatçıların mukafatlandırılması ve ihraç mallarının paketlenmesi faaliyetlerine devlet ve kamu kuruluşlarının yardımıyla bu grup içindeki diğer devlet pazarlama yardımı tipleridir.

B. İhracatı Teşvik Tedbirlerinin Ekonomik Etkinliği

Sorunu

Bilindiği gibi ekonomik kalkınmada dış kaynaklara olan bağımlılığın azaltılması için ihracatta teşvik tedbirlerine duyulan ihtiyaç büyüktür. Bu ihtiyaç giderilirken gözden uzak tutulması gereken bazı noktalar vardır. Şimdi, öz olarak bunları görmeye çalışalım.

Bir ekonomide ihracatın geliştirilmesi için bazı teşvik tedbirleri uygulanıyorsa, bu politikanın sonucunda ihracat artmalı, ekonomide uygun bir kaynak tahsisi sağlanmalı ve sosyal kârlılığın gerekleri yerine getirilmelidir. Sosyal kârlılık, ihracatın teşvikine ve ithal ikamesine aynı teşvikleri ve korumayı sağlamayı amaçlamaktadır. Millî ekonomi açısından ihracattan sağlanacak bir dolar, ithal ikamesi ile sağlanan bir dolara eşit olmalıdır(221). Dahili pazar ile ihraç pazarları için yapılan üretime sağlanan teşvikler, o kesimde ölçek ekonomilerinin ve teknik gelişmenin ortaya çıkmasına yardım etmelidir. İhracat, çeşitli şekillerde teşvik edilirken, ithalatta bulunan ülkelerin misilleme yapma şansları asgaride tutulmalı ve yeni ürünlerin ihracatına teşvik tedbirleri uygulanırken ölçülü davranmalıdır.

Yabancı pazarlara girmenin getireceği ek giderler (pazarlama için bilgi toplama maliyetleri, ihracatın dahili ekonomide karşılaşılabileceğinden, daha fazla riskle karşılaşması gibi) uygun teşviklerle karşılanmalıdır. İhracatçılara gerekli teşvikler sağlanırken tıpkı yavru sanayilerin tarife ile korunmasında olduğu gibi, teşvikler yeni pazarlar kazanılincaya kadar devam etmeli ve sonsuza dek sürmemelidir. Ekonomide ihracatı teşvik

(221) Balassa, a.g.e.,s.43.

tedbirlerinin amacı, ihracat pazarlarına üretim yapan üreticileri, aynen tarife ve miktar kısıtlaması ile dahili üreticileri rakip ülkelerin rekabetinden korumada olduğu gibi sakınmaktır(222). Tarife ve miktar kısıtlamaları bir anlamda ithal ikamesi üreticilerine dolaysız bir şekilde mali yardım sağlarken, ihracatı teşvik tedbirleride yerli ürünlere dış pazarlarda rekabet gücü kazandırılmaktadır.

Ihracatı teşvik tedbirlerinin ekonomide etkin bir biçimde uygulanabilmesi için aşağıda belirtilen üç önemli noktayı gözden geçirmek gerekir. Teşvik tedbirleri ile ilgili genel kuralın ilki, teşvik tedbirlerinde mümkün olduğu kadar özel üretim yardımlarından kaçınmaktır. Gerçekten teşvik tedbirlerinin tümü, bir bakıma üretici ve ihracatçıya yardım niteliğindedir. Fakat mali yardımlar, özellikle belli bir kesimde üretimin sağlanması için yapılıyorsa, daha sonra bu yardımları ortadan kaldırmak zorlaşacağı gibi ayrıca böyle bir teşvik politikası ekonomide etkinliktan uzak sanayilerin doğmasına da yol açacaktır. İkinci kural, teşviklerin mümkün olduğu kadar yeni ihraç ürünleri ile sınırlandırılması veya ihracat potansiyeli olan üretimin teşviki için kullanılması ile ilgilidir. Buradaki amaç, zaten mevcut olan ihracata daha fazla bir kâr sağlamak değil, bu kesimin başlangıçta dezavantajını ortadan kaldırarak ihracatını arttırmasına imkân vermektir(223). Son olarak ihracatı teşvik tedbirleri, mümkün olduğu kadar uluslararası alanda tarife korumalarına ve misillemelere yol açmayacak nitelikte olmalıdır. Uluslararası ticarette geçerli olan kurallara göre, ithalata tarife ve miktar kısıtlamaları uygulamak bir ölçüde mümkün iken, ihracatı geliştirmek için ihracata mali yardımda bulunmak misillemelere yol açabilmektedir. Gerçekten ihracatı teşvikte çeşitli tedbirler vardır ki, bunlar herhangi bir misillemeyi gerektirmez. Örneğin, ihracatçılara devletçe sağlanan pazar bilgileri, çeşitli ticaret fuarlarının organizasyonu, ihracat pazarlama kurumları, tercihli ihracat kredileri ve kredi garantileri bu arada sayılabilir(224).

(222) U.N., Incentives for Industrial Exports, s.1-3.

(223) Bela Balassa and Micheal Sharpston, Export Subsidies by Developing Countries: Issues of Policy, IBRD, Bank Staff Working Paper, No.238, July 1976, s.30.

(224) Balassa-Sharpston, a.g.e., s.40.

Bilindiği gibi ihracatta katma değer, net döviz kazançlarına eşittir. Net döviz kazancı ise, f.o.b. ihraç fiyatı ile ticari girdilerin döviz değerleri arasındaki farktır. Katma değer bazında ihracata mali yardımlar sağlayarak ihracatı etkin bir şekilde geliştirmek mümkündür. İhracatın geliştirilmesi için teşvik tedbirleri, özellikle mali yardım niteliğinde teşvikler uygulanırken dikkat edilmesi gereken bir noktada şudur. Yardımlarda selektif bir uygulama yaparken, belirli sanayilerin uluslararası rekabete dayanma şansları esas alınmalıdır(225). Eğer uygulama çok yüksek maliyetle üretim yapan kesimi korumak ve ihracatını teşvik etmek için yapılırsa, ekonomide yüksek maliyetlerle üretim yapan kesim cesaretlendirilirken daha düşük maliyetlerle üretim yapan kesim hayal kırıklığına uğratılabilir. Böyle bir uygulama ise ekonomik etkinlikten uzaklaşılmasına ve ülkede kaynak israfına neden olur.

Gelişmekte olan ülkelerde ihracatı teşvik için yapılan yardımlar, bir yerde dünya kaynaklarının karşılaştırmalı üstünlüklere göre tahsisine yol açarak uluslararası iktisadlaşmanın sağlandığı avantajların ortaya çıkmasında yardımcı olur. Eğer ekonomide böyle teşvikler uygulanmıyorsa, gelişmekte olan ülkeler yüksek tarife duvarları ile miktar kısıtlamalarının koruyuculuğunda sanayileşmelerini gerçekleştirmeye çalışacaklar ve belki de hiçbir zaman karşılaştırmalı üstünlüğü olmayan sanayi dallarında devamlı koruyuculuk altında pahalı üretim yapılmasına neden olacaklardır. Eğer teşvik tedbirleri bu ülkelerde yerinde ve iyi seçilerek uygulanırsa, karşılaştırmalı üstünlüğü olabilecek sınai üretim dalları, başlangıçtaki dezavantajlarını kısa sürede ortadan kaldırarak etkin bir şekilde üretim yapabileceklerdir(226). Bu konuda son olarak değineceğimiz nokta, bu tedbirlerin istikrarı ile ilgilidir. İhracatı teşvik tedbirlerinde arzu edilen etkinliğe ulaşabilmesi için bu tedbirlerin mutlaka belli bir dönem içinde kesinlik ve kararlılığa sahip olmaları gerekir. Teşvik tedbirlerinde sık ve devamlı değişimler ve kesinlikten uzaklaşmalar, bunların etkinliklerini büyük ölçüde azaltarak kendilerinden beklenen faydanın doğmasına engel olur.

(225) Balassa, Export Incentives and Export..., s.53.

(226) Balassa-Sharpston, a.g.e., s.28.

3. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)

Çerçevesinde İhracat Yardımları ve Gelişmekte Olan Ülkeler

Gelişmekte olan ve genel olarak ilkel ürün üretip ihraç eden ülkeler, yeni gelişen imalat sanayi ürünlerinin ihracatında iki çeşit sorunla karşılaşmaktadırlar. Birinci sorun, adı geçen ülkelerin tarımsal ürünleri yüksek maliyetlerle üretmeleri ve dolayısıyla uluslararası pazarlarda rekabet gücünden yoksun olmalarıdır. İkinci sorun ise, bu ürünlere karşı gelişmiş ülkelerin uyguladığı tarifeler ve miktar kısıtlamalarıdır. Bunun sonucunda gelişmekte olan ülkeler, sinai mal ihracatında büyük zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Durum bu iken Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), (227). Anlaşmaya taraf olan ülkelerin uluslararası rekabeti bozmamak amacıyla uygulayacakları ihracatı teşvik tedbirlerini-özellikle mali yardımlar- büyük ölçüde sınırlamıştır. Bununla beraber GATT Anlaşması, gelişmekte olan ülkelerin sanayilerini teşvik eden tedbirlerin uygulanma ihtiyacını kabul etmiş ve bu ülkelerin mallarının gelişmiş pazar ekonomilerine kolayca girebilmesini bir ölçüde teşvik etmiştir.

Şimdi, GATT kurallarına göre ihracata yapılacak mali yardımların (export subsidies) niteliği ve bu konuda getirilen kısıtlamaları açıklamaya çalışalım.

GATT Anlaşması'nın XIV üü maddesi, yardımları (subsidies) olarak bunu iki bölüme ayırmaktadır. Maddenin A Bölümü, genel olarak ihracat yardımlarını kapsarken, B Bölümü daha spesifik hükümler taşımakta ve ilkel ürünlere yapılacak mali yardımları diğer ürünlerden ayırmaktadır.

GATT Anlaşması'nın XVI ncı maddesi A Bölümünde "yardım" genel olarak tanımlanmaktadır. Buna göre mali nitelikteki yardım, dolaylı veya dolaysız olarak herhangi bir ürünün ihracatını arttırmaya veya herhangi bir ürünün ithalatını azaltmaya yönelik gelir (income) veya fiyat (price) desteklerini kapsamaktadır(227).

(227) Bundan böyle Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması sadece "Genel Anlaşma" olarak isimlendirilecektir.

(228) GATT, Basic Instruments and Selected Documents (BISD), Vol. IV, Text of the General Agreement, Geneva, 1959, s.1-75. 1 Ocak 1969 tarihinden bu yana yürürlükte olan Anlaşma metni, Dan, a.g.e., s.391-448 arasında da verilmektedir.

Aynı Bölüm, dolaylı veya dolaysız olarak ihracatını yardım ile arttıran ülkenin, bu durumu Anlaşmaya taraf olan ülkelere haber verme zorunluluğunu getirmiştir(229). Haber verme, yardımdan etkilenen ürün veya ürünlerin miktarına yardımın tahmini etkisi ile yardımın kapsamı ve niteliği konusundadır. Bu bölümde önemli olan, yardımın "ihracatı arttırmaması" diğer bir deyişle "ihracat artışı" dır. İhracat artışından, yardımın olmadığı duruma göre yardımın yapılması ile birlikte ortaya çıkan artış anlatılmak istenmektedir(230). Genel Anlaşmaya taraf olan ülkelerden biri, eğer böyle bir yardım dolayısıyla tehlikeli bir duruma düşerse, istek üzerine ilgili ülkeler veya Anlaşmaya taraf olanlarla bu yardımın sınırlandırılması imkanlarını görüşmeyi isteyebilir.

Genel mali yardımları düzenleyen bu bölümle ilgili olarak şu noktayıda belirtmekte yarar vardır. Genel Anlaşma'nın VI ncı maddesinde düzenlenmiş olan anti-dumping ve "karşı gelen" (countervailing) (231) vergileri kapsayan üçüncü paragrafına ekte, çoklu döviz uygulamalarının (multiple currency practices) bazı şartlarda ihracata yardım niteliğinde olabileceği ve karşı gelen bir vergi ile karşılaşılabileceği belirtilmektedir(232). Fakat burada çoklu döviz kuru uygulamalarının ne olduğuna değinilmemiş, bunun sadece hükümet uygulamaları olduğu belirtilmekle yetinilmiştir. Aslında çoklu döviz kuru, ithal tarifesine ve ihracat yardımını eşit ekonomik etkilere sahip bir teşvik aracıdır. Bu nedenle, bir imalat sanayi ürününe yüzde 10 oranında tarife yardımı yapılması ile aynı ürünün temel döviz kurundan yüzde 10 oranında daha düşük bir kurla ihraç edilmesi arasında önemli bir fark yoktur. Çoklu döviz kurları, Profesör N.Kaldor tarafından büyük ölçüde savunulmakla beraber, bu uygulama Uluslararası

(229) Burada taraf ülkelerden kasıt, GATT Sekreterliğidir.

(230) BISD, Vol. II, Geneva 1952, s.44, para.29(a).

(231) Karşı gelen vergi, herhangi bir ticari eşya üzerinde bunun üretimi veya ihracatı sırasında dolaylı veya dolaysız olarak yapılan yardımları dengeleyen özel bir vergidir. Bkz. GATT Madde VI, Para.3.

(232) Notes and Supplementary Provisions BISD, Annex 4.

Para Fonu (IMF) tarafından olumlu karşılanmamaktadır. Çünkü IMF, ticarete ve yabancı dövizlere konan sınırlamaları kaldırmaya çalışmakta ve çoklu döviz kurlarını, eğer tarife korumalarında bir azalma ile birlikte yapılıyorsa onaylamaktadır.

Devlet gelirlerinde azalmaya yol açtığı halde GATT kurallarına göre ihracat yardımı olup olmadıkları konusunda henüz bir anlaşmaya varılamayan diğer bazı tedbirler de vardır, Bu tedbirler aşağıda beş ana başlık altında verilmiştir. i) ihraç malları üzerinde bulunan dolaysız vergileri ertelemek, ii) ihracatta dolaysız vergilerin hesaplanması sırasında özel çıkarma yapmaya izin vermek: ihracat üretiminde kullanılan sermaye mallarında hızlandırılmış amortismanına izin verme , orta vadeli kredilerde ihracat satışlarındaki riskleri kapsamak amacıyla ayrılan özel rezervleri indirme , ihracatın teşviki veya pazar geliştirilmesi harcamalarını indirme , iii) ihracatçılara kredi elde etmelerinde özel avantajlar sağlamak, iv) ihracatçıların sigorta giderlerinin tamamına veya bir kısmına devlet katkısı, v) ihracatın gemiye yüklenmesine kadar olan ulaşım giderlerine yapılan yardımlar(233).

XVI ncı maddenin B Bölümü, Genel Anlaşmaya 1955 yılında eklenmiş ve aynı maddenin A Bölümüne göre ihracatçı ülkelere çok daha sıkı yükümlülükler getirmiştir. Buna göre Anlaşmaya taraf olan ülkeler, ilkel ürünlerin (primary products) ihracatında yardımda bulunmaktan kaçınacak ve hiçbir durumda bir ürünün " dünya ihracat ticaretinde " (world export trade) adil bir payı (equitable share) aşan bir paya "sahip olma" (having) sonucunu doğuran yardımda bulunamayacaklardır. Burada tırnak içine alınan üç terim; "dünya ihracat ticareti", "adil bir pay", "sahip olma" uygulamada değişik şekillerde anlaşılmış ve bu konuda çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır(234).

Bu bölümün en önemli tarafı, ilkel ürünün tanımını kapsamaktadır. Bu nedenle konuyu biraz açmakta yarar vardır. Tanım, maddeye daha sonra yapılan ekte verilmiş olup, B bölümünün

(233) GATT, Working Group on Export Subsidies, Background Note by Secretariat, COM/IND/7/73, 21 April 1973, s.3.

(234) Ayrıntı için bkz. Dam, a.g.e., s.142-144.

amacı yönünden ilkel ürün, çiftçilik (farm), ormancılık (forest) veya mineral (mineral) maddeler olarak sınırlanmıştır. Bu ürünlerin doğal şekilleri ile bunları uluslararası pazarlara sunmak için gerekli olan işleme sürecinde ilkel ürün kapsamına alınmıştır. Burada, bu defa işlenmiş ürünler konusunda bir sorun ortaya çıkmıştır. Örneğin ABD, pamuklu dokumaya ihracat yardımlarının Bölüm kapsamı içinde düşünülmesini kabul etmemiş, Anlaşmaya taraf olan diğer ülkeler ise buna karşı çıkmışlardır. Çünkü ilkel ürün, yukarıda da değindiğimiz gibi sadece uluslararası ticarete pazarlama için müşteri yönünden gerekli olan süreçleri kapsamakta ve bu süreç sonunda üründe önemli bir değişiklik meydana gelmemektedir. Fakat pamuk, uluslararası ticarete dokumadan ayrı olarak başlı başına bir ürün teşkil ettiği için tanım dışında kalmaktadır(235). Kanımızca, Bölümün 4 nci paragrafında yer alan hükümlere göre, bu Bölümün gelişmekte olan ülkelere uygulanamayacağı sonucuna katılmamak mümkün değildir(236).

GATT, Genel Anlaşma'da mevcut olmayan ve sınai üretimi teşvik edici tedbirlerin gelişmekte olan ülkeler tarafından uygulanmasını kabul etmektedir. Bunun yanında GATT, gelişmekte olan ülkelere ürünlerinin gelişmiş ülke pazarlarına giriş şartlarının düzeltilmesini teşvik etmekte ve bu ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere yapılan ihracat yardımlarını etkisiz kılacak karşı gelen vergi uygulamasından kaçınmalarını önermektedir. Gerçekten, Genel Anlaşmanın XVII nci maddesinde ve daha sonra bu maddeye yapılan ekte(237), gelişmekte olan ülkelerin kalkınmaları için ithalata etki eden koruyucu tedbirleri alma imkanları tanınmış ve bazı sanayilerin kuruluşunu teşvik etmek için hükümet yardımlarının gerekeceğine değinilmiştir. Ancak bundan sonra gelişmekte olan ülkeler, tarife uygulamaları, miktar kısıtlamaları ve Anlaşma'da olmayan diğer tedbirleri uygulama imkanına kavuşmuşlardır. XXXVI nci maddede GATT'a taraf gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarına hızlı ve devamlı bir şekilde gelişmesi gereği üzerinde

(235) Dan, a.g.e., s.144.

(236) Balassa -Sharpston, a.g.e., s.3.

(237) XVIIII madde 1955 yılında Genel Anlaşmaya eklenmiştir.

durulmuştur (para.2). Ayrıca Anlaşma, gelişmiş ülkelere geliştirmekte olan ülkelerin şimdi ve potansiyel olarak ileride, işlenmiş ürünlerinin iyi şartlarla ihraç edilebilmesi ihtiyacını da belirtmiştir (para. 5).

4. Geliştirmekte Olan Ülkeler ve İhracatı Teşvik Tedbirleri

Gelişmesini geçen yüzyılda tamamlamış bugünün sanayileşmiş ülkeleri ile II nci Dünya Savaşından sonra sanayileşme çabalarını hızlandıran geliştirmekte olan ülkelerin uluslararası pazarlarda rekabet edebilmeleri oldukça zordur. Çünkü, bu ülkelerin özellikle sınai mal üretim ve ihracatları gelişmiş ülkelerin yıkıcı rekabeti ile karşı karşıyadır. Gelişmiş ülkeler özellikle sınai malları daha ucuza ve daha kaliteli olarak ürettiklerinden dolayı diğer ülkelerin hiç olmazsa belli bir süre üretim ve ihracatı teşvik tedbirleri uygulamaları bir zorunluluktur. Bu nedenle, geliştirmekte olan bir ülkeden sınai nitelikte bir malın ihracatının gerçekleştirilebilmesi, büyük ölçüde önce adı geçen ürünün ülke içinde üretimi ve daha sonra ihracatını sağlayacak teşvik tedbirlerine bağlıdır. Dolayısıyla bu ülkelere ihracatın arttırılabilmesi için başlangıçta ihracatı arttırmayı özendirici tedbirlere duyulan ihtiyaç açıktır.

Geliştirmekte olan ülkelere ihracatın teşviki ve ihracata bu yolla sağlanan malî yardımlar, dünya ekonomisi açısından kaynakların karşılaştırmalı üstünlüklere göre tahsisine yol açarak uluslararası intisasslaşmayada katkıda bulunur. Çünkü, teşvik tedbirleri olmaz ise, geliştirmekte olan ülkeler yüksek tarife duvarları arkasında ve miktar kısıtlamalarının koruyuculuğunda sanayileşmelerini gerçekleştirmek isteyeceklerdir. Bunun sonucunda karşılaştırmalı üstünlüklerden yoksun, optimum ölçekte kurulmamış ve dış rekabetten uzaklaştığı içinde ekonomik etkinliği olmayan sanayiler ortaya çıkacaktır. Şüphesiz koruma süresinin sonunda uluslararası pazarlarda rekabet şansını elde edebilecek sanayi dallarında olacaktır. Burada vurgulamak istediğimiz nokta, ihracata yapılacak yardımların dünya ekonomisi açısından daha doğru kaynak tahsisine ve intisasslaşmaya yol açmasına yardımcı olması konusundadır.

Gelişmekte olan ülkeler sanayileşme çabalarını dışa açık bir ekonomik düzen içinde yürütüyorlarsa, bu ülkelerde ihracatı teşvik politikaları, genellikle korunan dahili ekonomi belli bir gelişim seviyesine ulaştıktan sonra görülmüştür. Örneğin, günümüzde sınai mal ihracatı hızla gelişen Taiwan, Güney Kore ve Singapur gibi ülkeler, sanayileşme çabalarına önce bazı temel sınai ürünleri ithal-ikâmesi yoluyla ülke içinde üreterek başlamışlardır(238). Ancak bu "basit" ithal ikamesinin 1960'larda aşılmasından sonra, dışa dönük (outward looking) üretim ve ihracat politikaları izlemeye başlamış ve önce emek yoğun ürünlerin ihracatını gerçekleştirmişlerdir(239). 1960'lardan sonra dışa dönük üretim ve ihracatı teşvik politikası izleyen bu ülkeler, geleneksel olmayan ihracat mallarına serbest dış ticaret rejimi uygulamışlardır. Adı geçen üç ülke, 1960-66 döneminde imalat kesiminde en yüksek ihracat-hasıla oranına ulaşmış ve 1966-73 döneminde bu oranı bir önceki döneme göre daha da arttırmışlardır(240).

Buna karşılık gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Arjantin, Brezilya, Kolombiya ve Meksika gibi ülkeler, birinci nispeten basit ithal ikamesi aşamasını tamamladıktan sonra ikâmenin daha ileri aşamalarına geçmişlerdir. Fakat bu aşamalar giderek artan maliyetlerle gerçekleşmiştir. Çünkü daha sonraki ithal ikamesi, daha fazla sermaye gerektiren sermaye-yoğun sanayi dallarında olmuş ve kurulu kapasiteden pazar darlığı nedeniyle tam olarak yararlanılamamıştır. Ayrıca, ithal edilen yarı işlenmiş maddeler ile makine ve teçhizata duyulan ihtiyaç, net ithal ikamesinin oldukça düşük olmasına yol açmıştır. İhracata gereken önemin verilmeyişi

(238) Bela Balassa, "Industrial Policies in Taiwan and Korea," *Weltwirtschaftliches Archiv*, 1971, (1), s.55-76.

(239) Dışa dönük politikalar ve ekonomik kalkınma konusunda geniş bilgi için bkz. D.B.Keessing, "Outward Looking Policies and Economic Development", *EJ*, June 1967.

(240) Özellikle Güney Kore'nin ekonomi politikası, geniş ölçüde ihracatın geliştirilmesine yönelmiş ve ihracat artış hızı bu ülkede GSMH'nin iki katına kadar ulaşmıştır. İhracat/GSMH oranı, 1960-69 döneminde Kore'de yüzde 29 olmuştur. Bkz. Balassa, "Trade Policies in Developing...", s.181. Ayrıca bkz. H.B.Chenery and N.G.Carter, "Foreign Assistance and Development Performance: 1960-1970", *AER*, May 1973, Papers and Proceedings, s.459-468.

sonucunda ödemeler dengesi zorlukları ile karşılaşmış(241) ve döviz darboğazı dolayısıyla ekonomik gelişme yavaşlamıştır(242).

Günümüzde gelişmekte olan ülkeler sınıfından çıkmakta olan iki ülke İsrail ve Yugoslavya, dünyada ihracatı teşvik tedbirlerini uygulayan ilk ülkeler arasında yer almaktadır. Gerçekten İsrail'de ihracatı teşvik tedbirleri 1956'da ihracatta yaratılan katma değere tek bir mali yardım yapılması ile önem kazanmıştır (243). Fakat bu teşvikte geleneksel ihraç ürünleri olan turuncgiller ile mücevherat hariç tutulmuştur. Bununla beraber bu ürünlere ihracatı destekleyici harcamalar şeklinde bazı ek imkanlar sağlanmıştır. 1966 yılında ortalama tarifeleri aşan ihracat yardımları bağlatılmıştır. Daha sonraki yıllarda tarifeler genel olarak ihracat yardımlarından daha yüksek kalmış ve ithal ikamesi sanayi dallarının korunması, birçok mal ithalatının lisansa bağlanması ile sağlanmıştır(244).Yugoslavya'da ise gelişim şu şekilde olmuştur.Bu ülkede ihracat gelirleri ile belli ölçüde ithalat yapabilme ve ihracata çoklu döviz kuru uygulaması, 1961 yılına kadar teşvik tedbiri olarak kullanılmıştır.1961'de çoklu kur sistemi,yardım ve tarifelere dönüşmüş ve 1965'te ihracat yardımları kaldırılmıştır. Daha sonra ihracata yardımlar azalmış, ihracat üzerinden alıkonan döviz kotaları sınırlandırılmıştır. Bununla beraber bu kotalar ithalatta görülen liberasyon uygulaması ile birlikte ihracatın yüzde 1.8'ne ulaşmıştır(245).

Günümüzde gelişmekte olan ülkelere uygulanan başlıca ihracatı teşvik tedbirlerini Tablo I.4'te gelişmiş ülkeler ile kar-

- (241) Burada adı geçen ülkelerin ödemeler dengesi kronik olarak açık vermektedir.Bkz.Latin American Exports of Manufactures: Experiences and Problems, ECLA/IBRD Seminar on Export Promotion Policies, November, 1976.
- (242) Bhagwati-Krueger, a.g.m., s.420.A.D'de National Bureau of Economic Research'ün(NBER) döviz kontrolü,ticarette serbestleşme ve ekonomik kalkınma konularında dokuz ülke;Brazilya (A.Fishlow),Şili(J.Bearman),Kolombiya(C.Diaz-Alejandro), Mısır(B.Hansen),Gana(C.Leith), Hindistan(J.Bhagwati and T.N. Srinivasan),İsrail(M.Michaely),Güney Kore(C.Frank),Filipinler(R.Baldwin) ve Türkiye (A.Krueger) için yapmış olduğu çalışmalarda konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgiler vardır.
- (243) Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz.Michael Michaely, Foreign Trade Regimes and Economic Development:Israel,NBER, New-York, 1975.
- (244) M.Michaely,"Export Promotion in Israel",ECLA/IBRD Seminar on Export Promotion Policies,November, 1976.
- (245) Vinod Dubey,"Yugoslavia:Commodity Exports and Export Policies," ECLA/IBRD Seminar on Export Promotion Policies,November 1976.

TABLO: I.4

DÜNYA ÜLKELERİNDE BAŞLIKA İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ UYGULAMA TİPLERİ

İhracat Prim Sistemi Vergi İadesi-Vergi Girdi Devlet Pazarlama İndirim ve Muafiyeti Teşvikleri Yardımı

ÜLKELER	(a) İhracat bonosu	(b) İhracatçıya özel ithal lisansı	(c) İhracatçıya döviz tahsis	(d) Çoklu döviz kuru vergisi İadesi	(e) Üretim ve satış vergisi ind.mua.	(f) Gelir vergisi ind.mua.	(g) İhracat vergisi ind.mua.	(h) İhracat vergisi ind.mua.	(i) Diğer vergiler ind.-muafiyeti	(j) İthalat vergileri ind.-muafiyeti	(k) Sermaye teşvikleri	(l) İhr.kredisi ve sigorta	(m) Diğer girdi teşvikleri	(n) İhracat teşvik için mali yardım	(o) Yabancı pazar bilisi derleme ve araştırması yapma	(p) Dışarda ihr.sergi-leri açma	(q) İhracat elemanı yetiştirme	(r) Başarılı ihr.mukâfat verme	(s) Paketleme yardımı
AFGANİSTAN																			
AFRİKA																			
ARJANTİN																			
AUSTRALYA																			
AUSTURYA																			
BRAZİLİYA																			
KANADA																			
SİLİ																			
ÇİN																			
KOLOMBİYO																			
ÇEKOSLOVAKYA																			
ALMANYA																			
BELÇİKA																			
FRANSA																			
YUNANİSTAN																			
HİNDİSTAN																			
ENDONEZYA																			
İRAN																			
İRLANDA																			
İSRAİL																			
İTALYA																			
JAPONYA																			
KORE																			
LÜBNAN																			
LİBYA																			
LÜKSEMBURG																			
MEKSİKA																			
HOLLANDA																			
NORVEÇ																			
PAKİSTAN																			
PERU																			
FİLİPİNLER																			
POLONYA																			
PORTEKİZ																			
ROMANYA																			
İSPANYA																			
İSVEÇ																			
İSVİÇRE																			
TUNUS																			
TÜRKİYE																			
SOYUŞLAR BİRLİĞİ																			
İNGİLTERE																			
ABD																			
VENEZUELLA																			
YUGOSLAVYA																			

KAYNAK: U.N.Incentives for Industrial Exports, New-York, 1970; DPT, Yatırımların İhracatın ve Döviz Kazandırıcı Hizmetlerin Teşviki, Ankara, 1977.

şılaştırmalı olarak görmek mümkündür. Tablo'ya göre, dünya üzerinde sınai mal ihracatını teşvik için başlıca dört temel teşvik tedbiri uygulanmaktadır. Bunlar; i) ihracat prim sistemi, ii) vergi muafiyeti ve indirimi ile vergi iadesi, iii) girdi teşvikleri, iv) devlet pazarlama yardımı şeklinde özetlenebilir.

Tablo'da 45 devlet yer almakta ve bunun 25'i geliştirmekte olan ülke niteliğinde bulunmaktadır(246). Tablo'ya göre, geliştirmekte olan ülkeler arasında sınai mal ihracatını geliştirmek için en çok vergi iadesi ile vergi indirim ve muafiyet tedbirleri uygulanmaktadır. Bu gruba giren üretim ve satış vergisi, ihracat vergisi, gelir vergisi, ithalat vergisi ve diğer vergilerin tamamının veya bir kısmının ihracatçıdan alınmaması veya alındıktan sonra iade edilmesi, 25 geliştirmekte olan ülkede en fazla kabul gören tedbirdir. Gerçekten bu grup altındaki 25 ülkede toplam 47 adet vergi muafiyet ve istisnası teşvik aracı olarak kullanılmaktadır. Bu gruptan sonra en fazla devlet pazarlama yardımı niteliğinde olan ve ihracat için mali yardım, yabancı pazar bilgisi derleme, dış ülkelere ihracat sergileri açma, ihracat elemanı yetiştirme, başarılı ihracatçıları mükafatlandırma ve ambalajlama yardımı şeklindeki teşvik tedbirleri uygulanmaktadır. Geliştirmekte olan 25 ülkede bu tipte kullanılan toplam araç sayısı 30'dur. Döviz kuru ve girdi teşvikleri ile ilgili teşvik politikası araçları ise, diğer teşvik araçlarına göre daha az kullanılmaktadır.

(246) Doğu Avrupa ülkelerinde geliştirmekte olan ülkeler grubuna dahil edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE İHRACATININ YAPISAL ANALİZİ

I. TÜRK EKONOMİSİNDE DİŞ TİCARETİN YERİ VE ÖNEMİ

1. Cumhuriyet Döneminde Dış Ticaret Değerlerinde Görülen Genel Gelişim

A. Türkiye'nin Dünya Ticareti İçindeki Yeri ve Önemi

Türkiye, bilindiği gibi gelişmekte olan bir ülke olduğu için, önce adı geçen ülkelerin dünya ticareti içindeki yerini kısaca belirlemekte kanımızca yarar vardır. Dünya ticaret hacmi içinde gelişmekte olan ülkeler, 1950-1975 döneminde ortalama dörtte birine yakın bir paya sahip olmuştur. Fakat bu pay, zaman içinde giderek adı geçen ülkeler aleyhine bir gelişim göstermiştir. Durum, Tablo II.1'den izlenebilir. 1950 yılında dünya ticareti içinde gelişmekte olan ülkelerin payı yüzde 23.6 iken, bu oran zaman içinde giderek düşmüş ve 1975 yılında yüzde 21.2'ye kadar gerilemiştir. Bu gelişime paralel olarak adı geçen ülkelerin dünya ithalat ve ihracatlarındaki payda ele alınan dönemde bir gerileme göstermiştir.

Tablo II.1'den izlenebileceği gibi Türkiye'nin dünya ticareti içindeki yeri çok küçüktür. Örneğin, 1950 yılında Türkiye'nin dünya dış ticaret hacmindeki payı yüzde 0.44 iken bu değer 1975 yılında yüzde 0.35'e düşmüştür. Genel olarak Türkiye'nin dış ticaret hacmi, dünya ticaret hacmi içinde düşme eğilimi göstermektedir. Genel eğilimden en önemli sapma, 1952 ve 1953 yıllarında meydana gelmiştir. Bu yıllarda gerek savaş sonrası biriken dövizler dolayısıyla serbest dış ticaret politikası izlenmesi sonucu ithalatın artması ve gerekse Kore savaşı nedeniyle tarımsal ürünlerden özellikle pamuğa olan talebin yükselmesi nedeniyle Türkiye'nin dünya ticaret hacmi içindeki payında bir artış olmuştur. 1953'lerden sonra 1974 yılına gelinceye kadar Türkiye'nin dünya ticareti içindeki payı düşmeye devam etmiş, 1975 yılında ise bu payda bir miktar artış olmuştur.

Dünya ithalatı içinde Türkiye'nin yerinde ele alınan dönemde büyük bir değişiklik meydana gelmemiş, sadece 1974 ve 1975 yıllarında ithalatta nisbi bir gelişim gözlenmiştir. Buna

TABLO: II. 1

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER VE TÜRKİYE'NİN DÜNYA TİCARETİ İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

(Milyon dolar)

Yıllar	Dünya Ticareti			Gelişmekte Olan Ülkeler Ticareti			Dünya Ticareti İçinde Gel.Olan Ülk.Payı %			Dünya Ticareti İçinde Türkiye'nin Payı %		
	Dış.Tic			Dış.Tic			Dış.Tic			Dış.Tic		
	Hacmi	İth.	İhr.	Hacmi	İth.	İhr.	Hacmi	İth.	İhr.	Hacmi	İth.	İhr.
1950	124.500	63.800	60.700	35.600	17.100	18.500	28.6	26.8	30.5	0.44	0.44	0.43
1951	169.100	87.000	82.100	47.300	23.600	23.700	28.0	27.1	28.9	0.42	0.46	0.38
1952	167.600	86.900	80.700	44.700	23.800	20.900	26.7	27.4	25.9	0.54	0.63	0.41
1953	166.900	84.100	82.800	42.200	21.100	21.100	25.3	25.0	25.5	0.55	0.63	0.47
1954	174.200	88.200	86.000	44.200	22.100	22.100	25.4	25.0	25.7	0.46	0.54	0.38
1955	192.000	98.200	93.800	47.300	23.700	23.600	24.6	24.1	25.2	0.42	0.50	0.33
1956	212.300	108.300	104.000	50.500	25.600	24.900	23.8	23.6	24.0	0.33	0.37	0.39
1957	231.400	119.300	112.100	54.400	29.000	25.400	23.5	24.3	22.7	0.32	0.33	0.35
1958	221.600	113.400	108.200	51.600	27.100	24.700	23.4	23.9	22.9	0.25	0.27	0.22
1959	236.700	120.900	115.800	52.500	26.800	25.700	22.2	22.2	22.2	0.34	0.38	0.30
1960	263.500	135.200	128.300	57.100	29.700	27.400	21.7	22.0	21.4	0.29	0.34	0.24
1961	274.800	140.700	134.100	58.300	30.600	27.700	21.2	21.7	20.7	0.31	0.36	0.25
1962	290.600	149.500	141.100	59.200	31.000	28.800	20.6	20.7	20.4	0.34	0.41	0.27
1963	335.300	162.500	172.800	63.500	32.300	31.200	19.0	19.9	18.0	0.31	0.42	0.22
1964	368.400	181.900	186.500	69.700	35.500	34.200	19.0	19.5	18.3	0.25	0.29	0.21
1965	402.000	197.700	204.300	73.200	37.200	36.000	18.2	18.8	17.6	0.25	0.28	0.22
1966	431.100	216.000	215.100	78.700	40.100	38.600	18.3	18.6	17.9	0.28	0.33	0.22
1967	467.000	227.200	239.800	80.500	41.200	39.300	17.2	18.1	16.4	0.25	0.30	0.21
1968	526.300	252.300	274.000	87.900	44.800	43.100	16.7	17.8	15.7	0.23	0.30	0.18
1969	599.100	286.700	312.400	97.500	49.300	48.200	16.3	17.2	15.4	0.22	0.27	0.17
1970	676.300	328.500	347.800	103.100	55.200	52.900	16.0	16.8	15.2	0.22	0.28	0.16
1971	776.600	365.100	411.500	119.900	61.900	58.000	15.4	17.0	14.0	0.23	0.32	0.16
1972	999.700	429.600	570.100	136.000	68.900	67.100	13.6	16.0	11.8	0.24	0.36	0.15
1973	1.420.300	591.200	829.100	194.400	95.000	99.400	13.7	16.0	12.0	0.23	0.35	0.15
1974	1.680.100	850.500	829.600	361.200	151.800	209.400	21.4	17.8	25.2	0.31	0.44	0.18
1975	1.752.100	890.600	861.500	371.900	176.300	195.600	21.2	19.8	22.7	0.35	0.53	0.16

YNAE/LAR: UNCTAD, Handbook of International Trade and Development Statistics, 1976;

Dİİ, Türkiye İstatistik Yıllığı 1977, Dİİ, Yıllık Dış Ticaret İstatistikleri.

karşılık ihracattaki gelişim tamamen ters yönde olmuş ve ihracatın dünya ihracatı içindeki payı giderek azalmıştır. Bunun nedeni, ekonomik kalkınma ile birlikte fert başına gelir artışı dolayısıyla ihraç mallarına yönelik iç talebin yükselmesi sonucunda ihracat için ürün fazlalığının yaratılmamasıdır. Burada, şüphesiz hızlı nüfus artışının talebi genişletmesinde gözden uzak tutmamak gerekir. Gözlenen dönemin başına göre dönem sonunda Türkiye'nin dış ticaret hacminin dünya ticareti içindeki payının daha az olmasını başlıca üç nedene bağlamak mümkündür. i) II nci Dünya Savaşı sırasında yapılamayan ithalat nedeniyle o dönem için önemli miktarlara ulaşan altın ve döviz rezervlerinin varlığı, ii) Batı'dan özellikle ABD'den sağlanan dış yardımlar, iii) Kore Savaşı dolayısıyla tarımsal ihraç ürünlerimize artan dış talep.

B. Cumhuriyet Döneminde Dış Ticaret Değerlerinde Gözlenen Gelişmeler

a) Dış Ticaret Hacmindeki Genel Gelişim

Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin dış ticaret hacmi genel eğilim olarak artmıştır. Bu artış, Cumhuriyet'in ilk yıllarında nisbeten yavaş bir şekilde olmuş fakat dönem sonlarına doğru dış ticaret hacminde süratli bir gelişim gözlenmiştir. Durum, Tablo II.2'den izlenebilir.

Türkiye'nin dış ticaret hacminde özellikle planlı kalkınma dönemiyle birlikte önemli bir artış meydana gelmiştir. Bu artış ilk iki Plan döneminde nisbeten daha az, Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde ise daha fazladır. Artışta, hiç şüphesiz planlı kalkınmanın gerektirdiği yatırımları gerçekleştirmek için ithalatın süratli bir şekilde gelişmesinin büyük etkisi vardır.

b) Dış Ticaret Hacmi İçinde İthalat

Türkiye'nin dış ticaret hacmi içinde ithalatın payı Cumhuriyet'in ilk yıllarında oldukça yüksek bir seviyededir. Gerçekten Cumhuriyet'in ilk yılı olan 1923'te dış ticaret hacmi içinde ithalatın payı yüzde 63.11 gibi oldukça yüksek bir oran oluşturmaktadır. İthalatın dış ticaret hacmi içindeki bu yüksek payı, 1929 dünya ekonomik krizine kadar devam etmiş ve kriz ile birlikte

Türkiye ithalatındaki gerileme, dış ticaret hacmi içinde ithalat oranının düşmesine neden olmuştur. Dış ticaret hacminde ithalatın payı, bu tarihten 1947 yılına gelinceye kadar bir yıl hariç (1938) yüzde 50'nin altında kalmıştır. Bu yıldan sonra dış ticaret hacminde ithalat payı giderek artmış ve özellikle planlı dönemde ortalama oran yüzde 60'ın üzerinde bir seyir izlemiştir.

Dış ticaret hacmi içinde ithalatın ihracata göre daha büyük bir paya sahip olması, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için kaçınılmaz bir sonuçtur. Çünkü, adı geçen ülkeler hızlı bir sanayileşme çabasına girdikleri zaman, kalkınmaları için gerekli olan yatırım malları (makine ve teçhizat) ile bazı ham ve yarı işlenmiş ürünlere olan ihtiyaçları hızla artmaktadır. Genellikle yatırım malları gelişmiş ülkelerde üretildiği için, kalkınma çabalarına bağlı olarak ülkelerin dış ticaret hacimlerindeki ithalat payları da süratle genişlemektedir.

e) Dış Ticaret Hacmi İçinde İhracat

Dış ticaret hacmi içinde ihracat, Türkiye'de bütün Cumhuriyet dönemi göz önüne alınırsa genel olarak düşme eğilimindedir. Fakat bu dönemi üçe ayırırsak, dış ticaret hacmi içinde ihracatın önce azaldığı sonra arttığı ve tekrar azaldığı gözlenmektedir. Durum, Tablo II.2'den izlenebilir. Cumhuriyetin ilk yıllarından 1929 dünya ekonomik krizine gelinceye kadar ihracat, dış ticaret hacmi içinde yarıdan daha az bir değere sahip iken, bu yıldan sonra hızla artarak 1946 yılında dış ticaret hacminin yüzde 64.35'ine ulaşmıştır. 1929-1946 dönemi, Türkiye ekonomisi tarihinde ihracatın ithalatı aştığı tek dönem olmuştur. Şüphesiz bu dönemde dünya konjonktüründe meydana gelen dalgalanmalar ve Türkiye'nin bundan yararlanması ile dünya ekonomik krizi ve II. noel Dünya Savaşı nedeniyle Batılı ülkelere yapılan ithalatındaki düşme, dış ticaret içinde ihracatın daha fazla yer tutmasına neden olmuştur. 1946 yılından itibaren dış ticaret hacmi içinde ihracatın nisbi payı giderek azalmıştır. Örneğin 1946 yılında dış ticaret hacminde ihracatın payı yüzde 64.35 iken dönemin son yılı olan 1977'de bu oran yüzde 23.22'ye kadar gerilemiştir.

Dis Tic.Değ.	İhr.Artış Hızı(%)	İhracat(x)	İhr.Artış Hızı(%) (x)
---	62.3	84.651,2	---
---	24.6	158.867,9	37.8
---	-6.1	192.428,2	21.1
13.89	-16.3	186.422,8	-3.1
14.57	9.3	158.421,0	-15.1
14.01	-15.2	173.537,5	9.5
9.75	-4.6	155.214,1	-10.6
8.14	-15.6	151.454,4	-2.4
5.88	-20.2	127.274,8	-16.0
6.69	21.0	101.201,4	-20.5
9.01	25.7	96.161,9	-5.1
9.75	4.4	92.148,1	-4.3
10.22	22.9	95.861,1	4.1
12.00	16.6	117.733,2	22.7
13.81	5.3	137.983,6	17.2
11.05	-13.4	144.946,5	5.0
7.38	-18.3	127.548,4	-12.3
8.15	12.5	111.446,5	-12.6
13.17	38.5	123.080,9	10.5
19.20	56.8	165.034,4	34.0
16.41	-3.5	257.181,7	55.8
14.00	-5.4	232.530,4	-3.6
21.14	27.5	218.928,9	-5.9
23.99	4.1	432.094,5	97.4
23.67	-11.9	625.243,9	44.5
26.42	25.9	551.038,5	-11.8
26.37	6.3	639.910,3	16.1
33.53	19.2	737.586,6	15.3
41.85	15.5	879.429,2	19.2
41.13	9.1	1.016.158,4	15.5
35.04	-15.4	1.108.971,4	9.1
33.98	-6.4	937.786,6	-15.4
29.13	-2.7	877.370,2	-6.4
29.39	13.2	853.971,7	-2.7
21.63	-28.4	866.607,6	13.2
30.30	43.1	622.357,9	-23.4
28.66	-9.3	990.636,0	43.1
30.24	3.1	1.721.167,9	73.7
34.57	9.9	3.120.658,8	31.3
35.59	-3.5	3.430.777,4	9.9
31.19	11.6	3.312.781,4	-3.5
33.24	12.9	3.696.941,8	11.6
37.85	5.3	4.173.642,9	12.9
36.84	6.5	4.414.570,2	5.8
37.51	-5.0	4.701.007,9	6.5
36.84	8.2	4.467.771,3	-5.0
43.48	9.6	4.831.502,4	8.2
51.01	15.1	6.408.454,1	32.6
65.91	30.8	9.090.041	41.8
89.38	48.8	11.875.875	30.6
136.02	16.3	18.037.428	51.9
153.38	-3.6	21.197.287	17.5
172.73	39.9	20.075.054	-5.3
177.41	-10.6	30.775.463	53.3
		31.338.497	1.8

İhracatta 10 Ağustos 1970-3 Temmuz 1971 ile 9 Temmuz 1971-30 Temmuz 1973 tarihleri arasında değişik kur uygulamasına konu olan madde isimleri ve Gümrük Tarife Noları aşağıda gösterilmiştir.

Arı İncir: 08.03.12-16	Küspeler: 23.04
Arı Üzüm: 08.04.20-31-39	Tütün: 27.01
Andık: 08.05.11-21-29	Pamuk: 55.01
Arı Üzüm: 15.07.12	55.02
Arı Üzüm: 17.03.00	55.03
Arı Üzüm: 20.05.10	55.04

C. Dış Ticaret Açığındaki Gelişim

Türkiye'nin dış ticareti, bütün gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi (1930-1946 dönemi hariç) devamlı açık vermiştir. Aslında bu gelişim doğaldır. Çünkü, Birinci Bölüm'de ayrıntıları ile üzerinde durulduğu gibi gelişmekte olan ülkeler hızlı kalkınmanın gereği olarak dışarıdan daha fazla mal ithal etme durumu ile karşı karşıyadır. Fakat artan ithalat ihracat artışı ile karşılanamadığı için, dış ticaretleri sürekli olarak açık vermektedir. Gerçekten petrol ihraç eden ülkeler hariç diğer gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretleri, 1950-1975 döneminde sürekli açık vermiştir. (1). Benzer şekilde Türkiye'nin dış ticaretide, 1930-1946 dönemi hariç tutulursa, Cumhuriyet dönemi boyunca kronik olarak açıkla kapanağıdır (2). Bu durum özellikle 1974'lerden sonra çok belirginleşmiş ve 1977 yılında 4.043 bin dolara kadar yükselmiştir. Durum, Tablo II.2'den izlenebilir.

Türkiye'nin dış ticaret dengesinin Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında devamlı açık vermesini başlıca iki nedene bağlamak mümkündür. Bunlardan ilki, Cumhuriyet ile birlikte başlatılan hızlı kalkınma çabalarının gerektirdiği ithalat, diğeri ise 1929 yılına kadar gümrük tarifeleri ile iç piyasayı dış rekabetten koruma imkanlarından yoksun bulunulmasıdır (3). Çünkü, Lozan Anlaşması ile Türkiye 1929 yılına gelinceye kadar gümrük tarifelerini

- (1) Örneğin 1950-1952 döneminde petrol ihraç eden gelişmekte olan ülkeler hariç, diğerlerinin dış ticaret açığı 1.723 milyon dolar iken bu rakam 1975 yılında 39.030 milyon dolara ulaşmıştır. Bkz. UNCTAD; Handbook of International Trade and Development Statistics, 1976, s.50, Tablo: I.12.
- (2) Osmanlı Devleti'nin dış ticareti tıpkı Cumhuriyet döneminde olduğu gibi devamlı açık vermiştir. Örneğin 1878 yılında bu açık 11.615 bin altın iken, 1900'de 8.937 bin altın, 1908'de 12.993 bin altın ve 1913 yılında 20.242 bin altın olmuştur. Bkz. Dİİ, Dış Ticaret Yıllık İstatistikleri, 1964, No.481, Ankara 1965, s.IV. Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Vedat Eldem, Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, Ankara, 1970.
- (3) Necdet Sorin, "Türkiye'nin Dış Ticareti", Türkiye Ekonomisinin 50 Yılı Semineri içinde s.375.

yükseltme hakkından yoksun bırakılmıştır(4). Bu nedenle, yüksek oranlı gümrük tarife cetveli yürürlüğe girmeden önce ithalatçılar mümkün olduğu kadar fazla ithalat yapmak istemişler ve bu yüzden ithalatı 1929 yılına gelinceye kadar suni bir artış meydana gelmiştir. Bu durum karşısında 1930 yılında Türk parasının korunmasına ilişkin 556 sayılı Kanun çıkartılmış, koruyucu tarife 1929 yılının Ağustos ayında yürürlüğe konulmuş ve ithalatı kısıtlayıcı diğer tedbirler alınmıştır(5). Böylece, 1930 yılından itibaren (1938 yılı hariç) 1946'ya kadar Türkiye ekonomisinde dış ticaret fazla vermiştir. 1946 yılı Cumhuriyet tarihinde ticaret dengesi nin fazla verdiği son yıl olmuş ve bundan sonra Türkiye'nin dış ticaret dengesi devamlı olarak aleyhe bir gelişim göstermiştir.

Türkiye'de 1930-1946 döneminde görülen dış ticaret fazlalığı, tamamen suni nedenlere dayanmaktadır. Çünkü bu dönemdeki ithalat, ülkenin gerçek ithal talebini göstermemektedir. İthalat, ülke ihtiyacı kadar değil, izin verildiği kadar yapıldığı için sınırlı bir seviyede kalmış ve dolayısıyla dış ticaret fazla vermiştir. Türkiye'nin dış ticaret açığı, örneğin 1977 yılında 4.043 bin dolar gibi oldukça büyük rakamlara ulaşmış ve ekonomik kalkınmada "döviz darboğazı"nın ortaya çıkmasına neden olarak gelişmeyi olumsuz yönde etkilemiştir.

D. Fert Başına İhracat ve İthalat

Türkiye'de fert başına ihracat ve ithalatın gelişimi genellikle artma yönündedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında fert başına gerek ithalat ve gerekse ihracat değerleri hemen hemen benzer bir gelişim göstermiş ve bu durum 1950'lere kadar devam etmiştir. Gerçekten 1927 yılında Türkiye'de fert başına ithalat 7.94, ihracat

(4) Cumhuriyetten önce Osmanlı İmparatorluğunda uygulanan gümrük resimleri şöyledir: 1838 Ticaret Anlaşması ile ithalattan yüzde 5, transit ticaretinden yüzde 3, ihracattan yüzde 12 oranında gümrük resmi alınıyordu. 1860 yılında ithal resimleri yüzde 8'e yükseltilmiş, ihracat ve transit resimleri ise yüzde 1'e indirilmiştir. 1905'de ithalat resimlerini yüzde 11'e yükselten Osmanlı Devleti, 1916'da kapitülasyonları kaldırarak gümrük resimlerini yüzde 20'ye bazı mallarda yüzde 100'e kadar çıkartarak spesifik esasa göre koruyucu tarife uygulamaya başlamıştır. Bu tarife, I. ve II. Dünya Savaşının Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanmasıyla yürürlükte çok kısa süre kalabilmiştir. 1838 ve daha önce Fransızlar ile imzalanmış 1861 Ticaret Anlaşmaları için bkz. Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni, Bilgi Basımevi, Ankara, 1971, s. 70; Stefanos Yerasimos, Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Murat Matba-Koll. Şti., İstanbul, 1975, s. 767.

(5) Memduh Yaşa, "Türkiye Ekonomisinin Gelişmesi ve Dış Ticaret", Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme içinde s. 47.

5.95 dolardır. 1950 yılında bu değerler, ithalat için 13.72, ihracat için 12.65 dolara çıkmıştır. Bu tarihten sonra fert başına düşen ihracat son derece yavaş artarken ithalattaki gelişim çok hızlı olmuştur. Örneğin 1977 yılında fert başına 137.75 dolarlık ithalata karşılık 41.66 dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir. Durum, Tablo II.2'den izlenebilir. Fert başına ithalat değerindeki hızlı artış, özellikle 1950'lerden sonra başlayan dış yardımlar ile son on yıllarda artan içi döviz gelirlerinin ithalat masraflarındaki olumlu etkilerine bağlanabilir. Diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında Türkiye'de fert başına düşen ihracat ve ithalat değerleri oldukça düşüktür(6). Bunun başlıca nedeni, Türkiye'de nüfus artış hızının çok yüksek olmasıdır. Diğer bir neden ise, ihracatta görülen yavaş gelişimdir. Bunun için Türkiye'de fert başına düşen ihracat çok yavaş artmaktadır.

2. Dış Ticaret ve İhracatın Türk Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi

A. Gayrisafi Millî Hasıla İçinde Dış Ticaret Hacminin Gelişimi

Türkiye'de gayrisafi millî hasıla içinde dış ticaret, ele alınan 1948-1977 döneminde oldukça dalgalı bir seyir izlemiştir. Gerçekten 1948 yılında GSMH içinde dış ticaretin payı yüzde 13.9 iken dönem sonunda bu değer yüzde 15.8 olmuştur. 29 yıllık dönem içinde 1956-1960 ile 1969 yılında dış ticaretin GSMH içindeki payı genel olarak yüzde 10'un altına inmiş ve en düşük değeri 1958 yılında yüzde 4.5 ile ulaşmıştır. 1948-1955 yılları arasında GSMH içinde dış ticaret genel olarak yüzde 10'un üzerinde bir seviyede izlemiştir. Sonra gelen 5 yıl içinde ise oran yüzde 10'un altına düşmüş ve 1961'den sonra bir yıl hariç (1969)genel olarak GSMH içinde dış ticaret hacminin payında bir artış gözlenmiştir. Özellikle son yıllarda meydana gelen bu durum, hızlı kalkınma çabalarının bir sonucu olarak ithalatın sınırlı artmasına bağlanabilir. Bu dönemde GSMH ile dış ticaret artış hızları ise oldukça farklı bir gelişim göstermiştir. Cari fiyatlarla GSMH artış hızı dalgalı bir seyir izlenirken beraber, devamlı bir artış göstermiştir. Buna karşılık dış ticaret hacminde bir önceki yıla göre 1954-1956, 1958, 1964 ve 1965 yıllarında hiç artış olmamıştır.

(6) DİE, Türkiye'de Poplumsal ve Ekonomik Gelişimin 50 Yılı, Ankara, 1973, s. 313.

TABLO: II. 3

GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA, DIŞ TİCARET HACMI VE İHRACAT
(Milyon TL))

Yıllar	GSMH(x) 1	Dış Tic. Değeri 2	İhracat 3	2/1 (%)	3/1 (%)	Yıllık Artış Hızları(%)			
						GSMH	Dış Tic.	İhr.	Değ.İhrM+K
1948	9.492.9	1.321.2	551.0	13.9	5.8				
1949	9.054.4	1.506.2	639.9	16.6	7.1	-4.6	14.0	16.0	38.0
1950	9.694.2	1.537.4	737.5	15.9	7.6	7.1	2.1	15.5	22.3
1951	11.644.3	2.005.3	879.4	17.2	7.6	20.1	30.4	19.2	12.9
1952	13.389.3	2.572.7	1.016.1	19.2	7.6	15.0	28.3	15.5	27.3
1953	15.607.4	2.600.1	1.108.9	16.7	7.1	16.6	1.1	9.1	22.8
1954	15.914.5	2.277.2	937.7	14.3	5.9	2.0	-12.4	-15.4	-2.8
1955	19.117.4	2.270.8	877.3	11.9	4.6	20.1	-0.3	-6.4	22.3
1956	22.047.0	1.994.5	853.9	9.0	3.9	15.3	-12.2	-2.7	-40.0
1957	29.309.9	2.078.6	966.6	7.1	3.3	32.9	4.2	13.2	23.9
1958	34.999.9	1.574.6	692.3	4.5	2.0	19.4	-24.2	-28.4	-38.0
1959	43.670.0	2.306.6	990.6	5.3	2.3	24.8	46.5	43.1	66.6
1960	46.664.3	3.934.9	1.721.1	8.4	3.7	6.9	70.6	73.7	-10.8
1961	49.535.5	7.705.8	3.120.6	15.6	6.3	6.2	95.8	81.3	44.2
1962	57.592.7	9.080.1	3.430.7	15.8	6.0	16.1	17.8	9.9	56.4
1963	66.801.4	9.528.9	3.312.7	14.3	5.0	16.0	4.9	-3.5	11.7
1964	71.312.8	8.574.9	3.696.9	12.0	5.2	6.8	-10.0	11.6	-11.8
1965	76.726.3	9.366.9	4.173.6	12.2	5.4	7.6	9.2	12.9	3.6
1966	91.419.0	10.939.0	4.414.5	12.0	4.8	19.1	16.8	5.8	6.2
1967	101.480.6	10.917.8	4.701.0	10.8	4.6	11.0	-0.2	6.5	-6.6
1968	112.493.4	11.401.4	4.467.7	10.1	4.0	10.9	4.4	-5.0	25.7
1969	124.892.9	11.616.9	4.831.5	9.3	3.9	11.0	1.9	8.1	-0.7
1970	147.776.1	16.005.8	6.408.4	10.8	4.3	18.3	37.8	32.6	13.5
1971	192.602.3	25.564.5	9.090.0	13.3	4.7	30.5	59.7	41.8	34.3
1972	240.809.2	33.439.9	11.875.8	13.9	4.9	25.0	30.8	30.6	24.2
1973	309.829.4	47.120.9	18.037.4	15.2	5.8	28.7	40.9	51.9	15.9
1974	427.097.5	73.508.1	21.197.2	17.2	5.0	37.8	56.0	17.5	27.7
1975	535.711.0	89.062.1	20.075.0	16.6	3.7	25.4	21.2	-5.3	-7.8
1976	670.037.8	113.616.2	30.775.4	17.0	4.6	25.1	27.6	53.3	24.9
1977	844.033.5	136.220.1	31.338.5	15.8	3.6	28.9	19.9	1.8	-6.1

YAYNAKLAR: DİE, Türkiye Milli Geliri ve Harcamaları 1973, DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1977, DİE, Aylık İstatistik Bültenleri., DİE, Ticaret Yıllık İstatistikleri Serisi.

(x) Alıcı Fiyatlarla.

Tablo II.3'ten de izlenebileceği gibi, Türkiye'nin ekonomik gelişiminde dış ticaret önemli bir yere sahip olmamış ve gelişmeyi uyarıcı bir rol oynamamıştır. Bu durum, II nci Beş Yıllık Kalkınma Plan'ında aynen şu şekilde ifade edilmiştir.

"Türk dış ticaretinin geçmiş dönemdeki uzun vadeli eğilimi, bir kaç yıl haraç tutulursa, milli gelirdeki artışlara paralel bir gelişme gösterenememiş olması ve böylece ekonomik gelişmeyi sürükleyici değil fakat sınırlayıcı bir niteliğe sahip olmasıdır. Diğer bir deyişle, geçmiş yıllarda ekonomik gelişmenin sınırlı kalmasına yol açan temel yapısal engellerden birisi de dış ticaret sektörünün, yada daha genel tanım ile ödemeler dengesi faaliyetlerinin ekonomik genel gelişmeyi izleyememesidir...Genel bir kaide olarak dış ticaret hacminin gelir artışlarından daha hızlı yükselmesi gerektiği göz önünde tutulacak olursa bu dönemde dış ticaret sektörünün ekonomik gelişmeyi tutucu bir etki yapmış olduğu sonucuna varılabilir(7).

İkinci Plan'da ifade edilen bu durum, içinde bulunduğumuz 1970'lerin son yarısı içinde geçerliliğini korumaktadır.

B.Cayrisafi Millî Hasıla İçinde İhracatın Gelişimi

GSMH içinde ihracatın payı,incelemeye konu olan 1948-1977 döneminde ortalama olarak yüzde 7 civarında iken, bu tarihten sonra başlayan azalma 1960 yılına kadar devam etmiş ve yüzde 3.7'ye kadar gerilemiştir. Bu tarihten sonra ihracatın GSMH içindeki oranı bir miktar artmakla beraber, dalgalı bir seyir izlemiş ve 1966 yılından sonra ortalama yüzde 4.5 oranı civarında gerçekleşmiştir. Durum, Tablo II.3'ten izlenebilir. 1960 yılından sonra ihracatın GSMH içindeki payının artması, bu yıl yapılan devalüasyona bağlanabilir(8). Bu devalüasyonun etkisiyle 1961 ve 1962 yıllarında ihracatın GSMH içindeki payı, sırasıyla yüzde 6.3 ve 6.0 olmuş ve 1962 yılından sonra ise bu pay devamlı düşüş göstermiştir.

Ekonomide meydana gelen hızlı fiyat artışları, Türk Lirasının yabancı paralar karşısında gerçek kurunun üzerinde tutulması, ihracat artışına gereken önemin verilmemesi ve bu konuda gerekli teşviklerin sağlanmaması, ülkede meydana gelen hızlı nüfus artışı ile fert başına düşen gelirlerdeki artışların bir kısmının

(7) İBKKP,s.41.

(8) Ekt.S.Rıdvan KARLAK,"Devalüasyon Kavramı,Türkiye'deki Devalüasyonlar,14 Şubat 1973 Para Ayarlaması," AFOD,Nisan,Mayıs, Temmuz 1973.

ihraç mallarına olan iç talebi arttırması, ihracatın GSYİH içindeki payının düşük olmasının başlıca nedenleri olarak sayılabilir.

C. Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın Oluşumu ile İhracatta Tarım ve Sanayi Sektörlerinin Gelişimi

Türkiye'de GSYİH'nin oluşumunda tarım sektörünün payı, incelemeye konu olan 1948-1977 döneminde düzenli bir azalma göstermektedir. Gerçekten 1948 yılında GSYİH'da tarım sektörünün payı yüzde 45.1 iken bu oran 1977 yılında yüzde 24.4'e kadar düşmüştür. Buna karşılık GSYİH'da sanayi sektörünün payında nisbi bir artış gözlenmektedir. 1948 yılında GSYİH'nin yüzde 14.0'nü sanayi sektörü oluştururken bu oran 1977 yılında yüzde 21.6'ya çıkmıştır. Böylece Türkiye'de GSYİH'da tarım kesiminin payı düşerken, sanayi kesiminin payında yavaşta olsa bir artış olmuştur.

GSYİH/ihracat oranı, ülkede üretilen gayrisafi mal ve hizmetlerin ne kadarının ihraç edildiğini gösteren bir ölçüdür. Türkiye'de GSYİH/ihracat oranı, incelemeye konu olan 1948-1977 yılları içinde çok düşük bir seviyede kalmıştır. Diğer bir deyişle Türkiye'de yurt içinde üretilen mal ve hizmetlerin oldukça küçük bir kısmı bu dönemde ihraç edilebilmiştir.

GSYİH/ihracat oranına göre daha anlamlı bir oran olan tarım ve sanayi sektörleri GSYİH'nin toplam ihracata bölünmesi ile bulunan GSYİH (Tarım+Sanayi)/ihracat oranı, gözlenen dönemde nispeten daha yüksektir. Bu oran 1948 yılından bu yana 1949-1954 döneminde en yüksek seviyesine çıkmış ve altı yıllık ortalaması yüzde 12.5'i bulmuştur. Böylece bu yıllar, Türkiye ekonomisinde tarımsal ve sanayi niteliğindeki ürünlerin yurt dışına ihraç etmeye göre en fazla ihracatı yapılan dönem olmuştur. Bu yüksek orana daha sonra ancak 1961-1962, 1965, 1972-1974 yıllarında yaklaşılmıştır. Bu eğilim, Türkiye ekonomisinde üretilen tarım ve sanayi mallarının giderek daha azının ihraç edildiğini, diğer bir deyişle bunların ülke içinde tüketildiğini ortaya koymaktadır. Durum, Tablo II.4'ten izlenebilir.

TABLO:II.4

SAFHA YURTİÇİ ELASLANIN OLUŞUMUNDA TARIM VE SANAYİ SEKTÖRLERİNİN

FAZL VE İHRACAT İÇİNDEKİ YÜZDL ORANLARI
(Milyon TL)

	GSYİH(x)	Tarım (x)	%	Sanayi(x)	%	Tarım+Sanayi %	İhracat	5/4	5/1
	1	2		3		4	5	(%)	(%)
1948	9.512.9	4.309.9	45.1	1.329.4	14.0	5.639.3	551.0	9.8	5.8
1949	9.072.4	3.657.4	40.1	1.350.8	14.9	5.008.2	639.2	12.7	7.0
1950	9.714.5	4.068.4	41.6	1.418.7	14.6	5.487.1	737.5	13.4	7.3
1951	11.668.1	5.252.8	44.7	1.575.2	13.5	6.828.0	879.4	12.8	7.2
1952	13.420.9	6.021.0	44.5	1.787.6	13.3	7.808.6	1.016.1	13.0	7.6
1953	15.637.8	7.084.6	44.9	2.119.0	13.5	9.203.6	1.100.9	12.9	7.0
1954	15.958.8	6.206.8	38.3	2.484.4	15.5	8.691.2	937.7	10.8	5.2
1955	19.190.9	7.546.7	39.8	3.073.0	15.9	10.619.7	877.3	8.2	4.6
1956	22.144.0	8.765.3	39.1	3.699.0	16.6	12.464.3	853.9	6.9	3.9
1957	29.449.2	12.407.7	41.7	4.715.1	15.8	17.122.8	966.6	5.6	3.3
1958	35.145.8	14.722.5	41.5	5.779.0	16.7	20.502.5	692.3	3.4	2.0
1959	43.923.1	16.456.3	37.1	8.015.9	18.0	24.472.2	990.6	4.0	2.3
1960	46.976.9	17.837.2	37.6	8.152.2	17.1	25.989.4	1.721.1	6.6	3.7
1961	49.826.7	17.759.7	35.4	8.981.1	17.9	26.740.8	3.120.6	11.6	6.3
1962	57.875.9	21.003.6	36.1	10.503.8	17.9	31.507.4	3.430.7	10.3	5.9
1963	66.910.3	24.248.2	36.0	12.145.9	17.9	36.394.1	3.312.7	9.1	4.9
1964	71.476.6	24.223.9	33.7	13.638.7	18.9	37.912.6	3.696.9	9.0	5.2
1965	76.440.1	23.836.7	31.0	15.551.7	20.0	39.388.4	4.173.6	10.6	5.5
1966	90.775.5	28.853.8	31.5	18.574.9	20.2	47.428.7	4.414.5	9.3	4.7
1967	101.185.4	30.269.9	29.6	21.741.3	21.1	52.011.2	4.701.0	9.0	4.6
1968	112.100.1	31.699.8	27.9	24.676.8	21.6	56.376.6	4.467.7	7.9	4.0
1969	124.470.8	34.113.3	27.1	28.471.7	22.4	62.585.0	4.831.9	7.7	3.9
1970	145.490.8	39.369.2	27.3	31.463.6	21.4	70.832.8	6.408.4	9.0	4.4
1971	187.133.3	50.851.5	27.1	40.656.6	21.7	91.508.1	9.090.0	9.9	4.9
1972	232.114.8	60.654.5	26.1	50.847.9	21.9	111.504.4	11.875.8	10.6	5.1
1973	295.501.4	74.798.5	25.3	64.559.5	21.8	139.358.0	18.037.4	12.9	6.1
1974	409.746.2	107.838.7	26.3	91.435.3	22.3	199.324.0	21.197.2	10.6	5.2
1975	519.173.3	139.127.3	26.8	112.295.4	21.6	251.422.7	20.075.0	8.0	3.9
1976	658.989.0	180.121.9	27.3	138.829.5	21.1	318.951.4	30.775.4	9.6	4.7
1977	807.097.2	197.586.3	24.4	174.367.4	21.6	371.953.7	31.338.5	8.4	3.9

YAYINLAR: DİE, Türkiye Milli Geliri ve Harcamaları 1973; DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1977; DİE, Aylık İstatistik Bültenleri.

(x) Cari alıcı fiyatlarla.

D. Gayrisafi Millî Hasıla, Dış Ticaret ve İhracat Artış Hızları

Cari fiyatlarla GSMH, dış ticaret, ihracatın değer (TL ve \$) ve miktar olarak yıllık artış hızları Tablo II.2 ve II.3'te verilmiştir. Tablo II.2'de, 1923 yılından itibaren Türkiye ihracatının gerek Türk Lirası ve gerekse ABD doları cinsinden bir önceki yıla göre artış hızları gösterilmiştir. Tablonun incelenmesinden görüleceği gibi değer (TL ve ABD doları) ve miktar olarak Türkiye ihracatındaki yıllık artış hızları dalgalı bir gelişim göstermektedir. Gerçekten Türkiye'de 1946, 1958 ve 1970 yıllarında gerçekleştirilen devalüasyonlardan sonra ihracatın yıllık artış hızlarında bir önceki yıllara göre önemli sayılabilecek gelişmeler olmuştur. 1948-1977 döneminde ihracat miktar artış hızında bir önceki yıla göre -9 yıl hariç- olumlu bir gelişim gözlenmiştir. Ele alınan dönemde, cari fiyatlarla GSMH'da bir önceki yıla göre genel olarak artış yönünde bir gelişim olmuş ve özellikle 1971 yılından sonra GSMH artış/hızı 20'nin üzerine çıkmıştır. 1948-1977 yılları arasında -6 yıl hariç- ticaret hacminde sürekli olarak artmıştır. Buna bağlı olarak dış ticaret hacminin yıllık artış hızlarında da bir önceki yıla göre olumlu gelişmeler meydana gelmiştir. 1954-1956 dönemi ile 1958, 1964, 1967 yıllarında Türkiye'de dış ticaret artış hızı, önceki yıllara göre düşüş kaydetmiştir. Buna karşılık 1970 yılından sonra dış ticaret hacminin yıllık artış hızı GSMH ve ihracat artış hızlarına paralel olarak yükselmiş, fakat bu gelişim 1974'lerden sonra giderek yavaşlamıştır. Durum, Tablo II.3'ten izlenebilir.

II. TÜRKİYE'DE İHRACATIN GENEL GELİŞİMİ

1. İhracatın Genel Gelişiminde Görülen Eğilim

Türkiye Cumhuriyetinde kuruluşundan günümüze kadar geçen dönem içinde ihracatın dolar ve Türk Lirası(9) olarak genel gelişimi Tablo II.2 ve Tablo II.7'de verilmiştir. Türkiye'de Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilen ihracat, 50 bin dolar gibi oldukça küçük bir değerdir. Eğer 1925 ile 1937-1938 yılları istisna

(9) Tablo II.7'de ihracatın TL olarak 1972 yılına kadar olan kısmı verilmiştir.

edilirse, 1923 yılından ancak 19 yıl sonra Türkiye'de ihracat bir misli artmıştır. 1920'li yıllarda ihracatta görülen bu yavaş gelişim, bu dönemde ülkenin hızlı bir sanayileşme çabası içinde bulunması dolayısıyla içe dönük ekonomi politikası izlenmesi ile ülkenin dışa satacak birkaç sayılı tarım ürünü dışında mala sahip olmamasıyla açıklanabilir. 1942 yılından itibaren önceki 19 yıl ile karşılaştırıldığında ihracatta nisbi olarak daha hızlı bir gelişim olmuştur. Gerçekten bu tarihten 7 yıl sonra ihracat, 1942'deki değerinin bir katına ulaşmıştır. 1946 devaluasyonunda etkisiyle ihracatta başlayan bu olumlu gelişim, 1950-1953 yılları arasında dünya konjunktöründe uygun bulunması nedeniyle yakın geçmişin en yüksek seviyesine çıkmıştır. 1953 yılından itibaren ihracat giderek gerilemeye başlamış ve bu durum 1962'ye kadar devam etmiştir. Herne kadar 1958 devaluasyonu sonucunda ihracatta bir miktar artış olmuş isede, ihracat ancak 1964 yılında 1953'teki seviyesine ulaşabilmiştir. Bu yıl, Türkiye'de aynı zamanda planlı kalkınmanın ikinci uygulama yılıdır ve ihracat önceden belirlenen plan ve programlara bağlanmıştır. Türkiye'de ilk defa 1973 yılında ihracat, 1970 devaluasyonunda etkisiyle bir milyar doların üzerine çıkarak 1.317 milyon dolara ulaşmış ve bu gelişim daha sonraki yıllarda da devam etmiştir.

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar geçen 55 yıl içinde (1923-1977) ^{Tablo II.2'den} gözlenen ihracat değerlerinin (dolar) genel trend denklemleri şöyledir: (10)

Trend denklemleri		Tahminlerin Standart Hatası
Doğrusal	$Y = -210925.99 + 21033.81X$	272228.74
Parabolik	$Y = 254837.85 - 27993.96X + 875.49X^2$	185705.18
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.00001469 - 0.0000002960X$	1730661.01
Üstel	$Y = 46108.52 \cdot 1.0596^X$	201102.01
Geometrik	$Y = 15554.18 \cdot X^{0.8349}$	343015.55

(10) Çalışmamızda incelemeye aldığımız zaman serilerine ilişkin trend denklemleri şöyledir:

Doğrusal : $Y = a + bX$

Parabolik : $Y = a + bX + cX^2$

Hiperbolik: $\frac{1}{Y} = a + bX$

Üstel : $Y = a \cdot b^X$

Kuvvet : $Y = a \cdot X^b$

Çalışmamızın bundan sonraki kısımlarında da trend denklemlerindeki (Y) değişkeni, zamanın bir fonksiyonu olarak $Y = f(t)$ şeklinde ele alınmıştır. Bu fonksiyona en uygun eğri tipini seçmek için başlıca beş eğri tipi fonksiyona uygulanarak gerçek değerlerden en az sapma göstereni bulunmaya çalışılmıştır. Yukarıdaki trend denkleminde 1923 için $X=1$ olarak alınmıştır.

TABLO: II.5

İHRACATIMIZIN BEŞER YILLIK DEĞERLERİ, YILLIK ORTALAMALARI VE GELİŞİM İNDEKSİ

Beşer Yıllar	Beşer Yıllık İhr.		Yıllık Ortalama İhracat.		Basit İndeks (1923-1927=100)		Zincirleme İndeks.	
	Dolar	TL	Dolar	TL	Dolar	TL	Dolar	TL
1923-1927	413.1	780.7	82.6	56.1	100.0	100.0	—	—
1928-1932	342.4	708.7	68.4	141.7	82.8	90.7	82.8	90.7
1933-1937	410.1	539.9	82.0	107.9	99.2	69.1	119.7	76.1
1938-1942	525.2	672.0	105.0	134.4	127.1	86.0	128.0	124.4
1943-1947	980.8	1.766.0	196.1	353.2	237.4	226.2	186.7	262.7
1948-1952	1.385.0	3.784.1	276.9	756.8	335.2	484.7	141.2	214.2
1953-1957	1.694.5	4.744.7	338.9	948.9	410.1	607.7	122.4	125.3
1958-1963	1.649.6	9.955.5	329.9	1.991.1	399.3	1.275.2	97.3	209.8
1963-1967	2.255.4	20.298.9	451.0	4.059.7	545.9	2.600.0	136.7	203.8
1968-1972	3.183.2	36.673.7	636.6	7.334.7	770.5	4.697.5	141.1	180.7
1973-1977	7.963.5	121.423.7	1990.8	24.284.7	1927.7	15.553.2	250.1	321.1

AYLIK: TABLO II.2

Tablo II.5'te Türkiye ihracatının beş yıllık dilimler itibariyle genel gelişimi verilmiştir. Buna göre, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ilk beş yıllık dönemde toplam ihracat 1 milyar doların altındadır. 1948 yılından sonraki üç beş yıllık dönemde ihracat 1 milyar doları aşmış, 1963-1967 döneminde 2.255 milyon dolar olmuş, daha sonraki beş yıllık dönemde 7.963 milyon ve 1973-1977 yılları arasında ise en yüksek seviyesine çıkarak 7.963 milyon dolara ulaşmıştır. Eğer 1923-1927 yılları 100 olarak alınırsa, ihracatta dolar cinsinden basit indeks, II ve III ncü beş yıllarda 100 puanın altında kalmış ve daha sonraki beş yıllık dönemlerde indeks değerinde devamlı artışlar olmuştur. 1968-1972 döneminde ihracat baz yılına göre 7.7 misli artmış, bu artış 1973-1977 döneminde 19 misline ulaşmıştır.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ilk beş yıl baz olarak alınırsa, ihracat her beş yılda 1943-1947 dönemine gelinceye kadar bir önceki döneme göre devamlı olarak artmıştır. V nci dönemden sonra indeks puanı, bir önceki döneme göre düşüş göstermiş ve bu durum IX ncü dönemi kapsayan 1963-1967 yıllarına kadar devam etmiştir. Bundan sonraki iki dönemde ihracat zincirleme indeksinde önceki yıllara göre hızlı gelişimler olmuştur.

Türkiye ekonomisinde özellikle planlı dönemden buyana ihracatta görülen gerçek gelişim ise, Tablo II.6'dan izlenebilir.

TABLO: II.6

TÜRKİYE İHRACATININ GERÇEK GELİŞİMİ
(Bin TL ve Dolar)

Yıllar	(I)		(II)		(III)	
	TL.(1) (Tic. Bak.)	Artış %	TL.(2) (DİE)	Artış %	Dolar(2) (DİE)	Artış %
1963	3.302,8	-	-	-	-	-
1964	3.660,3	10,9	-	-	-	-
1965	4.298,2	17,5	-	-	-	-
1966	4.527,7	5,4	-	-	-	-
1967	4.701,0	3,9	-	-	-	-
1968	4.489,7	4,5	-	-	-	-
1969	4.797,9	6,9	4.807,5	-	534.162,8	-
1970	5.309,4	10,7	5.421,7	12,3	593.222,0	11,1
1971	5.706,2	7,5	5.864,6	28,2	634.710,7	7,0
1972	6.904,5	21,0	6.912,6	17,9	757.678,7	19,4
1973	8.052,4	16,7	8.228,8	19,1	906.457,6	19,7
1974	-	-	7.195,3	-12,5	800.094,9	-11,7
1975	-	-	6.562,6	-8,8	729.726,7	-8,8
1976	-	-	8.967,2	36,7	991.008,3	35,0
1977	-	-	7.440,3	-17,0	830.424,4	-16,21

(1) Ticaret Bakanlığı ihracat fiyat indeksi ile deflate edilmiştir. Baz:1967=100.

(2) Devlet İstatistik Enstitüsü ihracat fiyat indeksi ile deflate edilmiştir. Baz:1968=100.

Tablo'da ihracat değerleri (TL ve dolar), Ticaret Bakanlığı ve DİE ihracat fiyat indeksleri ile deflate edilmiştir. Tablo'nun I no'lu sütununda TL ihracat, Ticaret Bakanlığı fiyat indeksine bölünmüştür. Böylece, 1963 yılında cari fiyatlarla 3.312,7 bin TL olan ihracat, aynı yıl reel olarak 3.302,8 bin TL'dir. 10 yıl sonra genel ihracat cari fiyatlarla 18.037,4 bin TL'na ulaşırken reel olarak ancak 8.052,4 bin TL. olmuştur. Her iki seri arasındaki

yaklaşık 10 milyar TL'lik fark, ihracatta görülen fiyat artışlarından kaynaklanmıştır. DİE'sü ihracat fiyat indeksi ile deflate edilmiş reel ihracat, Tablo'nun 2 nci sütununda verilmiştir. Buna göre, 1969 yılında cari fiyatlarla 4.831,5 bin TL. olan ihracat aslında 4.807,5 bin TL'dir. Bu tarihten 8 yıl sonra ihracat cari fiyatlarla 31.338,5 bin TL, deflate edilmiş ihracat ise 7.440,3 bin TL'dir. Dolar üzeri gelişim, dolar cinsinden ihracat içinde geçerlidir.

Kısaca belirtmek gerekirse, Türkiye ihracatında özellikle son yıllarda görülen gelişim gerçek ihracat artışından çok ihracat ürünleri fiyat artışlarından kaynaklanmıştır.

2. İhracatın İthalatı Karşılama Oranında Görülen Gelişim

Türk ekonomisinde, daha öncede değindiğimiz gibi Cumhuriyet dönemi boyunca 1930-1946 dönemi - 1938 yılı hariç - dışında devanlı olarak dış ticaret açıkları ile karşılaşmıştır. Bu açıklar, eğer 1957 ve 1958 yılları istisna edilirse devanlı artma yönünde olmuştur. Özellikle 1972 yılından sonra dış ticaret açığı 2 milyar doların üzerine çıkarak ekonomik kalkınmayı önemli ölçüde engellemiştir.

Bu duruma gelinmesinde ihracatın ithalatı karşılama oranındaki düşme önemli nedenlerden biridir. Gerçekten, Türkiye Cumhuriyetinde dış ticaretin açık vermediği 1930-1946 döneminde ihracatın ithalatı karşılama oranı 100'ün üzerinde bir seyir izlemiştir. Durum, Tablo II.2'den izlenebilir. Örneğin, 1930 yılına gelinceye kadar Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 100 puanın altında kalmış ve bu yıllarda dış ticaret devanlı olarak açık vermiştir. Diğer bir deyişle Türkiye, dışarıya sattığından daha fazlasını ithal etmiş ve belli bir süre ekonomik iktisadının üzerinde yaşamıştır. Bu durum, 1930 yılına kadar devam etmiş ve bu yıldan sonra 16 yıl boyunca -1938 yılı hariç- Türkiye ekonomisi tarihinde ihracat, ithalatın üzerinde seyredererek ihracatın ithalatı karşılama oranı 100 puanın üzerine çıkmıştır. Örneğin, 1930 yılında oran 102.65 iken, 1946 yılında oran 180.48'e kadar yükselmiştir. Şüphesiz bu yükselişte ithalatın gerek ikinci Dünya Savaşı dolayısıyla kısıtlanması, gerekse dahili ekonomi politikaları nedeniyle baskı altına alınmasının büyük etkisi

vardır. 1946 yılından sonra ihracatın ithalatı karşılama oranında genel eğilim olarak bir düşme gözlenmiştir. Özellikle bu düşme 1973 yılından sonra yüzde 50'nin altına inerek 1977'de yüzde 30.24 oranını bulmuştur.

Özetle, bu yıldan sonra Türkiye, dışarıdan aldığıının ancak yarısından daha azını dışarıya satarak dış ticaretini finanse edebilmiştir. Türkiye'nin özellikle son yıllarda ihraç ettiğiinden çok daha fazlasını ithal etmesi, ithalatın plan ve programlarda belirlenenin üzerinde bir gelişim göstermesine karşılık ihracatın aynı oranda geliştirilmemesine bağlanabilir.

3. Başlıca Üç Temel İhracat Sektöründe Görülen Gelişim

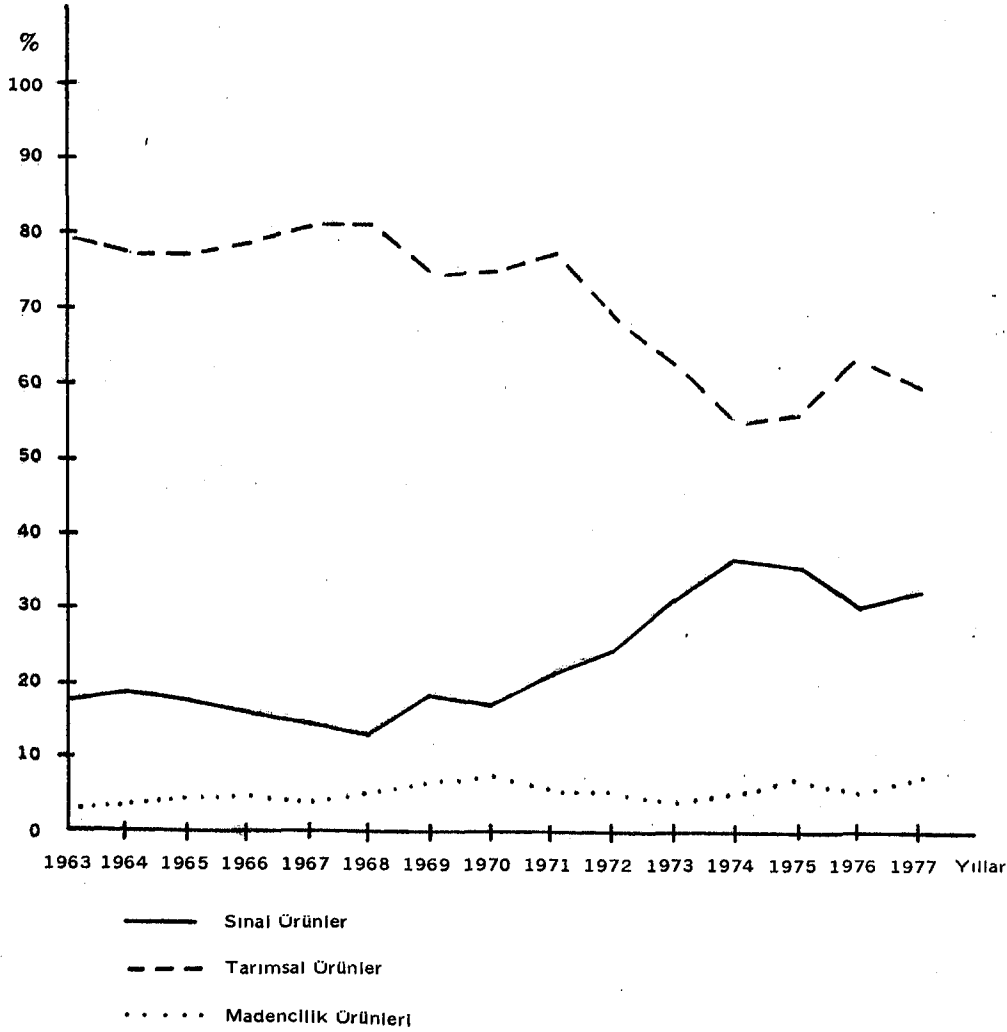
Bir ekonomide başlıca üç temel üretim sektörü olarak tarım, sanayi ve madencilik sektörleri sayılabilir. Bu sektörlerin ülkenin GSMH'sı içindeki yeri ve önemi nasıl o ülkenin sanayileşme veya gelişme seviyesi hakkında genel bir fikir veriyorsa, aynı şekilde bir ülkenin toplam ihracatı içinde bu sektörlerin nisbi öneminde ülkenin tarımsal veya sınai niteliğini belirler. Şüphesiz tarım, sanayi ve madencilik sektörlerinin kapsamı ve bu kapsamda zaman içinde meydana gelen değişimler uzun dönemli bir analizde üzerinde dikkat edilmesi gereken bir konudur. Gerçekten, bazı ürünler zaman içinde tarımsal veya sınai niteliklerini uluslararası anlayıştaki gelişmelere bağlı olarak değiştirebilmektedir. Bu durum, özellikle tarım ve sanayi ihraç sektörlerinin kapsamını çizerken oldukça önem taşır.

Türkiye'de DİE, DPT ve Ticaret Bakanlığı tarafından yayımlanan dış ticaret verileri, özellikle "sektörel sınıflandırma" ve "yatırım, ara ve tüketim malları sınıflandırması" şeklinde başlıca iki şekilde düzenlenmektedir. Bu sınıflandırmalara göre ihracatımızda meydana gelen gelişim, ekonomide sanayileşme ve kalkınmanın bir göstergesi olarak değerlendirilmekte ve bu gelişim esas alınarak Türkiye'de Plan hedefleri doğrultusunda sanayileşmenin gerçekleştirildiği öne sürülmektedir. Bize göre Türkiye'de bu değerlendirmelere esas olan dış ticaret istatistikleri sınıflandırması oldukça yetersizdir. Ayrıca bu istatistikler sanayileşmenin ihracata ne ölçüde yansıdığını ölçmede sağlıklı sonuçlar vermemektedir.

Bu nedenle, ihracatımızda meydana gelen yapısal değişimi daha sağlıklı bir şekilde tespit edebilmek ve uluslararası karşılaştırmalar yapabilmek için diğer sınıflandırmalarda ihtiyac vardır(11).

Çalışmamızın bu aşamasında önce, Türkiye ihracatında başlıca üç temel sektöre göre ihracatın gelişimini inceleyecek, daha sonra diğer sınıflandırmalara göre ihracatta görülen yapısal değişimi belirlemeye çalışacağız. Bu değişimi belirlemeye geçmeden önce; analize esas alınan istatistik verilerin ne şekilde sınıflandırıldığı konusuna değinmeyi yararlı görüyoruz.

ANA MAL GRUPLARININ TOPLAM İHRACAT İÇİNDEKİ YÜZDE PAYLARI

Şekil : II.1

(11) Ünal Akalın, "Sınai Mal İhracı ve Sorunları", Cumhuriyetin 50'nci Yılında Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri s. 748-49.

Türkiye'de tarımsal ve sınai nitelik taşıyan ihracat ürünlerinin belirlenmesinde(12) Gümruk İşbirliği Konseyi tarafından hazırlanmış olan ve Brüksel Tarife Nomenklatürüne (BTN) (13) dayanan "İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Gümruk Giriş Tarifi Cetveli" esas alınmaktadır(14). Brüksel Tarife Nomenklatörü ve Brüksel Değer Tanımları (BDV) (15), ülkeler arasında ticari ilişkilerin yürütülmesinde geniş ölçüde kabul görmüş düzenlemelerdir. BTN sistemi, yapılarında kullanılan malzemenin niteliğine göre başlıca 21 ana bölüme ayrılmış ve bu bölümler Türkiye tarafından aynen "İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Gümruk Giriş Tarife Cetveli"nde kabul edilmiştir(16). Brüksel Tarife Nomenklatürü Gümruk İşbirliği Konseyi (Customs Cooperation Council) tarafından uluslararası gümruk işlerinde kolaylık ve uyum sağlamak amacıyla düzenlenmiş ve Nomenklatürdeki maddeler yapılarında kullanılan malzemeye göre sınıflandırılmıştır. Bu nedenle, ekonomik analizler yapmaya pek uygun bulunmamaktadır. Sistemin bu sakıncasına rağmen BTN, günümüzde çok sayıda ülke tarafından kullanılmaktadır.

Türkiye'de BTN sistemine göre derlenen ihracat verileri, tarım ve hayvancılık, imalat sanayii, madencilik ve taşımacılığı şeklinde üç ana sektöre ayrılmıştır. Tarım ve hayvancılık sektörü, kendi içinde üç alt bölüm içinde ayrıca sınıflandırılmıştır: i) bitkisel ürünler (hububat ve baklagiller, meyve ve sebzeler, pamuk ve tütün gibi sanayi bitkileri), ii) hayvancılık ve su ürünleri, iii) orman ürünleri. Sanayi sektöründe aynen tarım sektöründe olduğu gibi üç alt bölüme ayrılmıştır: i) tarıma dayalı işlenmiş ürünler, ii) petrol ürünleri, iii) sanayi ürünleri. Son alt bölümü oluşturan sanayi ürünleri ise, gıda ve içki, dokuma, deri ve kütsele, kıyafet, demirden başka metaller, madeni eşya, makine, çimento, demir-çelik, elektrikli cihazlar, taşıt araçları, çimento gibi imalat sanayii dallarını kapsamaktadır(17).

- (12) Uluslararası ekonomik istatistikler ve Türkiye konusunda bkz. Onal Akalin, "Uluslararası Ekonomik İstatistikler ve Türkiye," İGEME Dergisi, C.1.Sayı 1, Ocak 1973, s.46-59.
- (13) Customs Cooperation Council Publication, Nomenclature For Classification of Goods in Customs Tariffs, Brussels, 1955.
- (14) Dİİ, İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Gümruk Tarife Giriş Cetveli, Yayın No.599, Ankara 1967.
- (15) Customs Cooperation Council Publication, Brussels Definition of Value, 1950.
- (16) Bkz. Dİİ, İstatistik Pozisyonlarına..., s. VII-XII.
- (17) DPT, 1978 Programı, s.53.

Türkiye'de dış ticaret sınıflandırmasında sanayi ürünleri, 1956 tarihli Gider Vergisi Kanunu'ndaki "...bir maddenin şeklinin, vasfının, terkip ve hassasının değiştirilmesi suretiyle işlenmesi imal veya istihsalidir.." şeklindeki tanıma dayanmaktadır. Bu tanım çok geniş kapsamlı olduğu için ifadedeki "şekil", "vasıf" ve "terkip"i işlenerek değiştirilen her madde sanayi ürünü olarak kabul edilmektedir.

Bu nedenle, sanayi ürünleri başlığı altında toplanan ihracat maddeleri arasında yer alan tarımsal kökenli küspeler, bitkisel ve hayvansal yağlar, taze etler, incir ezmeleri gibi ürünler sanayi ürünü olarak değerlendirilmektedir. Bu gibi tarımsal kökenli ürünlerin sanayi malı olarak değerlendirilmesi ise, ihracatın yapısındaki değişimi sağlıklı bir biçimde ortaya koymakta sakıncalı durumlar yaratmaktadır.

Bu kısımda Türkiye ihracatının genel gelişimi hakkında bir fikir verebilmek ve kendi içinde bir karşılaştırma imkanı sağlamak amacıyla başlıca üç temel ihracat sektörüne göre ihracatın gelişimi ele alınıp incelenecektir. BTW sisteminin yukarıda belirttiğimiz sakıncalarından dolayı bu sisteme göre düzenlenmiş sanayi ürünleri ihracatındaki gelişim, Türkiye'nin sanayileşme çabalarının ihracatta ne ölçüde yansıdığının bir göstergesi olarak değerlendirilmeyecektir.

Türkiye'de BTW sistemine göre düzenlenen dış ticaret istatistikleri ile ihracat sektör kapsamı konusundaki genel beklentilerimizden sonra, Cumhuriyet dönemindeki elli yıllık dönemde üç temel ihracat sektöründe meydana gelen gelişimleri inceleyebiliriz. Burada, gelişimlerini gözleyeceğimiz istatistik verileri, Ticaret Bakanlığı tarafından yapılan ve Türkiye'nin 1923-1972 yıllarındaki ihracatının ortalama yüzde 90'un kapsayan 135 maddenin yıllık ihracat verilerini değerlendiren Devlet Planlama Teşkilatı'nın bir çalışmasına dayanmaktadır(18). Kapsama alınan 135 madde, i) tarım ve hayvancılık, ii) madencilik, iii) sanayi ürünleri ana bölümleri ile bu ana bölümlerin alt bölümlerine ayrılmıştır.

(18) DPT, 1923-1971 Başlıca Maddeler İhracatı, DPT:1924-İPD:353, Ankara, 1973.

Tarım ve hayvancılık ürünleri; hayvancılık, hububat ve baklagiller, meyve ve sebzeler, sanayi bitkileri, hayvansal ürünler ve su ürünlerinden meydana gelmiştir. Sanayi ürünleri ise, gıda ve içki, dokuma, kimya, demirden başka metaller ve diğer sanayi ürünlerinden oluşmuştur. Değerler, cari fiyatlarla TL cinsindendir.

Tablo II.7'de, Türkiye'de Cumhuriyet döneminde ihracatın sektörlerle göre gelişimi verilmiştir. Tablo'dan izlenebileceği gibi Türkiye'nin genel ihracatı içinde tarımsal nitelikli ürünlerin payında zamanla bir düşme olmuş, buna karşılık sanayi ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payı yükselmiştir.

Gerçekten, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin toplam ihracatı içinde tarımsal kökenli ürün ihracatı yaklaşık dörtte üçlük bir yere sahiptir. Aslında bu durum, Türk ekonomisinin o yıllardaki genel ekonomik karakterinden soyutlanamaz. Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş yıllarında tamamen tarımsal bir ekonomik yapıya sahip bulunuyor ve sanayi üretimi ilkel bir kaç temel mala dayanıyordu. Bu nedenle, toplam ihracat içinde sanayi nitelik taşıyan malların ihracatının düşük bir orana sahip olması doğaldır. Burada bir noktaya dikkati çekmekte yarar vardır. Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluşundan 1933 yılına gelinceye kadar sanayi ürün ihracatı genel ihracatın yüzde 10'un üzerindedir. Bu yıldan sonra 1959'a kadar (1940, 1952, 1956 yılları hariç) sanayi ürün ihracatı, toplam ihracat içinde yüzde 10'un altına bir yere sahiptir. Cumhuriyetin ilk 11 yılında sanayi ürün ihracatının genel ihracat içindeki payının yüksekliği, bu ürünlerin tanımının geniş tutulmasına bağlanabilir. 1960-1972 döneminde -1963 yılı hariç- genel ihracat içinde sanayi ürünlerinin payı tekrar ortalama yüzde 10'un üzerine çıkmaktadır. Cumhuriyet döneminde madencilik sektörü ihracatı önemli bir gelişim göstermemiştir. 50 yıllık gözlem döneminde sadece 1958 yılında bu kesimin ihracatı genel ihracat içinde yüzde 10'nu aşmış, diğer yıllar ise ortalama olarak yüzde 5'in altında kalmıştır.

TABLO: II.7

CUMHURİYET DÖNEMİNDE İHRACATIN SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI
(Bin TL)

Yıllar	Tarım	%	Sanayi	%	Maden cilik	%	Diğerleri	%	Toplam
1923	62.921.974.3	11.783.2	13.9	1.727.2	2.0	8.218.9	9.8	84.551.2	
1924	126.792.279.8	16.898.9	10.6	3.818.9	2.4	11.357.9	17.3	158.867.9	
1925	144.106.974.9	29.902.9	15.5	4.141.4	2.2	14.277.0	7.4	192.428.2	
1926	147.360.179.0	20.870.0	01.2	7.511.5	4.0	10.681.2	5.8	186.422.3	
1927	114.342.472.2	27.209.3	17.2	5.273.4	3.3	11.595.9	7.3	158.421.0	
1928	135.599.478.1	23.330.1	23.4	3.606.3	2.1	13.011.9	6.4	173.537.5	
1929	109.270.870.4	27.356.9	17.6	5.480.4	3.5	13.106.0	8.5	155.214.1	
1930	113.368.674.8	19.697.5	12.6	3.484.3	2.3	14.904.0	10.3	151.454.4	
1931	91.546.271.9	26.600.5	20.9	3.224.8	2.5	5.903.3	4.7	127.274.8	
1932	76.351.775.4	12.731.5	12.6	5.409.7	5.3	6.806.3	6.7	101.201.4	
1933	67.898.070.6	11.158.2	11.6	6.846.4	7.1	10.259.3	10.7	96.161.9	
1934	68.881.274.8	7.815.2	8.5	6.945.1	7.5	8.506.5	9.2	92.140.1	
1935	75.818.779.3	7.248.8	7.6	6.302.4	6.6	6.491.2	6.7	95.061.1	
1936	97.468.982.8	6.514.1	5.5	6.714.2	5.7	7.036.0	6.0	117.733.2	
1937	116.145.684.2	6.744.4	4.9	7.544.0	5.5	7.549.6	5.4	137.983.6	
1938	120.599.383.2	7.269.1	5.0	9.447.4	5.8	8.630.7	6.0	144.946.5	
1939	100.712.178.9	9.248.5	7.2	7.916.1	6.2	9.671.7	7.7	127.548.4	
1940	84.843.476.1	14.039.4	12.6	4.149.6	4.0	8.109.1	7.3	111.446.5	
1941	102.630.383.3	8.889.9	7.2	3.225.8	2.6	8.334.9	6.9	123.080.9	
1942	133.307.080.8	12.239.9	7.4	4.008.8	2.5	15.388.7	9.3	165.034.4	
1943	193.945.477.4	21.662.2	8.4	3.128.1	1.2	33.416.0	13.0	257.181.7	
1944	183.294.978.8	19.092.8	8.2	9.914.9	4.3	20.228.2	8.7	232.530.4	
1945	189.159.986.4	7.123.9	3.3	4.590.6	2.1	17.954.5	8.2	218.920.9	
1946	355.987.282.4	34.672.5	8.0	8.203.2	1.9	33.231.6	7.7	432.094.5	
1947	516.631.082.6	46.043.8	7.5	21.158.9	3.4	40.610.2	6.5	625.243.9	
1948	436.152.179.1	51.724.9	9.4	27.771.9	5.0	35.389.6	6.5	551.038.5	
1949	583.826.784.1	47.642.8	6.9	36.135.5	5.2	26.325.3	3.8	639.910.3	
1950	635.685.286.1	42.258.6	5.7	34.558.2	4.7	25.084.5	3.5	737.586.6	
1951	637.124.878.1	81.362.5	9.3	56.793.6	6.5	54.148.3	6.1	879.440.2	
1952	796.291.278.4	102.911.8	10.1	84.824.5	8.3	32.130.9	3.2	1016.158.4	
1953	891.594.680.4	87.832.9	7.9	101.088.4	9.1	28.455.5	2.6	1108.971.4	
1954	789.774.984.2	62.112.6	6.6	62.501.4	6.7	23.397.7	2.5	937.708.6	
1955	689.539.973.6	78.374.6	8.9	80.761.6	9.2	28.694.1	3.3	877.370.2	
1956	648.361.975.9	92.767.3	10.9	81.066.2	9.5	31.775.7	3.7	855.971.7	
1957	794.978.482.2	64.532.5	6.7	86.608.5	9.0	20.478.2	2.1	966.807.6	
1958	549.736.679.4	42.450.8	6.1	70.932.2	10.2	29.238.2	4.3	692.167.9	
1959	843.259.185.6	64.269.9	6.5	44.238.7	4.5	33.863.3	3.4	990.636.0	
1960	1339.168.977.8	208.075.3	12.1	95.172.8	5.5	78.750.9	4.6	1721.167.9	
1961	12476.795.379.4	347.798.1	11.1	156.196.1	5.0	139.869.3	4.5	3120.850.0	
1962	22672.720.977.9	44.094.9	12.9	135.961.5	4.0	178.000.0	5.2	3430.777.4	
1963	2577.603.877.8	435.628.1	13.1	86.454.4	2.6	212.895.1	6.5	3312.701.4	
1964	211.280.176.0	627.038.0	14.3	119.981.1	3.2	238.642.6	6.5	3696.947.8	
1965	3174.817.676.1	601.336.5	14.4	167.015.9	4.0	230.472.9	5.5	4173.342.8	
1966	2426.064.377.6	565.904.8	12.8	190.602.1	4.3	231.999.0	5.3	4411.171.1	
1967	73754.988.779.9	584.365.6	12.4	166.038.6	3.5	195.615.0	4.2	4701.171.9	
1968	3580.054.680.1	434.594.4	9.7	203.216.7	4.7	243.905.6	5.5	4467.171.2	
1969	3543.858.173.3	664.916.4	13.8	291.020.3	6.0	331.707.6	6.9	4831.809.4	
1970	4617.560.872.1	765.819.9	11.9	462.042.0	7.2	562.637.4	3.8	6408.444.1	
1971	6393.471.367.0	1124.355.8	12.4	561.068.9	6.2	1311.104.0	14.4	9090.133.2	
1972	7334.146.262.0	1704.224.9	14.4	444.373.2	3.7	2363.255.7	19.9	11876.107.1	

KAYNAK: Tülin Candır, 1923-1971 Döneminde Türkiye'nin İhracatı ve Sektörel Dağılımı.
DPT: 1294-İPD:353, Ankara, 1973.

Açıklama: Tablo'daki veriler, 1923-1972 döneminde yıllık ihracatın yüzde 90'ını kap-
satyan 135 maddenin ihracat değerleridir.

Türkiye'de Tablo II.7 deki verilere dayanarak hesaplanmış olan tarımsal ve sınai ihracat trend denklemleri Ek: II de verilmiştir. Buna göre ; Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki ilk 25 yılda Türkiye'de tarımsal ihracatın gelişimi, sınai ihracatın gelişiminden daha hızlı olmuştur. Gerçekten üstel trend denkleminde göre b parametresi tarımsal ihracatta 1.036 iken sınai ihracatta 0.990 dur. Fakat bu eğilim Cumhuriyet dönemindeki ikinci 25 yılda değişmiştir . Örneğin, yine üstel trend denkleminin b parametresi, tarımsal ihracatta 1.119 sınai ihracatta 1.159 olmuştur. Bu durum, Türkiye'de zamanla ihracatın yapısının yavaşta olsa sınai ürünler lehine değiştiğini kanıtlamaktadır.

Türkiye ekonomisinde ihracatta sektör paylarının gelişimi ile gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH) arasında yakın bir ilişki vardır. Aslında bir ülkenin ihracat yapısı, o ülkenin ekonomik yapısından soyutlanamaz. Çünkü, ihracatta konu olan ürünler ülke ekonomisine tümüyle bağlıdır. Bu nedenle, ihracatta meydana gelen yapısal değişimin en azından ülke ekonomisinin üretim miktarına ve bileşimine bağlı olduğu açıktır. Gerçekten, Tablo II.8'in incelenmesinden görüleceği gibi, Türk ekonomisinde GSYİH içinde tarım sektörünün payı, 1965 yılında yüzde 31.0'dan 1977'de yüzde 23.3'e düşmüş, tarımsal nitelikteki ürün ihracatı ise 1965 yılında yüzde 77.8'den 12 yıl sonra yüzde 60.1'e gerilemiştir. Diğer bir deyişle ekonomide 13 yıl boyunca GSYİH içinde tarım sektörünün payı yüzde 7.7, genel ihracat içinde tarım ve hayvancılık ürünlerinin payı ise yüzde 17.7 oranında azalmıştır. Buna karşılık sanayi sektörünün GSYİH içindeki payı aynı süre içinde yüzde 3.2, sınai ürün ihracatının genel ihracat içindeki payı ise yüzde 15.0 oranında artmıştır. Şüphesiz sınai

TABLO: 11.8

GAYRİSARFI YURTIÇİ HASILA VE İHRACATTA SEKTÖR PAYLARININ GELİŞİMİ
(100'de)

Yıllar	GSYİH Sektör Payları(1)		İhracatta Sektör Payları				
	Tarım	Sanayi	İlkel Ürün.(2)	İşlenmiş Ür.(3)	Tarım ve Hayv. Ür	Sanayi Ürün.	Maden ve Tasocak Ür.
1965	31.0	20.0	93.8	6.2	77.8	17.7	4.5
1966	30.7	20.7	92.9	7.1	79.2	16.1	4.7
1967	29.4	21.6	94.8	5.2	81.6	14.4	4.0
1968	27.9	22.9	93.7	6.3	81.5	13.3	5.2
1969	26.9	22.4	92.6	7.4	75.0	18.5	6.9
1970	26.7	22.5	89.7	10.3	75.2	17.2	7.6
1971	27.6	23.7	87.2	12.6	72.7	21.4	5.9
1972	25.3	22.6	85.4	14.6	68.6	25.0	5.7
1973	24.0	22.4	81.9	18.1	63.2	31.6	4.2
1974	24.3	22.3	75.9	24.1	55.6	37.1	5.7
1975	24.8	22.3	73.3	27.6	56.6	35.9	7.5
1976	24.6	22.6	75.4	24.6	64.0	30.4	5.6
1977	23.3	23.2	74.3	25.6	60.1	32.7	7.2
1965-77 Ø	26.7	22.3	85.5	14.6	70.1	24.0	5.8

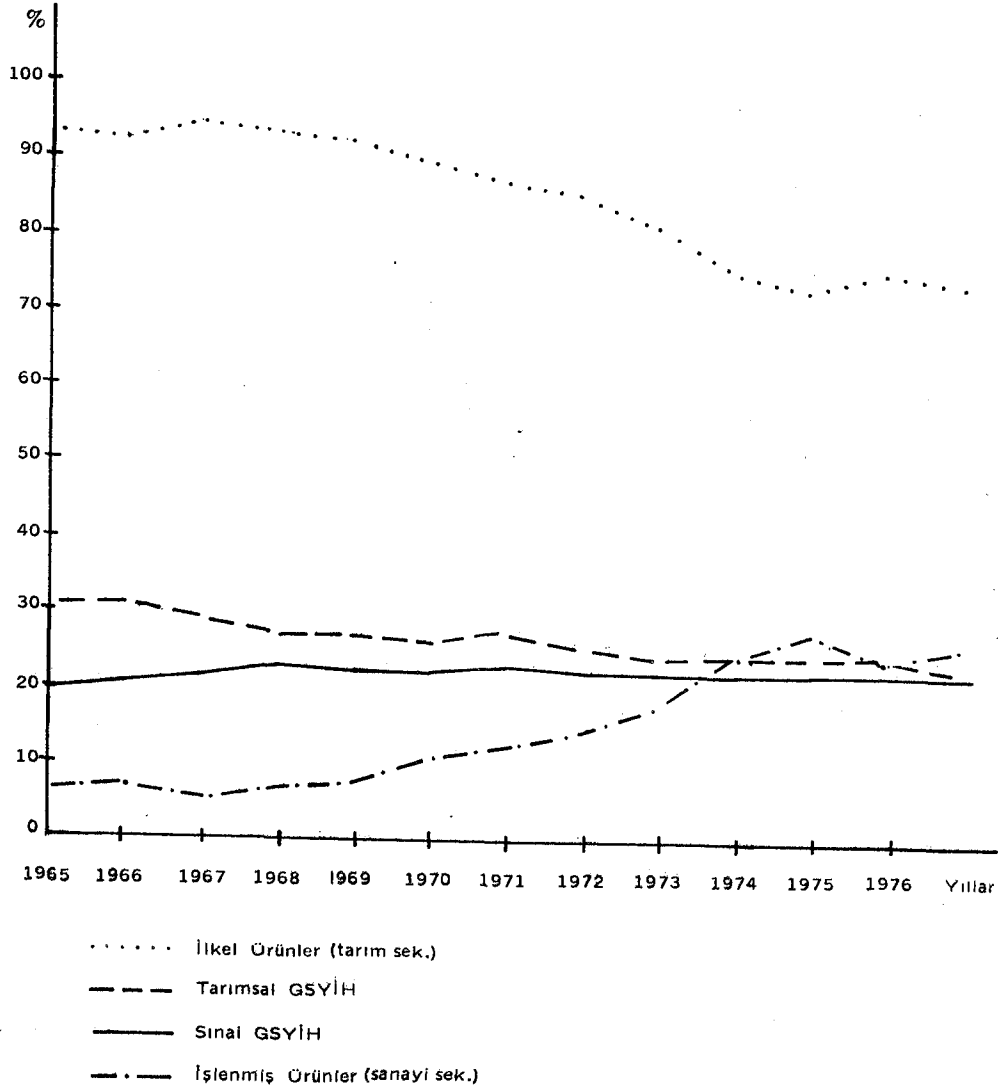
KAYNAKLAR: Dİİ, Türkiye Milli Geliri ve Harcamaları:1948-1972, DPT,
Yıllık Programlar: 1973-1977.

(1) 1968 Üretici fiyatları ile.

(2) İhracatta ilkel ürünler, SITC sınıflamasındaki 0+4 kesimi ürünlerini kapsamaktadır.

(3) İhracatta işlenmiş ürünler, SITC sınıflamasındaki 5+8 kesimi ürünlerini kapsamaktadır.

GAYRİSAFİ YURTİÇİ HASILA VE İHRACATTA SEKTÖR PAYLARININ YÜZDE GELİŞİMİ

Şekil : II.2

ürün ihracatındaki bu hızlı gelişimde, bazı tarımsal kökenli sanayi mal ihracatındaki artışın önemli bir rolü vardır.

4. Dünya ve Başlıca Bölgelere Göre İhracat Artış Hızlarının Türkiye İhracat Artış Hızı ile Karşılaştırılması

A. Genel Olarak İhracat Artış Hızları

Türkiye, Dünya ve Başlıca Bölgelere göre genel olarak ihracat artış hızları Tablo II.8'da verilmiştir. Buna göre 1950-1970 döneminde dünya ihracat artış hızı üstel trend fonksiyonuna göre yüzde 7.4'tür. Aynı dönemde Türkiye'nin genel ihracat artış hızı yüzde 3.1, gelişmiş pazar ekonomilerinin yüzde 3.0, bütün gelişmekte olan ülkelerin yüzde 4.6'dır. Avrupa kıtasında bulunan sosyalist ülkelerde bu hız yüzde 9.8, Asya kıtasında olanlarda ise yüzde 4.6'dır. Başlıca petrol üreticisi ülkelerin (19) ihracat artış hızı 6.9, hızlı imalat sanayi ihracatçısı ülkelerin yüzde 5.4 ve 1974 yılında fert başına düşen gayrisafi milli hasılası 400 doların üzerinde bulunan ülkelerin ihracat artış hızında yüzde 3.4'tür.

Bu verilerden anlaşılacağı gibi Türkiye ihracatındaki artış hızı, 1950-1970 dönemini kapsayan 20 yıl içinde oldukça düşüktür (20). Daha yakın geçmiş ele alınarak yapılan bir karşılaştırmada, örneğin 1970-1976 yılları arasında Türkiye ihracatında yüzde yıllık artış, dünya ortalamasını geçmektedir. Gerçekten, bu dönemde dünya ihracatı yüzde 21.1 oranında artmasına rağmen Türkiye ihracatı yüzde 22.2 oranında bir gelişim göstermiştir. Bu oran, petrol ihracatçısı olmayan gelişmekte olan ülkeler (yüzde 19.3) ile AEF ülkelerinin (yüzde 19.5) ihracat artış hızlarından daha büyüktür (21).

(19) Bu ülkeler için bkz. UNCTAD, Handbook of International Trade and Development Statistics, 1976.

(20) Tablo II.9'daki Türkiye ile ilgili veriler, Birleşmiş Milletlerin Türkiye ihracatı ile ilgili tahminleridir.

(21) DBYKP, s.35.

TABLO: II. 9

TÜRKİYE, DÜNYA VE BAŞLICA BÖLGELERİN İHRACAT ARTIŞ HIZLARI (Yüzde)
(Carî fiyatlarla)

Yıllar	Dünya	Türkiye	Ekon.	Gel.Ol.Ü.	SosyalistÜl.	Başlıca Hız.	İma.400%(4)		
					Avrupa	Asya	Pet.Üre.	San.İhr.	Üzerinde
1950-1970 ¹	7.4	3.1	3.0	4.6	9.8	4.6	6.9	5.4	3.4
1950-1960 ¹	6.4	-0.0	7.0	3.0	10.8	10.9	7.7	1.4	1.0
1960-1970 ²	9.2	6.0	10.0	6.9	8.7	3.1	7.6	10.0	6.5
1960-1967 ²	7.7	7.2	8.3	5.3	8.6	0.2	6.5	7.5	4.5
1967-1970 ²	13.2	4.0	14.4	10.4	10.3	4.8	9.0	15.0	12.4
1970-1974 ³	27.7	27.0	24.7	41.1	20.6	25.7	63.9	32.3	23.6
1970-1971	11.3	15.1	11.9	9.6	9.0	10.9	27.0	15.5	2.3
1971-1972	18.3	30.8	18.7	15.7	18.3	21.6	13.8	26.3	15.4
1972-1973	38.5	48.8	36.9	48.1	32.2	53.3	54.2	56.2	45.6
1973-1974 ³	45.5	16.3	33.0	100.7	23.8	20.9	224.2	34.5	42.9
1974-1975	3.8	-8.6	5.9	-6.6	20.6	10.9	-9.8	-2.2	-1.4

KAYNAK: UNCTAD, Handbook of International Trade and Development Statistics, 1976.

- 1- Üssel trend fonksiyonuna göredir.
- 2- Büyüme oranları gösterilen yılın başlangıç ve sonuna göredir.
- 3- On tahmin.
- 4- 1974 yılında fert başına düşen gayrisafi milli hasılaya göre sınıflandırılmıştır.

Açıklama: Bu tablodaki yüzde oranlar, yukarıda adı geçen kaynağın Tablo 1.3, 1.4 ve 1.5'deki veriler esas alınarak bulunmuştur.

B. Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırmasına Göre İhracat Artış Hızları

Türkiye ihracatında başlıca bölgelere göre(22)Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması (Standart International Trade Classification: SITC) mal gruplarında yıllık ortalama ihracat artış hızları yüzde olarak Tablo II.10'da verilmiştir. Tablo'nun incelenmesine geçmeden önce SITC sınıflandırmasına değinmekte kanımızca yarar vardır. Daha öncede belirttiğimiz gibi Türkiye'nin dış ticaret verileri BTN sistemine göre düzenlendiğinden,

- (22) Başlıca bölgeler olarak ele alınan dört blok, Birleşmiş Milletlerin esas aldığı olduğu sınıflandırmadır. Bkz.U.N. Standart Country Code, Statistical Papers, Series M, No.49 Rev.I; U.N., Statistical Yearbook, 1975, s.420.

Özellikle Birleşmiş Milletler yayınlarındaki veriler ile karşılaştırma ve ekonomik çözümleme yapmaya uygun bulunmamaktadır. Birleşmiş Milletler İstatistik Kurulu tarafından dünya ticaretinin daha düzenli bir biçimde incelenebilmesi ve dünya ülkeleri arasında ortak bir sistemin geliştirilebilmesi amacıyla hazırlanmış olan bu sınıflandırma, dış ticarete konu olan malları ekonomik analizler için gerekli olan başlıca on kesim içinde bunların sınai kaynakları ile gördükleri işlemleride belirterek vermektedir (23).

- (23) Dünya Ticaretinin hızla gelişmesi karşısında uluslararası karşılaştırmalar yapabilmek amacıyla ilk çalışmalara 1930 larda başlanmış ve Önce Gümrük Nomenklatörü Taslağı (League of Nations, Series II, Economic and Financial, Draft Customs Nomenclature) ve 1939 yılında da Uluslararası Ticaret İstatistikleri İçin Asgari Madde Listesi (League of Nations, Series II, Economic And Financial, Minimum List of Commodities For International Trade Statistics, 1939) yayınlanmıştır. Daha sonra ortaya çıkan ihtiyaçlara göre yeni düzenlemelere gidilmiş ve 1950 yılında Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması (U.N., Standart International Trade Classification, Statistical Papers, Series M, No. 10, 1951) hazırlanmıştır. Fakat Gümrük İşbirliği Konseyi tarafından yayınlanan Brüksel Tarife Nomenklatörü ile SITC sınıflandırması arasında uygulamada büyük sorunlar doğmuş ve 1960 yılında SITC, Revised (U.N., Standart International Trade Classification, Revised, 1960) düzenlenerek, her iki sistemde de değişiklikler yapılmıştır. BTW maddeleri kendi içinde yeniden bölünerek ortaya çıkan yeni alt başlıklar hakkında Brüksel Açıklama Notlarına ayrı bir bölüm (Customs Cooperation Council Publication, Explanatory Notes to the Brussels Nomenclature, Brussels, 1955) eklenmiştir. Böylece, BTW maddeleri için yapılmış olan tanımlamalar aynen SITC Revised içinde kabul edilerek her iki sistem arasında bir uyum sağlanmaya çalışılmıştır. SITC Rev.'da SITC maddelerinin kendisi ile karşılığı olan BTW maddeleri gösterilmiş, ayrıca BTW'nin tüm maddeleri bir ek bölümde ayrıntılı olarak verilmiştir. SITC Rev. için hazırlanmış olan mal indeksine 30.000 ticari madde alınmıştır (U.N., Commodity Indexes For The Standart International Trade Classification, Revised). Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırmasının Türkçesi, İGEME tarafından Temmuz 1978'de yayınlanmıştır.

SITC sınıflandırmasında ayrıca "ilkel" ve "işlenmiş" ürün ayırımı da yapılmıştır. İlkel mal grubuna, geleneksel çiftçilik, ormancılık, balıkçılık, avcılık, madencilik gibi ekonominin ilkel (primary) kesim ürünleri dahil edilmiştir(24). Bununla beraber bir mal eğer sanayi sektöründe küçük bir değişikliğe uğramış ise, bu mal yine ilkel ürün olarak kabul edilmektedir. Çünkü, bir malın sanayi kesiminde geçirdiği değişikliğe rağmen değerinin büyük bir bölümü ilkel nitelikte ise, o mal sanayi ürün olarak kabul edilmemektedir. Ekonomide ilkel mal dışında kalan ürünlerde işlenmiş mallar içinde sınıflandırılmıştır.

Uluslararası ticaret sınıflandırması SITC, 625 alt gruptan oluşmakta ve dört haneli kod numaraları ile bölünmektedir. 625 alt grup, 77 grup, 56 bölüm, 10 kesim, 944 yardımcı başlık ve 1312 maddeden meydana gelmiştir. Buna göre (0) Gıda maddeleri ve canlı hayvanlar, (1) İçki ve tütün, (2) Yenilmeyen hammaddeler (yakıtlar hariç), (3) Mineral yakıtlar ve makine yağları, (4) Hayvansal ve bitkisel yağlar, (5) Kimyasal maddeler, (6) İşlenmiş ürünler, (7) Makine ve ulaşım teçhizatı, (8) Çeşitli hazır eşyalar, (9) Sınıflandırılmamış eşya kesimlerini göstermektedir.

SITC sınıflandırması ile ilgili bu açıklamalarımızdan sonra Tablo II.10'un incelemesine geçebiliriz. Tablo'ya göre dünya toplam ihracatı (0+9), 1969-1973 yılları arasında yılda ortalama yüzde 20.5 oranında bir artış göstermiştir. Eğer bu dönem ikiye ayrılırsa, 1969-71 yıllarında ihracat artış hızı yılda ortalama yüzde 13.3, 1971-73 yıllarında ise yüzde 28.1'dir. Dünya ihracatında 1969-73 döneminde en önemli ihracat artış hızı, mineral

(24) Birleşmiş Milletler İstatistik Bürosu ve UNCTAD Sekreterya'sının ortak çalışmaları sonucunda ilkel, yarı işlenmiş ve işlenmiş (mamul) ürünler şu şekilde tanımlanmıştır: ilkel madde, çiftçilik, ormancılık, balıkçılık, avcılık veya maddenin değerine işleme ile çok az katkıda bulunulan bir maden ürünüdür. Yarı işlenmiş madde, sermaye ve tüketim mali olmadan önce diğer maddelerle işlenen veya bileşiminde kullanılan imalat ürünüdür. Tamamlanmış işlenmiş ürünler, aile için tüketim malları, aile içi sermaye malları, sanayi için sermaye malları niteliğindeki imalat mallarıdır. Skz.U.N., Proceedings of the UNCTAD Second Session, Problems and Policies of Trade in Manufactures and Semi-Manufactures, New-York, 1968, s.37.

TABLO: II.10

BAŞLICA BÖLGELERE GÖRE SITC MAL KESİMLERİNDE YILLIK ORTALAMA
İHRACAT ARTIŞ HIZLARI (Yüzde)

	Yıllar	Toplam İlkel Ürünler				İşlenmiş Ürünler		
		0-9	0+1	2+4	3	5	7	6+8
Dünya	1969-73	20.5	20.5	18.2	26.7	20.0	20.7	10.0
	1969-71	13.3	11.0	6.4	22.1	12.1	15.9	11.1
	1971-73	28.1	30.7	31.3	31.4	28.6	25.7	27.4
Gelişmiş	1969-73	20.4	24.1	20.2	24.8	20.2	20.5	18.8
Pazar Ekon.	1969-71	13.9	14.1	8.8	21.9	12.3	16.4	11.7
	1971-73	27.4	34.9	32.9	27.7	28.7	24.8	26.4
Gelişmekte olan	1969-73	22.2	15.4	15.4	28.4	21.1	45.0	21.7
Paz.Ekon.	1969-71	13.1	6.8	2.5	23.3	12.3	33.7	7.9
	1971-73	32.1	24.7	29.9	33.7	30.5	57.3	37.3
OPEC Ülkeleri	1969-73	29.1	13.2	30.7	29.9	37.9	28.2	21.9
	1969-71	24.0	7.7	9.8	26.2	27.3	10.6	10.2
	1971-73	34.5	9.4	55.6	33.8	49.5	48.7	34.8
Merkezi Planlı	1969-73	17.7	13.5	15.0	20.2	17.5	18.4	16.6
Ekonomiler	1969-71	9.9	6.3	5.1	15.8	9.4	10.0	10.4
	1971-73	26.2	21.1	25.8	24.8	26.2	27.5	23.1
Türkiye	1969-73	89.7	11.0	9.3	54.0	89.7	153.0	139.4
	1969-71	63.0	36.0	12.6	-	50.3	147.5	111.6
	1971-73	90.2	21.9	19.0	154.9	73.9	107.1	117.3

KAYNAK: U.N., Statistical Year Book, 1975.

Açıklama: Bu tablodaki yüzde oranlar, yukarıda adı geçen kaynağın Tablo 151'deki veriler esas alınarak bulunmuştur. Türkiye ile ilgili hesaplamalara Tablo:II.12 esas alınmıştır. Ortalama yıllık ihracat artış hızındaki yüzde değişim aşağıdaki formülün uygulanması ile bulunmuştur.

$$r = \frac{t}{\sqrt{\frac{V_n}{V_0} - 1}} \times 100$$

r: Yıllık ortalama yüzde değişim oranı,
Vn:Dönem sonu ihracat değeri,
Vo:Dönem başı ihracat değeri, t: Dönemdeki yıl sayısı.

yakıtlar ve makine yağları kesiminde meydana gelmiştir. Gelişmiş pazar ekonomilerinde 1969-73 döneminde toplam ihracat artış hızı yılda ortalama yüzde 20.4, gıda maddeleri ve canlı hayvanlar ile içki ve tütünde yüzde 24.1, mineral yakıtlar ve makine yağlarında yüzde 24.8 olmuştur. Diğer kesimlerin yıllık ortalama ihracat artış hızları yüzde 20'nin altında gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan pazar ekonomilerinde aynı dönemde toplam ihracat artış hızı yılda ortalama yüzde 22.2 iken, en fazla ihracat artış hızı makine ve ulaşım teçhizatında gözlenmiştir. OPEC'e üye 13 petrol ihraç eden ülkenin toplam ihracat artış hızı 1969-73 yıllarında yılda yüzde ortalama 29.1'dir. Bu grupta aynı dönemde en fazla hız kimyasal madde ihracatında gerçekleşmiştir. Merkezi Planlı ekonomilerin aynı dönemde toplam ihracatta gerçekleştirdikleri yıllık ortalama artış hızı yüzde 17.7'dir. Bu ekonomilerde en fazla yıllık ortalama ihracat artış hızına ise makine ve ulaşım teçhizatında ulaşılmıştır.

Başlıca SITC mal kesimlerine göre dünya ihracatında meydana gelen bu gelişmelere karşılık, Türkiye ihracatındaki yıllık ortalama artış oranları oldukça yüksektir. Örneğin, bu dönemde Türkiye toplam ihracatında yılda ortalama yüzde 89.7'lik artış hızına ulaşılmıştır. İhracat artış hızı en fazla makine ve ulaşım teçhizatında sağlanmış ve oran yılda ortalama yüzde 153.0 olmuştur. Başlıca ilkel maddelerine göre mamul mallar ile çeşitli hazır esya ihracatında 1969-73 dönemindeki ihracat artış hızı ise yüzde 139.4'tür. Böylece 6+8 kesimi, gözlenen dönemde Türkiye ihracatında ihracat artış hızı yönünden ikinci yeri almıştır. Kimyasal madde ihracatı, aynı dönemde yüzde ortalama 68.4 ihracat artış hızı ile üçüncü sırada gelmektedir. İlkel ürün ihracatında 1969-73 döneminde ihracat artış hızları genellikle düşük olmuştur.

Türkiye'nin SITC mal kesimlerindeki ihracat artış hızları dünya ve diğer ülke grupları ile karşılaştırıldığında, özellikle işlenmiş ürünlerin (5+6+7+8) ihracat artış hızlarının çok daha fazla olduğu görülür. Bu durum, işlenmiş ürün ihracatının Türkiye ihracatında mutlak değer olarak fazla bir yere sahip olmasına rağmen, hızlı bir gelişim içinde olduğunu göstermektedir.

III. TÜRKİYE İHRACATINDA GÖRÜLEN YAPISAL DEĞİŞİM VE İHRACATIN ÖZELLİKLERİ

1. Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırmasına Göre Dünya ve Türkiye İhracatı İçinde Önemli Mal Kesimlerinin Yeri ve Önemi

Türkiye ihracatında zaman içinde meydana gelen yapısal değişimi anlamlı bir şekilde belirleyip ihracatın özelliklerini tesbit edebilmek için, Birleşmiş Milletlerin Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması, çalışmamızın bundan sonraki kısımlarında esas alınacaktır. Böylece, hem ekonomik analizler daha sağlıklı bir biçimde yapılabilecek ve hemde uluslararası karşılaştırmalara imkan hazırlanacaktır.

SITC sınıflandırmasında (0+4) mal kesimlerini oluşturan gıda maddeleri ve canlı hayvanlar, içkiler ve tütün, hammadde-ler (yenilmeyen yakıtlar hariç), mineral yakıtlar, makine yağ-ları ile hayvansal ve bitkisel yağlar "ilkel"(25), (5+8) kesim-lerini oluşturan kimyasal maddeler, başlıca ilkel maddelerine gö-re işlenmiş ürünler (mamul maddeler), makine ve ulaşım teçhizatı ile göçütlü hazır eşyalar ise "işlenmiş" ürün olarak değerlendirilmektedir(26).

Türkiye'de SITC sınıflandırmasına göre düzenlenen dış ti-caretileri nisbeten yakın geçmişe kadar geriye götürülebil-diğinden, çalışmamızda ancak 1967 yılından sonraki gelişmeleri incelemek mümkün olmuştur(27). Bu durumun bızce fazla bir mahsuru yoktur. Çünkü, Türkiye'de ihracatın geliştirilmesi ile yapısının sınıai ürünler lehine değiştirilmesi çabalarına planlı dönemle bir-likte bağlanmıştır. Bu nedenle, planlı dönemin büyük bir bölümünü kapsayan ihracat zaman serileri kanımızca ihracatın yapısı ve özel-likleri konusunda bir fikir vermeye yeterlidir.

Sınıflandırma ve inceleme dönemi ile ilgili bu açıklamaları-mızdan sonra, şimdi SITC sistemine göre dünya ve Türkiye ihracatı içinde önemli mal kesimlerinin yerlerini incelemeye geçebiliriz. Tablo II.11'de dünya ihracatı içinde bölgelerin ve önemli mal

- (25) SITC sınıflandırmasında 0+4 mal kesimlerinin ilkel ürün iha-ratı olarak değerlendirilmesi, bir ölçüde genel bir yaklaşıma ta-biidir. Burada ilkel madde tanımını biraz daha genişleterek mücevher ve işlenmemiş demirdışı metalleride ilkel ürün kapa-mına dahil etmek mümkündür. Bkz. Belassa, Export Incentives..., s. 17.
- (26) Genel olarak (0+4) kesimini oluşturan ilkel malları tarımsal, (5+8) kesimini oluşturan malları ise sınıai mal olarak kabul et-mekte büyük bir sakınca yoktur.
- (27) Türkiye'de gümrük tarife ve istatistik pozisyonlarının ayrıntılı ayırımına 1967 yılında başlanmıştır.

TABLO: 11.11

DÜNYA İHRACATI İÇİNDE BÖLGELERİN VE ÖNEMLİ MAL KESİMLERİNİN PAYLARI(Yüzde)
Bölgelere Göre İhracat İçinde Malların Malların Bölgelere Göre Yüzde Pay.
Yüzde Payları

Yıllar	Toplam İlkel Ürünler			İşlenmiş Ürünler			İlkel Ürünler			İşlenmiş Ürünler		
	(0+1)	(2+4)	(3)	(5)	(7)	(6+8)	(0+1)	(2+4)	(3)	(5)	(7)	(6+8)
1969	100.0	13.4	10.9	9.0	7.1	28.4	29.2	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1970	100.0	13.2	10.6	9.1	7.0	28.3	29.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1971	100.0	12.9	9.6	10.5	6.9	29.8	28.1	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1972	100.0	13.1	9.4	10.6	7.0	30.1	28.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1973	100.0	13.4	10.1	11.0	7.0	28.7	27.8	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1974	100.0	...	...	...	...	...	...	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1969	100.0	10.9	8.6	3.1	8.8	34.9	32.2	57.7	56.2	24.2	88.4	87.2
1970	100.0	10.8	8.7	3.4	8.7	35.1	31.7	58.9	59.0	28.9	88.9	87.6
1971	100.0	11.0	7.9	3.5	8.6	36.4	31.0	61.0	58.8	24.2	88.7	87.9
1972	100.0	11.4	7.7	3.4	8.6	36.5	30.8	62.6	59.1	23.1	87.9	87.0
1973	100.0	12.3	8.6	3.5	8.8	35.0	30.5	65.0	60.3	22.8	88.9	86.6
1974	100.0	10.8	8.3	4.9	10.4	33.1	31.2	...	...	...	...	...
1969	100.0	23.9	19.8	32.5	1.6	2.1	19.3	31.8	32.4	64.7	4.1	1.4
1970	100.0	23.8	18.2	32.3	1.6	2.6	19.6	31.7	30.4	62.6	4.0	1.6
1971	100.0	21.3	16.3	38.6	1.6	3.0	17.5	29.5	30.2	65.9	4.2	1.3
1972	100.0	21.0	15.6	39.9	1.8	3.7	17.6	29.0	30.0	68.0	4.6	2.2
1973	100.0	19.0	15.7	39.6	1.6	4.2	19.0	26.8	29.5	68.2	4.3	2.8
1974	100.0	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
1969	100.0	12.8	11.3	9.1	4.8	29.7	26.1	10.5	11.4	11.1	7.5	11.4
1970	100.0	11.7	10.7	9.0	4.7	29.4	26.7	9.3	10.7	10.5	7.1	10.8
1971	100.0	12.0	10.4	10.1	4.8	29.8	26.4	9.6	11.1	10.0	7.1	10.3
1972	100.0	10.8	10.0	9.1	5.2	31.6	26.5	8.5	10.9	8.8	7.6	10.8
1973	100.0	11.1	10.3	9.9	4.8	30.4	25.1	8.2	10.2	9.0	6.8	10.6
1974	100.0	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...

KAYNAK: U.N., Statistical Yearbook, 1975.

Açıklama: Tablodaki yüzde oranlar, yukarıda adı geçen kaynağın Tablo 151'deki verileri esas alınarak bulunmuştur. A: Dünya, B: Gelişmiş Pazar Ekonomileri, C: Gelişmekte olan Pazar Ekonomileri, D: Merkezi Planlı Ekonomiler.

kesimlerinin yüzde payları verilmiştir. Buna göre, 1969 yılında dünya ihracatının yüzde 13.4'nü gıda maddeleri ve canlı hayvanlar ile içki ve tütün, yüzde 10.9'nu yenilmeyen hammadde ile hayvan- sal ve bitkisel yağlar, yüzde 9.0'nu mineral yakıtlar, makine ya- ları, yüzde 7.1'ni kimyasal maddeler, yüzde 28.4'nü makine ve ulaşım teçhizatı, yüzde 29.2'ni işlenmiş ürünler ve çeşitli hazır eşyalar oluşturmıştır. Bu tarihten 4 yıl sonra 1973'te yuka- rıdaki oranlarda büyük bir değişiklik olmamıştır. Gelişmekte olan pazar ekonomilerinde mal kesimlerine göre dünya ihracatındaki genel eğilimden farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. 1969 yılında

bu ülkelerden gerçekleştirilen toplam ihracatın yüzde 23.9'u (0+1), yüzde 19.8'i (2+4), yüzde 42.5'i (3) mal kesimlerinden meydana gelmiştir. 1973 yılında gelişmekte olan pazar ekonomilerinde üç temel ihracat kesiminin genel ihracat içindeki oranlarında bir düşme görülmüştür. İşlenmiş ürün sayılan (5), (7) ve (6+8) kesimleri, bu ülkelerin genel ihracatları içinde oldukça düşük bir orana sahip olmuş ve 5 yıl içinde makine ve ulaşım teçhizatı ihracatı dışında olumlu bir gelişim gözlenmemiştir.

İncelenmeye konu olan dönemde Türkiye ihracatında önemli mal kesimlerinin ihracat gelişimleri ise, dünya ve gelişmekte olan ülkeler ile karşılaştırmalı olarak şöyledir. 1969 yılında Türkiye ihracatının yüzde 67.2'si (0+1) kesimlerinden meydana gelmiş ve 1973 yılında oran 44.2'ye kadar düşmüştür. 1969'da (2+4) kesimleri ihracatı genel ihracat içinde yüzde 34.7 oranında bir yer tutarken, 1973'te oran yüzde 34.0 olmuştur. 1969 yılında dünya işlenmiş ürün ihracatı, genel ihracat içinde yüzde 63.7 'ye ulaşmış, aynı yıl Türkiyenin genel ihracatı içinde işlenmiş ürün ihracatı yüzde 7.4'te kalmıştır. 1973 yılında oranlar dünya için yüzde 63.5, Türkiye için ise yüzde 18.1 dir. Bu durumda dünya ihracatı içinde ilkel ürün sayılan (0+1) kesiminin payı ortalama yüzde 13 civarında iken, Türkiye ihracatının yarısından fazlası bu kesim ürünlerinden meydana gelmiştir. Dünya toplam ilkel ürün ihracatı ortalama olarak genel ihracatın yüzde 30'u civarında bir seyir izlerken, Türkiye'nin ilkel ürün ihracatında bir düşme olmuştur.

Gelişmekte olan pazar ekonomileri ile bir karşılaştırma yaptığımızda durum biraz değişmektedir. Gelişmekte olan pazar ekonomilerinin ihracatında da ilkel ürünler, Türkiye ihracatında olduğu gibi ağırlıktadır. Gerçekten 1969 yılında (0+1) kesimlerini oluşturan dünya ihracatının yüzde 31.8'i, (2+4) kesimlerinin yüzde 32.4'ü, (3) kesiminin yüzde 64.7'si gelişmekte olan pazar ekonomilerince gerçekleştirilmiştir. 1973 yılında bu oranlarda büyük değişiklik olmamıştır. Gelişmekte olan ülkelerin işlenmiş ürün ihracatının genel ihracatları içindeki payındaki yavaş gelişime karşılık, Türkiye'nin bu kesim ihracatında süratli bir

artış olmuştur. Örneğin, dünya işlenmiş ürün ve çeşitli hazır eşya ihracatının 1969 yılında yüzde 11.8'i bu ülkelerce gerçekleştirilmiş iken, Türkiye ihracatında bu kesimlerin payı yüzde 5.2'dir. Fakat zaman içinde bu iki kesim ihracatında oldukça hızlı bir gelişim meydana gelmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dünya ihracatı içindeki payı yüzde 13.0 olurken, Türkiye ihracatında her iki kesimin payı yüzde 16.2 olarak gerçekleşmiştir(28). Bu durum, Türkiye ihracatında işlenmiş ürünler lehine olan yapısal değişimin, dünya ve gelişmekte olan ülkeler ihracatlarında ortaya çıkan değişimden daha hızlı olduğunu kanıtlamaktadır.

2. Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırmasına Göre

Genel, İlkel ve İşlenmiş Ürün İhracatındaki Gelişim

A. Genel Gelişim

Türkiye ihracatının SITC mal kesimlerine göre 13 yıllık ihracatının gelişimi Tablo II.12'de değer, Tablo II.13'te yüzde olarak verilmiştir. Buna göre, Türkiye ihracatında ele alınan dönem içinde en önemli ihracat kesimi gıda maddeleri ile canlı hayvanlardan oluşmuştur. Örneğin 1965 yılında bu kesimin genel ihracat içindeki payı yüzde 36.63 iken, 1977 yılında bu oran yüzde 33.67'dir. Kesimin dönem ortalaması ise yüzde 34.88'dir. Gıda maddeleri ihracatından sonra ikinci önemli kesim yenilmeyen hammaddelerdir.

Gerçekten 1965 yılında genel ihracatın yüzde 34.00'ü bu kesim ürünleri ihracatından oluşurken, 1977'de oran yüzde 23.50'ye düşmüştür. Kesimin genel ihracat içindeki dönem ortalaması yüzde 32.67 olmasına rağmen zaman içinde bu oranda düşme gözlenmiştir.

Türkiye ekonomisinde içkiler ve tütün, üçüncü önemli ihracat kesimidir. İçki ve tütününde genel ihracat içindeki payında zamanla bir düşme olmakla beraber, 13 yıllık dönemde genel ihracat içinde ortalama yüzde 15.36 oranında bir yere sahip olmuştur. Kesimin dönem ortalaması ise yüzde 2.84'tür. Mineral yakıtlar, makine yağları, hayvansal ve bitkisel yağlar, kimyasal maddeler ile

(28) Türkiye ihracatında SITC mal kesimlerinin genel ihracat içindeki yüzde paylarına ilişkin veriler, Tablo:II.12'ye dayanmaktadır. Bu konuda ayrıca bkz. Vural Fuat Savaş, Sanayi Ürünleri İhracatımızda AET ile Olan Ortaklığımızın Ektisi Üzerine Bir Araştırma, İktisadi Kalkınma Vakfı, Yayın No.1978-3.

TABLO: II.12

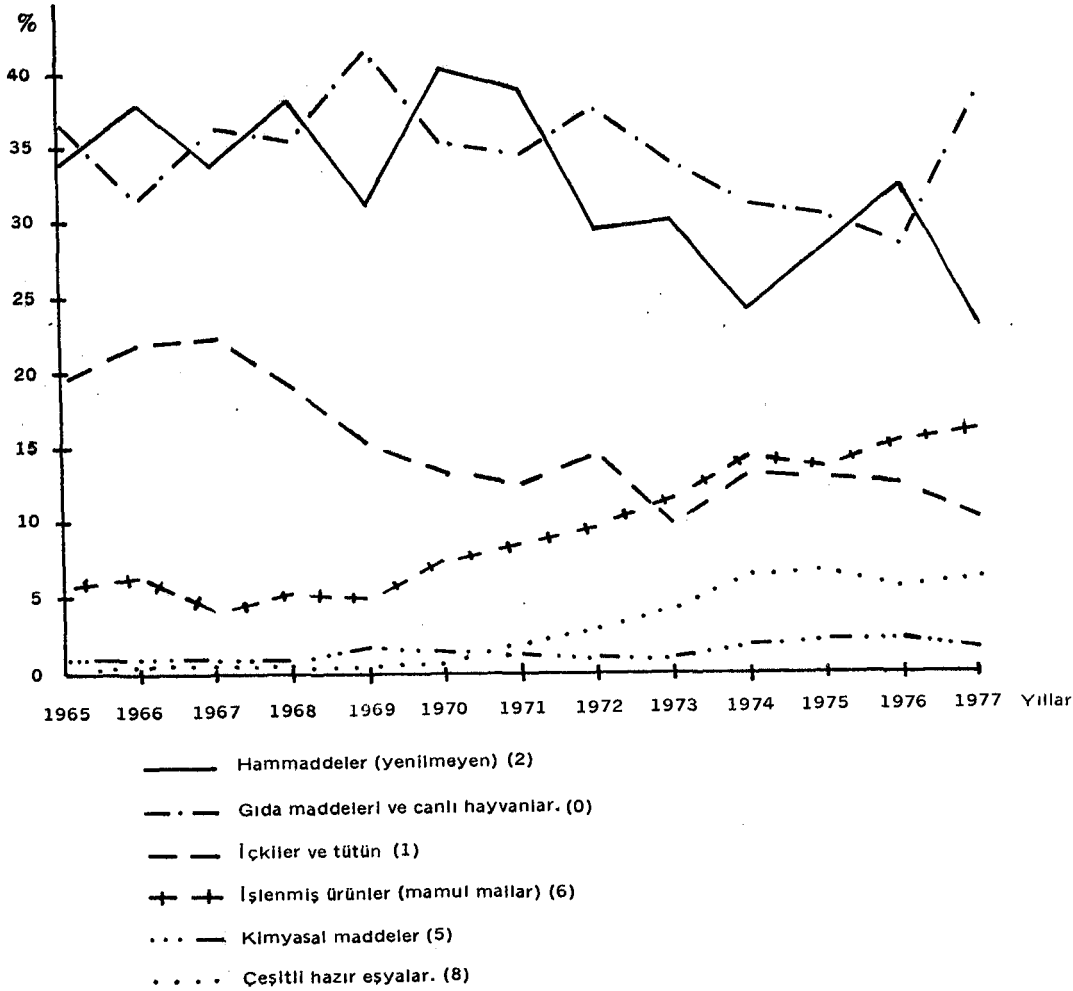
TÜRKİYE İHRACATININ SITC MAL KESİMLERİNE GÖRE DAĞILIMI

Yıllar	Gen.İhr.	Mal Kesimleri									
		0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1965	463.738	169.894	90.507	157.663	5.646	11.845	3.032	24.408	119	622	2
1966	490.508	155.054	107.982	185.984	4.380	2.508	3.464	30.003	171	961	0
1967	522.334	190.977	118.547	178.084	447	7.341	4.284	21.271	237	1.146	0
1968	496.419	176.335	95.685	190.201	1.334	1.378	4.174	25.779	189	1.342	2
1969	536.834	224.826	82.009	173.429	3.972	13.031	8.845	27.264	946	2.498	13
1970	588.476	207.136	79.142	237.317	3.668	523	9.397	43.236	2.249	5.799	3
1971	676.602	234.700	86.456	264.562	2.952	1.368	9.970	57.205	3.985	13.936	1.466
1972	884.969	335.729	131.623	262.943	22.349	3.172	10.778	87.081	3.702	27.589	3
1973	1.317.083	447.985	133.754	398.338	48.936	50.235	14.002	157.310	8.886	57.619	18
1974	1.532.182	480.180	206.104	371.846	85.907	18.573	29.132	220.995	19.129	100.287	28
1975	1.401.075	428.817	184.896	395.101	36.052	18.115	31.708	193.682	19.387	93.230	36
1976	1.960.214	564.033	253.219	641.769	16.209	3.429	43.768	303.879	22.529	111.329	49
1977	1.753.026	677.831	177.334	411.961	70	35.770	33.329	286.319	20.366	109.969	56

KAYNAK: Ticaret Bakanlığı.

makine ve ulaşım teçhizatı ihracatı, dönem boyunca genel ihracat içinde önemli bir yer tutmamıştır.

TÜRKİYE İHRACATININ BAŞLICA SITC KESİMLERİNE GÖRE YÜZDE GELİŞİMİ

Şekil : II.3

TABLO: II.13

TÜRKİYE İHRACATININ SITC MAL KESİMLERİNE GÖRE DAĞILIMI(Yüzde)

Yıllar	Genel İhracat	M a l K e s i m l e r i									
		0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1965	100	36.63	19.52	34.00	1.22	2.55	0.65	5.26	0.03	0.14	Ø
1966	100	31.61	22.01	37.92	0.89	0.51	0.71	6.12	0.03	0.20	Ø
1967	100	36.56	22.70	34.09	0.09	1.41	0.82	4.07	0.05	0.21	Ø
1968	100	35.54	19.28	38.31	0.26	0.28	0.84	5.19	0.04	0.25	Ø
1969	100	41.86	15.28	32.31	0.74	2.43	1.65	5.08	0.18	0.47	Ø
1970	100	35.20	13.44	40.33	0.62	0.09	1.60	7.35	0.38	0.99	Ø
1971	100	34.69	12.78	39.10	0.44	0.20	1.47	8.45	0.59	2.06	0.22
1972	100	37.94	14.87	29.70	2.53	0.36	1.22	9.84	0.42	3.12	Ø
1973	100	34.03	10.16	30.24	3.72	3.81	1.06	11.94	0.67	4.37	Ø
1974	100	31.34	13.45	24.27	5.61	1.21	1.90	14.42	1.25	6.55	Ø
1975	100	30.61	13.20	28.20	2.57	1.29	2.26	13.83	1.38	6.65	0.01
1976	100	28.77	12.92	32.74	0.83	0.17	2.23	15.50	1.15	5.69	Ø
1977	100	38.67	10.12	23.50	Ø	2.04	1.90	16.33	1.16	6.27	Ø
1965-770rt.	100	34.88	15.36	32.67	1.62	1.25	1.40	9.49	0.56	2.84	Ø

KAYNAK : Tablo II.12.

EK III'de Türkiye ihracatının SITC sınıflandırmasına göre başlıca 9 kesimdeki genel gelişim denklemleri verilmiştir. Denklemlerin incelenmesinden anlaşılabileceği gibi Türkiye'de 1967-1977 yılları arasında SITC sınıflandırmasına göre ihracat, en hızlı bir şekilde çığitli hazır eşyalarda(3) artmıştır. Bu kesim ihracatın üstel trend denkleminde göre b parametresi 1.701'dir. Makine ve ulaşım teçhizatı(7) ihracatındaki gelişimde hazır eşya ihracatına oldukça yakındır. Kesim ihracatının üstel trend denklemindeki b parametresi 1.656'dır. Kimyasal maddeler(5) ile ilkel maddelerine göre işlenmiş ürünler(6) ihracatında incelenen 11 yıllık dönemde önemli sayılabilecek artışlar göstermiştir. Her iki kesimin trend denklemindeki b parametreleri sırasıyla 1.349 ve 1.350'dir. İlkel ürünler arasında bulunan hayvansal ve bitkisel yağlar(4), 1967-1977 döneminde işlenmiş ürünler ihracatındaki gelişime en yakın durumda olan ihracat kesimi olmuştur. Gerçekten hayvansal ve bitkisel yağ ihracat trend denkleminde göre b parametresi 1.235'tir. Gıda ve canlı hayvan(0), içki ve tütün(1), yenilmeyen hammaddeler(2) ile mineral yakıtlar ve makine yağlarındaki(3) ihracat gelişimleri, diğer ihracat kesimlerindeki gelişim ile karşılaştırıldığında oldukça yetersizdir. Örneğin bu kesimlerin üstel trend denklemlerine göre b parametreleri, sırasıyla 1.148, 1.079, 1.123 ve 1.161'dir.

B. İlkel Ürünler İhracatındaki Gelişim

Toplam ihracatı SITC sınıflandırmasına uyarak başlıca "ilkel" ve "işlenmiş" ürünler olmak üzere iki temel gruba ayırabileceğimize daha önce değinmiş idik. İlkel üretim ve ihracat grubu, bir anlamda klasik tarım sektörüdür ve (0+4) mal kesimlerini kapsamaktadır. Tablo II.14'te Türkiye'nin ilkel ürünler ihracatının 1967-1977 yılları arasındaki gelişimi, kesim ve bölümlere göre değer ve yüzde olarak verilmiştir.

Türkiye ihracatında ilkel ürünlerin payı, genel olarak düşme eğilimindedir. Gerçekten 1967 yılında genel ihracatın yüzde 94.8'i ilkel ürün ihracatından meydana gelirken 1977'de bu oran yüzde 74.3'e kadar gerilemiştir. İlkel ürünler arasında gıda maddeleri ile içkiler ve tütün ihracatı incelemeye konu olan dönemde genel ihracat içinde ortalama yüzde 50 oranında yer tutarak en önemli ihracat kesimlerini oluşturmıştır. Toplam ihracat içinde geniş anlamda hammadde (2+4) ihracatında 11 yıllık dönemde bir azalma gözlenmektedir. Bu azalmaya rağmen geniş anlamda hammadde ihracatı, Türkiye ihracatının yapısını belirlemeye yeterlidir. Çünkü, bu grup ihracat zaman içinde düşme eğilimi göstermekle beraber genel ihracatın ortalama üçte birine yakın kısmını meydana getirmektedir. Hammaddeleri eğer sadece tarımsal hammaddeler olarak ayırırsak, bu grubun toplam hammaddelerin yarısından fazlasını oluşturduğu ortaya çıkar. Gerçekten 1967 yılında Türkiye ihracatının yüzde 35.4'ü hammadde ihracatından meydana gelirken tarımsal hammaddelerin ihracat içindeki payı yüzde 30.3'tür. 1977 yılında bu oranlar sırasıyla yüzde 25.5 ve 15.9'dir. İlkel ürünler içinde de en önemli kesim, gıda, içki ve tütündür. Bu iki kesim 1967 yılında ilkel ürün ihracatının yüzde 62.5'ini, 1977'de ise yüzde 65.64'ünü oluşturmıştır. Bütün gıda maddeleri ihracatı ise ilkel ürün ihracatının yaklaşık beşte üçünü meydana getirmiştir. Durum Tablo II.14'den izlenebilir.

TÜRKİYE İHRACATININ SITC SINIFLANDIRMASINA GÖRE GELİŞİMİ
(Bin dolar)

SITC Kod Numarası	Toplam İhracat	1967			1968			1969			1970			1971			1972			1973			1974			1975			1976		
		Değer	Yüzde		Değer	Yüzde		Değer	Yüzde		Değer	Yüzde		Değer	Yüzde		Değer	Yüzde		Değer	Yüzde		Değer	Yüzde		Değer	Yüzde		Değer	Yüzde	
		522.334	100.0		496.419	100.0		536.334	100.0		588.476	100.0		676.602	100.0		884.969	100.0		1.317.083	100.0		1.532.181	100.0		1.401.075	100.0		1.960.214	100.0	
0+1	Gıda, İçki, Tütün	309.530	59.3	62.5	272.019	54.8	55.5	306.835	57.2	61.7	286.278	48.6	54.2	321.152	47.5	54.4	467.352	52.8	61.8	581.739	44.2	53.9	686.285	44.8	59.0	613.713	43.8	59.8	817.252	41.7	55.3
0+1+22+4	Bütün Gıda Mad.	318.118	60.9	64.2	274.781	55.4	59.1	322.527	60.1	34.7	239.968	49.3	54.9	325.353	48.1	55.1	474.135	53.6	62.7	633.964	48.5	59.2	709.024	46.3	61.0	636.788	45.4	62.0	826.258	42.2	55.9
2+4	Hammaddeler	135.424	35.4	37.4	191.578	38.6	41.2	186.460	34.7	37.5	273.840	40.4	45.1	265.930	39.3	45.1	266.114	30.1	35.2	448.572	34.1	41.6	390.419	25.5	33.6	413.713	29.5	40.2	545.198	32.9	43.6
2-(22+27+28)	Tarımsal Hammadde.	153.181	30.3	31.9	164.630	33.1	35.4	140.379	26.1	28.2	197.639	33.6	37.4	224.754	33.2	38.1	225.934	25.5	29.9	351.918	26.7	32.6	288.937	18.9	24.7	284.603	20.3	27.7	525.596	26.8	35.3
22	Yağlı Tohumlar ve Sert Kabuklu Yenış- lor	1.245	0.2	0.3	1.183	0.2	0.2	2.652	0.5	0.5	3.157	0.5	0.8	2.829	0.4	0.5	3.611	0.4	0.5	6.989	0.5	0.6	4.166	0.3	0.4	4.959	0.4	0.5	5.777	0.3	0.4
27	İşlenmemiş Gübreler ve Mineral	8.192	1.6	1.6	10.550	2.1	2.7	13.454	2.5	2.7	16.363	2.8	3.1	15.739	2.3	2.7	16.993	1.9	2.2	20.496	1.6	1.9	41.222	2.7	3.5	44.660	3.2	4.3	47.836	2.5	3.2
28	Maden cevherleri ve Döküntüleri	10.462	2.0	2.1	13.833	2.8	2.9	16.935	3.1	3.4	20.147	3.4	3.7	21.240	3.1	3.6	16.404	1.8	2.1	18.934	1.4	1.8	37.521	2.5	3.2	60.879	4.3	5.9	61.711	3.1	4.2
3	Mineral Yakıtlar, Makina Yağları ve İlgili Maddeler	447	0.08	0.09	1.333	0.3	0.3	3.972	0.7	0.8	3.663	0.6	0.7	2.952	0.4	0.5	22.349	2.5	3.0	48.936	3.7	4.5	85.907	5.6	7.4	36.053	2.6	3.5	16.209	0.8	1.1
4	Hayvansal ve Bitki- sel Yağlar	7.341	1.4	1.5	1.377	0.3	0.3	13.031	2.4	2.6	523	0.1	0.1	1.368	0.2	0.2	3.172	0.4	0.4	50.235	3.8	4.7	18.573	1.2	1.6	18.115	1.3	1.8	3.429	0.2	0.2
0+1+2+3+4	İLKEL ÜRÜNLER	495.401	94.8	100.0	464.930	93.6	100.0	497.267	92.6	100.0	527.736	89.7	100.0	590.030	87.2	100.0	755.316	85.4	100.0	1.079.248	81.9	100.0	1.162.610	75.9	100.0	1.062.982	73.3	100.0	1.473.350	75.4	100.0
5	Kıymasal Maddeler	4.283	0.8	15.8	4.174	0.8	13.3	3.845	1.6	22.4	9.397	1.6	15.5	9.971	1.4	11.7	10.779	1.2	3.3	14.002	1.0	5.9	29.132	1.9	7.9	31.708	2.3	9.3	43.758	2.2	9.0
6+3	Makinalar ve Ulaşım Teçhizatı Dış. Ma. Mal.	22.416	4.3	33.1	26.315	5.4	36.0	29.761	5.5	75.2	49.036	8.3	30.8	71.141	10.5	33.6	114.670	13.0	33.8	214.920	16.3	90.4	321.282	21.0	36.9	286.913	18.3	73.9	415.203	19.6	86.2
6+3)-(67+68)	Demir, Çelik ve Demir- dışı Metaller Dış.	4.271	0.8	15.3	10.071	2.0	32.3	19.565	3.6	49.0	37.634	6.4	62.4	65.468	9.7	76.9	102.316	11.6	79.2	186.714	14.2	78.5	273.730	17.9	74.1	262.713	0.9	67.7	334.112	0.8	79.8
67	Demir ve Çelik	1.578	0.3	5.6	2.719	0.5	3.7	3.533	0.7	8.9	3.079	0.5	5.1	2.035	0.3	2.4	6.353	0.8	5.3	11.938	0.9	5.0	15.012	1.0	4.1	12.514	0.8	3.2	15.410	0.8	3.2
68	Demir Dışı Metaller	15.566	3.1	61.4	14.024	2.8	44.9	6.662	1.2	16.9	3.093	1.4	13.3	3.630	0.5	4.3	5.501	0.6	4.3	16.278	1.2	0.8	32.539	2.1	8.8	11.686	1.4	3.0	15.283	0.1	3.3
7	Makina ve Ulaşım Teç- hizatı	238	0.04	0.9	133	0.3	0.6	946	0.2	2.3	2.243	0.4	3.7	3.935	0.6	4.7	3.702	0.4	2.9	3.885	0.7	3.7	19.129	1.3	5.2	19.337	2.3	5.0	22.119	0.2	4.3
5+6+7+3	İŞLENMİŞ ÜRÜNLER	26.937	5.2	100.0	31.177	6.2	100.0	39.552	7.4	100.0	60.682	10.3	100.0	95.097	12.6	100.0	129.153	14.6	100.0	237.817	18.1	100.0	369.543	24.1	100.0	333.003	27.6	100.0	432.115	24.6	100.0
9	SINIFLANDIRILMAMIŞ EŞYA	0			5			13			8.516			1.466			3			18			27			85					

KAYNAK: Ticaret Bakanlığı.

İlkel ürün ihracatı içinde en fazla gelişim, işlenmemiş gübreler ve mineral (27) ihracatında görülmüştür. Gerçekten 1969 baz yılına göre bu grup ihracat, 1977'de yüzde 443 oranında artmıştır. Bu gruptan sonra en fazla gelişim maden cevherleri ve döküntülerinde (28) gözlenmiş ve 1977 yılında 1969 baz yılına göre gelişim yüzde 211 olmuştur. Bu olumlu gelişmelere rağmen her iki grubunda genel ihracat içindeki payları oldukça düşük olduğu için ihracatın yapısının değiştirilmesi konusunda önemli etkinlikleri olmamıştır. Buna karşılık gıda, içki ve tütün ile gıda maddeleri ihracatındaki gelişim biraz daha yavaş olmuş, 1969 yılına göre bu grup ihracat yüzde 179 oranında bir artış göstermiştir.

İlkel ürünler içinde en önemli maddeler meyve ve sebzeler (05), tütün(12) ve dokuma elyafıdır(26). Örneğin 1967 yılında Türkiye ihracatının yüzde 26.42' i meyve ve sebzelerden meydana gelirken 1977 yılında bu oran yüzde 29.24'e yükselmiştir. Tütün ve ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı zamanla azalmış ve 1967 yılında yüzde 25.59 olan oran 1977'de yüzde 10.03'e kadar düşmüştür. Dokuma elyafının genel ihracat içindeki payında da bir azalma gözlenmiş, 1967'de bu pay yüzde 27.16, 1977'de ise yüzde 13.30 olmuştur. Durum, Tablo II.15 ve Tablo II.16'dan izlenabilir.

Ek IV'te Türkiye'nin SITC sınıflandırmasına göre ilkel ürün ihracatının trend denklemleri verilmiştir. Türkiye'de 1967-1977 yılları arasında toplam ihracat(0+9), doğrusal trend denklemine göre yılda ortalama 146.629 bin dolar, ilkel ürünler ise 104.939 bin dolar artmıştır. Üstel trend denklemine göre aynı dönemde Türkiye'de genel ihracatın b parametresi 1.152 iken ilkel ürün (0+4) ihracat denklemindeki parametre 1.134'tür. Bu durum, Türkiye'de son 11 yılda ilkel ürün ihracatındaki gelişimin, toplam ihracattaki (0+9) gelişimin gerisinde kaldığını kanıtlamaktadır.

TÜRKİYE İH

	196	1975	1976	1977
Genel İhracat	522.340	1.075.-	1.960.214.-	1.753.026.-
Madde Bölümleri				
GIDA MADDELERİ VE CANLI				
HAYVANLAR	190.942	8.317.-	564.033.-	677.839.-
Canlı Hayvan	9.1	25.322.-	31.187.-	19.287.-
Etler		21.035.-	8.317.-	7.020.-
Süt ve Yumurta		-	3.-	28.-
Balıklar	6.1	17.462.-	17.042.-	19.019.-
Hububat	1.6	3.648.-	42.785.-	88.288.-
Meyve ve Sebzeler	137.932	5.467.-	432.261.-	512.553.-
Şeker ve Müstahzarları	7.7	3.275.-	5.301.-	4.355.-
Hayvan Gıdaları-(Öğütül-				
memiş Hububat Hariç)	25.3	29.598.-	20.952.-	13.980.-
Çay,Kahve,Baharat	2.8	2.669.-	5.757.-	12.612.-
Gıda Maddeleri(Çeşitli				
şekillerde Hazırlanmış)		342.-	427.-	697.-
İÇKİLER VE TUTUN	118.5			
İçkiler		5184.896.-	253.219.-	177.334.-
Tütün ve Mamülleri	117.9	1.674.-	1.920.-	1.508.-
		183.223.-	251.299.-	175.827.-
YENİLEMEYEN HAMMADDELER				
(yakıtlar hariç)	178.039	5.101.-	641.769.-	411.961.-
Deri,Kösele ve Kürkler	5.5	3.874.-	4.830.-	3.932.-
Yağlı Tohumlar,Yağlı				
Ceviz ve Bademler	1.2	4.959.-	5.577.-	8.013.-
Ham Kauçuklar		-	-	-
Odun,Kereste ve Mantar	1.7	3.431.-	1.496.-	1.192.-
Kağıt Hamuru ve Döküntü.		2.433.-	769.-	-
Dokuma Elyafı	141.8	246.937.-	471.901.-	233.129.-
Ham Gübre ve Mineraller	8.1	44.660.-	47.886.-	73.058.-

C. İşlenmiş Ürünler İhracatındaki Gelişim

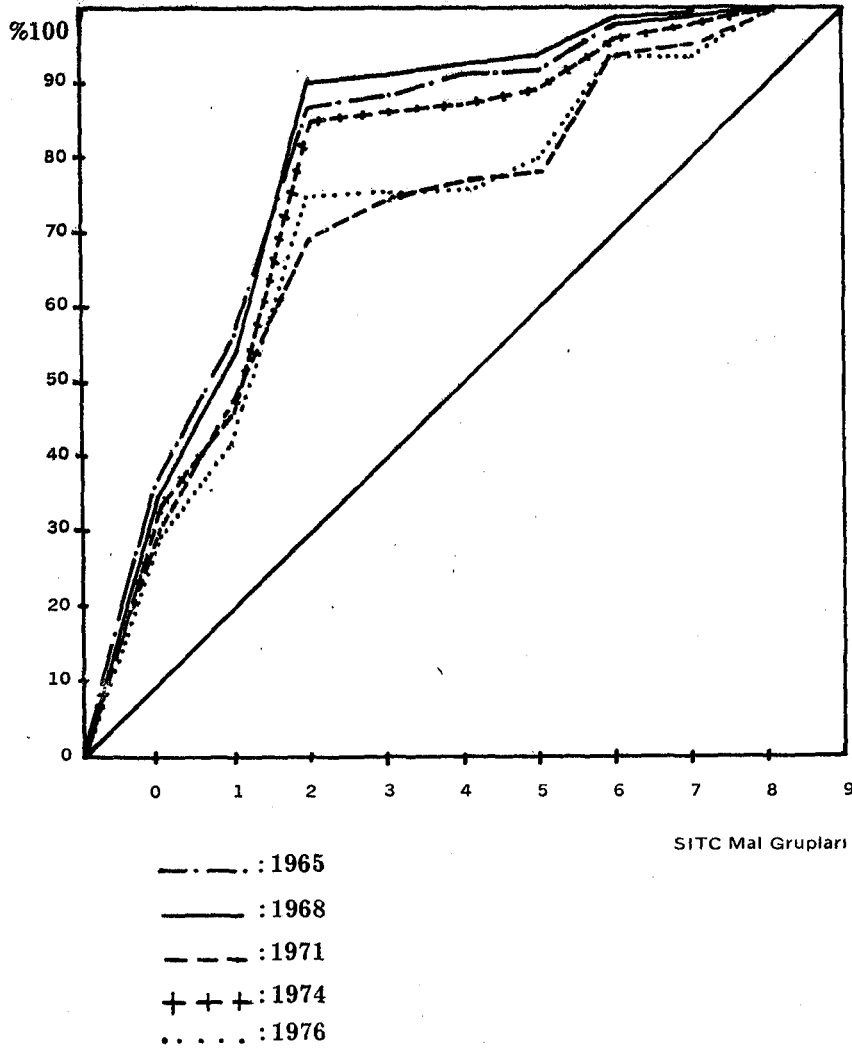
SITC sınıflandırmasına göre (5+8) mal kesimlerini oluşturan ürünler "işlenmiş ürün" olarak değerlendirilmektedir. İşlenmiş ürün üretim ve ihracatı, bir anlamda klasik sanayi sektörü üretim ve ihracatı olarak kabul edilebilir. Türkiye'de toplam ihracat içinde işlenmiş ürünlerin payı, incelemeye konu olan dönem içinde özellikle 1970'lerden sonra hızlı bir gelişim göstermiştir. Örneğin 1967 yılında işlenmiş ürünlerin genel ihracat içindeki yüzde payı 5.2 iken, bu oran 1970'de 10.3, 1973'te 18.1 ve 1977'de ise yüzde 25.7 olmuştur. İşlenmiş ürünler içinde en önemli pay, makineler ve ulaşım teçhizatı dışındaki ürünlere (6+8) aittir. Bu grubun genel ihracat içindeki payı 1967'de yüzde 4.3, 1970'de 8.3, 1973'te 16.3 ve 1977'de 20.9'dur. Bütün işlenmiş ürünler ihracatı içinde de aynı grup en önemli yeri almaktadır. Durum, Tablo II.12'den izlenebilir.

İşlenmiş ürünler içinde en önemli ihracat, başlıca ilkel maddelerine göre işlenmiş ürünlere aittir. 1967 yılında bu grubun genel ihracat içindeki yüzdesi 4.07 iken bu yüzde 1977'de 16.33'e kadar yükselmiştir. Şüphesiz bu olumlu gelişimde dokuma ipliği ve dokuma(26) ihracatında görülen artışın önemli bir rolü vardır. Gerçekten 1967 yılında genel ihracat içinde ancak yüzde 0.48 oranında yer tutan bu ürün, 1977 yılında tek başına genel ihracatın yüzde 11.94'nü oluşturmuştur. İşlenmiş ürünler arasında yer alan makine ve ulaşım teçhizatı ile kimyasal madde ihracatında dönem boyunca önemli sayılabilecek bir gelişim olmamıştır. Buna karşılık çeşitli hazır eşya ihracatında özellikle 1970 yılından sonra önemli bir artış meydana gelmiştir. 1967 yılında bu grubun genel ihracat içindeki payı ancak yüzde 0.22 iken, 1971'de yüzde 2.06, 1973'te yüzde 4.37 ve 1977'de ise yüzde 6.27 olmuştur.

İşlenmiş ürün ihracatında 1969 baz yılına göre en önemli gelişim, makine ve ulaşım teçhizatında görülmüştür. Demir ve çelik ile demirdışı metaller(67+68) hariç makineler ve ulaşım dışındaki işlenmiş ürünler ihracatı, gelişim yönünden ikinci önemli ihracat grubunu oluşturmuştur. Makineler ve ulaşım teçhizatı dışındaki işlenmiş ürünler ihracatında da önemli artışlar olmuştur. Buna karşılık kimyasal maddeler ihracatında dikkati çeken bir gelişim meydana gelmemiştir.

EK IV'te Türkiye'de 1967-1977 dönemi için işlenmiş ürünler (5+8) ihracat trend denklemleri verilmiştir. Doğrusal ihracat denklemine göre bu dönemde Türkiye'de işlenmiş ürün sayıları sını mal ihracatı yılda ortalama 50.748 bin dolarlık artış göstermiştir. Aynı dönemde yıllık ilkel ürün (0+4) ihracatı yılda ortalama 104.989 bin dolar, toplam ihracat ise yılda ortalama 146.629 bin dolar artmıştır. Üstel trend denklemine göre işlenmiş ürünlerde b parametresi 1.388'dir. Aynı tip trend denklemine göre b parametresi ilkel ürünlerde 1.134, toplam ihracatta ise 1.152'dir. Bu eğilimler, Türkiye'de işlenmiş ürün ihracatındaki gelişimin mutlak değer olarak bu grubun genel ihracat içinde nispeten az yer tutmasına rağmen, toplam ve ilkel ürün ihracatlarındaki gelişimlerden daha tatmin edici bir seviyede olduğunu ortaya koymaktadır.

SITC SINIFLANDIRMASINA GÖRE TÜRKİYE İHRACATINDAKİ YAPISAL GELİŞİMİNİN LORENZ EĞRİSİ İLE GÖSTERİLMESİ
(1965, 1968, 1971, 1974, 1976)

Şekil : II.4

Şekil II.4'te, Türkiye ihracatının SITC sınıflandırmasına göre yapısal gelişimi Lorenz eğrisi ile gösterilmiştir. Şekle göre Türkiye ihracatında zaman içinde işlenmiş ürünler lehine meydana gelen yapısal değişim, açık bir şekilde görülmektedir. 1965 yılı Türkiye ihracatını gösteren noktalı kesik eğri (---) ile 1976 yılı eğrisini temsil eden noktalı (...) eğri arasındaki açıklık, özellikle SITC sınıflandırmasındaki yenilmeyen ham maddeler (2) ile ilkel maddelerine göre işlenmiş ürün (6) kesimleri arasında genişlemekte, (6) kesiminde her iki eğride bir miktar birbirlerine yakınlaşmakta, daha sonra eğriler arasındaki açıklık tekrar büyümektedir. Bu durum, Türkiye'de zamanla SITC sınıflandırmasındaki (0) ve (1) kesimleri ihracatlarının genel ihracat içindeki yerlerini korumalarına karşılık, (2), (3) ve (4) gibi ilkel ihracat kesimlerinin genel ihracat içindeki paylarında bir azalma olduğunu, diğer taraftan işlenmiş ürünlerin genel ihracat içindeki nisbi paylarının arttığını kanıtlamaktadır.

3. Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırmasına Göre Türkiye İhracatında Başlıca Yer Tutan Ürünlerin İhracat Gelişimleri

Türkiye ihracatında önemli yer tutan başlıca on temel ürünün 1967-1977 yılları arasındaki onbir yıllık ihracat gelişimleri, değer ve miktar cinsinden SITC sınıflandırmasına göre Tablo II.17'de verilmiştir. Tablo'ya göre Türkiye'de karde edilenmiş veya taranmamış pamuk ile linter pamuğu ihracatı, (263.1, 263.2), incelemeye konu olan dönem boyunca miktar ve değer olarak artış eğilimi göstermektedir. Pamuk ihracatında özellikle 1973 ve 1976 yıllarında önemli sıçramalar meydana gelmiştir. 1973 yılında pamuk ihracatı 305.830 bin, 1976'da ise 438.097 bin dolara yükselmiş ve pamuk ihracat miktarlarında da değer artışına paralel bir gelişim olmuştur. Onbir yıllık dönemde toplam 2.383.103 bin dolarlık pamuk ihracatı yapılmış ve bu ürün toplam Türkiye ihracatında yüzde 20.4 oranında bir yere sahip olmuştur. Türk ekonomisinde önemli bir diğer tarım ürünü olan ham tütün (121.0) ihracatında 1967-1977 yılları arasında miktar ve değer

olarak büyük dalgalanmalar meydana gelmiştir.1967 yılı hariç 1972 yılına gelineye kadar tütün ihracatı yılda yüzbin doların altında kalmış, ihracat 1976 yılına kadar (1975 hariç) artış göstermiştir. 1977 yılında ise ihracatta tekrar düşme görülmüştür. Şüphesiz bu dalgalı seyrinde dünya piyasalarında Türk tütününe rakip ülkelerin üretim ve satış durumu ile Türkiye'nin tütün ihracat politikasındaki değişikliklerin büyük etkisi vardır. Bu dönemde Türkiye'de genel ihracatın yüzde 13.1'i ham tütün ihracatından sağlanmıştır. Kabuklu ve kabuksuz taze veya kuru fındık ihracatı (051.72) incelenen dönemde özellikle 1972 yılından sonra düzenli bir artış göstermiş ve sadece 1975 yılında bir önceki yıla göre ihracatta bir düşme olmuştur. Türkiye fındık ihracatı, incelenen dönemde 1.579.558 bin dolarla toplam ihracatın yüzde 13.5'ini oluşturmuştur. Taze veya kurutulmuş üzüm ihracatı (052.03), aynı dönemde istikrarlı bir seyir izlemiş ve dönem toplam Türkiye ihracatının yüzde 3.6'sını meydana getirmiştir. Taze veya kurutulmuş incir (052.02) ihracatında 1973 yılından sonra hızlı bir gelişim görülmüş, incir ihracı bu tarihten sonra hızla artmıştır. Onbir yıllık toplam incir ihracatı, genel ihracatın yüzde 1.2'si kadardır. Türkiye'de özellikle 1971 yılından sonra hızla gelişen portakal, mandalina, limon, altıntop gibi turunçgil ihracatı (051.1,051.2), genel ihracat içinde giderek önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Gerçekten 1967 yılında Türkiye ihracatının ancak yüzde 1.2'sini turunçgil ihracatı oluştururken, 1977'de bu oranda bir misli artış göstermiş ve grubun genel ihracat içindeki payı yüzde 2.4'e yükselmiştir. Turunçgil ihracatının toplam ihracat içindeki oranı, dönem içinde yüzde 2.0 dir. Pamuk ipliği (651.4), pamuklu dokuma (652.2), zeytin yağı (421.5) ihracatı incelenen dönemde genel ihracat içinde önemli bir yere sahip olmamış ve dönem toplam ihracatının sırasıyla 0.9, 0.8 ve 1.2'sini oluşturmuştur. Önemli bir maden cevheri olan krom ihracatında (283.91) zaman içinde genel eğilim olarak bir artış gözlenmiş ve genel ihracatın onbir yıllık süre içinde yüzde 2.2'sini meydana getirmiştir.

SITC SINIFLANDIRMASINA GÖRE İHRACATIMIZDA BAŞLICA YER TUTAN ÜRÜNLERİN İHRACAT GELİŞİMLERİ (Bin dolar ve kg)

Yıllar	Pamuk		Ham Tüt.(121.0)		Fındık(051.72)		Üzüm(052.03)		İncir(052.02)		Turunçgiller		Pamuk ipliği		Pamuklu Len.		Zeytinyağı		Krom Cev.	
	(263.1,263.2)										(051.1,051.2)		(651.4)		(652.2)		(421.5)		(283.91)	
	KG	Dolar	KG	Dolar	KG	Dolar	KG	Dolar	KG	Dolar	KG	Dolar	KG	Dolar	KG	Dolar	KG	Dolar	KG	Dolar
1967	247.943	131.414	91.771	117.962	81.236	91.022	72.216	22.683	32.115	7.234	45.782	6.590	-	-	-	384	12.475	6.845	314.314	7.2
1968	252.372	139.130	81.303	94.817	73.352	83.522	75.133	22.805	32.203	6.951	59.187	8.600	328	359	-	2.451	1.406	798	386.916	9.6
1969	224.382	113.553	70.478	81.453	90.575	114.485	77.347	23.137	28.071	6.847	67.667	10.167	5.931	5.258	-	3.498	22.234	12.681	497.124	12.8
1970	341.094	173.183	74.014	78.557	71.716	94.124	70.452	21.125	28.836	7.231	52.273	7.671	12.970	11.427	1.819	3.142	310	244	546.065	15.6
1971	312.355	192.847	84.411	85.913	73.019	93.215	88.924	22.132	32.385	8.649	107.427	15.623	6.721	6.143	2.938	5.834	1.366	950	538.949	17.4
1972	297.034	191.270	124.483	130.883	103.175	128.734	114.585	31.112	32.499	9.895	99.784	17.624	9.961	11.003	3.454	8.788	3.413	2.880	342.257	11.6
1973	368.683	305.830	108.440	132.875	107.464	144.002	89.641	58.243	33.457	16.089	113.370	25.548	14.758	23.874	2.908	9.410	44.390	47.825	404.910	13.2
1974	183.235	240.231	112.371	204.476	120.185	182.049	62.292	53.905	24.588	17.244	110.453	26.416	10.660	25.839	2.479	11.570	11.062	15.506	645.896	23.0
1975	266.567	243.974	65.638	183.214	97.824	165.174	72.435	45.527	26.906	18.919	105.239	28.441	2.776	4.294	2.998	14.885	9.342	17.704	646.484	51.6
1976	413.747	438.097	75.173	251.291	147.119	222.367	98.882	52.629	28.535	20.614	161.474	47.845	6.507	12.105	4.517	19.908	2.339	2.807	608.435	54.9
1977	177.289	213.574	61.835	175.819	160.677	260.864	94.237	74.966	40.894	25.205	138.872	42.231	2.109	5.087	3.371	16.539	35.832	35.259	464.670	47.1
Toplam	2.393.103		1.537.170		1.579.558		4	428.264		144.878		236.756		105.389		94.409		143.499		264.44

YINAK: Ticaret Bakanlığı EEİM rulolarından derlenmiştir.

Açıklama: Parantez içinde gösterilen rakamlar, SITC kod numaralarıdır. Bu kod numaralarına karşılık gelen Türk Gümrük Giriş Tarife Cetveli numaraları aşağıda verilmiştir.

263.1-263.2: Tarife No.55.01-55.02 Pamuk karde edilmemiş veya taranmamış, Linter Pamuğu.

121.0: Tarife No.24.01 Yaprak tütün, tütün döküntüleri.

051.72: Tarife No.08.05.11 Kabuklu taze veya kuru fındık;

Tarife No.08.05.21-29 Kabuksuz veya kuru fındık.

052.03: Tarife No.08.04 Taze veya kurutulmuş üzüm.

052.02: Tarife No.08.03 Taze veya kurutulmuş incir.

051.1-051.2: Tarife No.08.02 Turunçgiller(08.02.60 Kuru Turunçgiller hariç)

55.04: Tarife No.55.05-55.06 Pamuk iplikleri.

55.02: Tarife No.55.09 Sair pamuklu mensucat.

15.07: Tarife No.15.07.12

26.01: Tarife No.26.01.41-26.01.49 Krom cevheri.

Türkiye ihracatında başlıca yer tutan ürünlerin 1967-1977 dönemini kapsayan genel ihracat değer ve miktar trend denklemleri EK V'te verilmiştir. EK'te verilen trend denklemlerinin incelenmesinden görülebileceği gibi son onbir yılda (1967-1977) Türkiye ihracatında önemli yer tutan başlıca dokuz ürün içinde değer olarak en hızlı gelişim turunçgil ihracatında(051.1,051.2) görülmüştür. Gerçekten turunçgil değer (ABD doları) ihracatının üstel trend denkleminde b parametresi 1.223'dir ve bu en yüksek parametre değeridir. Turunçgil ihracatından sonra ikinci hızlı gelişim gösteren ihracat malı krom cevheridir(283.91). Yine üstel trend denklemine göre krom cevheri ihracat trend denkleminde b parametresi 1.210'dur. Türkiye'nin geleneksel üç tarım ürünü olan pamuk (263.1,263.2), ham tütün (121.0) ve fındık(051.72) ihracatının onbir yıllık değer gelişimi, diğer ürünlerle karşılaştırıldığında oldukça yetersizdir. Örneğin üstel trend denklemine göre b parametresi pamuk için 1.099, ham tütün için 0.987, fındık için ise 1.073'tür. Geleneksel tarım ihracat ürünlerinden olan üzüm (052.02),incir (052.02) ve zeytinyağı (421.5) ihracatındaki gelişim, diğer üç tarım ürününe göre daha iyidir. Üstel trend denklemine göre üzüm için b parametresinin değeri 1.137, incir için 1.115 ve zeytinyağı için ise 1.127'dir. SITC sınıflandırmasına göre işlenmiş bir ürün olan pamuk ipliği (651.4) ihracatındaki gelişim, incelenen dönemde diğer ürünlere göre daha tatmin edici olmuştur. Bu mala ilişkin trend denkleminde b parametresi 1.119'dur.

İhracat miktarı, üstel trend denklemlerine göre en hızlı turunçgillerde artmıştır. İhracat miktar trend denkleminde turunçgillere ait b parametresi 1.119'dur. Fındık, ihracat miktarındaki gelişim yönünden ikinci sırada gelmektedir. Bu ürüne ait b parametresi 1.115'tir. Üçüncü sırada bulunan zeytinyağının parametre değeri ise 1.114'tür. Daha sonra ihracat miktar gelişimleri yönünden sırayla pamuk ipliği (1.071), üzüm(1.018), krom cevheri (1.042), incir (1.002), tütün (1.101) ve pamuk (0.996) gelmektedir.

SITC sınıflandırmasına göre Türkiye ihracatında en önemli dokuz mala ilişkin değer ve miktar üstel trend denklemlerinin b parametreleri aşağıda karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

	<u>Değer</u>	<u>Miktar</u>
Pamuk	1.099	0.996
Ham tütün	0.987	1.101
Fındık	1.073	1.115
Üzüm	1.137	1.018
İncir	1.115	1.002
Turuncgiller	1.223	1.119
Zeytinyağı	1.127	1.114
Pamuk ipliği	1.119	1.071
Krom cevheri	1.210	1.042

Bu karşılaştırmadan görülebileceği gibi Türkiye ihracatında 1967-1977 yıllarında pamuk, üzüm, incir, turuncgiller, zeytinyağı, pamuk ipliği ve krom cevheri ihracatında değer (ABD doları) olarak gelişim, ihracat miktar gelişiminden daha hızlı olmuştur. Buna karşılık ham tütün ve fındığın ihracat değer gelişimleri, bu ürünlerin ihracat miktar gelişimlerinin gerisinde kalmıştır. Tablo II.17'deki verilerden anlaşılabileceği gibi, SITC sınıflandırmasına göre Türkiye ihracatında tarım ürünleri büyük ağırlık taşımaktadır. Gerçekten toplam ihracatın ortalama olarak yarısı (yüzde 54.93), incelemeye konu olan onbir yıl içinde dört klasik tarım ürününden meydana gelmiştir. Örneğin pamuk, tütün, fındık ve üzüm gibi ürünler ele alınan dönemde Türkiye ihracatının yapısını belirlemiştir. Bu dört ürüne ek olarak incir ve turuncgil gibi diğer başlıca iki tarımsal üründe göz önüne alınırsa, 1967-1977 yılları arasında Türkiye ihracatının yüzde 58.10'u bu altı tarım ürününden oluşmuştur. Türkiye ihracatında önemli yer tutan başlıca altı tarım ürününün tarım sektörü ve genel ihracat içindeki payları Tablo II.18'de verilmiştir. Buna göre toplam ihracatın büyük bir bölümünü oluşturan pamuk, tütün, fındık, kuru üzüm, kuru incir ve turuncgillerin gerek tarım sektörü ve gerekse genel ihracat içindeki payında gözlenen dönem içinde bir azalma meydana gelmiştir. Fakat altı tarım ürününün tarım

(29) Türkiye'de tütün, fındık, üzüm, incir, krom ihracatının regresyon denklemlerinden bulunan yıllık ortalama ihracat artış hızları konusunda bkz. Anna O. Krueger, Foreign Trade Regimes and Economic Development: Turkey, NBER, New York, 1974, s. 194-205.

sektörü içindeki payındaki azalma, genel ihracat içindeki payında meydana gelen azalmadan daha yavaş olmuştur. Bu durum, Türkiye ihracatında önem taşıyan altı temel tarım ürününün tarımsal ihracat içindeki yerini korumasına rağmen genel ihracat içindeki önemini zamanla kaybetme eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle gözlenen dönemde Türkiye'de adı geçen altı tarım ürünü dışında tarımsal ihracatta çeşitlilik sağlanamazken, Türkiye'nin bu altı ürüne olan ihracat bağımlılığında zamanla hissedilir bir azalış olmuştur. Buna rağmen Tablo II.18'deki veriler, Türkiye ihracatının yine büyük ölçüde tarıma, daha açık olarak başlıca altı tarım ürününe bağımlı olduğunu ortaya koymaktadır. Aslında bu durum, Türkiye gibi ekonomisi tarıma dayalı bir ülkede kaçınılmaz bir sonuçtur.

TABLO :II.18

PANUK, FUTUN, FINDIK, ÜZÜM, İNCİR VE TURUNÇGİLLERİN
TARIM SEKTÖRÜ VE GENEL İHRACAT İÇİNDEKİ PAYI (yüzde)

Yıllar	<u>Ihracat</u> <u>Değeri (Bin dolar)</u>	<u>Tarım Sektörü</u> <u>Ihr. İçinde%</u>	<u>Genel İhracat</u> <u>İçinde%</u>
1967	376.905	88.34	72.16
1968	355.825	87.85	71.69
1969	349.642	86.33	65.13
1970	381.891	86.29	64.89
1971	418.379	85.16	61.84
1972	509.518	83.88	57.57
1973	682.587	82.04	51.83
1974	742.321	85.02	47.27
1975	685.249	86.45	48.91
1976	1.032.843	82.34	52.69
1977	792.659	76.11	45.22

KAYNAK: TABLO II.17 ve III.1

TABLO: II.19

BAŞLICA TARIM ÜRÜNLERİNİN REEL İHRACAT DEĞERLERİ

(Bin dolar)

Kepek-

Yıllar	Pamuk	Tütün	Fındık	Üzüm	Küspe	Zeytinyağı	İncir
1967	131.414	117.962	91.022	22.683	23.430	6.845	7.234
1968	133.011	101.300	80.693	23.510	20.809	7.636	7.356
1969	117.916	83.031	102.677	23.877	20.545	12.134	6.387
1970	158.158	78.952	65.867	18.929	21.490	146	5.032
1971	118.166	70.248	59.868	19.312	15.302	551	5.248
1972	102.668	97.166	82.894	24.287	18.914	1.299	5.138
1973	122.725	90.330	85.715	18.608	16.284	16.600	4.753
1974	549.979	89.252	89.459	12.789	13.734	3.980	4.156

Açıklama: Reel ihracat değerleri, SITC sınıflandırmasına göre gerçekleşen ihracatın, Ticaret Bakanlığı Başlıca İhracat Madde ve Fasıllarının Dış Ticaret Fiyat İndeksi (ideal formül) ile deflate edilmesiyle bulunmuştur.

Türkiye ihracatında önemli yer tutan başlıca tarım ürünlerindeki artışlar, büyük ölçüde bu ürünlerin fiyat yükselmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, Tablo II.19'dan izlenebilir. Örneğin 1974 yılında cari fiyatlarla 240.231 bin dolar olan pamuk ihracatı (263.1-263.2), reel olarak ancak 54.997 bin dolardır. Diğer bir deyişle pamuk ihracatı 1967 yılına göre cari fiyatlarla 1974'te yüzde 82.30 oranında artarken, reel olarak yüzde 58.15 oranında azalmıştır. Benzer gelişimler diğer tarım ürünleri içinde geçerlidir. Örneğin 1974 yılı itibarıyla ham tütünün(121.0) cari fiyatlarla ihracat değeri 204.476 bin dolar iken, reel ihracatı ancak 89.252 bin dolardır. Cari fiyatlarla ihracat 1967 yılına göre 1974'te yüzde 73.34 artarken reel ihracat yüzde 24.34 oranında bir azalış göstermiştir. Aynı durum, fındık (051.03), üzüm (052.03), zeytinyağı (421.5) ve incir (052.02) içinde söz konusudur. Örneğin 1967 yılına göre 1974'de fındık ihracatı yüzde 100 oranında artarken, reel fındık ihracatında yüzde 1.72'lik bir azalış olmuştur. Aynı şekilde üzüm (052.03), zeytinyağı (421.5) ve incir (052.02) ihracatlarında cari fiyatlarla artış gösterirken bu ürünlerin reel ihracatları 1967 yılına göre 1974'te azalmıştır. Bu azalış üzümde yüzde 43.62, zeytinyağında yüzde 41.86, incirde ise yüzde 42.55 oranlarında olmuştur.

4. Geniş Ekonomik Türler Sınıflandırmasına Göre İhracatın Gelişimi

Geniş ekonomik türler (Broad Economic Categories:BEC) sınıflandırması, esas olarak SITC Rev.'a göre toplanan verilerin millî muhasebe sistemine göre yeniden gruplandırılmış yeni bir şekildedir (30). Bu tip bir sınıflandırma, dış ticarete konu olan malların kullanım alanlarının ekonomik yönden incelenip bu konuda anlamlı analizler yapmaya daha uygun bulunmaktadır. Böylece dış ticaret istatistikleri, millî muhasebe sistemi ile bağdaşır bir duruma gelmektedir. Fakat BEC sınıflandırmasının dayandığı SITC Rev., malların kullanım biçimlerinin analizini sağlamak amacıyla hazırlanmış bir sistem olmadığı için bu sınıflandırmayı kullanırken dikkatli olmak gerekir.

BEC sınıflandırması ilk defa 1966 yılında hazırlanmış, 1968'de tekrar gözden geçirilmiştir. Bu sınıflandırmaya göre genel ihracat başlıca 7 bölüme ayrılmıştır: (1) Gıda ve içkiler, (2) Başka yerde gösterilmeyen sinai girdiler, (3) Yakıtlar ve yağlar, (4) Ulaşım dışında makineler, diğer sermaye teçhizatı aksam ve parçaları, (5) Ulaşım teçhizatı aksam ve parçaları, (6) Başka yerde gösterilmeyen tüketim malları, (7) Başka yerde gösterilmeyen mallar. Her bölümde kendi içinde alt bölümlere ayrılmaktadır. Gıda ve içki bölümü, ilkel (11) ve işlenmiş (12); başka yerde gösterilmeyen sinai girdiler, ilkel (21) ve işlenmiş (22); yakıtlar ve yağlar, ilkel (31) ve işlenmiş (32); ulaşım dışında makineler, diğer sermaye teçhizatı aksam ve parçaları, ulaşım dışında makineler ve diğer sermaye teçhizatı (41) ve aksam ve parçaları (42); ulaşım teçhizatı ve aksamı, biner otomobilleri (51), diğerleri (52) ve aksam ve parçaları (53); başka yerde gösterilmeyen tüketici malları, dayanıklı (61), yarı dayanıklı (62) ve dayanıksız (63) olmak üzere sınıflandırılmıştır.

Dış ticarete konu olan malların kullanım alanlarını belirlemek oldukça önemli bir konudur. BEC sınıflandırmasında malların "son kullanım" alanları esas alınmıştır. Buna göre gıda

(30) U.N., Classification By Broad Economic Categories, Statistical Papers, Series M, No.53, New-York, 1971.

ve içki kesimini oluşturan mallar ilkel ve işlenmiş olarak ikiye ayrılmış ve her iki grupta kendi içinde ev ve sanayi tüketimi olarak bölünmüştür. Hububatın, dış ticarete konu olduğu zaman sanayide, yağ meyve ve sebzelerin ise ev tüketiminde kullanıldığı kabul edilmiştir. Diğer taraftan ulaşım teçhizatı ve aksamında, aksam ve parçalar ara mali olarak nitelendirilmiş, buna karşılık motorsiklet ve bisiklet gibi kişi ihtiyaçlarını dolaysız karşılayan mallar, sanai olmayan mallar olarak düşünülmüştür. Hem yatırım ve hemde dayanıklı tüketim malı olan binek otomobilleri ayrı bir alt bölüm olarak sınıflandırmaya dahil edilmiştir. Bunların dışındaki beşinci kesim ürünleri, genel olarak yatırım malı olarak kabul edildiğinden sanai ürün olarak nitelendirilmiştir. Altıncı kesimi oluşturan başka yerde gösterilmeyen dayanıklı tüketim malları, kullanım ömürleri üç yıldan daha fazla olan mallar; yarı dayanıklı tüketim malları bir ile üç yıllık kullanım ömrüne sahip mallar; bir yıldan daha az kullanım ömürlü olanlar ise dayanıksız tüketim malı şeklinde sınıflandırılmıştır. Yedinci kesimi oluşturan başka yerde gösterilmeyen mallar içinde askeri malzemelere yer verilmiştir.

Geniş ekonomik türler sınıflandırmasına göre Türkiye ihracatındaki gelişim Tablo II.20 ve II.21'de verilmiştir. Buna göre Türkiye'de son 9 yıl içinde genel ihracatın ortalama yüzde 33.8'ni gıda ve içki ihracatı oluşturmıştır. Gözlenen dönem içinde ilkel nitelikteki gıda ve içki ihracatı, özellikle ev tüketimi için olanlar genel ihracatın ortalama beşte birini meydana getirmiş, işlenmiş gıda ve içki ihracatı toplam ihracatın ortalama yüzde 9.4'ü gibi küçük bir kısmını oluşturmıştır. Genel olarak gıda ve içki ihracatının toplam ihracat içindeki payı düşme eğilimindedir. Örneğin, 1969 yılında bu pay yüzde 41.5 iken 1976'da yüzde 28.2 olmuş, fakat 1977 yılında tekrar yükselmiştir. Bu kesimin ortalama yüzde 70'i ilkel gıda ve içkilerden meydana gelmiştir. Bunun içinde de sanai nitelik taşımayan canlı hayvan, buğday ve arpanın payında genel bir artış olmuş, ev tüketimi niteliğinde olan taze meyve ve sebze ile sert kabuklu yemişlerin payında bir düşme görülmüştür. İşlenmiş gıda ve içki ihracatının

toplam ihracat içindeki payı 1969 yılında yüzde 11.9 iken, bu pay daha sonraki üç yılda düşmüş, 1973'te yüzde 12.2'ye yükselmiş, sonraki yıllarda tekrar azalmıştır. İşlenmiş sınırlı nitelikteki gıda ve içki bölümü içinde en önemli ihracat maddesi kurutulmuş meyvelerdir. Konserve ve zeytinyağı ise, ev tüketimi içinde önemli maddeleri oluşturmaktadır.

Ele alınan dönemde Türkiye ihracatında en büyük pay, başka yerde gösterilmeyen sanayi girdileri ihracatına aittir. Gerçekten bu kesimin genel ihracat içindeki dönem ortalaması yüzde 56.7'dir. Bu kesimde ilkel maddelerin oranı giderek düşerken işlenmiş maddelerin kesim içindeki payında bir artış gözlenmiştir. Kesimin ilkel maddeleri arasında yaprak tütün, ham deri, hayvansal gıdalar, hayvansal nitelikli hammaddeler, pamuk, gübre ve ham maddeler, yün, maden cevherleri ve döküntüleri sayılabilir. Fakat bunlar arasında özellikle tütün ve pamuk, önemli iki ilkel sınai girdi kalemidir. Kesimin işlenmiş sanayi girdileri arasında, madeni yakıtlar, yağlar, kimyevi maddeler, işlenmiş hayvansal gıdalar, kauçuk ve boyacılık maddeleri, ağaç, kâğıt, dokuma, yün ve ipekten iplikler, madensel ürünler, yapı malzemeleri, demir-çelik ve büro malzemeleri sayılabilir. Bu kesimde özellikle pamuk ipliği (651) ve pamuklu dokuma (652) ihracatı oldukça önemli bir yere sahiptir.

Üçüncü kesimi oluşturan yakıtlar ve yağlardan özellikle ilkel bölümdaki zeytinyağı (421.5) ihracatı, dönem içinde dalgalı bir seyir izlemektedir. Örneğin, 1969 yılında Türkiye'nin zeytinyağı ihracatı genel ihracatın yüzde 0.2'sini oluştururken, 1972'de bu miktar yüzde 5.2'ye kadar yükselmiş, daha sonra genel ihracat içindeki payı süratle düşmüştür. 1971 yılından sonra benzin ihracatında görülen artış, 1976'da çok yavaşlamış ve artan iç tüketim nedeniyle 1977'de sifıra inmiştir.

Türkiye'nin ulaşım araçları dışındaki makineler ile diğer sermaye teçhizatı aksam ve parçaları ihracatı, genel ihracat içinde oldukça küçük bir yer tutmaktadır. Bu kesimin genel ihracat içindeki payı, incelenen dönem içinde artma eğilimi göstermesine rağmen hiçbir zaman yüzde 1'lik seviyeye ulaşamamıştır. Bu kesim ihracatı daha çok tarımsal araç ve gereçlerden (712) oluşmaktadır.

TÜRKİYE'NİN GENEL EKONOMİK İZLER SINIFLANDIRMASINA GÖRE İHRACATI

(Bin dolar)

	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
GENEL İHRACAT	536.834	588.476	676.682	884.969	1.317.083	1.532.182	1.401.075	1.960.214	1.753.026
1- Gıda ve İçkiler	222.820	188.826	214.535	313.991	461.190	461.565	423.568	553.182	710.079
11 İlkel	158.742	145.280	165.875	228.918	300.465	326.053	297.496	419.014	505.539
111 Sanayi İçin	16.194	21.167	24.233	43.127	59.840	51.517	32.244	78.430	114.946
112 Ev Tüketimi İçin	142.549	124.113	141.642	185.791	240.624	274.537	265.252	340.583	390.593
12 İşlenmiş	64.078	43.546	48.669	85.073	160.726	135.512	126.072	134.168	204.540
121 Sanayi İçin	34.229	32.559	34.122	46.871	84.155	86.742	75.192	90.872	121.181
122 Ev Tüketimi İçin	29.849	10.987	14.537	38.202	76.571	48.770	50.880	43.296	83.359
2- Başka Yerde Gösterilmeyen									
Sanayi Ürünleri	299.384	370.667	425.086	500.743	705.114	805.357	781.329	1.207.385	859.386
21 İlkel	238.438	295.817	329.817	389.914	498.995	518.272	570.013	881.205	575.024
22 İşlenmiş	60.946	74.849	95.651	130.829	206.119	287.085	211.316	323.180	284.362
3- Yakıtlar ve Yağlar	3.972	3.654	2.725	22.349	48.922	85.901	35.989	16.196	67
31 İlkel	1.382	3.011	192	47	41	20	17	46	64
32 İşlenmiş	2.590	643	2.533	22.303	48.882	85.881	35.972	16.148	3
321 Benzin	-	53	1.272	11.868	28.847	65.646	26.637	9.928	-
322 Diğerleri	2.590	591	1.261	10.435	20.034	20.235	9.335	6.220	3
4- Makinalar, Diğer Sermaye Teçhizatı									
(Ulaşım dışında), Aksam ve Parçaları	497	316	1.205	1.311	4.817	11.737	11.568	10.238	5.830
41 Makinalar ve Diğer Sermaye Teçhi.									
(Ulaşım dışında)	486	264	1.089	1.517	3.929	9.685	10.030	9.749	5.339
42 Aksam ve Parçaları	10	52	117	154	888	2.052	1.538	484	492
5- Ulaşım Teçhizatı ve Aksamları	535	1.963	2.283	988	2.544	9.912	11.898	10.121	11.533
51 Binck Otomobilleri	-	-	12	3	5	174	730	492	729
52 Diğerleri	36	188	1.414	242	760	5.653	7.112	6.843	7.526
521 Endüstriyel	36	188	1.414	242	760	5.653	7.112	6.842	5.526
522 Endüstriyel Olmayanlar	-	-	-	-	-	-	-	-	-
53 Aksam ve Parçalar	498	1.775	857	742	1.779	4.085	4.056	2.735	3.249
6- Başka Yerde Gösterilmeyen Tüketiciler İçin	9.596	22.973	29.016	45.214	93.277	155.270	136.635	162.824	166.032
61 Dayanıklı	2.889	4.320	5.939	8.986	-	23.388	21.724	29.631	32.122
62 Yarı Dayanıklı	2.854	6.613	15.908	32.080	65.034	113.143	112.240	129.891	131.428
63 Dayaniksız	3.852	12.039	7.115	4.148	9.934	18.740	2.663	3.402	2.483
7- Başka Yerde Gösterilmeyen İtaller	30	77	1.752	373	1.219	2.439	86	271	99

Ulaşım teçhizatı ve aksamı ihracatı, gözlenen dönem içinde genel eğilim olarak artış yönünde bir gelişim göstermiştir. Fakat buna rağmen kesimin genel ihracat içindeki oranı oldukça düşük kalmış ve en yüksek paya 1975 yılında yüzde 0.8 ile ulaşılmıştır. Bu kesim ihracatı, özellikle insan ve eşya taşınmasında kullanılan motorlu kara ulaşım araçları (732.2,732.3) ihracatındaki artıştan kaynaklanmıştır.

Başka yerde gösterilmeyen tüketim malları ihracatı, incelenen dönemde genel olarak artma eğilimindedir. Örneğin 1969 yılında genel ihracatın yüzde 1.8'i tüketim mallarından meydana gelirken, bu oran 1974 yılında yüzde 10.1'e kadar yükselmiş, sonraki üç yılda ise bir miktar düşmüştür. Dayanıklı tüketim mallarını oluşturan halı, televizyon alıcısı, elektrikli ev aletleri ve dikiş makinası ihracatının genel ihracat içindeki payı, 1969-1977 yılları arasında devamlı artış göstermiştir. 1969 yılında genel ihracatın ancak yüzde 0.5'ni bu grup meydana getirirken, 1977'de oran yüzde 1.8'e kadar yükselmiştir. Yarı dayanıklı tüketim malları ihracatının genel ihracat içindeki payında özellikle son yıllarda süratli bir artış olmuştur. Ayrıca, kesim içindeki payda süratle artmıştır. Örneğin 1969 yılında dayanıklı tüketim malları, kesim içinde yüzde 29.7, 1977'de ise 79.2 oranına sahiptir. Bu kesimdeki hızlı ihracat artışının nedeni, gerek dokumadan ve gerekse deriden oluşan giyim eşyası ihracatındaki süratli artıştır. Bu dönemde dayanıksız tüketim malları ihracatı, toplam ihracat içinde önemli bir paya sahip olmamıştır.

Türkiye'nin geniş ekonomik türler sınıflandırmasına ilişkin ihracat trend denklemleri EK VI'de verilmiştir. Buna göre, Türkiye'de 1969-1977 yılları arasında ihracat en hızlı makineler, diğer sermaye teçhizatı (4) bölümünde gerçekleşmiştir. Üstel trend denklemine göre bu bölüm ihracatının b parametresi 1.568'dir. BEC sınıflandırmasına göre ulaşım teçhizatı ve aksamındaki (5) gelişim, ikinci sırada gelmektedir. Bu bölüm ürünlerin ihracat trend denkleminde b parametresi 1.462'dir. Daha sonra sırasıyla başka yerde gösterilmeyen tüketici malları (6), başka yerde gösterilmeyen sanayi girdiler (2), gıda ve içki (1) ile yakıtlar ve

TABLO: II.21

TÜRKİYE'NİN GENİŞ EKONOMİK TÜRLER SINIFLANDIRMASINA GÖRE İHRACATININ GENEL İHRACAT İÇİNDEKİ PAYI(Yüzde)

	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
GENEL İHRACAT	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
	41.5	32.1	31.7	35.5	35.0	30.1	30.2	28.2	40.2
11	29.6	24.7	24.5	25.9	22.8	21.3	21.2	21.4	28.8
111	3.0	3.6	3.6	4.8	4.5	3.4	2.3	4.0	6.6
112	26.6	21.1	20.9	21.0	18.3	17.9	18.9	17.4	22.3
12	11.9	7.4	7.2	9.6	12.2	8.8	9.0	6.3	11.7
121	6.3	5.5	5.0	5.3	6.4	5.7	5.4	4.6	6.9
122	5.6	1.9	2.1	4.3	5.8	3.2	3.6	2.2	4.8
	55.8	63.0	62.8	56.6	53.5	52.6	55.8	61.6	49.6
21	44.4	50.3	48.7	44.1	37.9	33.8	40.7	45.1	32.8
22	11.4	12.7	14.1	14.8	15.6	18.7	15.1	16.5	16.8
	0.7	0.6	0.4	2.5	3.7	5.6	2.6	0.8	3.1
31	0.2	0.5	0	5.3	0	0	0	0	5.7
32	0.5	0.1	0.4	2.5	3.7	5.6	2.6	0.8	6.8
321	-	0	0.2	1.3	2.2	4.3	1.9	0.5	-
322	0.5	0.1	0.2	1.2	1.5	1.3	0.7	0.3	-
	0.1	0.1	0.2	0.1	0.4	0.8	0.8	0.5	1.1
41	0.1	0	0.2	0.1	0.3	0.6	0.7	0.5	0.3
42	-	-	-	-	0.1	0.1	0.1	0	0
	0.1	0.3	0.3	0.1	0.2	0.6	0.8	0.5	0.7
51	-	-	0	0	0	0	0.1	0	0
52	0	0	0.2	0	0.1	0.4	0.5	0.3	0.4
521	0	0	0.2	0	0.1	0.4	0.5	0.3	0.4
522	-	-	-	-	-	0	-	0	-
53	0.1	0.3	0.1	0.1	0.1	0.2	0.3	0.2	0.2
	1.8	3.9	4.3	5.1	7.1	10.1	9.8	8.3	9.5
61	0.5	0.7	0.9	1.0	1.4	1.5	1.6	1.5	1.3
62	0.5	1.1	2.4	3.6	4.9	7.4	8.0	6.6	7.5
63	0.8	2.0	1.1	0.5	0.8	1.2	0.2	0.2	0.2
	0	0	0.3	0	0.1	0.2	0	0	0

yağlar (3) gelmektedir. Bu bölüm ürün ihracatlarına ilişkin üstel trend denklemlerinde b parametre değerleri ise yine sırasıyla şöyledir: 1.426, 1.170, 1.117 ve 0.914. Bu genel gelişim, Türkiye'de özellikle son yıllarda makine, diğer sermaye teçhizatı ile ulaşım teçhizatı ve aksamı ihracatında bir canlanma olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat bu canlanmaya rağmen, iki bölüm ihracat ürünlerinin genel ihracat içinde oldukça küçük bir yer tutması, ihracatın yapısının değişimi üzerindeki etkilerinin zayıf olmasına neden olmuştur.

5. Yatırım, Ara ve Tüketim Malları Sınıflandırmasına Göre İhracatın Gelişimi

İhracatın yatırım, ara ve tüketim malı şeklinde bölünmesi, geniş ekonomik türler sınıflandırmasına dayanan bir ayırım şeklidir. Bu ayırıma göre, ulaşım dışında makine ve diğer sermaye teçhizatı (41) ile sınai ulaşım teçhizatı ve aksamı (521) yatırım mallarını; sanayi için ilkel gıda ve içkiler (111), sanayi için işlenmiş gıda ve içkiler (121), başka yerde gösterilmeyen sınai girdiler (2), işlenmiş yakıt ve yağlar (32), diğer yakıt ve yağlar (322), ulaşım dışındaki makine ve diğer sermaye teçhizatı aksam ve parçaları (42) ile ulaşım teçhizatı ve aksam parçaları (53) ara mallarını; ev tüketimi için ilkel gıda ve içkiler (112), ev tüketimi için işlenmiş gıda ve içkiler (122), sınai nitelikte olmayan ulaşım teçhizatı ve aksamı (522) ile başka yerde gösterilmeyen tüketim malları (6), tüketim mallarını oluşturmaktadır (31). Binek otomobilleri (51) ve benzinin (321) ikili kullanımı söz konusu olduğundan, bu iki mal hem sanayide ve hemde ev tüketimine dahil edilebilmektedir. Çalışmamızda binek otomobilleri yatırım malı, benzin ise ara malı sayılmıştır.

Tablo II.22'den izlenebileceği gibi Türkiye ihracatında en büyük paya ara malları sahiptir. Ara malları, gözlenen 1969-1977 yılları içinde yüzde ortalama 68.5 oranı ile en önemli ihracat kesimini meydana getirmiştir. Fakat bu kesimin genel ihracat içindeki payında, 1970 yılından itibaren (1976 yılı hariç)

(31) U.N., International Trade Statistics Concepts and Definitions, Statistical Papers, Series M, No. 52, New-York, 1970; U.N., Classification By Broad Economic Categories.

Toplam	De
Yatırım Mal.	536
41	
51	
521	
İnş. Malları.	354
111	10
121	34
2	298
31	1
321	
322	2
42	
53	
Tüketim Mal.	181
112	144
122	28
522	
6	
Diğer Yerde	
Öst. Mallar.	
7	

KAYNAK: Ticaret

bir düşme gözlenmektedir. 1976 yılında kesimde görülen sıçrama, tütün ve pamuk ihracatında meydana gelen artıştan kaynaklanmıştır. Ara malları içinde başka yerde gösterilmeyen ilkel ve işlenmiş sınai girdiler, oldukça büyük bir yer tutmaktadır. 1969 yılında bu girdiler toplam ihracatın yüzde 56' ı, ara malı ihracatının ise yüzde 84.5'ni oluştururken, bu oranlar 1977'de sırasıyla yüzde 49 ve yüzde 78 olarak gerçekleşmiştir. Sanayi ve ev tüketimi için ilkel ürünler, diğer iki önemli ara mallarına meydana getirmektedir.

Tüketim malları, gözlenen dönemde genel ihracat içinde ortalama yüzde 30 oranında bir yere sahiptir. 1969 yılında bu malların genel ihracat içindeki payı yüzde 33.90 iken 1977'de bu oran yüzde 36.51'e çıkmıştır. Grubun toplam ihracat içindeki payında genel eğilim olarak bir artış gözlenmektedir. Tüketim malları içinde ilkel ve işlenmiş ev tüketim ürünleri arasında yer alan meyve ve sebzeler ile fındık önemli bir yere sahiptir. Özellikle ev tüketimi için ilkel gıda ve içkiler (112)-fındık-tüketim mallarının büyük bir bölümünü meydana getirmektedir. Yaş meyve ve sebzelerin gerçek genel ihracat ve gerekse tüketim malları içindeki yerinde dönem boyunca önemli sayılabilecek dalgalanmalar görülmüştür.

Türkiye ihracatında yatırım malları önemli bir yere sahip değildir. 1969 yılında genel ihracatın ancak yüzde 0.10'nu yatırım mallarından oluşurken, 1977'de bu oran ancak yüzde 0.78'e ulaşmıştır. 1974 ve 1975 yıllarında ise bu malların genel ihracat içindeki payları yüzde 1'i geçmiş ve sırasıyla 1.02 ve 1.28 olmuştur. Buna karşılık grubun artış hızı, genel ihracat artış hızından daha yüksektir. Yatırım malları ihracatı arasında ulaşım araçları dışında makineler ve diğer sermaye teçhizatı (41) ile diğer sınai ulaşım teçhizatı ve aksamı, önemli yer tutmaktadır. Bunlar arasında, motorlu kara taşıt araçları, elektriksiz makineler ile mekanik cihazlar, madeni kaplar, hava ısıtma ve soğutma araçları sayılabilir.

Bu ayırıma göre Türkiye ihracatı, büyük ölçüde ara malı ihracatından oluşmaktadır. Tüketim malı ihracatı ise daha sonra gelmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır. Sınıflandırmada ara malı tanımının kapsamı çok geniş tutulduğundan toplam ihracat içinde bu malların payı suni olarak yüksek olmuştur. Bu nedenle bu sınıflandırmaya göre ihracatın yapısı konusunda yorumlama yaparken ihtiyatlı olmak gerekir.

6. Türk Gümrük Giriş Tarife Cetveline Göre Türkiye İhracatında Başlıca Yer Tutan Ürünlerin İhracat Özellikleri

Türkiye'de dış ticaret verilerinin Gümrük İşbirliği Komitesi tarafından hazırlanmış olan Brüksel Tarife Nomenklatürüne göre düzenlendiğine daha önceki kısımlarda değinmiş idik. Dış ticaret verilerinin dayandığı Gümrük Kanuna bağlı Gümrük Giriş Tarife Cetveli, tarife pozisyonlarından farklı olarak istatistik pozisyonlarına göre bölümlere ayrılmıştır. İstatistik No.su, tarife pozisyonlarında bulunan ülke ekonomisi açısından önemli olan ve ayrıca görülmesiyle fayda umulan maddeler için dört rakamlı tarife numarasına iki rakam daha eklenerek meydana getirilmiştir (32). Örneğin, Türk Gümrük Tarife Cetvelinde "55," pamuk fasıl numarasıdır. "55.01" tarife numarası, karde edilmemiş veya taranmamış pamuk; "55.01.10" ise, kısa elyafli pamuklardır. Türkiye'de dış ticaret istatistiklerine ait istatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Gümrük Giriş Tarife Cetveli, başlıca 21 Bölüm ve 99 Fasil'a ayrılmış ve her fasıl, kendi içinde tarife ve istatistik pozisyonlarına bölünmüştür. Bu nedenle ihracatımızda başlıca yer tutan ürünlerin ihracat gelişimleri ile birlikte ihracat özellikleri konusunda daha ayrıntılı bilgi edinebilmek için Türk Gümrük Giriş Tarife Cetveline göre ayrıca yapılacak analiz ihracatın yapısını belirlemede oldukça yararlı olacaktır. Bu amaçla, on temel ihraç ürününün 1967-1977 yılları arasındaki ihracat özellikleri bu kısımda incelenecektir.

Yaprak Tütün ve Tütün Döküntüleri

Tütün üretim ve ihracatı Türkiye ekonomisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Gerçekten yaprak tütün ve tütün döküntüleri ihracatı (24.01), tek başına 1967-1977 yılları arasında genel ihracatın büyük bir bölümünü oluşturmıştır. Türk ekonomisinde oldukça önemli bir yer tutan tütün ihracatına geçmeden önce, Dünya ve Türkiye tütün üretim ve ihracatlarına değinmekte kanımızca yarar vardır.

Dünya tütün üretimi 1962 yılında 4 milyon ton iken, 1975 yılında bu miktar yüzde 34 artarak 5 milyon tonu aşmıştır. Türkiye

(32) Türk Gümrük Tarifesinde malların tarife içindeki yerlerinin belirlenmesi konusunda uygulanan kurallar için bkz. Dİİ, İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş..., s.XIII.

ve Dünya Tütün (121.0) üretim ve ihracatı, yıllara göre Tablo II.1'de verilmiştir. Buna göre, 1961-65 yıllarında dünya tütün üretimini yaklaşık yüzde 2.9'u Türkiye tarafından karşılanırken bu oran 1976'da yüzde 5.5'e kadar yükselmiştir. Dünya tütün ihracatında Türkiye'nin payında miktar ve değer olarak ele alınan dönemde çok büyük bir değişiklik olmamakla beraber genel eğilim olarak her iki seride de bir artış gözlenmektedir. Dünya tütün üretiminde en büyük payı, 1975 yılında yüzde 43'lük oranla flue-cured tipi tütün almakta, Türk tütünlerinin dahil olduğu şark tipi tütünler ise aynı yıl yüzde 16'lık bir payla üçüncü sırada bulunmaktadır(33). 1962 yılına göre 1975'de flue-cured tipi tütün üretimi yüzde 57 oranında bir artış göstermiş, buna karşılık şark tipi tütün üretimi yüzde 69 oranında artmıştır(34). Dünya tütün üretiminde büyük paya, Amerika ve Asya kıtaları sahiptir. Örneğin, 1962 yılında toplam dünya üretiminde Amerika ve Asya kıtaları yüzde 37 ve 38 oranlarına sahip iken, 1975 yılında Amerika kıtasının oranında bir düşüş olmuş(yüzde 33), Asya kıtasının üretimi ise artmıştır(yüzde 44). Amerika kıtasında ABD, bir milyon tona ulaşan üretimiyle ilk sırada bulunmaktadır. Bu ülke, aynı zamanda dünya tütün üretiminin en büyük payına sahiptir. Tütün üretimi yönünden Türkiye, Asya ve Kıta Çin'inden sonra ikinci, bütün dünyada ise beşinci durumda bulunmaktadır.(35).

Türkiye tütün üretimi, büyük ölçüde şark tipi tütünlerden oluşmaktadır. Bu tip tütün üretiminde Türkiye'ye rakip olan ülkeler ise Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavyadır. 1962 yılında bu ülkelerin toplam şark tipi tütün üretimi içindeki payları sırasıyla yüzde 21.6, 21.0 ve yüzde 10.4 olmuştur. Aynı yıl Türkiye'nin payı ise yüzde 47'dir. 1975 yılındaki durum şöyledir: Türkiye yüzde 38, Yunanistan yüzde 21, Bulgaristan yüzde 28, Yugoslavya yüzde 13. Bu tip tütün üreticisi ülkelerin 1962 yılı üretim miktarlarına göre 1975 yılında ulaşmış oldukları üretim artış oranları

(33) Çeşitler itibariyle dünya tütün üretimi için bkz. DPT, Tütün ve Tütün Mamulleri Sanayii, DPT:1526-OİK:223, Ocak 1977, Ankara, Tablo 2 ve 3. Diğer tip tütünler arasında Burley, Light Sun-Cured, Dark Air-Cured, Dark Sun-Cured ve Fired Cured sayılabilir.

(34) DPT, a.g.k., s.45.

(35) DPT, a.g.k., s.45.

TÜRKİYE VE DÜNYA Tütün ÜRETİMİ VE İHRACATI(121.0)

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
Dünya Üretimi(bin kg)	4.576(1)	4.659(1)	4.939.183	4.958.979	5.222.836	5.475(1)	5.687(1)	5.647(1)
Türkiye Üretimi(kg)	149.861	173.861	179.999	149.120	203.487	199.935	313.864	238.300
Dünya İhracatı								
Miktar(bin kg)	985.131	1.033.041	1.210.095	1.219.644	1.381.613	1.268.633	1.317.469	1.272.783
Değer(bin dolar)	1.278.009	1.322.248	1.685.515	1.820.950	2.362.920	2.530.331	2.765.865	3.037.589
Türkiye İhracatı								
Miktar(bin kg)	74.014	84.411	124.483	108.440	112.371	65.638	75.173	61.835
Değer(bin dolar)	78.557	85.913	130.883	132.875	204.476	183.214	251.291	175.819
Üret.Türkiye'nin payı(%)	3.2	3.7	3.6	3.0	3.9	3.7	5.5	4.2
İhr.Türkiye'nin payı(%)								
Miktar	7.5	8.2	10.3	8.9	8.5	5.2	5.7	4.9
Değer	6.1	6.5	7.8	7.3	8.7	7.2	9.1	5.8

KAYNAKLAR: FAO, Trade Yearbooks; FAO, Production Yearbooks; FAO, Commodity Review and Outlook 1976-1977; U.N., Yearbook of International Trade Statistics 1976; U.S., Department of Agriculture, Tobacco Situation, March 1978; DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim 1976; DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, 1977; Ticaret Bakanlığı, EBİM verileri.

(1) Bin metrik ton olarak FAO verileri. Bin metrik ton= 0.9842 long ton, bir long ton= 1.016 metrik ton.

ise şu şekilde olmuştur: Türkiye yüzde 47.7, Yunanistan yüzde 70.7, Bulgaristan yüzde 142.3, Yugoslavya yüzde 118.4(36).

Türkiye yaprak tütün ihracatının büyük bölümü ABD'ne yöneliktir. Gerçekten 1974 ürün yılına kadar yaprak tütün ihracatının yarısından fazlası ABD'ne yapılmış ve 1974 yılından sonra bu ülkeye yönelen ihracatta bir düşüş olmuştur. Örneğin 1971 yılında ABD'leri 69.176 bin kg. şark tipi tütün ithal etmiş ve bunun yüzde 67'sini oluşturan 46.028 bin kg'nı Türkiye sağlamıştır. Şark tipi tütün üreten Yunanistan'ın ABD'ne ihracatı bu yıl 13.280 bin ton (yüzde 19), Yugoslavya'nın ise 9.868 bin tondur(yüzde 14). 1975 yılında miktarlar Türkiye için 31.550 bin kg(yüzde 58), Yunanistan için 8.530 bin (yüzde 16), Yugoslavya için 7.050 bin (yüzde 13) ve Bulgaristan için 6.523 bin kg (yüzde 12) olmuştur. Genel tütün ihracatında ABD'len sonra ikinci sırayı Avrupa Para Bölgesi ülkeleri almaktadır. Bu grup içinde bulunan ABT ülkelerinin Türkiye'den ithal etmiş oldukları tütünün özel bir önemi vardır. Çünkü ABT tütün ithalatı içinde şark tütününün payı yüzde 9-12 arasındadır(37).

Örneğin 1970-1975 yılları arasında ABT ülkeleri, Türkiye'den toplam 129.730 bin ton tütün ithal etmişlerdir. ABT ithalatı içinde şark tipi tütün üreten Yunanistan ile Bulgaristan'ın payında zamanla bir düşüş olurken, Türkiye'nin payında artış gözlenmiştir.

Türkiye'nin Gümrük Giriş Tarife Cetveline göre yaprak tütün ve tütün döküntüleri ihracatı (24.01) Tablo II.24'te verilmiştir. Tablo'ya göre Türkiye yaprak tütün ve tütün döküntüleri ihracatında gerek miktar ve gerekse değer olarak incelenen dönemde önemli dalgalanmalar olmuştur(38). Örneğin 1973 baz yılına göre bir karşılaştırma yaparsak, 1967 yılında ihracat miktar indeksi 85, değer indeksi 89 puan iken 1974'te puanlar sırasıyla 104 ve 154 olmuş, 1977 yılında ise her iki indekste düşerek 57 ve 132 puana ulaşmıştır. Böylece, ihracat miktar indeksindeki hızlı düşüş dikkati çekecek kadar büyüktür. Yaprak tütün ve tütün döküntüleri ortalama ihrac fiyatları, dönem boyunca 1977 yılı hariç devamlı artış göstermiştir. Gerçekten 1967

(36) Burada belirtilen dört ülkeden başka Sovyet Rusya, Arnavutluk, Suriye ve Kıbrıs'ta şark tipi tütün üretmektedir.

(37) DPT, a.g.k., s.91.

(38) Tablo II.24'deki yaprak tütün ve tütün döküntüleri(24.01)ihracat miktar ve değerleri, Tablo II.17'deki ham tütün (121.0)ihracat miktar ve değerlerine eşittir.

TABLO: II.24

YAPRAK TÜTÜN VE TÜTÜN DÖKÜNTÜLERİ İHRACATI(24.01)

Yıllar	Miktar(Kg)	Değer(₺)	Ort.Fiy.(₺)	Genel	İndeksler:1973=100		
				İhr.İçin.%	Miktar	Değer	Ort.Fiy.
1967	91.770.608	117.961.800	1.285	22.58	85	89	105
1968	81.302.673	94.816.610	1.166	19.10	75	71	95
1969	70.477.839	81.452.864	1.156	15.17	65	61	94
1970	74.013.816	78.556.534	1.061	13.35	68	59	87
1971	84.411.460	85.912.759	1.018	12.70	78	65	87
1972	124.482.933	130.882.893	1.051	14.70	115	99	86
1973	108.440.322	132.874.283	1.225	10.09	100	100	100
1974	112.371.049	204.475.632	1.820	13.35	104	154	149
1975	65.638.036	183.213.309	2.791	13.08	61	138	228
1976	75.173.000	251.290.612	3.343	12.82	69	189	273
1977	61.835.018	175.819.231	2.843	10.03	57	132	232

KAYNAK: Ticaret Bakanlığı EBİM rulolarından derlenmiştir.

yılında 1 kg yaprak tütün ihracatının ortalama fiyatı 1.285 ABD doları iken, 1976 yılında bu fiyat 3.343 dolara kadar yükselmiştir. Yaprak tütün ve tütün döküntüleri ihracatının genel ihracat/ ^{içindeki} payı gözlenen dönemde süratle azalmıştır. Örneğin 1967 yılında Türkiye ihracatının yüzde 22.58'i tütün ihracatından sağlanırken, bu oran on yıl sonra yüzde 10.03'e düşmüştür. Bu durum, Türk ekonomisinin yaprak tütün ihracatına olan bağımlılığının zamanla azaldığını göstermektedir.

Türkiye'nin özellikle tarımsal ürünlerinin dış talep esneklikleri genel olarak 1'den küçüktür. Diğer bir deyişle bu ürünlere yabancıların talepleri esnek değildir(39). Bu genel ifade Türkiye'nin yaprak tütün ihracatının talep esnekliği içinde geçerlidir. Gerçekten Tablo II.24'teki verilere dayanarak yapmış olduğumuz hesaplamalar sonucunda Türkiye'nin yaprak tütün ve tütün döküntüleri(24.01) n.

(39) İsmail Türk, "Türkiye'de Devalüasyon Sorunu", SBPD, C.XII, No.1, Mart 1970, s.153-172.

racatının talep esnekliği katsayısı e_t ,

$\log(\text{ihracat miktarı}) = 3.6875513 - 0.239012 \log(\text{ihracat fiyatı})$

denkleminde b katsayısına eşittir(40):

$$e_t = -0.24$$

Türkiye'nin yaprak tütün ve tütün döküntülerine olan talep esnekliğinin 1'den küçük olması, diğer bir deyişle e_t 1 arasında bulunması, tütün ihrac fiyatlarında bir düşüşün dünya piyasalarında Türk tütününe yapılacak harcamaları arttırmayacağı şeklinde yorumlanabilir(41). Bu nedenle, sadece fiyat ayarlamaları ile tütün ihracatını çoaltmak mümkün değildir. Ancak Türkiye'nin dünya tütün

(40) Esneklik katsayısı, $Y = aX^b$ kuvvet denkleminden $\log Y = a' + b \log X$ çift logaritmik kalıba göre bulunabilir. $Y = a \cdot X^b$ fonksiyonunun logaritması, $\log Y = \log a + b \log X$ 'tir. Burada $\log a = a'$ dır. $Y = aX^b$ denkleminden $\frac{dY}{dX} \cdot \frac{X}{Y} = abX^{b-1} \cdot \frac{X}{Y}$ ve buradan Y'nin X'e göre esnekliği $e = \frac{dY}{dX} \cdot \frac{X}{Y}$ esneklik formülünde yerine konularak

$e = abX^{b-1} \cdot \frac{X}{aX^b} = b$ elde edilir. $\log Y = \log a + b \log X$ denkleminde $\log Y$ 'nin $\log X$ 'e göre türevi; $\frac{d \log Y}{d \log X} = b$ katsayısını verir.

Esneklik formülünden $\frac{dY}{dX} \cdot \frac{X}{Y} = \frac{d \log Y}{d \log X} = b$ elde edilir. Aslında

b katsayısının değeri, $Y = a + bX$ denklemindeki Y (ihracat miktarı) ve X'lerin (birim ihracat fiyatı) logaritmaları alınarak bulunan denklemindeki b değerine eşittir. Çalışmamızda esneklik katsayılarının değeri, bu şekilde bulunmuştur. Hesapladığımız esneklik katsayıları sabit bir esnekliktir ve bütün X değerleri için Y'nin X'e göre olan esnekliği b değeri ile ölçülmüştür. Burada bir noktayı hatırlatmakta yarar vardır. Örneğin, yukarıda tütün esnekliği ile ilgili olarak bulduğumuz -0.239012 değeri, b parametresinin tahmini değeridir. Bkz. J.H. Henderson and R.E. Quant, Microeconomic Theory: A Mathematical Approach, Mc Graw-Hill, Inc., Tokyo, 1971, s.27; H.Chand and D.K. Srivastava, Effects and Elasticities in Economics, Tata Mc Graw-Hill, Inc., Bombay-New-Delhi, 1972, s.85-87; V.F. Savaş, İktisat Analiz, İstanbul, 1970, s.69; Halil Dirimtekin, Mikro İktisat, Eskişehir, 1976, s.115-124; Orhan Oğuz, Genel İktisat Teorisi, Ankara, 1968, s.83-92; Uğur Korun, Matematiksel İstatistik, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1971, s.341-342; Tümay, Ekonometriye Giriş, Başnur Matbaası, Ankara, 1973, s.100-111.

(41) Richard Bilas, Microeconomic Theory, McGraw-Hill Book Co., New-York, 1971, s.19.

Üretim ve ihracatındaki payı Tablo II.23'ten de izlenebileceği gibi önemli olmadığından dünyada tütün üreten diğer ülkeler aleyhine olmak üzere Türkiye'nin ihracatını genişletme imkanı bulunmaktadır.

Türkiye'de tütün, tarımsal destekleme politikası kapsamı içindedir(42). Destekleme politikasının temel amaçlarından biride üretimi teşvik etmektir(43). Üretim artışı ile birlikte ihracat miktarı dolayısıyla gelirleride artarsa, bu durum ülke yararınadır denebilir. Fakat Türkiye'de uygulanan destekleme politikası ve taban fiyat uygulamasında böyle bir durum söz konusu değildir. Gerçekten DPT'nin konu ile ilgili özel ihtisas komisyonu raporunda aynen şu ifadeye yer verilmiştir.

"...uygulandığından bu yana raslantı halindeki bazı yılların dışında destekleme alımına tabi tutulmuş bir malın dünya pazarlarında işlem gören fiyatı hakkında yeterli bilgi olmadığından o mala uygulanan fiyatın ne üretimini ne de dış ticaret trendini arttırıcı pozitif bir etkisi görülmemiştir; karşın olarak iç piyasada anormal fiyat artışına ihracatında da pazar kaybına neden olmuştur. Bunun belirgin örneğini 1973-74 pamuk ihrac politikasında son dört yıllık fındık ihrac politikasında ve son iki yıldır zeytinyağı ihrac politikasında belirgin olarak görmek olasılığı vardır"(44).

Ayrıca aynı Rapor'da, politik amaçlı fiyat esasına göre yapılan destekleme alımları sonunda iyi para eden ürünler lehine üretimin kaydığı, bu durumda o ürünün iyi pazar araştırması yapılması nedeniyle ihracatında bir takım zorluklara neden olduğu belirtilmiştir. Rekoltte sonucunda tüketilmeyen stokların yeni rekoltte sezonu piyasasını etkilediği, durumun kalite düşüklüğü doğurarak dolaylı bir şekilde ihrac politikasını bozuk kalite ile olumsuz yönde etkilediğinden de değinilmiştir (45). Yine aynı Rapor'a göre, uygulamaya başlandığından sonra uzun bir süre destekleme alımı yapan kuruluşlarca taban fiyatının dünya

(42) DPT, Devlet Adına Yapılan Destekleme Alımlarını İnceleme ve Değerlendirme, C.I, DPT: 1564-OIK:252, Mayıs 1977, Ankara, s.2. Türkiye'de 117 çeşit tarımsal üründen 19 tanesi destekleme alımlarına konu olmaktadır. Bkz. DPT, a.g.k., s.43. Destekleme politikası, ülkede uygulanan genel tarım politikasının destekleme alım ve taban fiyatlarında kullandığı bir araçtır. Bkz. DPT, a.g.k., s.XIV.

(43) DPT, a.g.k., s.41.

(44) DPT, a.g.k., s.41.

(45) DPT, a.g.k., s.41.

fiyatlarının altında tutulduğu, bununda ihracatta akışkanlığı sağladığı öne sürülerek 1974 yıllarından itibaren dünya fiyatlarının üstüne çıkıldığı, bunun da belirgin olarak ihracatı olumsuz yönde etkilediği ve hazine'nin her yıl fiyat yükselmeleri nedeniyle artan stokları eritmek için reel fiyatlarla yapmış olduğu ihracattan büyük kayıplara uğradığıda öne sürülmüştür(46).

Türkiye'de özellikle ihraç konusu olan tarım ürünlerinde uygulanan taban fiyat politikası, bu ürünlerin dış fiyatları göz önünde tutulmadığından ekonomi için gereksiz stokların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Tütününde 1961 yılından buyana uygulanan destekleme politikası sonucunda üretimde özellikle 1969 yılından sonra iki yıl (1973 ve 1975) hariç devanlı bir artış olmuştur. Bu artışa paralel olarak tütün ihracatında aynı gelişim gözlenmemiştir. Bu durum Tablo II.25'ten izlenebilir.

Gerçekten tütün ihracat miktarında 1964 yılından bu yana dalgalı bir seyir görülmektedir. Buna bağlı olarak ihracat/üretim oranlarında da aşırı dalgalanmalar olmuştur. Örneğin 1964 yılında bu oran yüzde 29.4 iken, 1973 yılında oran yüzde 72.7'ye yükselmiş ve 1976 yılında ise yüzde 23.9'a kadar azalmıştır. Özellikle 1973 yılından sonra ihracat/üretim oranı süratle düşmüştür. 1964-1976 dönemindeki 13 yılda Türkiye'de 2.359.1 bin ton tütün üretimi yapılmış, bunun ortalama yüzde 46.5'i olan 1.097.7 bin tonu ihraç edilmiştir.

Tütün üretimine göre ihracatında son yıllarda ortaya çıkan ters yönlü gelişim şüphesiz tek başına genel ihracatta önemli bir payı olan bu tarımsal üründen sağlanabilecek döviz gelirlerinin azalmasına yol açmıştır.

Yaprak tütün ve tütün döküntüleri ihracat miktarını, yurtiçi tütün üretimine ortalama tütün ihraç fiyatları ile açıklamaya

(46) DPE, a.g.k., s.41.

BASLIQA UÇ TARIM ÜRÜNÜNÜN ÜRETİM VE İHRACAT DEĞERLERİ

Yıllar	T Ü T Ü N				P A N U K				F İ N D İ K			
	Üretim	Ton	İhr/Üretim	Üretim	Ton	İhr/Üretim	Üretim	Ton	İhr/Üretim	Üretim	Ton	İhr/Üretim
(BinTon)	(Bin)	TL(Bin)	(Ton %)	(BinTon)	(Bin)	TL(Bin)	(Ton %)	(BinTon)	(Bin)	TL(Bin)	(Ton %)	(Ton %)
1964	193.5	59.9	811.2	29.4	326.0	153.3	804.4	51.6	195.2	49.1	451.9	25.2
1965	132.4	68.4	805.3	51.7	325.0	189.9	894.4	58.4	62.0	59.8	554.9	95.5
1966	164.2	85.2	957.9	51.9	382.0	259.4	1.156.5	67.9	190.0	55.5	510.0	29.2
1967	189.3	91.7	1.061.7	49.2	396.1	247.9	1.182.7	62.5	71.0	74.0	755.8	104.2
1968	163.0	81.2	853.4	49.3	435.2	252.3	1.252.2	58.0	138.0	64.4	693.7	46.7
1969	146.6	70.4	727.4	48.0	400.0	234.3	1.021.9	58.6	170.0	81.4	667.2	47.9
1970	149.9	74.0	732.0	49.4	400.0	341.0	1.773.0	85.3	255.0	64.6	939.7	25.3
1971	173.9	84.4	1.054.7	43.5	522.0	312.5	2.445.7	59.9	166.0	65.2	1.057.2	39.3
1972	179.8	124.5	1.701.5	69.2	543.5	297.1	2.487.5	54.7	190.0	94.1	1.514.7	49.5
1973	149.1	108.4	1.782.9	72.7	512.3	363.7	4.110.4	71.9	250.9	94.4	1.650.4	37.6
1974	203.5	112.4	2.838.1	55.2	593.4	183.2	3.403.2	30.6	244.0	113.3	2.389.1	46.6
1975	199.9	65.6	2.600.8	32.8	480.0	266.6	3.315.3	55.5	317.0	92.5	2.210.4	29.2
1976	313.9	75.1	3.840.0	23.9	470.0	413.9	-	88.1	245.0	138.4	-	56.5
Toplam	2.359.1	1.097.7	Ort. 46.5	5.791.0	3.535.1	61.0	2.323.1	1.047.2	45.0			

KAYNAKLAR: DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim, çeşitli sayıları; DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, 1976; DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1977; Ticaret Bakanlığı, Konjonktür Bülteni, 1974; Ziraat Bankası, Türkiye Tarımsal Üretim Değerleri, çeşitli sayıları, İGEM, Enformasyon Bültenleri.

çalıştığımız zaman aşağıdaki çoklu regresyon denklemini elde ederiz(47).

$$Y = 720.645 + 0.309X_1 - 0.264X_2$$

(0.247) (0.140)

$$R^2 = 0.345$$
$$R = 0.588$$
$$S_y = 186.11$$
$$D.W. = 0.7820$$
$$V.N. = 0.8937$$

Buna göre(48), Türkiye'nin tütün ihracat miktarının ancak yüzde 34.5'ü yurtiçi tütün üretimi ve tütün ihraç fiyatları ile açıklanabilmektedir. Diğer bir deyişle Türk ekonomisinde yüzde 65.5 gibi önemli sayılabilecek bir oranda regresyona dahil edemediğimiz diğer faktörler tütün ihracatında rol oynamaktadır(49). Gözlenen son onbir yılda (1967-1977) Türkiye'de tütün üretimi ihracatı olumlu yönde etkilerken, tütün ihraç fiyatlarının ihracat miktarı üzerindeki etkisi olumsuz yönde olmuştur. Çoklu Korelasyon katsayısının 0.59 olması, tütün ihraç miktarı ile yurtiçi tütün üretimi ve tütün ihraç fiyatları arasında kuvvetli bir ilişkinin bulunmadığını ortaya koymaktadır.

(47) Çoklu regresyon denklemi, $Y = a + bX_1 + cX_2$ şeklinde ifade edilmiştir. Denkleme, Y = tütün ihracat miktarı (bin ton), X_1 = yurtiçi tütün üretim miktarı (bin ton), X_2 =kg. başına ortalama cari ABD doları cinsinden ihracat fiyatlarıdır. Bundan sonraki regresyon denklemlerinde de Y =ihracat miktarı, X_1 =yurtiçi üretim, X_2 =ihraç ürününün kg. başına ortalama ihraç fiyatı olarak alınmıştır. Aslında tüm ekonomi için ihracat fonksiyonunu $X = X(\gamma)$ şeklinde ifade edilebilir. Bu fonksiyonda (γ) değişim kuru olup, ihracat sadece bu değişkene bağlanmıştır. Bkz. Musa Genel, Matematiksel İktisat, Eskişehir İ.T.İ.A. Basınevi, 1978, s.136. Regresyon denklemleri konusunda bkz. Halil Dirimtekin, Ekonometri I: Giriş, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968, s.61-68.

(48) Regresyon denklemi, Tablo II.24 ve II.25'teki verilerden hesaplanmıştır.

(49) Regresyon denkleminde $p=0.01$ için (yüzde 1 önemlilik derecesi veya yüzde 99 anlamlılık sınırları) hata terimlerinde otokorelasyon yoktur. R^2 =belirlilik (determinasyon) katsayısı, k = çoklu korelasyon katsayısı, S_y =tahminin standart hatası, $D.W.$ =Durbin-Watson d katsayısı, $V.N.$ =Von-Neumann v oranıdır. Durbin-Watson d katsayısı tabloşu $n \leq 15$ için d_L ve d_U değerlerini vermediği için v oranı $d = \left(\frac{n}{n-1} \right)$ formülünden hesaplanarak ayrıca verilmiştir. Formülde $n' = n - k$ 'dir. Burada n örnek sayısı, k ise bağımsız değişken sayısıdır.

B.Karde Edilmemiş veya Taranmamış Pamuk

Pamuk ürünü, tıpkı tütün gibi Türkiye ihracatında önemli bir yere sahiptir. Örneğin, 1976 yılında genel ihracatın yüzde 22.15' nin, 1967-1977 döneminde ise toplam ihracatın ortalama yüzde 21.77' nin pamuk ürününden oluştuğu gözönünde tutulursa, pamuğun Türkiye ihracatı içindeki yeri kendiliğinden ortaya çıkar.

Türkiye pamuk ihracatının özelliklerine geçmeden önce, bu ürünün dünya üretim ve ihracatına değinmekte yarar vardır. Tablo II.26'da Türkiye ve dünya pamuk üretim ve ihracatı karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Buna göre, dünya pamuk üretiminde Türkiye 1974 yılında yüzde 4.6, 1975'de yüzde 6.7, 1976'da ise yüzde 10.5'lik bir yer tutmuştur. Dünya pamuk ihracatında miktar olarak Türkiye'nin payı, 1970-1974 yılları arasında düşmüş, 1975 ve 1976 yıllarında ise tekrar yükselmiştir. Diğer taraftan Türkiye'nin dünya pamuk değer ihracatı içindeki yerinde yıllara göre bir dalgalanma görülmüştür. 1970 yılında dünya pamuk ihracat değeri içinde Türkiye'nin payı yüzde 7.0 iken 1974'te bu oran yüzde 5.0'a kadar düşmüş, 1976'da ise tekrar yüzde 8.8'e çıkmıştır.

Türk Gümrük Giriş Tarife Cetvelinde 55.01 tarife No.lu karde edilmemiş veya taranmamış pamuk ihracat miktar ve değerleri Tablo II.27'de verilmiştir. Tablo'ya göre, Türkiye pamuk ihracatında miktar ve değer olarak gözlenen dönem içinde büyük dalgalanmalar olmasına karşılık yurtiçi pamuk üretiminde 1975 ve 1976 yılları hariç devanlı bir artış gözlenmiştir(50). Pamuk üretimindeki bu artışta, hiç şüphesiz pamuğun tarımsal destekleme politikası kapsamında bulunmasının büyük rolu vardır. Çünkü, kütlü pamuk destekleme alım fiyatları incelenen dönemde pamuğun ortalama cari fiyatlarındaki daha yüksek olmuştur(51). Bu artışa paralel olarak pamuk ihracat miktarında da devanlı bir gelişim gözlenmiştir. Türkiye'de 1964-76 yıllarında toplam olarak 5.791.0 bin ton pamuk üretimi yapılmış ve bunun 3.535.1 bin tonu, diğer bir deyişle yüzde 61.0'i ihraç edilmiştir. Pamuk üretim/ihracat(miktar)oranı, en yüksek seviyesine 1970 yılında yüzde 35.3 ile ulaşmıştır. Diğer yıllarda pamuk üretim/ihracat oranında dalgalı bir seyir görülmüştür.

(50) Bkz. DPT, Sanayi Bitkileri ve Yağlı Tohumlar Raporu, DPT:1000-OTK:280, Ankara, 1977.

(51) DPT, Devlet Adına Yapılan..., s.47-48.

TÜRKİYE VE DÜNYA PAMUK ÜRETİM VE İHRACATI(263.1-263.2)

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
Dünya Üretimi(bin M.ton)	11.727	12.162	13.031	13.396	14.029	12.319	12.695	14.290
Türkiye Üretimi(bin ton)	400	522	543	512	598	480	474	575
Dünya İhracatı:								
Miktar(bin kg)	3.942.813	4.024.704	4.060.550	4.711.225	3.995.294	4.004.841	3.959.088	3.841.423
Değer(bin dolar)	2.484.081	2.796.329	3.133.130	4.125.931	4.852.324	4.436.403	4.959.924	5.345.482
Türkiye İhracatı:								
Miktar(bin kg)	341.094	312.355	297.034	368.683	183.235	266.567	413.747	177.289
Değer(bin dolar)	173.183	192.847	191.270	305.830	240.231	243.974	438.097	213.574
Üret.Türkiyenin payı	3.4	4.2	4.2	3.8	4.3	3.9	3.8	4.0
İhr.Türkiye'nin payı:								
Miktar(%)	8.7	7.8	7.3	7.8	4.6	6.7	10.5	4.6
Değer(%)	7.0	6.9	6.1	7.4	5.0	5.5	8.8	3.7

KAYNAKLAR: FAO, Production Yearbooks; FAO, Trade Yearbooks; U.N., Yearbook of International Trade Statistics, 1976; Cotton: Monthly Review of the World Situation, June 1978, Vol.31; DİE, Tarım-sal Yapı ve Üretim, 1976; DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, 1977.

TABLO: II.27

KARDE EDİLMEMİŞ VEYA TARANMAMIŞ PAMUK İHRACATI (55.01)

Yıllar	Miktar(Kg)	Değer(\$)	Ort.		Genel İhr. İçin%	İndeksler: 1973=100		
			Fiy.(\$)			Miktar	Değer	Ort. İhr.
1967	223.173.832	123.537.379	0.576	24.61		69	43	62
1968	223.991.805	136.113.826	0.608	27.42		70	45	65
1969	202.913.933	110.995.116	0.547	20.68		63	37	59
1970	309.564.256	170.707.476	0.551	29.01		96	57	59
1971	283.481.198	190.555.421	0.672	28.16		88	63	72
1972	252.048.318	187.577.038	0.744	21.20		78	62	80
1973	322.019.474	300.901.692	0.934	22.85		100	100	100
1974	145.178.713	235.303.387	1.621	15.36		45	78	174
1975	241.699.885	225.223.809	0.932	16.08		75	75	100
1976	300.741.989	434.245.232	1.141	22.15		118	144	122
1977	150.355.732	210.061.035	1.397	11.98		47	70	150

KAYNAK: Ticaret Bakanlığı İBİM rulolarından derlenmiştir.

Türkiye'nin karde edilmemiş veya taranmamış pamuk ihracatı genel ihracat içinde gözlenen dönemde düşme eğilimi göstermiştir. Örneğin 1967 yılında pamuk ihracatı genel ihracat içinde yüzde 24.61 oranında bir yer tutarken bu oran on yıl sonra 1977'de yüzde 11.98'e kadar düşmüştür. Bu durum, yerli dokuma sanayiinin gelişmesi sonucunda pamuk ürününe yönelen iç talebin artması ile açıklanabilir. Diğer taraftan, aynen tütünde olduğu gibi Türkiye ekonomisinin pamuk ürününe olan ihracat bağımlılığı zamanla azalmıştır. Genel ihracat içinde pamuk ürününün payında zamanla önemli bir azalma meydana gelirken pamukun ortalama ihrac fiyatları da süratle artmıştır. 1967 yılında 1 kg taranmamış pamuk ihrac fiyatı ortalama 0.576 ABD doları iken, 1977'de fiyat 1.397 dolara kadar yükselmiştir.

Tablo II.27'deki verilere göre yapmış olduğumuz hesaplamalar sonucunda Türkiye'nin karde edilmemiş veya taranmamış pamuk ihracatının talep esnekliği katsayısı e_p ,

$\log(\text{ihracat miktarı}) = 9.2174349 - 0.28776893 \log(\text{ihracat fiyatı})$ denkleminde;

$$e_p = -0.29$$

olarak bulunmuştur. Böylece, tütünde olduğu gibi pamuk ürününün talep esneklik katsayısının 1'den küçük olması, pamuk ihracatının fiyatlara karşı duyarlı olmadığını kanıtlamaktadır.

Karde edilmemiş veya taranmamış pamuk ihracat miktarını, yurtiçi pamuk üretimi ve ortalama pamuk ihraç fiyatları ile açıklamaya çalıştığımız zaman aşağıdaki regresyon denklemini elde ederiz(52).

$$Y = 3633.680 - 0.164X_1 - 0.397X_2 \quad R^2 = 0.121$$
$$(0.547) \quad (0.107) \quad R = 0.348$$
$$S_y = 752.56$$
$$D.F. = 2.3006$$
$$V.N. = 2.6292$$

Çoklu regresyon denkleminde(53) korelasyon katsayısı 0.35, belirlilik katsayısı ise 0.12 gibi çok düşük bulunmuştur. Bu durumda, pamuk ihracatının ancak yüzde 12'si yurtiçi pamuk üretim ve pamuk ihraç fiyatları ile açıklanabilir. Diğer bir deyişle, yurtiçi pamuk üretimi ve pamuk ihraç fiyatları ile pamuk ihraç miktarları arasında oldukça zayıf bir ilişki vardır. Ayrıca, gerek pamuk üretimi ve gerekse ihraç fiyatlarının, ihracat miktarı üzerindeki etkisi olumsuz yöndedir.

C. Kabuksuz Fındık

Fındık, tütün ve pamuk gibi Türk ekonomisinde önemli yer tutan bir diğer tarım ürünüdür. Gerçekten kabuksuz fındık ihracatı 1967-1977 yıllarında genel ihracatının ortalama yüzde 13.19'nu oluşturmuştur. Ayrıca Türkiye, dünya fındık üretiminde söz sahibi ülkelerin başında gelmektedir. Örneğin, 1961-1975 yıllarında toplam dünya fındık ürününün yüzde 49.59'u Türkiye'de üretilmiştir. 1974 yılında dünya fındık üretimi 410.232 ton olarak gerçekleşmiş ve bunun yüzde 59.63'nü oluşturan 244.624 tonu Türkiye tarafından karşılanmıştır. 1975 yılında dünya üretiminin yüzde 64.90'nı, 1976 yılında ise üretimin yüzde 57.92'si Türkiye'ye aittir(54).

(52) Çoklu regresyon denklemi, Tablo II.27'deki verilerden hesaplanmıştır. Pamuk üretim miktarı ise, Dİİ rakamlarıdır.

(53) Regresyon denkleminde $p=0.05$ için (yüzde 5 önemlilik derecesi veya yüzde 95 anlamlılık sınırı) hata terimleri arasında otokorelasyon yoktur.

(54) Veriler, FAO, Production Yearbook 1976, Dİİ, Tarımsal Yapı ve Üretim; Dİİ, Tarım İstatistikleri Özeti: 1976; DPT, Bitkisel Üretim, Meyvecilik Bert Kabuklu Meyveler Grubu Raporu, DPT:1611-Üİİ:281, Ankara, 1977 yayımlarından derlenmiştir.

1969-1973 dönemindeki ortalamalara göre Türkiye, dünya fındık dikim alanlarının yüzde 77.2'sine, dünya üretiminin yüzde 65.7'sine ve dünya ihracatının yüzde 74.4'ne sahiptir. Türkiye'de 1964-1969 döneminde fındık dikim alanlarında bir genişleme olmamasına rağmen üretim, verim ve ihracatta önemli artışlar olmuştur. Türkiye'den sonra dünyada önemli diğer fındık üreticisi ülkeler, İtalya, İspanya, ABD ve Sovyet Rusya'dır. Bu ülkeler, 1969-1973 yıllarında dünya fındık üretiminin sırasıyla yüzde 23.5, 5.5, 2.8 ve 2.8'ni; ihracatın ise yine sırasıyla yüzde 19.9 ve 5.7'ne sahiptir(55).

Türkiye'nin kabuksuz fındık ihracatı (taze veya kuru), yıllara göre Tablo II.28'de verilmiştir. Tablodaki veriler, Türk Gümrük Giriş Tarife Cetvelinin 08.05.21 (standart ekstra), 08.05.22 (standart I), 08.05.23 (standart III), 08.05.24 (standart III), 08.05.25 (sıra malı) ve 08.05.29 (diğer) fındıkları kapsamaktadır. Türkiye kabuksuz fındık ihracatı 1975 yılı hariç olmak üzere genel eğilim olarak miktar ve değer cinsinden artış göstermiştir. Fakat buna karşılık kabuksuz fındığın genel ihracat içindeki payında bir azalma olmuştur. Örneğin, 1969 yılında fındık ihracatı, genel ihracatın yüzde 20'sini oluşturarak en yüksek seviyeye çıkmış, bu oran daha sonra giderek düşerek 1973 yılında yüzde 10'un altına inmiştir. Son yıllarda fındık ürününün genel ihracat içindeki payında bir artış gözlenmiştir. Örneğin, 1977'de fındık ihracatı toplam ihracatın yüzde 14'nü oluşturmuştur.

Türkiye'de 1964-1976 yılları arasında fındık üretimi, Tablo II.25'ten izlenebileceği gibi dalgalı bir seyir izlemekle beraber genel eğilim olarak artış göstermiştir. Ele alınan dönemde Türkiye'de 2.323.1 bin tonluk üretim yapılmış ve bunun yüzde 45.0'i olan 1.047.2 bin tonu ihraç(56)edilmiştir. İhracat/üretim oranları üretimdeki dalgalanmalara bağlı olarak zaman içinde büyük oynamalar göstermiştir. Örneğin, 1964 yılında yurtiçi fındık üretiminin yüzde 26.1'i ihraç edilmiş iken, bir sonraki yıl bu oran yüzde 96.5'e kadar yükselmiştir.

(55) DPA, Bitkisel Üretim, Hayvancılık..., s.1.

(56) Tablo II.25 ile Tablo II.28 arasındaki fındık ihracat miktarları arasındaki tutarsızlık, Tablo II.28'deki verilerin sadece kabuksuz fındık ihracatını kapsamasından dolayıdır.

TABLO: II.23

KABUKSUZ FINDIK İHRACATI

(08.05.21,08.05.22,08.05.23,08.05.24,08.05.25,08.05.29)

Yıllar	Miktar(Kg)	Değer(Bin ₺)	İhr.İçinde%Değer
1967	71.338.013	82.370	15.77
1968	61.661.838	74.133	14.94
1969	81.481.485	106.872	19.91
1970	61.872.939	85.683	14.56
1971	63.077.724	82.729	12.23
1972	90.902.512	114.415	12.93
1973	90.554.879	118.931	9.02
1974	111.080.693	170.376	11.12
1975	87.667.996	149.368	10.66
1976	132.953.779	198.740	10.14
1977	146.670.076	242.265	13.82

KAYNAK: Ticaret Bakanlığı EBİM rulolarından derlenmiştir.

Türkiye'nin kabuksuz fındık ihracatının talep esnekliği her sayısa e_F (57),

$\log(\text{ihracat miktarı})=1.9344477+1.5886098\log(\text{ihracat fiyatı})$ denkleminde;

$$e_F= 1.59$$

olarak bulunmuştur. Esneklik katsayısının pozitif çıkması(58)Türkiye'nin kabuksuz fındık ihracat talebinde bir talep kaynaşı olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

(57) Denklemde,fındık ihracat/miktarları Tablo II.28'den alınmıştır.İhracat fiyatları ise,Türk Gümrük Giriş Tarife Cetvelindeki 08.05.22 No.lu fındık ihracat birim fiyatlarıdır.

(58) Regresyon denkleminde esneklik katsayısı e 'nin veya b parametresinin işareti, denkleme dōyanılarak bulunan talep eğrisinin (doğrusunun) eğimini vermektedir. Normal talep eğrisinin eğimi negatif olduğundan,katsayı veya parametrenin artı değer çıkması talebin zaman içinde kaydığını kanıtlamaktadır. Talep kaynaşı, tüketici gelirinde bir artış,reklam,fiyatlar da veya malın kalitesinde değışiklik ve tüketici zevklerinin zamanla değışmesi ile açıklanabilir. Bkz. William J.Baumol, Economic Theory and Operations Analysis, Prentice-Hall International, Inc., London, 1972.s.195.

Kabuksuz fındık ihracat miktarını, yurtiçi fındık üretim ve ortalama fındık ihraç fiyatları ile açıklamaya çalıştığımız zaman aşağıdaki regresyon denklemini elde ederiz(59).

$$Y = -701.77 - 0.066X_1 + 1.198X_2$$

(0.166) (0.576)

$$R^2 = 0.546$$
$$R = 0.739$$
$$Sy = 216.33$$
$$D.W. = 1.8169$$
$$V.W. = 2.0764$$

Deklamde çoklu korelasyon katsayısı 0.74 olarak çıkmıştır. Bu durum, fındık ihracat miktarı ile fındık üretim ve ihraç fiyatları arasında nisbeten yakın bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle Türkiye fındık ihracat miktarının yüzde 59'ünü yurtiçi fındık üretimi ve fındık ihraç fiyatları ile açıklayabilmek mümkündür.

D.Taze ve Kurutulmuş Üzüm

Taze ve kurutulmuş üzüm, Türk Gümrük Giriş Tarife Cetvelinde 08.04 Tarife No.su ile gösterilmekte ve taze (08.04.10), kuru çekirdekli (08.04.20), normal standartlar (08.04.31) ile diğer (08.04.39) üzüm ihracatını kapsamaktadır. Türkiye'nin taze ve kurutulmuş üzüm ihracatı, gerek miktar ve gerekse değer olarak gözlenen dönemde dalgalı bir seyir izlemiştir. 1973 baz yılına göre 1967'de ihracat miktar indeksi 81 iken, değer indeksi 39'dur. İhracat miktar indeksi 1972 yılına kadar artış göstermiş, buna karşılık ihracat değer indeksindeki artış 1977 yılına kadar devam etmiştir. Ortalama ihraç fiyatları ise 1974 yılında en yüksek seviyeye ulaşmış, daha sonra fiyatlarda hızlı bir düşüş gözlenmiştir. 1976 yılında bu düşüş 86 puana kadar gerilemiş, 1977'de ise tekrar 127 puana çıkmıştır. Taze ve kurutulmuş üzümün genel ihracat içindeki yeri, gözlenen dönemde yüzde 2.78 ile yüzde 4.68 arasında değişmiştir. 1969 yılında yüzde 4.68 oranına ulaşılmış ve bu yıl üzüm ihracatı genel ihracat içinde en yüksek paya sahip olmuştur. Üzüm ihracatı, dönem içinde ortalama olarak genel ihracatın yüzde 3.97'sini meydana getirmiştir.

(59) Regresyon denklemi, Tablo II.25 ve II.28'deki verilerden hesaplanmıştır.

TABLO: II..29

TAZE VE KURUTULMUŞ ÜZÜM İHRACATI (08.04)

Yıllar	Miktar(Kg)	Değer(£)	Ort. Fiyat.(£)	Genel İhr. İçin%	İndeksler: 1973=100		
					Miktar	Değer	Ort. Fiy.
1967	80.250.983	23.541.248	0.293	4.51	81	39	48
1968	81.307.726	23.432.377	0.288	4.72	82	39	48
1969	97.552.221	25.142.725	0.258	4.68	99	42	43
1970	88.772.077	22.731.429	0.256	3.86	90	38	42
1971	104.571.715	23.809.130	0.228	3.52	106	40	38
1972	128.541.438	32.933.675	0.256	3.72	130	55	42
1973	98.841.663	59.807.973	0.605	4.54	100	100	100
1974	67.266.794	59.026.240	0.818	3.59	68	92	135
1975	76.393.440	46.670.140	0.611	3.33	77	78	101
1976	104.483.507	54.463.041	0.521	2.78	106	91	86
1977	100.641.034	77.269.322	0.768	4.41	102	129	127

KAYNAK: Ticaret Bakanlığı EBİM rulolarından derlenmiştir.

Toplam üzüm ihracatı içinde önemli bir yeri olan çekir-
deksiz kuru üzümde (08.04.31-08.04.39) Türkiye, dünya ihracatın-
da söz sahibi ülkeler arasındadır. Gerçekten Tablo II.30'dan iz-
lenebileceği gibi Türkiye, gerek miktar ve gerekse değer olarak
dünya ihracatında yüzde 15.7 ile yüzde 21.9 oranları arasında
değişen bir yere sahiptir. Gözlenen dönemde, en fazla 1972 yı-
linda (yüzde 24.7) miktar olarak dünya ihracatında önemli bir
yere sahip olmuş, en yüksek ihracat değerine ise 1973 yılında
ulaşmıştır.

TABLO: II. 30

TÜRKİYE VE DÜNYA ÇEKİRDEKSİZ KURU ÜZÜM İHRACATI(652.03)

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
Dünya İhracatı								
Miktar(ton)	391.166	432.172	452.563	389.891	355.241	369.923	472.978	422.016
Değer(bin dolar)	130.568	129.877	163.774	276.846	331.663	369.923	326.871	399.302
Türkiye İhracatı								
Miktar(ton)	69.077	86.069	111.691	85.449	59.328	69.103	97.378	89.044
Değer(bin dolar)	20.846	21.724	30.450	56.659	52.145	43.610	51.813	71.799
İhr.Türkiye'nin payı(%)								
Miktar	17.7	19.9	24.7	21.9	16.7	18.7	20.6	21.1
Değer	16.0	16.7	18.6	20.5	15.7	11.8	15.9	18.0

KAYNAKLAR: FAO, Trade Yearbooks, U.N., Yearbook of International Trade Statistics; Ticaret Bakanlığı, EBM verileri.

Türkiye çekirdeksiz kuru üzüm ihracatı, Tablo II.31'den izlenebilir. Normal standart çekirdeksiz kuru üzüm (08.04.31) ihracat miktarı, 1973 baz yılına göre en fazla 1972 yılında gerçekleşmiş ve ihracatta en yüksek değere 1977 yılında ulaşılmıştır. Ortalama ihraç fiyatları ise, gerek normal standart gerekse diğer çekirdeksiz kuru üzüm ihracatında zaman içinde artış göstermiştir. Normal standart çekirdeksiz kuru üzümün genel ihracat içindeki payında zamanla bir azalma olurken, diğer çekirdeksiz kuru üzüm ihracatının toplam ihracat içindeki yerinde özellikle 1972 yılından itibaren normal standart üzüm aleyhine olmak üzere bir artış gözlenmiştir.

Türkiye'nin "normal standart" ve "diğer" çekirdeksiz kuru üzüm ihracatının talep esnekliği katsayıları sırasıyla $e_{nü}$ ve e_{du} (60),

$\log(\text{ihracat miktarı}) = 8.87756763 - 0.38124620 \log(\text{ihracat fiyatı})$ denkleminde;

$$e_{nü} = -0.38 \text{ ve}$$

$\log(\text{ihracat miktarı}) = 4.6569846 + 0.9789313 \log(\text{ihracat fiyatı})$ denkleminde;

$$e_{du} = 0.98$$

olarak bulunmuştur. Normal standart çekirdeksiz kuru üzüm ihracatının

(60) Hesaplamalara esas olan veriler, Tablo II.31'e dayanmaktadır.

TABLO: II.31

ÇEKİRDEKSİZ KURU ÜZÜM İHRACATI (08.04.31-08.04.39)

08.04.31(Normal Standart)				Genel	İndeksler: 1973=100		
Yıllar	Miktar	Değer	Ort.Fiy.(₺)	İh. İçin%	Miktar	Değer	Ort.Fiy.
1967	55.856.038	17.775.420	0.318	3.40	95	45	47
1968	55.340.715	17.018.013	0.308	3.43	94	43	46
1969	57.308.420	17.724.228	0.309	3.30	98	45	46
1970	65.240.409	19.689.727	0.302	3.35	111	50	45
1971	81.197.284	20.592.916	0.254	3.04	139	52	38
1972	98.914.435	27.257.151	0.276	3.08	189	69	41
1973	58.579.207	39.283.290	0.671	2.98	100	100	100
1974	36.112.119	31.990.653	0.886	2.09	62	81	132
1975	42.186.940	27.194.827	0.645	1.94	72	69	96
1976	56.895.058	30.575.230	0.537	1.56	97	78	80
1977	61.835.244	50.272.731	0.812	2.87	106	128	121
08.04.39(Diğer)							
1967	16.326.299	4.899.441	0.300	0.94	61	28	46
1968	18.772.043	5.537.196	0.295	1.12	70	32	46
1969	18.574.775	5.065.701	0.273	0.94	69	29	42
1970	3.837.526	1.156.355	0.301	0.20	14	7	47
1971	4.872.201	1.131.065	0.232	0.17	18	7	36
1972	12.776.694	3.192.999	0.290	0.36	48	18	39
1973	26.869.947	17.375.466	0.647	1.32	100	100	100
1974	23.216.843	20.154.270	0.868	1.32	86	116	134
1975	26.916.142	16.415.529	0.610	1.17	100	94	94
1976	40.482.553	21.237.713	0.525	1.08	151	122	81
1977	27.158.567	21.526.161	0.793	1.23	101	124	123

KAYNAK: Ticaret Bakanlığı EBİM rulolarından derlenmiştir.

talep esnekliği katsayısı 0.38 gibi 1'den oldukça küçük çıkmıştır. Bu durum normal standart üzüm talebinin oldukça sert ve ihraç fiyatlarına karşı az hassas olduğunu kanıtlamaktadır. Diğer taraftan diğer çekirdeksiz kuruy üzüm ihracatında esnekliğin artı bulunması, bu üründe talep kayması olduğunu ortaya koymaktadır.

Taze ve kurutulmuş üzüm (08.04) ihracat miktarını, yurtiçi üretim ve ortalama üzüm ihraç fiyatları ile açıklamaya çalıştığımız zaman aşağıdaki regresyon denklemini elde ederiz(61).

$$Y = 2526.32 - 0.038X_1 - 0.583X_2$$

(0.028) (0.335)

$$R^2 = 0.275$$
$$R = 0.525$$
$$S_y = 161.88$$
$$D.W. = 1.0285$$
$$V.N. = 1.1754$$

Regresyon denkleminde(62) çoklu korelasyon katsayısı 0.53, belirlilik katsayısı ise 0.28 olarak bulunmuştur. Bu durumda, Türkiye'de taze ve kurutulmuş üzüm ihracat miktarları ile bu ürünün yurtiçi üretim ve ihraç fiyatları arasında oldukça zayıf bir ilişki söz konusudur. Gerçekten, Türkiye'de üzüm ihracat miktarının artışta yüzde 28'i yurtiçi üzüm üretimi ve üzüm ihraç fiyatlarına bağlanabilir.

B. Taze ve Kurutulmuş İncir

Türkiye taze ve kurutulmuş incir ihracatı, Tablo II.32'de görülmüştür. Buna göre taze ve kurutulmuş incir ihracat miktarları 1966-1977 arasında alınan dönemde dalgalı bir durum gözlenirken, ihracat değerleri sürekli bir artış olmuştur. İncir ihraç fiyatlarında 1967-1977 döneminde son yıl hariç, devamlı olarak artmıştır. Taze ve kurutulmuş incirin genel ihracat içindeki yerinde dönem boyunca önemli bir değişiklik olmamıştır. Örneğin 1967 yılında bu ürün toplam ihracatın yüzde 1.38'ni meydana getirirken oran 1977'de yüzde 1.4 olmuştur.

(61) Hesaplamalara esas olan veriler, Tablo II.29'a dayanmaktadır. Üretim verileri, DİE rakamlarıdır.

(62) Regresyon denkleminde $p=0.05$ için (yüzde 5 önemlilik düzeyinde) data terimleri arasında otokorelasyon yoktur.

se ihraç fiyatlarının ihracat miktarı üzerinde olumlu bir etkisi yoktur.

F.Zeytinyağı

Türkiye: zeytinyağı üretiminde 1970-1977 yılları arasın-

TABLO: II.33

TÜRKİYE VE DÜNYA ZEYTİNYAĞI ÜRETİM VE İHRACATI (421.5)

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
Dünya Üretimi(ton)	1.604.612	1.622.769	1.611.416	1.688.643	1.468.799	2.041(1)	1.516(1)	1.548(1)
Türkiye Üretimi(ton)	118.000	51.500	176.000	53.300	130.000	94.000	178.000	75.000
Dünya İhracatı:								
Miktar(ton)	258.136	351.696	326.046	363.203	307.127	186.038	251.214	248.094
Değer(bin dolar)	172.395	241.053	254.694	405.940	453.711	328.319	328.700	314.204
Türkiye İhracatı:								
Miktar(ton)	310	1.366	8.413	44.390	11.062	9.342	2.339	35.884
Değer(bin dolar)	244	950	2.880	47.325	15.506	17.704	2.807	35.280
Ort.Türkiye'nin Payı:	7.4	3.2	10.9	3.2	8.9	4.6	11.7	4.7
Ort.Dünya'nın Payı:								
Miktar(%)	0.1	0.4	1.0	12.2	3.6	5.0	0.9	14.4
Değer (%)	0.1	0.4	1.1	11.8	3.4	5.4	0.9	11.2

AYNAKLAR: FAO, Production Yearbooks; FAO, Trade Yearbooks; U.N., Yearbook of International Trade Statistics; DİE, Tarım İstatistikleri Özeti 1977; Ticaret Bakanlığı, EBİM verileri.

(I) Bin metrik ton olarak FAO verileridir.

da yüzde 3.2 ile yüzde 11.7 arasında değişen bir yere sahiptir. Buna karşılık gerek miktar ve gerekse değer olarak dünya ihracatında Türkiye'nin payı, 1973 ve 1977 yılları hariç oldukça küçüktür. Durum, Tablo II.33'ten izlenebilir.

Türkiye zeytinyağı ihracatı ise Tablo II.34'te verilmiştir. Tabloya göre Türkiye zeytinyağı ihracatı, gerek miktar ve gerekse değer olarak yıllara göre büyük dalgalanmalar göstermiştir. Bu durum, özellikle üretimdeki istikrarsızlıktan doğmaktadır. Gözlenen dönemde miktar ve değer olarak zeytinyağı ihracatında en yüksek seviyeye 1973 yılında ulaşılmıştır. 1969, 1974-1975 ile 1977'de zeytinyağı ihracatında önemli yıllar olmuştur. Zeytinyağı ortalama

TABLO: II.34

ZEYTİNYAĞI İHRACATI (15.07.12)

Yıllar	Miktar(Kg)	Değer(₺)	Ort. Fiyat.(₺)	Genel İhr. İçin%	İndeksler: 1973=100		
					Miktar	Değer	Ort.
1967	12.474.979	6.845.184	0.549	1.31	28	14	51
1968	1.406.388	798.438	0.568	0.16	3	2	53
1969	22.234.003	12.681.177	0.570	2.36	50	27	53
1970	310.001	243.928	0.787	0.04	1	1	73
1971	1.365.511	949.562	0.695	0.14	3	2	65
1972	3.413.066	2.879.596	0.844	0.33	8	6	78
1973	44.390.001	47.824.963	1.077	3.63	100	100	100
1974	11.061.526	15.105.663	1.366	0.99	25	32	127
1975	9.341.613	17.703.928	1.855	1.26	21	37	176
1976	2.338.984	2.807.327	1.200	0.14	5	6	111
1977	35.831.615	35.258.597	0.984	2.01	81	74	91

KAYNAK: Ticaret Bakanlığı EBİM rulolarından derlenmiştir.

ihraç fiyatlarında 1973 baz yılına göre 1975'e kadar devamlı bir artış gözlenmiş, bu yıldan sonra ihraç fiyatları hızla düşmüştür. Zeytinyağının genel ihracat içindeki payı, ihracattaki dalgalanmalara paralel bir gelişim göstermiştir. 1967 yılında bu ürünün genel ihracat içindeki payı yüzde 1.31 iken, bu oran 1973'te yüzde 6.63'e kadar yükselmiş, 1977'de ise yüzde 2.01'e inmiştir.

Zeytinyağı ihracatının talep esnekliği katsayısı e_z (66),

$\log(\text{ihracat miktarı}) = 4.2757369 + 0.84185541 \log(\text{ihracat fiyatı})$

denkleminde;

$$e_z = 0.84$$

olarak bulunmuştur. Zeytinyağı ihracatının talep esnekliği katsayısının artışı olarak çıkması, Türkiye zeytinyağı ihracatına olan talebin zaman içinde kaydırlığını ortaya koymaktadır.

(66) Hesaplamalara esas olan veriler, Tablo II.34'e dayanmaktadır.

Zeytinyağı ihracat miktarını, yurtiçi zeytinyağı üretimi ve ortalama zeytinyağı ihraç fiyatları ile açıklamaya çalıştığımız zaman aşağıdaki regresyon denklemini elde ederiz(67).

$$Y = 247.97 - 0.134X_1 + 0.011X_2$$

$$R^2 = 0.251$$

$$R = 0.501$$

$$Sy = 144.85$$

$$D.W. = 1.9348$$

$$V.W. = 2.2111$$

Regresyon denkleminde (68) çoklu korelasyon katsayısı 0.50 belirlilik katsayısı ise 0.25 olarak bulunmuştur. Bu durumda, zeytinyağı ihracat miktarını belirleyen faktörlerin ancak yüzde 25'ni, zeytinyağı üretimi ile zeytinyağı ihraç fiyatlarına bağlamak mümkündür. Zeytinyağı ihracatının yüzde 75'i ise üretim ve ihraç fiyatı dışındaki faktörler tarafından belirlenmektedir. Yurtiçi üretimin ihracat üzerinde sadece bir etkisi olduğu, ihracatın fiyatları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu G.Yağlı Tohum ve Zeytin Küspeleri

G.Yağlı Tohum ve Zeytin Küspeleri

Yağlı tohum, zeytin küspeleri ile bitkisel yağ üretiminin arta kalan artık ihracat kapsamına, pamuk tohumu küspesi (23.04.10), susam küspesi(23.04.20), haşhaş küspesi(23.04.30), prina (23.04.40), ayçiçeği küspesi(23.04.50), keten küspesi (23.04.60) ile diğerleri(23.04.90)girmektedir. Bu ürünlerin ihracatı Tablo II.35'de verilmiştir. Tablo'dan izlenebileceği gibi 1973 baz yılına göre yağlı tohum ve zeytin küspeleri ihracat miktarı 1972 yılına kadar istikrar göstererek en yüksek seviyesine ulaşmış, daha sonra ise ihracat miktarında süratli bir düşüş meydana gelmiştir. Benzer eğilim ihracat değerinde de gözlenmiştir. Ortalama ihraç fiyatları 1974 yılına kadar artmış, bu yıldan itibaren 1973 baz yılına göre bir miktar düşmüş ve 1977'de en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Yağlı tohum ve zeytin küspelerinin genel ihracat içindeki payında incelemeye konu olan dönemde devamlı bir düşüş olmuştur. 1967 yılında bu grubun genel ihracattaki payı yüzde 4.49 iken, bu oran 1977'de yüzde 0.78'e kadar inmiştir.

(67) Hesaplamalara esas olan veriler, Tablo II.34'e dayanmaktadır. Üretim verileri, DİE'sü rakamlarıdır.

(68) Regresyon denkleminde $p=0.05$ için (yüzde 5 önemlilik derecesi) hata terimleri arasında otokorelasyon yoktur.

TABLO: II.35

YAĞLI TOHUM VE ZEYTİN KÜSPELERİ İHRACATI (23.04)

Yıllar	Miktar(Kg)	Değer(₺)	Genel		İndeksler: 1973=100		
			Ort. Fiy.(₺)	İhr. İçin%	Miktar	Değer	Ort. Fiy.
1967	301.329.429	23.430.127	0.073	4.49	99	58	59
1968	272.703.884	19.789.131	0.073	3.99	90	49	55
1969	273.006.955	17.627.351	0.065	3.28	90	44	49
1970	269.842.689	20.824.425	0.077	3.54	89	52	58
1971	273.421.637	22.082.838	0.081	3.26	90	55	61
1972	349.652.050	28.049.788	0.080	3.17	115	69	60
1973	304.326.965	40.399.831	0.133	3.07	100	100	100
1974	269.151.670	39.830.078	0.148	2.60	88	99	111
1975	243.572.070	29.446.413	0.121	2.10	80	73	91
1976	142.629.760	19.393.699	0.136	0.99	47	48	102
1977	70.929.000	13.695.099	0.193	0.78	23	34	145

KAYNAK: Ticaret Bakanlığı EBİM rulolarından derlenmiştir.

Yağlı tohum ve zeytin küspelerinin talep esnekliği katsayısı $e_t(69)$,

$\log(\text{ihracat miktarı}) = 10.116790 - 0.87103885 \log(\text{ihracat fiyatı})$
denkleminde

$$e_t = -0.87$$

olarak bulunmuştur. Katsayının 1'den küçük çıkması, zeytinyağı ihrac fiyatlarını düşürmekle, yağlı tohum ve zeytin küspelerine yönelen harcamaları arttırarak bu ürünün ihracat miktarını çoğaltmanın mümkün olmadığını ortaya koymaktadır.

H.Pamuk ve Pamuklu Dokuma

Pamuk ve pamuklu dokuma ihracatına geçmeden önce kısaca pamuklu dokuma sektörünün tanımını yapmakta yarar vardır. Pamuklu dokuma sektörü, hammaddeden son ürün olan pamuklu bez üretimine kadar geçen iplik eğirme, dokuma ve terbiye aşamalarını kapsamaktadır. İplik ve ham baz ara ürün, terbiye edilmiş bez ise esas üründür.

(69) Hesaplamalara esas olan veriler, Tablo II.35'e dayanmaktadır.

İplik, pamuğun açılıp temizlenmesi, taranması, çekilmesi ve bukle-
lenerek kumaş üretiminde kullanılır bir duruma getirilmesidir. Doku-
ma, ipliğin kumaş haline dönüştürülmesi; terbiye ise, iplik veya
ham bezin kasar, merserize, boyama, basma, apre gibi işlemlerden ge-
çirilerek kullanılır duruma getirilmesidir(70).

Türkiye'de pamuklu dokuma üretiminde özellikle son yıl-
larda oldukça hızlı bir gelişim meydana gelmiş ve üretim sürat-
le artmıştır. Örneğin, 1960 yılında Türkiye pamuklu dokuma üre-
timi 81.069 ton iken, bu miktar 1965'te 92.119 ton, 1970 yılın-
da 127.692 ton ve 1975 yılında ise 186.264 tona ulaşmıştır(71).
1960 yılına göre 1975'de üretimde artış yüzde 230 olmuştur.
Üretimdeki bu hızlı artışa karşılık pamuklu dokuma ürünleri ih-
racatında aynı gelişim meydana gelmemiştir. Örneğin, 1960 yı-
linda 2.018 tonluk ihracat 1965'te 2.543 ton, 1970'te 3.369 ton
ve 1975 yılında ise 3.185 tona ulaşmıştır(72). Bu duruma göre
pamuklu dokuma ürünleri ihracatındaki artış (ton olarak), 1960
yılına göre ancak yüzde 158/^{oranında} olmuştur. İhracatta görülen bu ya-
vas gelişim, pamuklu dokumaya yönelik iç talebin artmasından
doğmuştur.

Türkiye pamuk ve pamuklu dokuma ihracatı, Türk Gümrük
Giriş Tarife Cetveli'nin 55 Fasıl No.sunu kapsayacak şekilde
(taranmamış pamuk (55.01), linter pamuğu (55.02), pamuk dökün-
töleri (55.03), taranmış pamuk (55.04), pamuk iplikleri(55.05-
55.06), pamuk gaz dokuma (55.07), bukleli pamuklu dokuma (55.08),
diğer pamuklu dokuma (55.09)) Tablo II.36'da verilmiştir. Buna
göre, Türkiye pamuk ve pamuklu dokuma ürünleri ihracatında, göz-
lenen dönemde (miktar ve değer) oldukça büyük dalgalanmalar ol-
muştur. Miktar ve değer olarak 1973 baz yılına göre en fazla
ihracat 1976 yılında gerçekleşmiştir. Değer cinsinden bu yıla
gelinceye kadar 1974 ve 1975 yılları hariç ihracatta artış

(70) DPT, Dokuma ve Giyim Sektörü, C.I, DPT:1515-ÖİK:213, Aralık
1976, Ankara, s.11.

(71) DPT, a.g.k., s.49.

(72) DPT, a.g.k., s.56.

TABLO: II.36

PAMUK VE PAMUKLU DOKUMA İHRACATI(55)

Yıllar	Miktar(Kg)	Değer(E)	Ort. Fiy.(E)	Genel İhr. İçin%	İndeksler: 1973=100		
					Miktar	Değer	Ort. Fiy.
1967	248.209.127	131.956.223	0.532	25.26	61	35	58
1968	254.826.863	143.062.802	0.561	28.82	63	38	61
1969	245.319.208	125.167.242	0.510	23.32	60	33	55
1970	361.448.390	192.994.390	0.534	32.80	89	51	58
1971	338.210.930	219.856.182	0.650	32.49	83	58	70
1972	326.418.571	229.484.934	0.703	25.93	80	61	76
1973	406.720.966	375.908.508	0.924	28.54	100	100	100
1974	219.797.469	340.049.782	0.547	22.19	54	90	59
1975	305.515.265	303.525.254	0.993	21.66	75	81	107
1976	497.428.046	616.916.671	1.240	31.47	122	164	134
1977	238.909.201	374.901.418	0.569	21.39	59	100	161

KAYNAK: Ticaret Bakanlığı EBİM rulolarından derlenmiştir.

gözlenmiştir. Pamuk ve pamuklu dokuma ortalama ihracat fiyatları on yüksek seviyesine 1976 yılında ulaşmış ve 1974 yılı hariç, genel olarak ortalama ihracat fiyatları artış yönünde bir gelişim göstermiştir. Pamuk ve pamuğa dayanan dokuma ürünleri ihracatı, genel ihracat içinde dönem ortalaması olarak yüzde 26,72 oranında bir paya sahiptir. Bu oran, 1967-1977 yıllarını kapsayan onbir yıl içinde Türkiye ihracatının yaklaşık dörtte birinin pamuk ve pamuklu dokuma ihracatından geldiğini ortaya koymaktadır. Özellikle 1970, 1971 ve 1976 yıllarında bu grup ihracatın genel ihracat içindeki payı yüzde 30'un üzerine çıkmıştır. Bu durum, Türkiye'de ihracat gelirlerinin ne ölçüde pamuk ve pamuklu dokuma ürünlerine bağlı olduğunu ve bu sektör ihracatında meydana gelebilecek bir tıkanmanın ülke ekonomisi üzerinde ne denli olumsuz etkiler yaratabileceğini açıkça ortaya koymaktadır.

I. Pamuk İplikleri

Hammaddesi ülke içinde üretilen ve dışa bağımlı olmayan dokuma sanayinin 1970'lerin başından itibaren hızla gelişmesi sonucunda Türkiye pamuk ürününü dışarıya işliyerek iplik şeklinde satmaya başlamıştır. Gerçekten Türkiye'de 1960 yılında 92.336 ton pamuk ipliği üretilirken bu miktar 1965 yılında 107.623, 1970'te 185.000, ve 1975'te ise 310.000 tona çıkmıştır(73). 1960 yılına göre Türkiye'de pamuk ipliği üretimi yüzde 334 oranında artmıştır. Üretimdeki bu artışa paralel olarak ihracat miktarında da çok süratli bir gelişim gözlenmiştir. Örneğin, 1960

(73) DPT, a.g.k., s.48-49.

TABLO: II.37

PAMUK İPLİKLERİ İHRACATI (55.05)

Yıllar	Miktar(Kg)	Değer(₺)	Genel		İndeksler: 1973=100		
			Ort. Fiy.(₺)	İhr. İcin.%	Miktar	Değer	Ort. Fiy.
1967	-	-	-	-	-	-	-
1968	138.218	120.806	0.874	0.02	(-)	(-)	49
1969	3.824.148	3.447.755	0.902	0.64	14	7	51
1970	4.926.280	4.525.255	0.919	0.77	18	9	52
1971	15.432.858	14.158.627	0.917	2.09	56	29	52
1972	21.128.516	23.556.464	1.115	2.66	76	48	63
1973	27.757.250	49.154.798	1.771	3.73	100	100	100
1974	26.384.143	67.799.039	2.570	4.42	95	138	145
1975	35.688.897	59.383.685	1.664	4.24	129	121	94
1976	78.211.993	159.008.171	2.033	8.11	282	323	115
1977	57.676.063	144.552.112	2.506	8.25	208	294	142

KAYNAK: Ticaret Bakanlığı EDİM rulolarından derlenmiştir.

Yılında Türkiye dışarıya pamuk ipliği ihracatında bulunmazken, 1965'te 0.2 ton, 1970'te 16.772 ton ve 1975'te ise 35.762 ton pamuk ipliği ihraç etmiştir(74).

Tablo II.37'de parakende olarak satılacak duruma getirilmesi, pamuk ipliği ihracatı verilmiştir. İhracat, miktar ve değer olarak özellikle 1971 yılından sonra süratli bir gelişim göstermiş ve bu durum 1976 yılına kadar devam etmiştir. 1973 baz yılına göre 1976'da pamuk ipliği ihracat miktar indeksi 282, değer indeksi ise 323 puana yükselmiştir. 1977 yılında dış piyasalarda özellikle AET ülkelerinde Türk pamuk iplikleri ihracatına getirilen kısıtlama sonucunda ihracatta belirgin bir düşüş olmuştur. Pamuk iplikleri ortalama ihraç fiyatlarının dönem içinde bir istikrar görülmemiş ve en yüksek birim fiyata 1974 yılında ulaşılmıştır. Bu yıldan sonra ortalama fiyatta hızlı bir düşüş olmuş, takibeden yıllarda fiyatlar tekrar yükselmiştir. Pamuk ipliklerinin Türkiye ihracatı içindeki payı, 1971 yılından itibaren süratle artmıştır. Bu yılda genel ihracatın yüzde 2.09'u bu grup ürün ihracatından oluşurken, 1977'de grubun genel ihracat içindeki payı yüzde 8.11'e kadar yükselmiştir. Bu durum, pamuk iplikleri ihracatının genel ihracat içinde giderek önemli bir sınai mal niteliği aldığını ortaya koymaktadır.

(74) DPT, a.g.k., s.56.

Pamuk ipliklerinin talep esnekliği katsayısı e_{pi} (75),

$\log(\text{ihracat miktarı}) = -2.0671441 + 2.9268117 \log(\text{ihracat fiyatı})$

denkleminde

$$e_{pi} = 2.92$$

bulunmuştur. Pamuk iplikleri talep esnekliği katsayısının artı çıkması, bu ürünün talebinde zaman içinde bir kayma olduğunu ortaya koymaktadır.

J.Krom Cevheri

Türkiye krom cevheri üretimi bakımından dünyada önde gelen ülkeler arasındadır. Örneğin 1970 yılında dünya krom cevheri üretiminin yüzde 11.18'i Türkiye tarafından karşılanırken, 1971'de bu oran yüzde 11.73, 1972'de yüzde 9.08, 1973'te yüzde 7.13, 1974'te yüzde 8.49 ve 1975 yılında da yüzde 10.83 olmuştur (76).

Krom cevheri ihracatının Türkiye ekonomisinde diğer cevher ihracatları içinde önemli bir yeri vardır. Türkiye krom cevheri (26.01.41) ile diğer krom cevheri (26.01.49) ihracatı, Tablo II.38'de verilmiştir. Türkiye'nin toplam krom cevheri ihracat değeri, gözlenen dönem boyunca artma eğilimi göstermiştir. Bununla beraber ihraç edilen krom cevheri miktarında yıllara göre önemli sayılabilecek dalgalanmalar olmuştur. 1973 baz yılına göre konsantre edilmiş krom cevheri ihracatı en yüksek ihracat miktarına 1974 yılında ulaşmıştır. Buna karşılık ihracat, baz yılına göre değer olarak en çok 1976'da gerçekleştirilmiştir. Diğer krom cevheri ihracatında ise 1973 yılına göre en fazla ihracat, miktar ve değer olarak 1975 yılında sağlanmıştır. Krom cevheri ortalama ihraç fiyatları, gözlenen dönemde devamlı artış yönünde bir eğilim göstermiştir. 1977 yılı, gerek konsantre edilmiş krom cevheri ve gerekse diğer krom cevherinde ortalama ihraç fiyatlarının en yüksek seviyeye ulaştığı yıl olmuştur. Krom cevheri ihracatı, dönem boyunca genel ihracatın ortalama yüzde 1.06'sını oluşturmıştır. Özellikle 1974 yılından sonra krom cevheri ihracatındaki hissedilir artış sonucunda cevherin genel ihracat içindeki payında da bir yükselme gözlenmiştir.

(75) Hesaplamalara esas olan veriler, Tablo II.37'e dayanmaktadır.

(76) Metal Statistics, 1966-1976, Frankfurt Am Main 1977.

TABLO: II.38

KONSANTRE EDİLMİŞ KROM CEVHERİ İHRACATI (26.01.41-26.01.49)

Yıl	Miktar(Kg)	Değer(₺)	Ort. Fiy.(₺)	Genel İhr. İcin%	İndeksler: 1973=100		
					Miktar	Değer	Ort. Fiy.
1967	148.126.700	3.653.431	0.025	0.70	111	81	74
1968	178.373.710	4.815.556	0.027	0.97	134	107	79
1969	164.180.240	4.707.311	0.029	0.88	123	105	85
1970	205.863.530	6.316.890	0.031	1.07	155	141	91
1971	182.651.530	6.403.990	0.035	0.95	137	142	103
1972	130.643.460	4.575.040	0.035	0.52	98	102	103
1973	132.941.000	4.494.061	0.034	0.34	100	100	100
1974	233.269.400	7.931.360	0.034	0.52	175	176	100
1975	177.400.200	13.622.987	0.077	0.97	133	303	226
1976	165.717.345	15.852.577	0.096	0.81	125	353	202
1977	127.814.999	13.286.178	0.104	0.76	96	296	306

BAĞER

KROM CEVHERİ (26.01.49)

1967	166.187.720	3.594.685	0.022	0.69	61	41	69
1968	208.542.641	4.802.245	0.023	0.97	77	55	71
1969	332.943.842	8.103.117	0.024	1.51	122	93	75
1970	340.201.300	9.354.662	0.027	1.59	125	107	81
1971	356.297.013	11.058.440	0.031	1.63	131	127	97
1972	211.613.110	7.077.821	0.033	0.80	78	81	103
1973	271.968.698	8.736.146	0.032	0.66	100	100	100
1974	412.626.679	15.144.403	0.037	0.99	152	173	116
1975	471.083.640	38.052.777	0.081	2.72	173	486	253
1976	442.717.720	39.090.468	0.088	1.99	163	447	275
1977	336.825.480	33.815.120	0.100	1.93	124	387	313

KAYNAK: Ticaret Bakanlığı EDİM rulolarından derlenmiştir.

Türkiye'nin konsantre edilmiş krom cevheri (26.01.41) ile diğer krom cevheri ihracatının (26.01.49) talep esnekliği katsayıları sırasıyla e_k ve e_{kd} (77),

$\log(\text{ihracat miktarı}) = 8.3685701 - 0.095196687 \log(\text{ihracat fiyatı})$ denkleminden;

$$e_k = -0.09 \text{ ve}$$

$\log(\text{ihracat miktarı}) = 7.2830879 + 0.38127580 \log(\text{ihracat fiyatı})$ denkleminden;

$$e_{kd} = 0.38$$

olarak bulunmuştur. Türkiye'nin konsantre edilmiş krom cevheri (26.01.41) ihracatının talep esnekliği katsayısı eksi olurken, diğer krom cevheri ihracatının (26.01.49) talep esnekliği katsayısı artı değerdedir. Türkiye'nin konsantre edilmiş krom cevherinin talep esnekliği katsayısı sıfıra çok yakındır. Diğer bir deyişle, bu ürünün talebi oldukça sert ve ihraç fiyatlarına karşı hassasiyetide çok zayıftır. Diğer krom cevheri ihracatının talep esnekliği katsayısı artıdır. Yukarıdaki esneklik katsayılarının hesaplandığı fonksiyonun eğimi aynı zamanda esneklik katsayısına eşit olduğu ve normal talep eğrilerinde gerek eğimin ve gerekse esneklik katsayısının eksi işaret taşıması gerektiği göz önüne alınırsa, Türkiye'nin diğer krom cevheri ihracatında bir talep kayması olduğu ortaya çıkar.

Krom cevheri ihracat miktarını, yurtiçi krom üretimi ve krom ihraç fiyatları ile açıklamaya çalıştığımız zaman aşağıdaki regresyon denklemini elde ederiz (78).

$$Y = 463.18 + 0.559X_1 + 0.678X_2$$

(0.329) (0.196)

$$\begin{aligned} R^2 &= 0.559 \\ R &= 0.748 \\ Sy &= 937.59 \\ D.W. &= 1.6705 \\ V.N. &= 1.9091 \end{aligned}$$

Regresyon denkleminde (79) çoklu korelasyon katsayısı 0.74, belirlilik katsayısı ise 0.56 olarak bulunmuştur. Bu durumda, Türkiye krom cevheri ihracatının yüzde 56'sını yurtiçi krom cevheri üretimi ve krom ihraç fiyatları ile açıklamak mümkündür.

(77) Hesaplamalara esas olan veriler, Tablo II.38'e dayanmaktadır.

(78). Hesaplamalara esas olan veriler, Tablo II.38'deki konsantre edilmiş krom cevheri (26.01.41) ve diğer krom cevheri (26.01.49) ihracat miktarı ile ihracat fiyatlarının aritmetik ortalamalarına dayanmaktadır.

(79) Regresyon denkleminde $p=0.05$ için (yüzde 5 önemlilik derecesi) hata terimleri arasında otokorelasyon yoktur.

IV. İHRACAT FİYAT VE MİKTAR İNDEKSİLERİNDEKİ GELİŞİM VE DİŞ TİCARİ İLİŞKİLERİ

1. Türkiye'de İhracat Fiyat ve Miktar İndeksleri ve Gelişmekte Olan Ülkelerle Karşılaştırılması

Türkiye'de ihracat **İndeksleri**, fiyat ve miktar indeksleri olarak Ticaret Bakanlığı ile DİE tarafından hesaplanmaktadır. Ticaret Bakanlığı'nın düzenlediği olduğu fiyat indeksi, Paasche tipi olup 1963 yılına baz olarak kabul etmekte ve 1963 yılından başlamaktadır. DİE'nin düzenlediği ise, Paasche tipidir. Buna karşılık DİE'nin düzenlenmiş olduğu iki seri ile 1968'i baz yıl olarak almaktadır. Bu indekste Paasche tipidir. Ticaret Bakanlığı ihracat fiyat indeksi 140 ihraç ürünü içine almakta ve yıllık ihraç değerinin ortalama yüzde 80, temsilen yüzde 97'sini kapsamaktadır. DİE'nin indeksleri, baz yılında 99 ihraç ürünü içermekte ve toplam ihracatın yüzde 93.5'ni oluşturmaktadır. İhracat miktar (hacim) indeksi, Ticaret Bakanlığı ve DİE tarafından Laspeyres metoduyla hesaplanmaktadır. Ticaret Bakanlığı baz yıl olarak 1967'yi, DİE'si ise baz yıl olarak 1968'i esas almıştır. Türkiye'de ihracat değer indeksi ise, yalnız Ticaret Bakanlığı tarafından yayınlanmaktadır.

Türkiye'deki ihracat indeksleri konusundaki bu açıklamalarımızdan sonra, ihracat indekslerinin gelişimine geçebiliriz. Ticaret Bakanlığı ihracat fiyat indeksi (TL), 1969 yılından sonra süratli bir artış göstermiş, özellikle 1972 yılından sonra bu artış daha da hızlanmıştır. DİE'nin 1968 baz yılına göre düzenlediği ihracat fiyat indekslerinden TL cinsinden olan seri olumlu bir gelişim gösterirken, dolar cinsinden olan seri aynı gelişimi gösterememiştir. Gerçekten baz yılına göre TL ihracat fiyat indeksi, 1977 yılında 421.2 puana yükselmiştir, buna karşılık dolar cinsinden ihracat fiyat indeksi ancak 211.2 puana ulaşabilmiştir. İki seri arasında 1977 yılında yarı yarıya ulaşan farklılık, özellikle son yıllarda Türkiye'de meydana gelen yüksek enflasyonun ihraç ürünlerinin TL cinsinden ihraç fiyatlarını ne ölçüde etkilediğini ortaya koymaktadır. Gerçekten bu durum, fiyat artışlarından arındırılmış deflasyonist ihracat indekslerinin incelenmesinden kolayca anlaşılabilir. Diğer taraftan Ticaret Bakanlığı ihracat miktar indesindeki gelişim, ihracat fiyat indesindeki gelişim kadar hızlı olmamıştır. Özellikle 1963 ve 1964 yıllarında ihracat miktar indeksi 100 puanın oldukça altına düşmüştür. 1972 ve 1973 yıllarında indekste hızlı bir gelişim olmuş, daha sonra tekrar bir düşüş gözlemlenmiştir. 1974 yılı itibarıyla Ticaret Bakanlığı ihracat fiyat indeksi 292.7

puan iken, ihracat miktar indeksi ancak 115.4 puan olmuştur. Bu durum, Türkiye ihracatındaki gelişimin ihracatın miktar olarak artışından çok ihracat ürünlerinin fiyat artışından kaynaklandığını ortaya koymaktadır. DİE'nin dolar esasına göre düzenlenmiş olduğu ihracat fiyat indeksinin yine DİE'nin ihracat miktar indeksi ile yapılan karşılaştırmasında aynı sonucu vermektedir. Gerçekten 1968 baz yılına göre DİE'nin ihracat fiyat indeksi 1977'de 211.1 puana ulaşırken, DİE'nin ihracat miktar indeksi ancak 107.4 puana çıkabilmiştir. Ticaret Bakanlığının 1967 baz yılına göre düzenlenmiş olduğu ihracat değer indeksinde gözlenen dönemde özellikle 1969 yılından sonra süratli bir artış olmuştur. 1972, 1973 ve 1974 yıllarında ihracat değer indeksinde meydana gelen hızlı artış, ihracat miktarından çok bu yıllardaki ihracat fiyatlarında görülen olumlu gelişimden doğmuştur.

Türkiye ihracatının normal (basit) ihracat indeksleri ve ihracat fiyat indeksleri ile deflate edilmiş deflasyonist ihracat indeksleri birlikte incelendiği zaman, ihracatta görülen gelişimin daha çok fiyat artışlarından kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır. Gerçekten 1963 baz yılına göre Türkiye'nin TL cinsinden normal ihracat indeksi 639.9 puan iken, Ticaret Bakanlığı ihracat fiyat indeksi ile deflate edilmiş deflasyonist ihracat indeksi ancak 219.3 puandır. 1968 baz yılına göre DİE ihracat fiyat indeksi ile deflate edilmiş seriyi, 1968 baz yılına göre hazırlanmış normal ihracat indeksi ile karşılaştırdığımızda ulaştığımız sonuç yine aynıdır. Örneğin, 1968 yılına göre normal ihracat indeksi (TL) 701.4 puan iken, deflasyonist ihracat indeksi 166.5 puan olarak gerçekleşmiştir. İki seri arasındaki büyük farklılık, TL cinsinden ihracat fiyat indeksindeki süratli artıştan kaynaklanmıştır. Buna karşılık DİE dolar ihracat fiyat indeksiyle deflate edilmiş deflasyonist ihracat fiyat indeksi ile normal ihracat fiyat indeksi arasındaki fark daha küçüktür. Örneğin, 1977 yılında dolar cinsinden normal ihracat fiyat indeksi 353.1 puan, deflate edilmiş ihracat indeksi ise 167.3 puandır.

Türkiye ihracatında başlıca yer tutan tarım ürünlerinin ihracat fiyat indeksleri incelendiği zaman en fazla gelişim,

TÜRKİYE'NİN İHRACAT İNDEKSİLERİ

Yıllar	İhr.Fiyat İndeksleri(1)			İhr.Mikt.İnd. (2)		İhr.Değ.(3)		Deflasyonist İhr.İndek.		Normal İhr.İndeksi		Türkiye'nin Başlıca İhr.Ürünleri Fiyat İndeksleri: 1967=100						
	TicBak(TL)	DİE(TL)	DİE(%)	Tic.Bak	DİE	İnd.(T.Bak)	Tic.Bak	DİE(TL)	DİE(%)	1963=100	1968=100	Pamuk	Tütün	Fındık	Kep.Küs	Üzüm	K.İnc.	Zey.
												(%25.1)	(%22.4)	(%15.8)	(%4.8)	(%4.5)	(%1.4)	(%1.0)
1963	100.3	-	-	70.0	-	70.5	100.0	-	-	100.0	-	100.9	118.4	112.8	95.0	80.6	99.3	156.
1964	101.0	-	-	77.2	-	78.6	110.8	-	-	111.6	-	100.1	124.4	89.0	96.5	101.8	109.5	90.
1965	97.1	-	-	90.5	-	88.8	130.1	-	-	126.0	-	98.1	105.4	91.6	101.3	104.2	107.5	101.
1966	97.5	-	-	96.9	-	93.9	137.1	-	-	133.3	-	93.2	100.2	91.1	100.3	103.1	102.3	95.
1967	100.0	-	-	100.0	-	100.0	142.3	-	-	141.9	-	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.
1968	99.5	100.0	100.0	94.5	100.0	95.0	135.9	100.0	100.0	134.9	100.0	104.6	93.6	103.5	95.1	97.0	94.5	104.
1969	100.7	100.5	100.5	95.3	101.3	102.8	145.3	107.6	107.6	145.8	108.1	96.3	98.1	111.5	85.8	96.9	107.2	104.
1970	120.7	118.2	99.2	104.1	106.7	136.3	160.8	121.4	119.5	193.4	143.4	118.5	109.5	99.9	142.9	96.9	111.6	143.7
1971	159.3	155.0	106.6	106.8	108.3	193.4	172.8	131.3	127.9	274.4	203.5	136.3	163.2	122.3	155.7	144.3	114.6	164.8
1972	172.0	171.8	116.8	126.7	123.2	252.6	209.0	154.7	152.6	358.5	265.8	178.3	186.3	134.7	155.3	148.3	128.1	192.6
1973	224.0	219.2	145.3	134.9	138.3	383.7	271.4	184.2	182.6	544.5	403.7	265.3	249.2	147.1	168.0	248.1	313.0	338.5
1974	292.7	294.6	191.5	115.4	113.1	450.9	219.3	161.1	161.2	639.9	474.4	308.6	436.8	229.1	203.5	290.0	421.5	414.9
1975	-	305.9	192.0	-	104.7	-	-	146.9	147.0	606.0	449.3	282.2	-	-	-	-	-	-
1976	-	343.2	197.8	-	138.8	-	-	200.7	199.6	929.0	688.8	394.9	-	-	-	-	-	-
1977	-	421.2	211.1	-	107.4	-	-	188.5	167.3	-	701.4	353.1	-	-	-	-	-	-

KAYNAK: Ticaret Bakanlığı, Konjonktür Bülteni, 1975; DİE, Aylık Dış Ticaret İstatistikleri.

- (1) Birinci sütun, Ticaret Bakanlığının düzenlemiş olduğu ihracat fiyat indeksidir. Paasche tipidir. Baz yıl 1967'dir. İkinci ve üçüncü sütundaki indeksler DİE'nin verileridir. TL ve Dolar olarak 1968:100 bazına göre hesaplanmaktadır. Paasche tipidir. Ticaret Bakanlığı indeksine 140 ihraç malı girmektedir. Bunlar, yıllık ihracat değerinin ortalama %80, temsilen %97'ni kapsamaktadır. DİE'nin indeksleri, baz yılında 99 ihraç maddesini kapsamakta ve toplam ihracatın %93.5'ni oluşturmaktadır.
- (2) İhracat miktar(hacim) indeksleri, Ticaret Bakanlığı ve DİE tarafından Laspeyres metoduyla hesaplanmaktadır. Ticaret Bakanlığı baz yılı 1967, DİE'nin 1968'dir.
- (3) İhracat değer indeksi şu formüle göre hesaplanmaktadır. $D = \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_0} \cdot 100$
- (4) İdeal Formül

TABLO:II.40

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER VE TÜRKİYE'NİN İHRACAT FİYAT İNDEKSİLERİ-Yakıtlar Hariç-(\$)(1)
(1970=100)

SITC KODU	Genel Toplam (0+1+2-27+4+68)	Toplam (0+1+22+4)	Yağlı Tohum ve Yağlar (22+4)	TarımsalHammad.Madenler (2-(22+27+28)) (28+68)	Türkiye (0+9)		
Ağırlık(2)	100.0	51.2	5.7	23.9	24.9	100.0	
Yıllar						TB	DİE
1950	101	98	95	170	49	-	-
1951	124	109	113	231	64	-	-
1952	106	102	82	151	75	-	-
1953	98	104	94	120	66	-	-
1954	109	126	89	120	62	-	-
1955	107	105	82	150	75	-	-
1956	103	102	91	132	77	-	-
1957	99	102	87	129	67	-	-
1958	91	94	83	117	62	-	-
1959	88	84	94	126	61	-	-
1960	89	82	87	136	62	-	-
1961	82	77	82	121	61	-	-
1962	79	75	76	111	61	-	-
1963	84	86	79	108	61	83.1	-
1964	92	92	85	107	78	83.7	-
1965	91	84	96	108	92	80.4	-
1966	92	83	84	104	98	80.8	-
1967	86	83	83	98	82	82.9	-
1968	87	83	84	98	86	82.4	100.8
1969	95	88	87	108	97	83.4	101.3
1970	100	100	100	100	100	100.0	100.0
1971	93	94	102	99	86	132.0	107.5
1972	100	105	89	104	86	142.5	117.7
1973	150	149	156	182	127	185.6	146.5
1974	201	216	279	206	162	-	193.0
1975	166	184	166	167	123	-	193.5

YNAKLAR: UNCTAD, Monthly Commodity Price Bulletin, DİE, Aylık İstatistik Bültenleri; Ticaret Bakanlığı, Konjonktür Bültenleri.

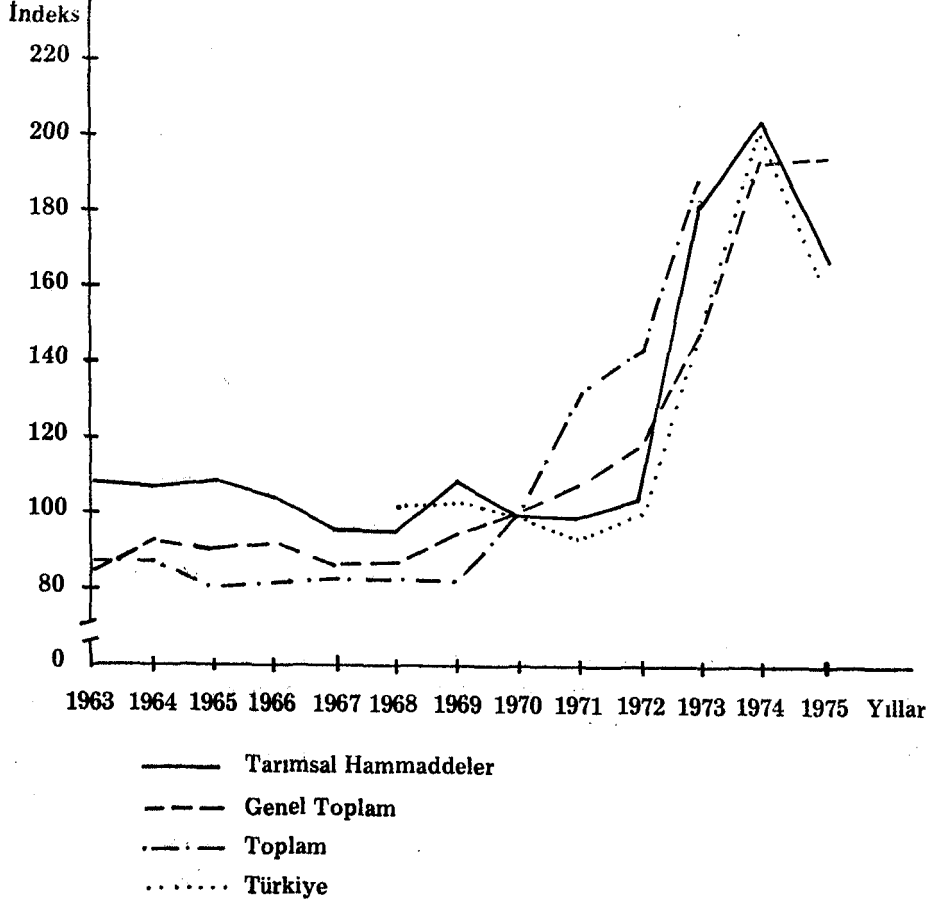
- 1) Cari ABD doları cinsinden serbest piyasa fiyatları ile.
- 2) Ağırlık, 1968-1969 döneminde gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarında her grubun nisbi önemine göredir.
- 3) Alüminyum oksit ve hidroksit.

Açıklama: Türkiye ile ilgili veriler, DİE'nün rakamlarıdır. DİE, dış ticaret indeksleri 1968=100 bazına göre hesaplamaktadır. Birleşmiş Milletlerin verileri ile karşılaştırma yapabilmek amacıyla bu baz tarafımızdan 1970=100 olarak değiştirilmiştir. Ayrıca Türkiye'de ihracat fiyat indekslerine konu olan mallar 0+9 mal grubunun tamamına ilişkindir. Fakat 1968-1975 döneminde Türkiye'nin (0+1+2-27+4+68) kalemlerinden yapmış olduğu ihracat değeri genel ihracatın yılda ortalama yüzde 82,4'nü oluşturmaktadır. Bu nedenle Türkiye ile ilgili genel ihracat fiyat indeksini, gelişmekte olan ülkelerin genel ihracat fiyat indeksi ile karşılaştırmak pek hatalı olmasa gerektir. Türkiye ile ilgili birinci seri fiyat indeksi Ticaret Bakanlığı'nın düzenlemiş olduğu seridir ve baz yıl 1967'dir. Bu seri tarafımızdan 1970=100 olarak değiştirilmiştir. Seriler Paasche formülüne göre düzenlenmiştir.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER VE TÜRKİYE'NİN İHRACAT FİYAT İNDEKSLERİ

(1970 = 100)

(Yakıtlar Hariç)

Genel Toplam : (0 + 1 + 2 - 27 + 4 + 68)
Tarımsal Hammaddeler : [2 - (22 + 27 + 28)]
Toplam : (0 + 1 + 22 + 4)
Türkiye : (0 + 9)

Şekil : II.5

Türkiye'nin ihracat fiyat indeksleri, Tablo II.39'da Ticaret Bakanlığı ve DİE'sü serisi olmak üzere iki sütun halinde verilmiştir. Birleşmiş Milletler ile karşılaştırma yapabilmek amacıyla serilerin baz yılları 1970'e çevrilmiştir. Ayrıca her iki seride Türkiye'nin toplam ihracatını (0+9) kapsamaktadır. Fakat incelemeye konu olan dönemde Türkiye'nin (0+1+2-27+4+68) kesimlerinden gerçekleştirdiği ihracat değeri, genel ihracatın yılda ortalama yüzde 82.4'dür. Bu nedenle Türkiye ihracat fiyat indekslerini geliştirmekte olan ülkelerin serileri ile karşılaştırmakta kanımızca bir sakınca yoktur.

Tablo II.39'da izlenebileceği gibi Türkiye'nin(DİE;1970=100) toplam ihracat fiyat indeksi,gelişmekte olan ülkelerin ihracat fiyat indekslerinden daha istikrarlı ve olumlu bir gelişim göstermiştir.Gerçekten gelişmekte olan ülkelerin genel toplam(0+1+2-27+4+63) ihracat fiyat indeksi dalgalı bir seyir izlemektedir.Örneğin,1970 yılında bu indeks 100 puan olmuş,1974'te 201 puana kadar yükselmiş, 1975 yılında ise 166 puana düşmüştür.Buna karşılık Türkiye'nin ihracat fiyat indeksi, gerek DİE ve gerekse Ticaret Bakanlığı serisi olsun devamlı bir artış göstermiş ve gelişmekte olan ülkelerin ihracat fiyat indesindeki dalgalanma Türkiye'de görülmemiştir.Gelişmekte olan ülkelerin ihracat etmiş oldukları yağlı tohumlar ile hayvansal ve bitkisel yağlar(22+4),tarımsal hammaddeler 2-(22+27+28) ve maden(28+63)ihracat fiyat indekslerinde de özellikle 1970 yılından sonra aşırı dalgalanmalar meydana gelmiştir.Bununla beraber, genel olarak gelişmekte olan ülkelerin ihracat fiyat indekslerindeki gelişim,Türkiye'nin ihracat fiyat indekslerinde olduğu gibi artış yönünde olmuştur.

Türkiye'nin ihracat fiyat indekslerindeki gelişim,gelişmekte olan ülkeler ile karşılaştırmalı olarak EK VII'de verilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin SITC sınıflandırmasına göre gıda maddeleri ve canlı hayvanlar, içki ve tütün,yenilmeyen hammaddeler(ham gübre ve mineraller hariç),hayvansal ve bitkisel yağlar ile demirdışı metaller ihracat fiyat indesindeki gelişim, üstel trend denkleminin b parametresine göre 1.059 dur. Bu ülkelerin tarımsal hammaddeleri kapsayan(2-(22+27+28)) ihracat fiyat indekslerindeki gelişim ise, ilkel ürün ihracatına göre daha düşüktür. Üstel trend denklemine göre tarımsal hammaddelerde b parametresi 1.045'tir. Buna karşılık Türkiye'nin Ticaret Bakanlığı ve DİE'si ihracat fiyat indekslerindeki gelişim, gelişmekte olan ülkelerin ihracat fiyat indekslerindeki gelişime göre daha olumludur. Gerçekten, Ticaret Bakanlığı ihracat fiyat indisinin üstel trend denklemine göre b parametresi 1.076 iken, DİE'gü serisinde parametre değeri daha da yüksek gerçekleşerek 1.113 olmuştur. Bu durum,Türkiye'de ihracat fiyatlarının gelişmekte olan ülkelere göre daha hızlı arttığını ortaya koymaktadır.

2. Türkiye'de Dış Ticaret Hadleri ve Diğer Ülke Grupları İle Karşılaştırması

Bilindiği gibi dış ticaret teorisinde geçitli ticaret hadi kavramı vardır(80). Türkiye'de, dış ticaret hadleri ile ilgili gelişmelere esas olarak net değişim(net barter terms of trade) ticaret hadi esas alınacaktır. Türkiye'de net değişim ticaret hadleri, DİE ve Ticaret Bakanlığı tarafından iki değişik baz yılına göre hesaplanmaktadır. DİE'nin 1968 ve 1973 baz yıllarına göre TL ve dolar cinsinden iki ayrı serisi vardır. Dış ticaret hadlerine esas olan fiyat indeksleri Paasche formülüne göre hesaplanmaktadır. İndekslere giren maddeler, "İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Gümrük Giriş Tarife Cetveli"adlı yayındaki pozisyon maddelerine bağlıdır. Baz yılında, değer bakımından önemli olan ve süreklilik gösteren geçitli mal gruplarını temsil edebilen ihrac maddelerinden 99'u, ithal maddelerinden de 626'sı seçilmiştir. Baz yılında 99 ihrac maddesinin değeri, toplam ihracatın yüzde 93.5'ini, 626 ithal maddesinin değeri ise toplam ithalatın 87.8'ini oluşturmaktadır. 1973 baz yılı seçilerek hesaplanan dış ticaret indekslerinde ithalat maddelerinden 654'ü, ihracat maddelerinden de 163'ü yukarıda belirtilen ilkelere göre seçilmiştir. 654 ithalat maddesinin değeri, toplam ithalatın yüzde 80'ini, 163 ihracat maddesinin değeri ise toplam ihracatın yüzde 92.5'ini oluşturmaktadır.

Ticaret Bakanlığı, üç temel formüle göre net değişim dış ticaret hadlerini hesaplamaktadır. Bakanlığın birinci serisi 1953 baz yılına göredir. İkinci seride 1967 yılı baz olarak alınmıştır. 1967'nin baz yıl olarak alınmasının nedeni, ithal ve ihrac maddelerine ilişkin gümrük tarife ve istatistik pozisyonlarının detaylı ayırılmasına bu yılda başlanılmış olmasıdır. Serideki tartılar, ithal ve ihrac edilen malların toplam içindeki nisbi değerlerine göre hesaplanmıştır. İhracat fiyat indekslerine 140 ihrac maddesi girmiştir. Bunlar, yıllık ihrac değerlerinin ortalama yüzde 80'ini, temsilen yüzde 97'ni kapsamaktadır.

(80) Ticaret hadleri ile ilgili olarak Birinci Bölümde ayrıntılı açıklamalarda bulunulmuştur.

Türkiye'de yayınlanmakta olan dış ticaret hadleri ile ilgili bu açıklamalarımızdan sonra, dış ticaret hadlerindeki gelişimleri inceliyebiliriz. Türkiye'de net değişim ticaret hadleri, Tablo II.41'de verilmiştir. Buna göre, Türkiye'nin net değişim ticaret hadlerinde (DİE 1968) gerek dolar ve gerekse TL olarak düşüş gözlenmektedir. Her iki seride 1973 yılı hariç, devamlı 100 puanın altında seyretmiştir. Dış ticaret hadlerindeki iyileşme, 1973 yılında en yüksek seviyesine çıkmış, TL cinsinden 102.0, dolar cinsinden ise 106.4 puan olmuştur. Konjonktürün Türkiye lehine olan bu gelişiminden sonra, Türkiye'nin dış ticaret hadleri süratle Türkiye aleyhine dönmüştür. Bu durum, DİE'nin 1973 bazına göre düzenlenmiş olduğu seriden de açık bir şekilde görülmektedir. Örneğin, 1975 yılında Cumhuriyet tarihinde ilk defa olmak üzere 1968 bazına göre dış ticaret hadleri TL cinsinden 75.5, dolar cinsinden 76.0'a kadar düşerek en kötü seviyesine ulaşmıştır. DİE'nin 1973 baz yılı serisinde de aynı yıl dış ticaret haddi dolar cinsinden 77.7, TL cinsinden 80.0 olmuştur.

Ticaret Bakanlığının üç temel formüle göre iki değişik baz yılına göre düzenlenmiş olduğu serilerde, Türkiye'de dış ticaret hadlerinin kötüleştiğini ortaya koymaktadır. Gerçekten Ticaret Bakanlığının 1967 baz yılı serisinde (Paasche) ticaret hadleri, ancak 1963 ile 1968-1969 yıllarında 100 puanın üzerine çıkabilmiş diğer yıllar ise 100 puanın altında kalmıştır. Aynı eğilim, Ticaret Bakanlığının 1953 baz yılına göre düzenlenmiş serisinde de ortaya çıkmaktadır. Bu seride sadece 1955 ve 1956 yıllarında dış ticaret hadleri 100 puanın üzerinde gerçekleşerek sırasıyla 108 ve 110 puan olmuş, diğer yıllarda ticaret hadlerinde olumsuz bir gelişim gözlenmiştir(31).

Türkiye'nin dış ticaret hadlerinde meydana gelen bu kötüleşme, ithalat fiyatlarındaki hızlı artışlardan kaynaklanmıştır. Daha önce ayrıntıları ile incelediğimiz gibi, Türkiye'nin ihracat indekslerinde zaman içinde hızlı bir artış görülmesine rağmen özellikle 1973 petrol zammından sonra Türkiye'nin ithalat fiyat indeksinde çok büyük yükselmeler olmuştur. İthalat fiyatlarının ihracat

(31) Benzer sonuçlar için bkz. Necdet Serin, Kalkınma ve Dış Ticaret: As Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971, s. 203-209.

TABLO: II.4I

TÜRKİYEİNİN DIŞ TİCARET HADLERİ İNDEKSLERİ

Yıllar	Net Değişim Ticaret Hadleri				Gayrisafi Değişim Ticaret Hadleri			
	DİE		Ticaret Bakanlığı		DİE		Tic.Bak.	
	1973=100	1968= 100	1973=100	1968= 100	Lasp.	Paasche	Fischer	Lasp. Lasp.
	TL(2)	Dolar(2)	TL(2)	Dolar(2)	Lasp.	Paasche	Fischer	Lasp. Lasp.
1953	-	-	-	-	100	100	100	- 100.0
1954	-	-	-	-	95	96	95	- 121.8
1955	-	-	-	-	107	108	107	- 128.2
1956	-	-	-	-	105	110	107	- 92.5
1957	-	-	-	-	99	97	98	- 84.2
1958	-	-	-	-	90	99	95	- 90.0
1959	-	-	-	-	85	83	84	- 79.4
1960	-	-	-	-	79	81	80	- 105.2
1960	-	-	-	-	83	85	84	- 69.4
1961	-	-	-	-	82	78	80	- 85.6
1962	-	-	-	-	89	81	85	- 121.9
1963	-	-	-	-	107.5	100.4	103.8	- 128.1
1964	-	-	-	-	100.7	93.2	99.4	- 100.6
1965	-	-	-	-	94.8	93.6	92.7	- 84.5
1966	-	-	-	-	92.6	98.1	95.3	- 103.8
1967	-	-	-	-	100.0	100.0	100.0	- 100.0
1968	-	-	100.0	100.0	101.5	104.3	102.8	100.0 122.8
1969	-	-	99.1	99.1	93.9	103.1	100.9	94.3 113.9
1970	-	-	96.2	96.8	95.1	99.8	97.4	91.9 108.3
1971	-	-	85.1	97.6	80.5	83.8	82.1	111.3 127.4
1972	-	-	87.9	94.1	87.5	90.2	88.9	98.1 136.6
1973	100.0	100.0	102.0	106.4	94.1	96.2	95.1	125.5 138.6
1974	94.8	92.0	84.0	84.6	89.6	77.4	83.3	155.8 167.3
1975	80.0	77.7	75.5	76.0	-	-	-	192.9 -
1976	81.0	79.8	79.5	81.6	-	-	-	170.0 -
1977	82.2	79.4	77.0	76.9	-	-	-	222.0 -

KAYNAKLAR: DİE, Aylık İstatistik Bültenleri, Ticaret Bakanlığı, Konjonktür Bülteni, 1976.

- (1) Ticaret Bakanlığı ve DİE ithalat miktar indekslerinin ihracat miktar indekslerine bölünmesiyle hesaplanmıştır.
- (2) Paasche formülü.

fiyatlarından daha hızlı artması sonucunda Türkiye, dış ticaret had-
lerindeki aleyhe gelişimden dolayı büyük kayıplara uğramıştır.

Türkiye'nin ithalat miktar indeksinin ihracat miktar indeksine
oranı olan gayrisafi değişim ticaret hadleri (gross barter terms of
trade), Tablo II.41'de verilmiştir. Türkiye'nin gayrisafi değişim
ticaret hadleri, incelenen dönemde gerek DİE ve gerekse Ticaret Ba-
kanlığının iki serisinde de(82) dalgali bir seyir izlemesine rağ-
men, genel eğilim Türkiye lehinedir. Paashe indeksine göre hazırlanmış olan net değişim ticaret hadleri olumsuz, gayrisafi değişim
ticaret hadleri ise olumlu bir gelişim içindedir. Dolayısıyla, tica-
ret hadlerindeki gelişim ülke lehine yorumlanabilir. Çünkü, gayri-
safi ticaret hadlerindeki bir artış, belli miktar ihracat karşılı-
ğında daha fazla ithalat yapıldığını gösterir. Teorik olarak doğru
olan bu gerçek, Türkiye için aynen teoride olduğu gibi yorumlan-
maz. Çünkü, Türkiye'nin ithalatı ihracattan çok dış yardım ve kre-
dilerle finanse edilmektedir. Gerçekten Türkiye'de ihracatın itha-
latı karşılama oranında 1946 yılından sonra devamlı bir düşüş gö-
rülüş, 1977 yılında ise bu oran yüzde 30.24 olmuştur(83). Bu ne-
denle, Türkiye'de dış yardım ve kredilerle finanse edilen ithala-
tın bu ayrıcalıklı durumu ortadan kalktığı andan itibaren, gayri-
afi değişim ticaret hadleri süratle düşüş gösterecektir.

Türkiye'nin dış ticaret hadleri indeksleri, gelişmiş ve ge-
lişmekte olan pazar ekonomilerinin indeksleri ile karşılaştırmalı
olarak Tablo II.42'de verilmiştir.

1970 baz yılına göre ABD doları cinsinden düzenlenen indek-
lerin incelenmesinden görülebileceği gibi, gelişmiş pazar ekonomi-
lerinin dış ticaret hadlerinde dönem boyunca dalgali bir seyir gözle-
nmiştir. Bu ülkelerin dış ticaret hadleri indeksinde, özellikle 1972
yılından sonra belirgin bir kötüleşme söz konusudur. Bu durum, bir öl-
çüde 1973 yılından sonra petrol fiyatlarında görülen hızlı artışla
açıklanabilir. Gelişmekte olan pazar ekonomilerinin dış ticaret had-
leride ele alınan dönemde dalgali bir seyir izlemektedir. Fakat bu
ülkelerin dış ticaret hadleri, 1973 yılından itibaren gelişmiş pazar
ülkelerinin aksine bir düzelme göstermiştir. Bunun nedeni, bu grup
altında toplanan başlıca petrol ihracatçısı ülkelerin, 1972 ve 1973'te
teki petrol zamlarından sonra dış ticaret hadlerindeki iyileşmenin

- (82) Ticaret Bakanlığının birinci serisi 1953'ü baz yıl olarak al-
tı ve 1962 yılına kadar devam etmektedir. İkinci seri, 1967'ü
baz yıl kabul etmekte ve 1963-74 yıllarını kapsamaktadır.
(83) Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranına daha önceki
kısımda değinilmiş idi.

TABLO: II.42

GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN PAZAR EKONOMİLERİ VE TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET HADLERİ İNDEKSİLERİ
(1970=100) (8)(1)

	Gelişmiş Pazar Ek.	Gelişmekte Olan Ülkeler	Başlıca Petrol İhr.	Diğer Gel. Ol. Ülk.	400\$(3) Üstü	200- 400\$ altı	200\$ altı	Türkiye(2)	
1960	96	97	98	97	95	102	102	-	-
1961	97	94	93	92	89	97	97	-	-
1962	98	95	100	93	89	97	98	-	-
1963	97	96	100	94	90	102	97	-	100.6
1964	97	100	102	99	99	104	100	-	98.4
1965	98	99	100	99	100	99	101	-	93.3
1966	98	104	104	105	106	105	108	-	98.3
1967	99	101	104	100	96	104	103	-	100.2
1968	99	104	107	103	100	110	106	103.3	104.5
1969	99	105	105	105	104	108	104	102.4	103.3
1970	100	100	100	100	100	100	100	100.0	100.0
1971	99	100	115	90	87	92	91	100.8	84.0
1972	100	98	113	90	88	89	92	107.2	90.0
1973	99	108	127	97	101	98	92	109.9	96.4
1974	87	173	337	96	97	117	83	87.4	
1975	89	166	318	88	86	112	76	78.5	

YAYINLAR: UNCTAD, Hand book of International Trade and Development Statistics, 1976;

DİE, Aylık İstatistik Bültenleri, Ticaret Bakanlığı, Konjonktür Bültenleri.

(1) Net değişim ticaret hadleridir.

(2) Türkiye'nin dış ticaret hadleri indeksi 1968=100 bazına göre DİE tarafından hesaplanmıştır. Birleşmiş Milletlerin verileri ile karşılaştırma imkânı verebilmek için baz yıl tarafımızdan 1970=100 olarak değiştirilmiştir.

Tablo ile ilgili ikinci seri Ticaret Bakanlığı serisidir ve 1967=100 bazına göre hesaplanmıştır. Yukarıda belirtilen nedenle 1970=100 bazına çevrilmiştir. Her iki seri de Paasche formülüne göre hesaplanmıştır.

(3) 1974 Yılında fort başına düşen dolar olarak.

bu gruba yansımış olmasındandır. Aslında, Tablo'nun üçüncü sütununda başlıca petrol ihracatçısı ülkelerin dış ticaret hadleri indeksi incelendiğinde bu durum açıkça görülebilmektedir. Petrol ihracatçısı ülkeler dışındaki gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret hadleri, genel eğilim olarak 1969 yılına kadar düzelme göstermiş, bu yıldan sonra ise dış ticaret hadlerinde kötüleşme başlamıştır. Gelişmekte olan ülkeleri 1974 yılındaki fort başına düşen gelirlerine göre üçe ayırdığımızda, 1970 yılından sonra 200-400 dolar fort başına gelire sahip gelişmekte olan ülkeler dışındakilerin dış ticaret hadleri kötüleşmektedir.

Türkiye'nin dış ticaret hadlerindeki aleyhe gelişim, Dİİ'nin serisinde aynen gelişmiş pazar ülkeleri ve petrol ihracatçısı dışındaki gelişmekte olan ülkelere olduğu gibi 1973 yılından sonra başlamaktadır. Bu kötüleşme, Ticaret Bakanlığı serisinde 1970 yılından itibaren başlamıştır. Türkiye'nin dış ticaret hadlerindeki gelişim daha çok 1974 yılında fert başına düşen geliri 200 doların altında olan ülke gruplarının ticaret hadlerinin gösterdiği eğilime benzerdir. Örneğin, Türkiye'nin dış ticaret hadleri indeks puanları 1974 ve 1975 yıllarında sırasıyla 87.4 ve 78.5 iken, bu grup ülkelerin dış ticaret hadleri indeksleri sırasıyla 83 ve 76 puandır.

EX VIII'de gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye'nin dış ticaret hadleri indekslerindeki gelişimler başlıca beş trend denklemine göre verilmiştir. Buna göre, gelişmekte olan pazar ekonomilerinin dış ticaret hadleri indeksinin üstel trend denklemine göre b parametresi 0.994, bütün gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret hadleri indeksinin b parametresi ise 1.034'tür. Eğer gelişmekte olan ülkeleri "başlıca petrol üreticisi ülkeler" ve "diğer gelişmekte olan ülkeler" olarak ikiye ayırırsak, birinci grup ülkelerin dış ticaret hadlerindeki gelişimin ikinci grup ülkelere göre çok daha iyi olduğu görülür. Gerçekten, başlıca petrol üreticisi ülkelerin dış ticaret hadlerinin üstel trend denklemine göre b parametresi 1.081 iken, diğer ülkelerin aynı parametre değeri 0.992'dir. Aynı şekilde gelişmekte olan ülkeleri 1974 yılında fert başına düşen gelirlerine göre sınıflandırıp 400 ABD doları ve üstü ile 200 ABD doları ve altı şeklinde bölmülendirirsek(84); ikinci grup ülkelerin dış ticaret hadlerinin birinci gruba göre daha olumlu bir gelişim içinde olduğu ortaya çıkar. Örneğin, birinci grubun dış ticaret hadlerinin üstel trend denklemine göre b parametresi 0.994 iken ikinci grubun b parametresi değeri 1.002'dir.

Türkiye'nin dış ticaret hadlerindeki gelişimi gelişmekte olan ülkeler ile karşılaştırdığımızda, Türkiye'nin gerek Ticaret

(84) Gelişmekte olan ülkeler arasındaki bu sınıflandırma, Birleşmiş Milletlerin yapmış olduğu bir ayırimdır. Ülke grupları için bkz. UNCTAD, Handbook of International Trade and Development Statistics, 1976.

Bakanlığı ve gerekse DİE'sü verilerinin gelişmekte olan bütün ülke gruplarındaki gelişimin gerisinde kaldığı anlaşılar. DİE'sü serisi ne göre daha olumlu bir gelişim gösteren Ticaret Bakanlığı serisinin üstel trend denklemine göre b parametresi 0.9925'tir. Bu değer, incelediğimiz gelişmekte olan ülke grupları arasında en fazla diğer gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret hadlerindeki gelişime yaklaşılmaktadır. Eğer Ticaret Bakanlığı serisi yerine DİE'nin dış ticaret hadleri serisi karşılaştırmalara esas alınırsa (85), bu durumda Türkiye'nin dış ticaret hadlerinin gelişmekte olan diğer ülke gruplarına göre çok daha yavaş bir gelişim içinde olduğu görülmür.

Türkiye'nin ihracat fiyat indekslerinin gelişmekte olan ülkelere göre nisbeten daha hızlı bir gelişim içinde bulunmasına rağmen, ticaret hadleri indeksinin bu ülke gruplarındaki gelişimin altında kalması, kanımızca üzerinde durulması gereken önemli bir noktadır. Gerçekten bu durum, Türkiye'nin ithalat fiyat indekslerindeki gelişimin, gelişmekte olan ülkelerin ithalat fiyat indekslerinin üzerinde seyretmesi ile açıklanabilir.

V. TÜRKİYE İHRACATININ BÖLGELERE GÖRE GELİŞİMİ

1. Kıtalar ve Özel Ülke Gruplarına Göre İhracat

Türkiye ihracatının hangi ülke gruplarına ve para bölgelerine yöneldiğinin bilinmesi, bu grup ve bölgelere karşı izlenecek ihracat politikalarının düzenlenmesine yardımcı olunması bakımından yararlıdır. Bu amaçla, Türkiye'nin son onyedü yıl içindeki (1961-1977) toplam ihracatının kıtalar ve özel ülke gruplarına göre dağılımı Tablo IX.43'de verilmiştir.

Tablo'ya göre son onyedü yıllık ihracatın yüzde 71.6'sı Avrupa, yüzde 14.6'sı Asya, yüzde 12.0'si Amerika, yüzde 1.7'si Afrika ve yüzde 0.1'i Okyanusya kıtalarına yönelmiştir. Bu kıtalardaki ülkelerle olan dış ticaret hacmindeki gelişim, ihracat artışına paralel bir durum izlemektedir. Örneğin Türkiye, son onyedü yılda toplam dış ticaretinin yüzde 66.3'nü Avrupa kıtasındaki ülkelerle yapmıştır. Buna karşılık Asya ülkelerinin aynı dönemde Türkiye toplam

(85) DİE'sü serisi 1968, Ticaret Bakanlığı serisi ise 1963 yılından başlanmaktadır.

dış ticareti içindeki yeri yüzde 17.1, Amerika'nın yüzde 13.7, Avrupa kıtasındaki ülkelerle gerçekleştirilirken, bu ülkelerle olan (dönem toplamı olarak) dış ticaret dengesi açığının yüzde payı, dış ticaret hacmi yüzde payından daha düşük olmuştur. Buna karşılık dönemin içindeki toplam dış ticaret hacminde daha az paya sahip olan Asya kıtasındaki ülkelerle dış ticaret dengesi açığı, yüzde olarak daha fazladır. Aynı eğilim Amerika kıtasındaki ülkelerle Türkiye'nin ticaret ilişkilerinde de geçerlidir. Bu durum, gözlenen dönemde Türkiye'nin dış ticaret hacmine göre Avrupa ülkeleri ile olan dış ticaretinin daha az, buna karşılık Asya ve Amerika ülkeleri ile gerçekleştiren ticaretin ticaret hacmine göre daha fazla açık verdiği anlamına gelmektedir.

Özel ülke gruplarına göre sınıflandırmada ise, Türkiye ihracatının son onyediyıllık dönemde büyük ölçüde Avrupa Para Anlaşması (EMA=APA) ülkelerine yöneldiği (86), bunu daha sonra sırasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (EEC=AET) dışındaki gelişmiş ülkeler ve Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) ülkelerinin izlediği ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde APA ülkeleri ile dış ticaret hacmi, dönem Türkiye dış ticaret hacmi toplamının yüzde 56.6'sını oluşturarak birinci sırayı almakta, bu grubu yine sırasıyla yüzde 27.2 oranı ile AET dışındaki gelişmiş ülkeler ile EFTA ülkeleri izlemektedir. APA ülkeleri ile gerçekleştirilen dış ticaret, dönem toplamı olarak Türkiye dış ticaret hacminin yüzde 56.6'sını meydana getirirken, bu grup ile olan dış ticaret hacmi yüzdesine göre bu oran düşük bulunmaktadır. Aynı durum Sosyalist ülkeler ile Doğu Avrupa ülkeleri içinde geçerlidir. Buna karşılık son onyediyıllık dönem toplam olarak Arap ülkeleri ile gerçekleştiren dış ticaret, Türkiye dış ticaret hacmi içinde yüzde 12.8 oranında bir paya sahip,

(86) Avrupa Para Anlaşması (APA=EMA), 5 Ağustos 1955'te imzalanmış ve Aralık 1958'de yürürlüğe girmiştir. APA, Avrupa Ortaklığı'nin (EPU) yerine geçmiştir. EPU anlaşması ise 19 Ocak 1950'de imzalanmış ve hükümleri 1 Temmuz 1950'den itibaren yürürlüğe girmiştir. EPU, her yıl yenilenmek ve değiştirilmek suretiyle 27 Aralık 1959 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır. Bu tarihte EPU üyelerinin çoğunluğunun konvertibiliteyi kabul etmeleri üzerine bu birlik son bulmuştur. APA'ya üye ülkeler Tablo II.43'de verilmiştir. Konu ile ilgili olarak bk. Halil Dirimtekin, Uluslararası İlişkiler Ders Notları, Ankara, 1973.

TABLO: II.43

KITALAR VE ÖZEL ÜLKE GRUPLARINA GÖRE 1961-1977 DÖNEMİNDE BU GRUPLARA YÖNELİK İHRACAT VE DIŞ TİCARET DEĞERLERİ

(Bin dolar)

Kitalar	İhracat	%	Diş.Tic.Değer.	%	Diş.Tic.Hac.	%
Avrupa(1)	10.117.917	71.6	-9.738.537	57.4	29.974.371	66.3
Asya(2)	2.058.583	14.6	-3.620.902	21.3	7.738.068	17.1
Amerika(3)	1.691.016	12.0	-2.811.282	16.6	6.193.314	13.7
Afrika(4)	244.872	1.7	-620.223	3.7	1.109.967	2.5
Okyanusya(5)	17.867	0.1	-178.513	1.1	214.246	0.5
Özel Ülke Grup.						
Arap Ülk.(6)	1.420.514	10.1	-2.970.353	17.5	5.811.380	12.8
AET Dışında						
Belm.Ülk.(7)	3.671.051	26.0	-4.980.466	29.3	12.322.568	27.2
Sosyalist Ülk(8)	1.732.427	12.3	-827.403	4.9	4.292.257	9.5
Doğu Avr.Ülk.(9)	1.502.753	10.6	-819.555	4.8	3.825.061	8.5
Avr(10)	8.411.186	59.5	-8.792.856	51.8	25.615.228	56.3
Diğer(11)	2.607.683	18.5	-2.700.373	15.9	7.915.739	17.5
TOPLAM	14.130.255	100.0	-16.969.457	100.0	45.229.966	100.0

KAYNAK: Ticaret Bakanlığı EBİM raporlarından derlenmiştir.

- (1) Avrupa kıtasında sosyalist blok dahil 29 ülke.
- (2) 25 ülke.
- (3) 20 ülke.
- (4) 20 ülke.
- (5) 4 ülke.
- (6) Bahreyn, Fas, Cezayir, Irak, Kuveyt, Libya, Lübnan, Mısır, Sudan, Suriye, S.Arabistan, Tunus, Ürdün, Yemen.
- (7) Avustralya, Avusturya, AED, Çekoslovakya, Finlandiya, G.Afrika, İtalya, İsveç, İsviçre, Japonya, Kanada, Norveç, Polonya, Y.Zellanda.
- (8) D.Almanya, Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Çin Halk Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Romanya, Rusya, Yugoslavya.
- (9) D.Almanya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Rusya.
- (10) D.Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Norveç, Portekiz, Yunanistan.
- (11) Avusturya, Danimarka, İngiltere, İsveç, İsviçre, Norveç, Portekiz.

iken, bu ülkelerle dış ticaret dengesi açığı aynı dönemdeki toplam Türkiye dış ticaret açığının yüzde 17.5'ini oluşturmaktadır. Bu gelişmeler, son onyediyıl içinde Arap ülkeleri ile yapılan ticaretin Türkiye aleyhine bir seyir izlediğini ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan, Sosyalist ülkeler ve Doğu Avrupa ülkeleri ile olan ticaret hacminin, diğer ülke gruplarına göre Türkiye'nin dış ticaret hacmi içinde daha az yer tutmasına rağmen, diğer ülke grupları ile gerçekleştirilen ticaret hacmine göre daha az açık verdiğini de bir gerçektir.

2.Üç Temel Para Bölgesine Göre İhracat

Dünya ekonomisinde önemli başlıca para bölgeleri arasında "dolar", "sterlin" ve "frank" sayılabilir(87).Aşağıda Tablo II.44'te,

(87) Başlıca üç temel Para bölgesine hangi ülkelerin girdiği Tablo II.44'te verilmiştir.

TABLO: II.44

BASLICA PARA BÖLGELERİNE GÖRE İHRACAT
(Dolar)

Yıllar	Dolar Bölgesi		Sterlin Bölgesi		Frank Bölgesi	
	İhracat	%	İhracat	%	İhracat	%
1961	65.850.647	18.99	34.568.380	9.97	26.240.615	7.57
1962	75.855.172	19.90	40.809.275	10.71	14.547.474	3.82
1963	50.823.391	18.81	51.717.017	14.05	16.468.801	4.47
1964	73.750.649	17.95	49.788.416	12.12	25.351.610	6.17
1965	82.823.028	17.86	46.953.635	10.13	20.141.304	4.34
1966	81.213.044	16.56	50.709.615	10.34	24.775.702	5.05
1967	94.151.798	18.03	38.997.16	7.47	29.026.592	5.56
1968	73.882.855	14.88	38.580.309	7.77	22.177.428	4.47
1969	62.849.967	11.71	37.799.294	7.04	28.909.469	5.39
1970	57.685.788	9.80	43.626.818	7.41	41.476.544	7.05
1971	70.144.464	10.37	47.983.825	7.09	52.348.306	7.74
1972	105.651.104	11.94	63.849.279	7.21	55.650.271	6.29
1973	134.935.614	10.25	135.988.250	10.32	77.960.844	5.92
1974	155.826.044	10.17	118.871.930	7.76	72.457.113	4.73
1975	150.775.119	10.76	127.588.228	9.11	66.260.931	4.73
1976	198.418.217	10.12	135.588.778	9.47	120.628.131	6.15
1977	<u>140.159.379</u>	<u>8.00</u>	<u>153.277.404</u>	<u>8.74</u>	<u>112.265.794</u>	<u>6.40</u>
TOPLAM	1.674.796.280		1.266.697.599		806.686.975	

KAYNAK: Ticaret Bakanlığı EBİM rulolarından derlenmiştir.

Açıklama:

Dolar Bölgesi: ABD, ABD Dominyonları, Bolivya, Dominik, Filipinler, Haiti, Honduras, Kamerun, Kolombiya, Meksika, Bengaleş, Venezuela.

Sterlin Bölgesi: Avustralya, Bahreyn, Gana, Güney Afrika Birliği, Hindistan, İngiltere, İngiltere Dominyonları, Kıbrıs, Malta, İrlanda, Kuveyt, Kenya, Libya, Malezya, Nijerya, Pakistan, Seylan, Tanzanya, Ürdün, Yemen, Yeni Zelandiya.

Frank Bölgesi: Fas, Fransa, Cezayir, Tunus, Fransız Dominyonları.

1961-1977 yılları içinde Türkiye ihracatının bölgelere göre dağılımı verilmiştir. Buna göre, 1960'ların ilk yıllarında Türkiye ihracatı büyük ölçüde dolar bölgesini oluşturan ülkelere yöneliktir. Gerçekten 1961 yılında bu bölgeye yapılan ihracat, genel ihracatın yüzde 18.99'a iken bir yıl sonra bu oran yüzde 19.90'a çıkmıştır. 1965'lerden

sonra bölgeye yönelen ihracatta yavaşta olsa bir azalma olmuştur. 1970 yılında dolar bölgesine yapılan ihracat, ilk defa yüzde 10'un altına düşerek yüzde 9.80 olarak gerçekleşmiştir. Daha sonraki yıllarda oranda bir miktar artış olmuş ise de, 1977'de bölgeye yönelen ihracat yeniden yüzde 10'un altına inmiştir.

Türkiye'nin Sterlin bölgesine gerçekleştirdiği ihracat, 1961 yılında genel ihracatın yüzde 9.97'sini, 1977'de ise yüzde 8.74'nü meydana getirmiştir. Bu dönemde 1962-1966 dönemi ile 1973 yılında bölge ülkelerine yönelen ihracat, yüzde 10'u üzerinde gerçekleşmiştir. Bunun dışında Sterlin bölgesine yapılan ihracatta nisbi istikrar gözlenmektedir. Frank bölgesi ülkelere yönelik ihracatta eld alinan dönem içinde dalgalanmalar olmuştur. Bu bölgeye yapılan ihracat en düşük seviyesine yüzde 3.82 oranı ile 1962 yılında ulaşmış, 1971 yılında da yüzde 7.74 oranı ile en yüksek seviyeye çıkmıştır. Diğer yıllarda bu iki oran arasında bir oynama görülmüştür.

3. Başlıca Ekonomik Bölgelere Göre İhracat

Türkiye ihracatının başlıca Avrupa Ekonomik Topluluğu, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), İkili Anlaşmalı Ülkeler, Serbest Dövizli Anlaşmalı Ülkeler ve Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Teşkilatı (RCD) bölgelerine yönelik ihracat değerleri, 1961-1977 yıllarını kapsayacak şekilde Tablo II. 45 ve 46'da verilmiştir. Tablolarda, AET'nin ilk kurucu altı üyesi ile Topluluğa sonradan katılan üç üye ülkeye yönelen ihracat değerleri ayrıca gösterilmiştir. OECD ülkeleri arasında bulunan ve Türkiye ihracatı bakımından özel önemi olan ABD ve Japonya'ya yönelik ihracatta, Tablolarda ayrı birer sütunda gösterilmiştir. İkili Anlaşmalı Ülkeler, Rusya ve Arnavutluktur. Serbest Dövizli Anlaşmalı Ülkeler ise Avrupa'daki ülkeler ve Diğerleri şeklinde ikiye ayrılmıştır.

Tabloların incelenmesinden görülebileceği gibi, Türkiye ihracatının yaklaşık beşte dördüne yakın kısmı OECD ülkelere yöneliktir. Gözlenen dönem içinde bu bölgeye gerçekleştirilen ihracat hiçbir zaman yüzde 70'in altına inmemiş, 1962 yılında ise yüzde 84'e kadar yükselmiştir. OECD ülkeleri arasında en büyük paya ABD

TABLO: II.45

BAŞLICA EKONOMİK BÖLGELERE GÖRE İHRACAT
(Bin dolar)

ET(1)	AET(2)	AET Toplamı	ABD	Japonya	Diğer OECD(3)	OECD Topl	İkiliAnl.Serb.Döv.Anl.Ülk. Ülk.(4)	Avr.(5)	Diğer(6)	RCU(7)
28.517	36.066	164.584	55.204	2.110	34.282	266.180	4.473	25.477	10.406	5.093
54.132	44.710	198.894	74.896	1.668	43.131	318.590	5.465	21.122	8.200	10
39.856	55.913	195.770	49.783	3.032	49.856	298.441	7.120	28.297	8.376	23
37.665	53.282	190.948	72.937	1.786	62.500	228.222	9.040	28.702	10.715	4.996
56.352	48.994	205.846	82.329	5.161	50.546	343.884	13.841	49.417	14.284	1.665
71.420	55.658	227.079	80.239	8.163	56.765	372.247	18.475	56.060	11.444	1.028
75.679	44.233	220.913	92.932	26.549	56.698	397.092	23.412	58.878	9.979	1.365
64.190	41.404	205.591	72.533	16.505	60.095	354.729	29.868	60.151	12.971	7.589
214.856	36.221	251.079	59.884	12.605	63.892	387.461	29.995	60.596	26.656	5.750
239.081	44.029	283.111	56.234	19.611	73.672	432.629	29.382	54.441	27.480	7.187
266.558	42.643	309.202	68.846	10.474	104.953	493.476	34.256	46.982	34.212	6.650
347.016	57.724	404.741	103.505	15.091	126.809	650.148	41.757	45.514	74.560	13.828
493.463	118.064	611.529	130.809	16.574	190.038	948.951	436.825	51.103	110.614	17.498
519.925	97.344	717.270	144.195	18.109	201.648	1.081.221	78.169	67.874	140.121	17.341
530.095	85.048	615.142	147.119	28.665	194.134	985.061	73.722	48.697	139.369	38.167
606.235	152.694	958.929	191.410	35.999	296.909	1.483.247	81.103	85.751	165.738	35.476
759.940	108.090	868.030	121.756	36.505	208.402	1.234.696	80.444	93.937	201.796	50.775

YNAK: Ticaret Bakanlığı EBİM raporlarından derlenmiştir.

Kurucu altı AET üyesi: Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg.

AET'ye sonradan katılan İngiltere, İrlanda, Danimarka.

Avustralya, Avusturya, Finlandiya, Japonya, İsveç, İsviçre, İzlanda, Kanada, Norveç, Portekiz, Yeni Zelandiya, Yunanistan.

Rusya, Arnavutluk.

Doğu Almanya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Romanya,

Afganistan, Çin Halk Cumhuriyeti, Endonezya, Fas, Cezayir, Etopya, Hindistan, Irak, Güney Kore, Libya, Malezya, Mısır, Bengaldeş, Suriye, Suudi Arabistan.

İran, Pakistan.

Üyesi ülkeler sahip olmuştur. 1961-1977 yılları arasındaki dönem-
de Türkiye ihracatının yarıya yakın kısmı AET ülkelerine yapılmış-
tır. 1963 yılında dokuz AET ülkesine yönelen ihracat genel ihraca-
tın yüzde 53'ne kadar yükselmiş, 1968 yılında ise yüzde 41'e ka-
dar düşmüştür. AET ülkeleri arasında kurucu altı ülke ile sonradan
topluluğa katılan üç ülke arasında bir ayırım yaptığımız zaman,
AET'ye son katılan üç ülkeye yapılan ihracatın genel ihracat için-
deki payında zamanla bir düşüş olmuştur. İkili Anlaşmalı ülkelere
gerçekleştirilen ihracat değerinde zamanla büyük bir artış olmama-
na rağmen, bu ülkelerin Türkiye'nin genel ihracat içindeki payında
aynı oranda bir gelişim gözlenmemiştir. Örneğin, 1961 yılında

TABLO: II.46

BAŞLICA EKONOMİK BÖLGELERE GÖRE İHRACAT(Yüzde)

Yıllar	AET	AET	AET Topl.	ABD	Japonya	Diğer OECD	Diğer OECD	İkili Anl.	Serbest Döv.	Anl. Ülkeler	Doğu Av.	Diğer	ABD
						OECD	Topl.	Ülkelere	Doğu Av.	Diğer			
1961	37.06	10.40	47.47	18.81	0.61	9.88	76.76	1.30	7.35	3.00	1.37		
1962	40.45	11.73	52.18	19.65	0.44	11.32	83.59	1.40	5.54	2.15	-		
1963	38.00	15.20	53.20	13.52	0.82	13.55	81.09	1.90	7.69	2.21	2.11		
1964	33.51	12.97	46.48	17.77	0.43	15.19	79.87	2.20	6.99	2.51	1.82		
1965	33.33	10.57	44.40	17.75	1.11	10.89	74.15	4.10	10.76	3.00	0.16		
1966	34.95	11.35	46.30	16.36	1.66	11.53	75.90	3.80	11.43	2.33	0.21		
1967	33.38	8.48	41.86	17.79	5.03	10.86	76.04	5.40	11.27	1.91	0.11		
1968	33.08	8.34	41.42	14.61	3.32	12.09	71.44	6.00	12.12	2.00	1.53		
1969	40.02	6.75	46.77	11.16	2.35	11.89	72.17	5.60	11.29	4.97	1.17		
1970	40.63	7.48	48.11	9.56	3.33	12.52	73.51	5.00	9.25	4.67	1.22		
1971	39.38	6.31	45.69	10.18	1.55	15.50	72.92	5.10	6.94	5.06	0.90		
1972	39.21	6.53	45.74	11.70	1.71	14.32	73.47	4.70	5.14	6.43	1.56		
1973	37.47	8.96	46.43	9.93	1.26	14.42	72.04	3.80	3.88	6.40	1.33		
1974	40.46	6.35	46.81	9.41	1.13	13.16	70.56	5.10	4.43	9.15	1.13		
1975	37.83	6.07	43.90	10.50	2.04	13.85	70.30	5.30	3.48	9.95	2.72		
1976	41.13	7.79	48.90	9.76	1.83	15.19	75.66	4.10	4.37	8.46	1.01		
1977	43.35	6.17	49.52	6.98	2.08	11.89	70.43	4.60	5.86	11.51	2.90		

KAYNAK: TABLO: II.45

Türkiye ihracatının yüzde 1.30'u bu ülkeleri yönelik iken 1977'de oran yüzde 4.60'a yükselmıştır. Serbest dövizli anlaşmalı ülkelere Doğu Avrupa'ya yapılan ihracat, 1961 yılına göre 1977'de yüzde 368 oranında bir artış göstermiştir. Buna karşılık bu ülkelerin genel ihracat içindeki paylarında 1965-1969 yılları istisna edilirse, genel bir düşüş olmuştur. 1961 yılında adı geçen ülkelerin Türkiye ihracatındaki payı yüzde 7.35 iken, bu pay 1977'de yüzde 5.86'ya düşmüştür.

Serbest dövizli diğer ülkelere yapılan ihracat, özellikle 1972 yılından sonra hızlı bir gelişim göstermiştir. Bu ülkelerin genel ihracat içindeki payında, 1967 yılından sonra düzenli bir artış görülmüş ve 1967'deki yüzde 1.91'lik pay, 1977'de yüzde 11.51'e yükselmıştır. Türkiye'nin yakın işbirliği içinde bulunduğu RCD ülkelerine yönelen ihracatı, 1972 yılına gelinceye kadar durgun bir seyrat izlemektedir. Özellikle 1962 ve 1963 yıllarında İran ve Pakistan'a gerçekleştirilen ihracat, Türkiye ihracatında önemsiz olmayacak kadar yüksek seviyelerde olmuştur. Fakat 1972 yılından sonra diğer yıllarla karşılaştırıldığında, ihracatta nisbi bir gelişim gözlenmiş, dolayısıyla RCD ülkelerinin genel ihracat içindeki paylarında da bir artış meydana gelmiştir. Fakat bu iki komşu ülke ile bir ekonomik işbirliği organizasyonu içinde bulunulmasına rağmen, İran ve Pakistan'a yönelen ihracatta istenilen seviyede bir gelişim meydana gelmemiştir.

4.Bağlıca Ülkelere Göre İhracat

Türkiye ihracatında başlıca yer tutan dokuz ülkeye yönelik ihracat değerleri,Tablo II.47'de verilmiştir.Tablo'nun incelenmesinden görülebileceği gibi,Almanya ve ABD'leri gözlenen dönemde Türkiye ihracatında ilk iki sırayı alan iki ülke olmuştur(88).ABD'leri, 1961-1967 yılları arasında 1963 yılı hariç,Türkiye ihracatında birinci sırada bulunmuş,1968 yılından itibaren ise ABD'nin yerini Almanya almıştır.

Ele alınan dönemde 1961 yılına göre Almanya'ya yönelen ihracatta yüzde 761 oranında,ABD'ne yönelen ihracatta ise yüzde 187 oranında bir artış meydana gelmiştir.Almanya'ya yapılan ihracat 1963 ve 1975 yılları dışında devamlı ve süratli bir artış göstermiş, aynı durum ABD'ne yönelen ihracat için söz konusu olmamıştır.Almanya'nın Türkiye ihracatı içindeki yeri dönem içinde değişikliklere uğramakla beraber özellikle 1968'den sonra ortalama yüzde 20 civarında olmuştur.Buna karşılık ABD'nin Türkiye ihracatındaki payında zamanla bir düşüş görülmüştür.Örneğin,1961 yılında ABD'leri Türkiye ihracatında yüzde 19'luk bir yere sahip iken,bu oran 1977'de yüzde 7'e kadar inmiştir.

Almanya ve ABD'den sonra,İngiltere,Fransa,İtalya ve İsviçre ihracatta önemli yer tutan ülkeler arasındadır.İngiltere,Türkiye ihracatında 1969 yılına gelinceye kadar üçüncü veya dördüncü sırada bir yere sahip iken,bu yıldan sonra İngiltere'nin yerinde bir gerileme olmuştur.Bu gelişime paralel olarak İngiltere'nin genel ihracat içindeki payında da zamanla bir düşüş görülmüştür.Genel ihracatta,dönem boyunca Fransa'nın payında nisbi bir istikrar vardır. Bu ülke,1961 yılında Türkiye ihracatında altıncı sırayı alırken, 1977 yılında sekizinci sıraya düşmüş ve genel ihracat içindeki payında da büyük bir değişiklik olmamıştır.İtalya,1961-1969 yılları arasında 1963 yılı hariç,toplam ihracat içinde üçüncü veya dördüncü sırayı tutmuş,bu yıldan sonra İtalya'ya yönelik ihracatta bir gerileme olmuştur.1962 ve 1963 yılları dışında İtalya'nın toplam ihracat içindeki payı,genel olarak yüzde 10'un altında kalmıştır.İsviçre,Türkiye ihracatının yöneldiği diğer bir önemli Avrupa ülkesidir.İsviçre'nin genel ihracat içindeki payı gözlenen dönem içinde yüzde 10'nu geçmemiş,buna karşılık genel ihracat içindeki payında nisbi bir istikrar gözlenmiştir.Belçika,Lüksemburg ile Hollanda'da Türkiye ihracatının yöneldiği önemli diğer ülkeler arasındadır.Doğu Bloku ülkelerinden Sovyet Rusya'ya yönelen ihracat,1965 yılından itibaren yavaş yavaş olsa devamlı bir artış göstermiştir.Buna rağmen bu ülkenin genel ihracat içindeki payında bir artış olmamıştır.

(88) Son onyedili yıllık dönem boyunca sadece 1976 yılında ABD'leri, Türkiye ihracatında ilk defa üçüncü sıraya inmiştir.

TABLO: II.47

BAŞLICA ÜLKELERE GÖRE İHRACAT
(Bin dolar)

Yıllar	Almanya %	Sıra	ABD %	Sr	İngiltere %	Sr	Fransa %	Sr	İtalya %	Sr	Lük. %	Sr	Rusya %	Sr	İsviçre %	Sr	Hollanda %	Sr
1961	51.086 14.7	2	65.205 18.8	1	29.743 8.6	4	23.857 6.9	6	34.190 9.9	3	13.568 3.9	8	4.473 1.3	17	15.459 4.5	7	5.808 1.7	12
1962	67.415 17.7	2	74.897 19.7	1	35.806 9.4	4	14.042 3.7	7	51.510 13.5	3	13.941 3.7	8	5.465 1.4	13	18.707 5.0	6	7.725 1.9	11
1963	61.859 16.8	1	49.783 13.5	2	47.104 12.8	3	16.105 4.3	7	43.409 11.8	4	10.924 3.0	8	7.086 1.9	13	21.103 5.7	5	7.559 2.0	11
1964	62.082 15.1	2	72.987 17.8	1	44.576 10.9	3	24.940 6.1	5	28.745 7.0	4	14.744 3.6	8	9.040 2.2	10	23.507 5.7	6	7.154 1.7	13
1965	72.162 15.6	2	82.329 17.8	1	41.302 8.9	3	19.974 4.3	7	30.454 6.6	4	23.047 5.0	5	18.851 4.1	8	14.169 3.0	9	11.215 2.4	11
1966	76.453 15.6	2	80.239 16.4	1	46.768 9.5	3	24.586 5.0	6	31.784 6.5	4	26.499 5.4	5	18.474 3.8	8	19.601 4.0	7	12.098 2.4	12
1967	84.219 16.1	2	92.932 17.8	1	34.241 6.6	4	28.915 5.5	5	36.234 7.0	3	16.116 3.1	11	28.412 5.4	6	27.088 5.2	7	11.195 2.1	13
1968	86.408 17.4	1	72.533 14.6	2	33.938 6.8	3	21.804 4.4	8	24.193 4.9	6	16.463 3.3	10	29.868 6.0	4	26.768 5.4	5	15.318 3.0	11
1969	112.440 21.0	1	59.885 11.2	2	30.286 5.6	4	27.675 5.2	7	42.897 8.0	3	15.479 2.9	10	29.968 5.6	5	28.465 5.3	6	16.366 3.0	9
1970	117.377 20.0	1	56.234 9.6	2	33.740 5.7	6	39.466 6.7	4	38.967 6.2	5	22.003 3.7	9	29.378 5.0	7	44.153 7.5	3	21.768 3.6	10
1971	131.013 19.4	1	68.846 10.2	2	32.183 4.8	8	48.870 7.2	4	39.410 5.8	6	22.824 3.4	10	34.256 5.1	7	64.819 9.6	3	24.441 3.6	9
1972	186.567 21.1	1	103.506 11.7	2	45.659 5.2	6	50.829 5.7	5	53.266 6.0	4	28.919 3.3	9	41.601 4.7	7	76.021 8.6	3	27.436 3.1	10
1973	221.261 16.8	1	130.810 9.9	2	100.551 7.6	6	72.717 5.5	7	115.448 8.8	4	42.994 3.3	9	50.389 3.8	8	115.828 8.8	3	41.045 3.1	10
1974	342.988 22.4	1	144.196 9.4	2	81.603 5.3	6	66.601 4.3	9	90.332 5.9	8	67.564 4.4	15	77.462 5.1	3	94.226 6.1	10	52.438 3.4	5
1975	304.934 21.8	2	147.119 10.5	1	70.078 5.0	6	61.935 6.4	8	82.120 5.9	5	30.276 4.2	9	73.641 5.3	16	95.790 6.8	3	50.829 3.6	4
1976	376.934 19.2	1	191.410 9.8	3	137.599 7.0		108.351 5.5	4	171.511 8.7	5	85.913 4.4	7	80.991 4.1	9	179.612 9.2	6	63.742 3.3	8
1977	388.809 22.2	1	121.822 7.0	2	94.323 5.4		94.117 5.3	8	163.286 9.3	4	56.243 3.2	7	80.406 4.6	5	108.768 6.2	3	57.485 3.3	9

KAYNAK: Ticaret Bakanlığı EBİM rulolarından derlenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İHRACATA YÖNELİK DİŞ TİCARET POLİTİKASI

TÜRKİYE'DE CUMHURİYETİN KURULUŞUNDAN PLANLI DÖNEME KADAR VE PLANLI DÖNEMDE İHRACATA YÖNELİK DİŞ TİCARET POLİTİKASI

1. C umhuriyetin Kuruluşundan Planlı Döneme Kadar İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası

Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında kurulduğu zaman, Osmanlı Devletinden kendisine 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması miras olarak kalmıştır. Bu Anlaşma, Osmanlı Devletini Batı'nın açık bir pazarı durumuna getirmiştir. 1838 Anlaşması ile Osmanlı Devleti, ithalattan yüzde 3 ithal resmi alacağını, ayrıca gerek duyarsa yüzde 2 oranında ek bir vergi de koyabileceğini ve ithal mallarının ülkenin her tarafına vergisiz olarak gireceğini kabul etmiştir(1).

Türkiye, 1838 Ticaret Anlaşmasından 91 yıl sonra, ancak 1929'da gümrüklerine hâkim olabilmıştır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarından 1929'a kadar dış ticaret, Lozan Anlaşması gereğince hiçbir kayda bağlanmamıştır(2). Bu tarihten sonra Lozan Anlaşması ile sağlanan haklar kullanılmaya başlanarak ülke ekonomisi yabancıların haksız rekabetinden korunmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin en önemli sorunu, öncelikle hızla sanayileşmek ve kalkınmaktır. Bu nedenle ihracat, ikinci dercede kalmış ve "ekonominin kendi yağında kavrulması"(3) tercih edilmiştir. Bunun için 1927 yılında 15 yıllık süre için Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmış, 1932-1939 döneminde devletçi-karma ekonomi fikri ekonomi politikasına hâkim olmuştur. Aslında sanayileşme diğer bir deyişle kalkınma ile dış

(1) XVII nci yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda ithal vergisi yüzde 3'tür. İthal vergileri 1861-62 döneminde yüzde 8, 1907'de yüzde 11 ve Sevr Anlaşması ile yüzde 8 olmuştur. Lozan Anlaşması'na ekli ticaret sözleşmesinin 1'nci maddesi ile 1 Eylül 1916 tarihindeki yüzde 11'lik tarife kabul edilmiştir. Bu sözleşme, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanmış ve 5 yıl süreyle yürürlükte kalmıştır. Bkz. İsmail Soysal, Türkiye'nin Münasebetleriyle İttihâd-ı Başlıca Siyasi Andlaşmaları, Türk Tarih Kurumu Basınevi, Ankara, 1965, s. 126.

(2) B.A. Köksal-A. Rasih İlkin, Türkiye'de İktisadi Politikanın Gelişimi: 1923-1973, Binbirdirek Matbacılık Sanayi A.Ş., İstanbul, 1973, s. 40.

(3) Oktay Yenal, "Türkiye Ekonomisinin Dışa Kapalılığı", Türkiye Ekonomisinin Dışa Açılma Sorunları Semineri, ESSEKH, Tarabya İstanbul, Kasım 1978.

ekonomik ilişkileri birbirinden soyutlamak mümkün değildir. Bu durumu Erol Manisalı şöyle ifade etmektedir: "Sanayileşme Politikası ile dış ticaret politikasının tamamlanma içinde olması gerekir. İç sanayileşme stratejisi ve fiili gelişmeler dış ticaret politikasını etkilerken, izlenen dış ticaret politikası da iç kaynak dağılımını etkiler. Diğer yandan, dış ekonomiler karşısında ihracatını çeşitlendirip yükseltebilen ülkelerde, iç kaynak dağılımı da buna uygun bir yapıya dönüşür"(4). Dolayısıyla Cumhuriyet döneminde izlenen ticaret politikası, özellikle ihracata yönelik dış ticaret politikası, ülkenin sanayileşme sorunlarından ayrı düşünülemez.

Türkiye'de uzun bir süre, hızla sanayileşebilmek amacıyla iç piyasa için üretim yapan ithal ikamesi politikasına ağırlık verilmiş ve ihracatın teşviki oldukça ihmal edilmiştir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında bu politikayı çekici kılan faktörleri Baran Tuncer şöyle sıralamaktadır. "Cumhuriyetin ilk yıllarında liberal politikalarla gelişmenin sağlanamayacağına anlaşılmış olması, dış ticarettten daha çok yabancı tarafın yararlanacağı konusundaki yaygın kanı, hemen bütün sanayi ürünleri için dışa bağımlı olunması böyle bir seçim için yeterli sebep olarak sayılabilir". Tuncer devamla, "Hiçbir alanda kayda değer bir sanayi kapasitesinin bulunmadığı bir ortamda ithal ikamesi stratejisinin gerçekliğini tartışmak mümkün değildir" diyerek izlenen politikanın haklılığını ortaya koymaktadır(5).

Cumhuriyet döneminde ihracatın arttırılmasına yönelik ilk hareket, 1930 yılında 1705 sayılı "Ticarette Taahhüsün Meni ve İhracatın Mürakabe ve Korunması" isimli kanun ile başlamıştır. 1933 yılında ihraç mallarında standardın sağlanması için bir Standardizasyon Müdürlüğü kurulmuştur. Daha sonraları, dış piyasadaki rakipler karşısında anlaşmış olarak çıkmak ve ihracatın daha geniş organizasyonunu sağlamak amacıyla ihracatçı birlikleri

(4) Erol Manisalı, "ABT'ye Katılma ve Diğer Ekonomik Gruplarla İlişkiler: Türkiye Açısından Değerlendirme", Türk Ekonomisinin Dışa Açılma Sorunları Semineri, Tarabya İstanbul, Kasım 1978.

(5) Baran Tuncer, "Türkiye'nin Sanayileşmesi ve Sanayi Politikası", Türk Ekonomisinin Dışa Açılma Sorunları Semineri, ES-KH, Tarabya İstanbul, Kasım 1978.

oluşturulmuştur. 1939-1945 yılları arasındaki savaş döneminde bazı malların ihracı izne (lisansa) bağlanmış, bazılarının ihracı ise tamamen yasaklanmıştır. Savaş yıllarında uygulanan kontrolcü ve koruyucu sistem, 1946 yılından itibaren kaldırılmıştır.

Türkiye'de, ihracatı özellikle dünya piyasalarına göre fiyatları çok yükselmiş olan tarım ürünleri ihracatını arttırmak amacıyla Türk Lirasının değeri, 7 Eylül 1946 tarihinde yeniden ayarlanmıştır. Bu tarihe kadar 1 ABD doları=127 kuruş iken, 7 Eylül kararları ile parite 1 ABD doları=280 kuruş olarak belirlenmiştir(6). Böylece, Cumhuriyet tarihinde ilk defa yüzde 120.47 oranında bir devalüasyon gerçekleştirilmiştir.

1950'lerin başlangıcında, konjonktüründe iyi gitmesi sonucunda artan döviz rezervleri nedeniyle ihracatta daha liberal bir dış ticaret politikası izlenmiş ve sadece stratejik öneminden dolayı krom cevheri ile spekülasyona konu olan tütün ihracı üzerinde bir kontrole gidilmiştir. 1953 yılından sonra döviz rezervlerinin izlenen liberal dış ticaret politikası sonunda hızla azalması nedeniyle, bu politikadan vazgeçilmiş ve 1953-1958 tarihleri arasında dış ticaret politikası Dış Ticaret Rejimi hükümleri içinde yürütülmüştür. Bu dönemde ihracata konu olan mallar, "serbest ihrac malları" ve "lisansa bağlı mallar" olarak iki ayrı listede toplanmıştır. İhracatı teşvik etmek için bir süre ihrac primleri ve bir sürede "deblokaj" sistemi uygulanmış ve bu arada takas ve kliring sistemlerinede yer verilmiştir.

Türkiye'nin dış ticareti, izlenen ticaret politikasına rağmen 1952-1958 yılları arasında devamlı açık vermiştir. Ülkede para arzının artması, ithalatın çoğalması ve mal darlığı sonucunda fiyatlar hızla yükselmeye başlamıştır. Bu politikanın sonucunda 4 Ağustos 1958 tarihinde hükümet bir takım istikrar tedbirleri almış ve bu arada Türk lirasının değeri ihracatı arttırmak amacıyla ABD dolarına göre ikinci defa yüzde 221.43 oranında

(6) S. Rıdvan Karluk, "Türkiye'de Devalüasyonlar", ATOD, Mayıs 1973, s.37.

düğürlümüştür. Böylece 1 ABD doları=900 kr. olmuştur(7). 4 Ağustos 1958 tarihinde yürürlüğe giren istikrar politikası ile dış ticarette yeni düzenlemelere gidilmiş ve ihracat esas olarak serbest bırakılmış, bazı temel malların ihracatı lisans ve kontrole bağlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyetinde ihracatı teşvik etmeye yönelik bir politika olarak vergi istisnası, ilk defa 21.5.1927 tarih ve 1039 sayılı Muamele Vergisi Kanununun çeşitli tarihlerde değiştirilerek 28.5.1940 tarih ve 3843 sayılı Kanun şekline dönüştürülmesi ile mümkün olmuştur. Bu Kanun 1956 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır. Bu tarihten önce, yukarıda da değinildiği gibi 10 Haziran 1930 tarih ve 1705 sayılı "Ticarette Tağışın Men'i ve İhracatın Mürakabesi ve Korunması Hakkında Kanun"(8) ve buna ek 9 Haziran 1936 tarihli 3018 sayılı Kanun ile ihracatın teşvikine çalışılmıştır. 1940 yılında çıkarılan Milli Korunma Kanunu, savaş yıllarında devlete ihracat yetkisi vermiştir. 23.7.1956 tarih ve 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu ile de Muamele Vergisinde uygulanmakta olan ihracat muafliği, istihsal vergisine uygun bir şekilde yeniden düzenlenmiştir. Bu Kanunun 6-9 ncu maddeleri, ihracat muafliği kurumunu Cumhuriyetin kuruluşundan 1956 yılına kadar ilk defa oldukça geniş bir şekilde düzenlemiştir. Kanunun konumuz yönünden önemli olan 6 nci maddesi özetle aşağıya alınmıştır.

"İhracat Muafliği:

Madda 6 ilk ve yardımcı maddeleri için istihsal vergisi ödenmemiş vergiye tabi istihsalât ve imalâtını münhasıran memleket haricine çıkaran müstahsil veya imalâtçılar adına vergi tahakkuk ettirilmez.

Bu türlü imalât ve istihsalâtını kısmen memleket haricine çıkaranlar için mal imâl veya istihsal yerinden çıkmadan evvel vergi dairesine aşağıdaki(b) işaretli bende yazılı malûmatı havi olarak verilecek beyanname üzerine vergi tarh ve tahakkuk ettirilerek tecil olunur".

Maddenin(b) bendi ise aynen şöyledir:

"b) Vergi dairesine verilen beyanname ile ihraç edilecek malın çinsi,nevi,miktarı,satış bedeli,kabların ölçü ve nevi,ihracatı yapacak tüccar veya komisyoncunun adı,

(7) Karluk, a.g.n.,s.37.

(8) Bkz.16.6.1930 RG.

soyadı, ticari unvanı ve adresi ihracatın müstahsil veya imalatçı namına mı yapılacağı, yoksa ihraç edilmek kaydı ile memleket dahilinde ihracat tüccarına mı satıldığı bildirilerek iki nüsha nakliye tezkeresi alınmak."

Ayrıca bu Kanunun banka ve sigorta işlemleri ile ilgili 29 ncu madde (i) bendi "... ihracata ait nakliyat sigortalarının da poliçe yerinden alınan paralar"ı vergi kapsamı dışında bırakmıştır.

Burada şu noktayı hemen belirtmekte fayda vardır. Daha sonraki kısımlarda değinileceği gibi ihracatta vergi iadesine konu olan mallar, ayrıca Gider Vergisi Kanununda yer alan ihracata ilişkin muafiyetlerden yararlanamazlar. Ancak, ihraç edilen malın ihraç edildiği şekli ile teslimi istihsal vergisine tabi ise, o mal için bu durumda vergi iadesi ve istihsal vergisi muafiyetini birlikte uygulamak mümkündür.

6802 sayılı Gider Vergileri Kanununda ihracat ile ilgili muafiyetler başlıca iki şekilde işletilmiştir. i) verginin hiç tahsil edilmemesi, ii) daha önce tahsil edilmiş verginin iadesi yoluna gidilmesi. 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunun dışında, 1956 tarih ve 6747 sayılı Kanun ile 1942 tarih ve 4250 sayılı Kanundaki şeker tüketim vergisi, ispirto ve ispirtolu içkiler inhisar resmi ile ilgili ihracat muafıkları, 4250 ve 6747 sayılı Kanunlarla, 1936 tarih 3078 sayılı Kanundaki tuzdan alınan tekel resmi ile ilgili ihraç halinde uygulanacak şarta bağlı vergi iadesi, mevzuatımızda Cumhuriyet dönemindeki etkili olmayan geçitli ihracat muafık ve istisnalarındır(9). Bu hükümlerde, mali mevzuat için de çok yetersiz ve birbirleri ile ilgisiz bir durumda kalmış, ihraç ürününün maliyetindeki vergi yükünü giderici etkin bir rol oynamamıştır.

Türkiye Cumhuriyetinde başlangıcından bu yana dışa dönük ekonomi politikası izlenmediği için ihracatın artışı arzu edilen seviyede olmamıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan planlı döneme gelinceye kadar Türkiye'de daha çok içe dönük sanayileşme, "ithal-ikamesi" politikası izlenmesi ile düşük döviz kuru politikasının

(9) Konunun ayrıntıları için bkz. Ticaret Bakanlığı, 50 Yılda Türkiye'de İhracatı Teşvik Tedbirleri, Ankara, 1974, s.4-7; DPT, Yatırımların ve İhracatın Teşviki ve Uygulama Sonuçları, DPT:1044-TUD:18, Nisan 1971, Ankara, s.70.

bir sonucu olarak ihracata yönelik politikalara ülkede gereken önem verilmemiştir. Ancak planlı dönem ile birlikte ekonominin dışa açılmasına biraz geçte olsa eğinilmiş özellikle döviz darboğazının ortaya çıktığı son yıllarda bu konu daha önemle ele alınmaya başlanmıştır.

Türkiye'de planlı döneme gelinceye kadar ihracatta görülen genel ve sektörel gelişimler, çalışmamızın İkinci Bölümünde ayrıntılı bir biçimde ele alındığından, bir tekrara yer vermeyecek için burada bilerek değinilmemiştir.

2. Planlı Dönemde İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası: İhracat Program ve Gerçekleşmeleri

A. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde (1963-1967) İhracat Politikası, Hedefler ve Gerçekleşmeler

Türkiye'de 1961 Anayasası ile birlikte kalkınma, plan ve programlara bağlanmıştır. Gerçekten 1961 Anayasası'nın 129 ncu maddesinde, "İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plana bağlıdır. Kalkınma bu plana göre gerçekleştirilir" denerek bundan böyle kalkınmanın plan ile yürütüleceği belirtilmiştir. Böylece, Türkiye'de 1963 yılından başlayarak planlı kalkınma dönemine girilmiş ve bu yıl, Türkiye ekonomisi tarihinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir.

1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (BBYKP) ihracat politikası, esas olarak birkaç sayılı tarımsal üründen oluşan ihracatın çeşitlendirilmesi ve bu amaçla işlenmiş ürün ihracatının artmasını sağlayacak yatırımlara öncelik tanınması şeklinde özetlenebilir(10). Birinci Plan'la, ana ilke olarak ihracat gelirlerinin çoğaltılmasının bir zorunluluk olduğu kabul edilmiştir. Bunun için geleneksel ihraç ürünleri satışının mümkün olduğu kadar arttırılması, bu malların işlenmiş olarak ihraç yollarının aranması ve dış talebi diğerlerine oranla daha fazla artış gösteren yeni malları dış piyasalara arz ederek ihracatın yapısının değiştirilmesi ilke olarak benimsenmiştir(11).

(10) BBYKP, s.52.

(11) BBYKP, s.509.

Birinci Plan'da ihracat politikası, beş temel başlık altında toplanmıştır. Plan'da ihracat politikasının esasları şu şekilde belirlenmiştir.

"(a) İhracatta ötedenberi serbestlik esastır. Sağlık toplum güvenliği, ulusal değerleri koruma gibi sebeplerle ihracı kamun ve kararnamelerle yasaklanmış olanlar hariç, bütün malların ihracına serbestlik temel ilkedir.

(b) İhracatta, önemli mallar, özellikle sun'i fiyat dalgalanmalarının önlenebilmesi için, Ticaret Bakanlığınca yetkili kılınan yerlerce tescile bağlanmıştır.

(c) Konsinyasyon, ortak hesap, banka garantisi olan uzun süreli teslim şartı ve banka garantisi olan kredi yolu ile yapılacak ihracat; ham maddesi ve yarı mamulü yabancı ülkelere gönderilerek yarı mamul veya mamul hale ko-
mak amacıyla yapılacak geçici ihracat gibi özellik gös-
ten ihracat şekillerine de bazı kayıtlarla izin verilmiştir.

(d) İhracatta hiç bir şekilde takas veya bağlı muamelelere izin verilmemektedir.

(e) İhracatta iç ve dış pazarlarda cari fiyatlar esastır. İhracat karşılıklarının yurda getirilmesi Türk parası kıymetini Koruma kurallarına bağlıdır"(12).

İhracatın geliştirilmesi ile ilgili olarak Birinci Plan alınması gereken telbirler, Öndürt başlık altında toplanmıştır.

"(a) Sınıflama ve standardizasyon eksikliğinin giderilmesi için tedbir alınacaktır.

(b) Ambalaj yetersizliği giderilecektir.

(c) Kalite kontrolü bir çok mallarda yetersizdir. Bu hususta gerekli tedbirlerin hızla alınması gerekmektedir.

(d) Dış pazar çalışmaları yetersizdir. Bu husustaki araştırmaların Devletçe de desteklenmesi gerekmektedir.

(e) Pazarlama kuruluşu yetersizliğinin giderilmesine çalışılacaktır.

(f) İhracatçı kredisi problemi kesin olarak halledilecektir.

(g) Vergi yönünden teşvik tedbiri alınması gerekmektedir. Özellikle ihraç mallarının maliyetine giren bütün dolaylı vergilerin gümrük kapısında ihracatçıya geri verilmesini sağlayacak pratik bir vergi düzenine(özellikle mamul maddeler ihracında) ihtiyaç vardır.

(h) İhracat rejimi uygulanması basitleştirilecek, gerekli işlemleri yapan mercilerin sayısı elverdiği kadar azaltılacaktır.

(i) İhraç maddelerimizin çoğu saklanması güç, çabuk bozulan tarımsal ürünlerdir. Bugünkü durumda, fena saklan-

şartları yüzünden stokta fire payı çok yüksektir. Saklama tesislerinin çoğaltılmasına sektör programlarında gereken önem verilmiştir.

(j) Standardizasyon, ambalajlama ve diğer ihracatla ilgili işlerde her seviyede ehliyetli personel ihtiyacı vardır. Bu personelin özel olarak yetiştirilmesi için ihracatçılar teşvik edilmelidir.

(k) Plan devresinde, her çeşit ambalaj ve ambalaj gereçlerinin yurt içinden karşılanması için tedbirler alınacaktır.

(l) Örnek olarak gönderilenle asıl mal arasında özdeşlik sağlanması için gereğinde şiddetli ceza tedbirleri uygulanacaktır.

(m) Gönüllü ihracatçı birlikleri kurulması ve bunların aynı dalda çalışan teşebbüslerin aralarında bilgi alış verişini sağlayacak ve müşterek meseleleri halledecek şekilde çalışması teşvik edilecektir.

(n) İhracatçıların veya ihracatçı birliklerinin, ithalatçı memleketlerde temsilcilikler kurması, bazı şartlar altında teşvik edilmeli ve uluslararası fuarlara katılmak gibi tanıtım faaliyetlerine önem verilmelidir"(13).

BBYKP döneminde ihracatı geliştirmeye yönelik politikalar, her yıl ilkeleri yeniden gözden geçirilen ve yeni duruma uydurulan dış ticaret rejimlerine göre yürütülmüştür. Bu dönemde uygulamaya konulan ihracat rejimleri ise, ihracatı arttırmaya yeterli gelmemiştir (14). Plan'da öngörülen politika ve tedbirlerin ancak bir kısmı Plan döneminde uygulamaya konulabilmıştır(15). İhracatla ilgili tedbirler arasında yer alan vergi teşvikleri, Plan döneminde ihracatın geliştirilmesi konusunda gerçekleştirilen en olumlu uygulamadır. Bu konu ile ilgili olarak 261 sayılı Kanun'a ve ihracatı teşvik kararnamelerine daha sonra ayrıntıları ile değinileceğinden burada üzerinde durulmayacaktır.

1963-1967 döneminde ihraç malları için gerekli ham ve yardımcı maddelerle, ambalaj maddelerine döviz tahsisleri ile ilgili yönetmelikler, 1965 yılında hazırlanmış fakat döviz tahsisleri yapılmamıştır(16). Ayrıca, sınai ürün ihracatını geliştirmek için öngörülen bütün tedbirler alınmamış ve uygulamada çeşitli aksaklıklarla karşılaşılmuştur (17). Birinci Plan döneminde ihracat, hedefin yaklaşık yüzde 80'inde gerçekleşmesine rağmen bu artış daha çok dış talepteki olumlu gelişmeler sonucunda elde mevcut bazı tarımsal ürün stoklarının

(13) BBYKP, s.523-524.

(14) Ticaret Bakanlığı, 50 Yılda Türkiye'de İhracatı..., s.9.

(15) DPT, Yatırımların, İhracatın ve Döviz Kazandırıcı..., s.193.

(16) Necdet Serin, Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası: 1923-1975, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1975, s.52.

(17) BBYKP, s.27.

PLÂNLI DÖNEMDE SEKTÖRLERE GÖRE YILLIK İHRACAT DEĞERLERİ

(Bin dolar)

ADDELER	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
ENEL İHR.TOP.	368.087	410.771	463.738	490.508	522.334	496.369	536.834	588.476	676.602	884.969	1317.082	1532.181	1.401.074	1.960.214	1.353.1
ARIM,HAY.ÜRÜN.	292.325	319.921	361.811	389.788	426.650	405.046	405.016	442.554	491.303	607.417	831.968	851.958	792.630	1.254.408	1.041.1
ADENCİLİK-TAŞ- ÇAKÇILIK ÜRÜN.	10.852	14.945	20.999	23.345	20.738	26.043	34.845	42.679	40.113	35.091	41.714	79.831	105.565	110.016	125.1
ANAYI ÜRÜN.	64.910	75.905	80.928	77.375	74.946	65.280	96.973	103.243	145.186	242.461	443.400	600.392	502.879	595.790	585.1
ARIM,HAY.ÜRÜN.															
Hububat ve Bak- agiller	8.042	10.188	10.838	11.040	6.765	7.738	6.822	9.790	13.764	36.161	64.174	25.625	28.182	70.579	120.1
Mayve ve Sebze.	87.102	86.199	105.546	98.020	132.371	126.785	161.675	137.540	145.343	197.362	258.917	293.222	275.431	375.278	439.1
anayi Bitki.	152.777	187.248	201.151	246.076	256.137	240.223	204.002	261.546	292.454	337.645	456.830	461.868	435.055	733.561	432.1
Hayvancılık, Hay.Ürün.	41.443	32.943	39.295	29.316	25.555	25.932	26.644	26.987	31.347	27.054	40.918	56.490	41.081	62.724	39.1
Hayv. Ürünleri	2.961	3.343	4.981	5.336	5.822	4.368	5.873	6.691	8.395	9.195	11.129	14.753	12.881	12.266	11.1
ANAYI ÜRÜNLERİ															
İda-İçki San.	42.587	46.224	46.937	38.017	47.732	31.854	55.017	41.460	53.055	87.373	149.111	130.418	116.658	86.758	127.1
Okuma Sanayii	3.063	4.585	4.602	2.751	3.076	7.989	15.913	25.913	37.488	54.844	105.640	147.846	132.477	272.695	265.1
İrmañ Ürün.San.	1.539	882	1.218	2.040	1.434	1.713	2.126	2.693	4.895	4.868	3.045	21.181	9.055	5.620	2.1
eri,Kösele San.	64	237	260	249	172	305	955	4.594	10.625	21.540	45.259	73.901	64.885	59.895	52.1
İmya Sanayii	1.541	2.173	1.960	1.976	2.739	3.252	6.662	8.627	9.190	11.155	19.640	36.292	37.718	46.741	36.1
etrol Ürün.San.	9.029	8.780	5.540	4.287	323	1.296	2.590	706	2.772	22.303	48.898	85.891	36.052	16.162	19.1
imento Sanayii	28	-	-	-	-	12	20	2.749	8.786	15.163	14.751	7.991	24.215	16.299	9.1
am Seramik San.	435	671	611	210	294	1.027	438	984	2.660	3.689	6.625	12.537	17.874	20.884	23.1
emirden Başka	6.314	11.939	18.996	27.023	18.225	16.694	9.038	11.403	5.711	11.229	22.284	38.100	12.682	16.888	20.1
etaller															
adeni Eşya,Maki- a Sanayii	37	53	83	111	190	179	850	1.791	2.654	4.083	3.637	16.109	13.922	16.454	14.1
lektrik Mak.San.	-	-	4	40	55	32	65	260	645	881	1.524	1.003	806	1.097	3.1
İğer San.Ürün.	273	361	717	671	706	927	3.299	2.127	6.705	5.333	12.936	29.123	36.535	36.297	29.1

KAYNAKLAR: DİE, Aylık İstatistik Bültenleri; DİE, Aylık Dış Ticaret İstatistikleri; DPT, Yıllık Programlar.

eritilmesi ve ihracata yönelen tarımsal ürünlerin üretimlerinin artırılması ile mümkün olmuştur(18). Dolayısıyla ihracat artışı, ihracatı geliştirici politikaların sonucuna değil, fakat dış talep şartlarında ülke lehine bir gelişim olmasına bağlanabilir.

Türkiye'de Birinci Plan döneminde ihracatın yapısında önemli sayılabilecek bir değişim meydana gelmemiştir(19). Bu durum Tablo III.1 ve III.2'den izlenebilir. Gerçekten BİYKP'nı döneminde tarım ve Hayvancılık ürünleri genel ihracat içinde yüzde ortalama 79.2 oranında bir yer tutmuştur. Buna karşılık sanayi ürün ihracatı yüzde ortalama 16.9 olarak gerçekleşmiştir. Madencilik ve taşocakcılığı ürünlerinin Birinci Plan döneminde Türkiye ihracatında önemli bir yeri olmamıştır. Bu sektörün beş yıllık ortalama ihracat oranı yüzde 4.0'dır. 1963-1967 yılları arasında Türkiye ihracatının yarıya yakın kısmını, içinde tütün ve pamuğunda bulunduğu sanayi bitkileri ihracatı meydana getirmiştir. Bu grubun Plan dönemi boyunca genel ihracat içindeki payı ortalama yüzde 45.9'dır. Meyve ve sebze ihracatı, sanayi bitkileri ihracatından sonra ikinci büyük ihracat grubunu oluşturmıştır. Birinci Plan döneminde bu grup, ihracatta ortalama yüzde 22.6'lık bir yere sahip olmuştur. Sanayi ürünleri arasında tarımsal kökenli gıda ve içki sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki ortalama payı yüzde 9.9'dur. Demirden başka metaller sanayiinde bu plan döneminde hızlı bir gelişim gözlenmiş ve 1963 yılında grubun genel ihracattaki payı yüzde 1.7 iken, 1966 yılında bu oran yüzde 5.5'e kadar yükselmiştir. Türkiye ihracatında daha sonraki yıllarda önemli bir yer tutacak olan doküman sanayi ürünlerinde 1963-1967 yılları arasında önemli bir gelişim meydana gelmemiştir.

(18) BİYKP, s.26-27.

(19) BİYKP, s.27.

FAALİYETLERİN İZLENİMLERİNE GÖRE İÇİMLERİN YILLIK DEĞİŞİMLERİ (Tuzda)

	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
Genel İhracat	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Tarım ve Hayvancılık	79.4	77.8	77.8	79.2	81.6	81.5	75.0	75.2	72.7	68.6	63.2	55.6	56.6	64.0	60.1
Sanayi	17.6	18.5	17.7	16.1	14.4	13.3	18.5	17.2	21.4	25.0	31.6	37.1	35.9	30.4	32.7
Madencilik, Taşocakçılığı	3.0	3.7	4.5	4.7	4.0	5.2	6.9	7.6	5.9	5.7	4.2	5.7	7.5	5.6	7.2
Tarım ve Hayvancılık															
Hububat, Baklagiller	2.2	2.5	2.4	2.3	1.3	1.6	1.3	1.7	2.0	4.1	4.9	1.7	2.0	3.6	6.9
Meyve ve Sebzeler	23.7	21.0	22.8	20.0	25.3	25.5	30.1	23.4	21.5	22.3	19.7	19.1	19.7	19.1	25.1
Sanayi Bitkileri	41.5	45.6	43.4	50.2	49.0	48.4	38.0	44.4	43.2	38.2	34.7	30.1	31.1	37.4	24.7
Hayvancılık	11.3	8.0	8.5	6.0	4.9	5.2	5.0	4.6	4.6	3.1	3.1	3.7	2.9	3.2	2.1
Su Ürünleri	0.8	0.6	1.1	1.1	1.1	0.9	1.1	1.1	1.2	1.0	0.8	1.0	0.9	0.6	0.7
Sanayi															
Gıda, İçki, San.	11.6	11.3	10.1	7.8	9.1	6.4	10.2	7.0	7.8	9.9	11.3	8.5	8.3	4.4	7.2
Dokuma San.	0.8	1.1	1.0	0.6	0.6	1.6	3.0	4.4	5.5	6.2	8.0	9.6	9.5	13.9	15.1
Deri ve Kösele San.	0	0.1	0.1	0.1	0	0.1	0.2	0.8	1.6	2.4	3.4	4.8	4.6	3.1	3.0
Kimya San.	0.4	0.5	0.4	0.4	0.5	0.7	1.2	1.5	1.4	1.3	1.5	2.4	2.7	2.4	2.1
Petrol Ürünleri San.	2.5	2.1	1.2	0.9	0.1	0.3	0.5	0.1	0.4	2.5	3.7	5.6	2.6	0.8	0
Demirden Başka Met. San.	1.7	2.9	4.1	5.5	3.5	3.4	1.7	1.9	0.4	1.3	1.7	2.5	0.9	0.9	1.1
Madeni Eşya, Makine San.	0	0	0	0	0	0	0.2	0.3	0.4	0.5	0.7	1.1	1.0	0.8	0.8
Çimento Sanayi	0	0	0	0	0	0	0	0.5	1.3	1.7	1.1	0.5	1.7	0.8	0.5
Orman Ürünleri San.	0.4	0.2	0.3	0.4	0.3	0.3	0.4	0.5	0.7	0.6	0.6	1.4	0.6	0.3	0.2

KAYNAK: TABLO: III.1

Birinci Plan döneminde ihracat ürünleri fiyatları genel eğilim olarak düşmüştür. Gerçekten, Ticaret Bakanlığı ihracat fiyat indekslerine göre (1967=100) 1965 ve 1966 yıllarında ihracat fiyat indeksleri 100 puanın altına inerek sırasıyla 97.1 ve 97.5 olarak gerçekleşmiştir. Buna karşılık ihracat miktar indeksi (Ticaret Bakanlığı, 1967=100) devamlı bir artış göstermiştir. Diğer bir deyişle bu plan döneminde ihracatta sağlanan gelişim, dışarıya daha fazla mal satarak gerçekleştirilmiştir(20).

TABLO:III.3

PLANLI DÖNEMDE İHRACAT PROGRAM VE GERÇEKLEŞMELERİ
(Milyon dolar)

Yıllar	Program	Plan(1)	Gerçekleş- on İhracat	Plan Gerçek- leşmesi(1)	Program Gerçek- leşme %si	Plan Gerçek- leşme % si
1963	347	-	368.0	-	6.1	-
1964	375	-	410.8	-	9.5	-
1965	410	-	463.8	-	13.1	-
1966	450	-	490.5	-	9.0	-
1967	510	-	522.3	-	2.4	-
1968	540	-	496.4	-	-8.1	-
1969	575	-	536.8	-	-6.6	-
1970	600	-	588.4	-	-1.9	-
1971	640	-	676.6	-	5.7	-
1972	690	1.500	884.9	1.500	28.3	-
1973	900	1.639	1.317.0	1.792	46.3	9.3
1974	1.400	1.797	1.532.2	1.583	9.4	-19.0
1975	2.000	1.964	1.401.0	1.443	-29.9	-26.5
1976	2.100	2.131	1.960.2	1.960	- 6.7	- 8.0
1977	2.500	2.288	1.753.0	1.643	-29.9	-28.2

(1)1976 fiyatlarıyla.

KAYNAKLAR: DPT, Yıllık Programlar; DIE, Aylık İstatistik Bültenleri;
DIE, Aylık Dış Ticaret İstatistikleri; DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı.

Birinci Plan döneminde ihracat program ve gerçekleştirmeleri, Tablo III.3'te verilmiştir. Tablo'ya göre bu plan döneminde ihracat, program hedeflerini aşmıştır. Hedefler en fazla 1965 yılında geçilmiş ve plan döneminde ihracatın gerçekleşme ortalaması yüzde 7.8 oranında olmuştur.

(20) İhracat indekslerindeki gelişim, İkinci Bölüm Tablo II.39'da verilmiş idi.

TABLO: III.4

1963-1978 YILLARI İÇİMLERİ SEKTÖRLERİNE GÖRE İHRACAT PROGRAM VE GERÇEKLEŞME DURUMU

(Bin dolar)

YIL	TARIM ÜRÜNLERİ			MADENCİLİK ÜRÜNLERİ			SANAYİ ÜRÜNLERİ		
	PROGRAM	GERÇEKLEŞEN	GERÇEKLEŞME %	PROGRAM	GERÇEKLEŞEN	GERÇEKLEŞME %	PROGRAM	GERÇEKLEŞEN	GERÇEKLEŞME %
1963	282.430	292.325	103,5	17.500	10.852	62,0	47.330	64.910	135,6
1964	292.290	319.921	109,5	14.600	14.945	102,4	68.320	75.905	111,1
1965	325.500	361.811	111,2	13.500	20.999	155,5	71.000	80.928	114,0
1966	343.800	389.778	113,4	18.500	23.345	126,2	87.700	77.375	88,2
1967	382.500	426.650	111,5	23.500	20.738	88,2	104.000	74.946	72,1
1968	409.000	405.046	99,0	31.000	26.043	84,0	100.000	65.330	65,3
1969	441.500	405.016	91,7	33.300	34.845	104,6	100.200	96.973	96,8
1970	450.000	442.554	98,4	32.000	42.679	133,4	118.000	103.290	87,5
1971	466.000	491.303	105,4	42.000	40.113	95,5	132.000	145.186	110,0
1972	484.000	607.417	125,5	56.000	35.091	62,7	150.000	242.461	161,6
1973	587.000	831.968	141,7	40.000	41.714	104,3	273.000	443.400	162,4
1974	870.000	851.958	97,9	50.000	79.831	159,7	480.000	600.392	125,1
1975	1.145.000	792.630	69,2	95.000	105.565	111,1	760.000	502.879	66,2
1976	1.235.000	1.254.408	101,6	150.000	110.016	73,3	715.000	595.790	83,3
1977	1.460.000	1.041.400	71,3	140.000	125.851	89,9	900.000	585.775	65,1
1978	1.534.000	-	-	175.000	-	-	841.000	-	-

KAYNAK: DPT, Yıllık Programlar; DİE, Aylık İstatistik Bültenleri; DİE, Aylık Dış Ticaret İstatistikleri.

Sektörlere göre ihracat program ve gerçekleştirmeleri ise Tablo III.4'ten izlenebilir. Plan döneminde tarım ürünleri ihracatı, genel olarak program hedeflerinin üzerinde bir seyir izlemiştir. Gerçekleşme ortalaması yüzde 9.8'dir. Sanayi ürünleri ihracatında Planın ilk üç yılında program hedefleri aşılmış, fakat son iki yılda hedeflerin oldukça altında kalmıştır. Madencilik sektörü ürünleri ihracatında Planın ilk ve son yıllarında hedeflere ulaşılamamış, fakat 1964-1966 yılları arasında program hedeflerinin üzerine çıkmıştır. Birinci Plan döneminde toplam olarak tarım ürünleri ihracat program hedefi 1.626.520 bin dolardır. Bu hedef, beş yıl sonunda yüzde 10.1 fazlasıyla gerçekleştirilerek 1.790.485 bin dolarlık ihracat mümkün olmuştur. Fakat aynı başarı, sanayi kesiminde meydana gelmemiştir. Bu kesimin toplam Plan dönemi program hedefi, 378.900 bin dolardır. Dolayısıyla hedefin yaklaşık yüzde 1.3 altında kalınarak dönem sonunda ancak 374.064 bin dolarlık ihracat yapılabilmektedir. Madencilik sektörü ihracatında ise program hedefi olan toplam 87.600 bin dolar, yüzde 3.7 oranında aşılmış ve Plan dönemi sonunda 90.879 bin dolara ulaşılmıştır.

Türkiye'de Birinci Plan döneminde ihracattaki olumlu gelişime rağmen, bazı tarımsal ihracat mal gruplarında program hedeflerine ulaşılamamıştır. Birinci Plan döneminde başlıca dört önemli tarımsal mal grubundaki ihracat program ve gerçekleştirmeleri Tablo III.5'te verilmiştir. Buna göre, Türkiye'nin Birinci Plan döneminde hububat ve baklagiller ihracatı 1965 ve 1966 yılları dışında program hedeflerinin gerisinde kalmıştır. Özellikle 1963 yılında 14.370 bin dolar olan hububat ve baklagiller program ihracatının ancak yüzde 56.0'sı gerçekleştirilebilmiştir. Bu grubun program ihracatı gerçekleşme dönem ortalaması yüzde 87.0'dir. Hububat ve baklagillerdeki bu olumsuz gelişime karşılık, meyve ve sebzeler ihracatı genel olarak program hedefinin üzerine çıkmıştır. Grubun dönem gerçekleşme ortalaması yüzde 105.4'tür. 1964 yılı hariç diğer yıllarda hedeflere çok yaklaşmış veya hedefler geçilmiştir. Aynı durum sanayi bitkileri içinde söz konusudur. Birinci Plan döneminde sanayi bitkileri ihracatı her yıl program hedeflerinin üzerinde gerçekleşmiştir. Grubun dönem gerçekleşme ortalaması yüzde 116.8'dir. Hayvancılık ve su ürünleri ihracatında 1963 ve 1965 yıllarında program hedefleri aşılmış, diğer üç yılda ise hedeflere ulaşılamamıştır.

TABLO: III.5

PLANLI DÖNEMDE TARIM SEKTÖRÜNDE İHRACAT PROGRAMI VE GERÇEKLEŞMELERİ

(Bin dolar)

HUBUBAT VE BAKLAGİLLER					MEYVE VE SEBZELER					SANAYİ BİTKİLERİ					HAYVANCILIK VE SU ÜRÜNLERİ				
r	Program	İndeks	Gerçek- leşme	İndeks	Gerçek- leşme %	Program	İndeks	Gerçek- leşme	İndeks	Gerçek- leşme %	Program	İndeks	Gerçek- leşme	İndeks	Gerçek- leşme %	Program	İndeks	Gerçek- leşme	Gerçek- leşme %
3	14.370		8.042		56.0	87.790		87.102		99.2	145.500		152.777		105.0	34.770		44.404	127.0
4	10.400	72.37	10.133	126.58	98.0	95.190	103.43	86.199	93.96	90.6	149.000	102.41	137.248	122.56	125.7	37.700	108.43	36.236	96.0
5	10.000	96.15	10.838	106.38	108.4	92.700	97.38	105.546	122.44	113.9	180.800	121.34	201.151	107.42	111.3	42.000	111.41	44.276	105.0
6	9.800	93.00	11.040	101.86	112.7	96.000	103.56	98.020	92.87	102.1	196.000	103.41	246.076	122.33	125.5	42.000	100.00	34.652	82.0
7	11.300	115.31	6.765	61.28	59.9	109.200	113.75	132.371	135.04	121.2	220.000	112.24	256.137	104.09	116.4	42.000	100.00	31.377	74.0
8	14.300	126.55	7.738	114.38	54.1	116.300	106.50	126.735	95.73	109.0	234.200	106.45	240.223	93.79	102.6	44.200	105.24	30.300	68.0
9	19.600	137.06	6.822	83.16	34.8	125.000	107.48	161.675	127.52	129.3	260.800	111.36	204.002	84.92	73.2	36.100	81.67	32.517	90.0
0	7.000	35.71	9.790	143.51	139.9	127.500	102.00	137.540	85.07	107.9	271.000	103.91	261.546	128.21	96.5	44.500	123.27	33.678	75.0
1	7.000	100.00	13.764	140.59	196.6	163.000	131.76	145.343	105.67	86.5	253.000	93.36	292.454	111.82	115.6	38.000	85.39	39.742	104.0
2	26.000	371.43	36.161	262.72	139.1	159.000	94.64	197.362	135.79	124.1	255.000	100.79	337.645	115.45	132.4	44.000	115.79	36.249	82.0
3	25.000	96.15	64.174	177.47	256.7	165.000	103.77	258.917	131.19	156.9	355.000	139.22	456.830	135.30	123.7	42.000	95.45	52.047	123.0
4	30.000	120.00	25.625	39.93	85.4	270.000	153.64	293.222	113.25	108.6	525.000	147.89	461.863	101.10	83.0	45.000	107.14	71.243	153.0
5	30.000	100.00	28.182	109.97	93.9	320.000	118.52	275.431	93.93	86.1	715.000	136.19	435.055	94.19	60.8	80.000	177.78	53.952	67.0
6	45.000	150.00	70.579	250.44	156.8	320.000	100.00	375.278	136.25	117.3	815.000	114.00	733.561	163.61	90.0	55.000	68.75	74.990	136.0
7	150.000	339.33	120.000	170.00	80.0	410.000	128.13	440.000	117.25	107.3	810.000	99.39	428.000	52.84	52.8	90.000	163.64	49.000	51.0

YNAK: DPT, Yıllık Programlar ve Ticaret Bakanlığı.

Özetle belirtmek gerekirse, Türkiye'de ilk Plan döneminde ihracatın yapısında önemli bir değişim meydana gelmemiş, sanayi ürünlerinin (işlenmiş ürünler) genel ihracat içindeki nisbi yeri değişmemiştir. Bu durumu, Plan döneminde sanayi ürünlerinin üretim ve ihracatını geliştirici tedbirlerin yeterince alınmamış olması- na bağlamak mümkündür. Sanayi ürünlerinin genel ihracat içindeki payının arttırılamaması, İkinci Plan'da da belirtildiği gibi, bu konuda maliyetlerin yüksek olması, kalite düşüklüğü, pazarlama bilgisi noksanlığı ile üretim kapasitesinin ihracata imkan verecek ölçekte kurulamamasına bağlanabilir(21). Buna karşılık ihracatta tarım ve hayvancılık ürünleri, genel ihracatın beşte dördüne yakın bir yer tutarak Türkiye'nin Plan dönemi içinde hâlâ bir tarım ülkesi olduğunu kanıtlamıştır.

B. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde (1968-1972) İhracat Politikası, Hedefler ve Gerçekleşmeler

Türkiye'de İkinci Plan'da da belirtildiği gibi dış ticaret, zamanla ekonomik gelişmeyi sınırlılayan bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Genel olarak hızlı bir ekonomik kalkınma, yatırımların süratle arttırılmasını gerektirir. Yatırım artışı ise, önce yatırımları finanse edecek tasarrufların artması, daha sonra yurt içinde gerçekleştirilemeyen yatırım mallarının dışarıdan ithalini zorunlu kılar. Böylece, ekonomik kalkınmada tasarruf ve döviz darboğuzu olarak iki kısıtlayıcı belirir(22).

Türk ekonomisinde uzun dönemde ele alınıp incelenecek olursa dış ticaret, genel olarak gayrisafi milli hasıla artışının altında bir gelişim göstermiştir. Genel kural olarak dış ticaret hacminin gelir artışından daha hızla yükselmesi gereği göz önünde tutulacak olursa, Türkiye'de dış ticaret sektörünün ekonomik gelişmeyi kısıtladığı görülmektedir(23). Bu kısıtlama, daha çok ihracatın yeterli şekilde arttırılamaması dolayısıyla artan ithalatın finansmanında zorluklarla karşılaşılmasından doğmaktadır. Bu duruma İkinci Plan'da da değinilmiş/^{ve} Plan dönemi boyunca sağlanacak

(21) İBYKP, s.27.

(22) Konu ile ilgili olarak Birinci Bölüm'de ayrıntılı bilgi verilmiştir.

(23) İBYKP, s.41.

döviz gelirleri ile hızlı gelişmenin gerektirdiği ithalat seviyesine ulaşılamıyacağı belirtilmiştir(24). Bunun için İBKRP'da ihracatla ilgili olarak şu temel ilke benimsenmiştir.

"Bütün ihracat fırsatları en geniş ölçüde süratle değerlendirilecektir. Yatırımların çeşitli faaliyetler arasındaki dağılımlarında ihracata yönelen faaliyetlere öncelik tanınacaktır.

Sanayi ürünleri ihracatını teşvik ve hızlandırmak üzere bu amaca yönelecek sanayiler geliştirilecek veya gelişmesi teşvik edilecektir.

Ozellikle işlenmiş tarımsal ürünlerin ihracatı konusundaki fırsatlar değerlendirilecektir. Geleneksel tarım ürünleri ihracatının daha hızla arttırılabilmesi için gayret sarfedilecektir"(25).

İkinci Plan'da bu temel ilkenin gerçekleştirilmesi ile ilgili politika tedbirleri ise özetle şu şekilde öngörülmüştür.

"a. Döviz gelirlerinin öngörülen seviyelere ulaştırılması için ihracatın yapısında köklü bir değişiklik yapılacaktır; sanayi ürünleri ihracatı hızla arttırılacaktır.

b. İhraç imkânları, dış talep yetersizliği dolayısıyla sınırlı bulunan geleneksel mallar ihracatını arttırmak amacıyla yeni pazarlar araştırılacaktır; bu arada mevcut pazarlar deva ettirilecek ve pazar çalışmaları geliştirilecektir.

c. İhraç mallarımızın dış pazarlarda aranılır mal niteliğine kavuşturulması amacıyla tipleştirme, standartlaştırma ve dış isteklere uygun mal üretilmesi, hazırlanması ve kalite yükseltilmesi konularına önem verilecektir.

d. İhracattan sağlanan gelirlerin, kalkınma için etkin bir şekilde kullanılabilmesi, ihracatın serbest dövizle yapılmasını zorunlu kılmakla beraber, artan ihracat potansiyeli için yeni pazarlar bulabilmek, bu pazarları ihraç mallarımıza alıştırabilmek ve birikmiş stokları eritebilmek amacıyla ikili ticaret anlaşmaları sistemi üzerinde durulacaktır; bu sistemin çeşitli sakıncalarının azaltılması sağlanacaktır.

e. İhracatın arttırılmasında önemli bir araç olması nedeniyle kredi sisteminde, ihracata dönük bir sistem geliştirilecek; orta ve uzun vadeli, etkin bir kredi düzeni ile ihracatçıların desteklenmesi üzerinde durulacaktır.

f. İhracatçıları arasında gereksiz iç rekabetten doğan döviz geliri kayıplarını önlemek amacıyla, gerekirse bu konuda kamu sektörü ile, ya da özel sektörün kendi aralarında işbirliği yapmaları teşvik edilecektir.

g. İhracatı artırma konusunda meydana gelen güçlükleri ortadan kaldırmak amacıyla teşkilatlanma durumu gözden geçirilecek özellikle ihracatı Geliştirme ve Etüd Merkezi ihracatı arttırmaya yardımcı olacak şekilde yeniden düzenlenecektir.

(24) İBYKP, s.42.

(25) İBYKP, s.119.

h. Mamul madde ihracatçılarımızın rakipleriyle eşit şartlarla ihracat yapabilme imkânlarını sağlamak amacıyla, "İhracat Sigortası" konusu üzerinde durulacak;

i. Türk ihracat mallarına tefrikçi işlemler yapan ülkelere karşı gerekirse karşılıklı işlemlere geçilecek; bu konu hukukî ve fiilî yönden titizlikle izlenecektir.

k. İhracatın teşvikî yönünden ihracatçının muhtaç olduğu gerekli ticari ve pazarlama bilgilerinin bir merkezde toplanması sağlanacaktır"(26).

İBYKP'da, Türk mallarının dış pazarlarda tanıtılması ve süratinden arttırılması konusunda sanayici ve ihracatçılara gerekli yardımın gösterileceği, ihracatçı birliklerinin kuruluşunun teşvik edileceği, sinai ürün ihracatına uygulanmakta olan vergi iadesi usulünün basitleştirilerek daha yaygın bir duruma getirileceği öngörülmüştür(27). Plan Stratejisinde ise (Md.49), ihracat gelirlerini çoğaltmak için tipleştirme, standartlaşma, pazarlama kredi vb.konulardaki çalışmalara hız verileceği, özellikle dış talebin yüksek ve sürekli olduğu bilinen sahalarda üretim, teşkilatlanma ve pazarlama konularını içine alan ihracat projeleri üzerinde durulacağı, bunların bir bütün olarak ele alınacağı ve daha yüksek seviyede ihracat hacmine ulaşabilmek için çeşitli aşamalarda çözümlenmesi gerekli sorunlar birlikte göz önünde tutularak kısa dönemde sonuç alınmasına çalışılacağı belirtilmiştir.

Plan döneminde 261 sayılı Kanuna dayanılarak çıkarılan ihracatı geliştirmeye yönelik Kararnameler ve 933 sayılı Kanun ile Plan hedeflerinin gerçekleşmesine çalışılmıştır. Bu konuya, daha sonraki kısımda ayrıntıları ile ayrıca değinilecektir.

İBYKP'nı döneminde ihracatın, özellikle sinai ürün ihracatının istenilen şekilde arttırılamaması, Türk ekonomisinin gelişmesini önemli ölçüde aksatmıştır. Bu dönemde ihracatta vergi iadesinde yararlanan mal listesinin genişletilmesi ile bazı tarım ürünlerindeki vergi iadesinden yararlandırılması, ihracatçıya yüzde 9 gibi düşük faizle kredi sağlanması, Merkez Bankası'nın ihracatla ilgili senetleri yüzde 5.25 ile iskonto etmesi ve ihracata proje bazında döviz

(26) İBYKP, s.120.

(27) İBYKP, s.118.

taahsisı yapılmasına rağmen, ihracat istenilen hızla arttırılamamıştır. Şüphesiz bu olumsuz gelişimde, geleneksel Türk ihraç ürünlerine olan dış talep esnekliğinin düşük olmasına, kalite, standart, pazarlama yetersizliği ve bilinçli bir ihracat politikasının yokluğunda(28) eklenecek olursa, ihracatta istenilen gelişmenin sağlanamamasının nedenleri kendiliğinden ortaya çıkar.

Türkiye, İkinci Plan döneminde döviz darboğazını genişletmek, iç ve dış fiyatlar arasında ortaya çıkan dengesizliği gidermek, dolayısıyla ihracatı arttırmak için, üçüncü defa Türk lirasını büyük oranda devalüe etmiştir. Bunun sonucunda Türk lirası yüzde 66.6 oranında değer kaybına uğramıştır(29). 1970 devalüasyonu büyük ölçüde ihracatın devamlı olarak plan ve programlarda gösterilen hedeflerin altında kalması nedeniyle yapılmıştır. Bu ayarlama ile ihracatta istenilen artış sağlanmış ve 1970 yılında 600 milyon dolar olan program hedefine çok yaklaşılmıştır. Bu olumlu gelişim 1971 yılında da devam etmiş ve 640 milyon dolarlık program hedefi geçilerek 677 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir. 1972 yılındaki program hedefi, yüzde 28.3 oranında aşılmıştır. 1973 yılından itibaren devalüasyonun ihracat üzerindeki olumlu etkisi, 10 Ağustos'ta alınan bütün istikrar telbirlerine rağmen fiyatların hızla artması sonucunda ortadan kalkmıştır. Gerçekten devalüasyonun yapıldığı yıla göre 1971'de ihracatta, dolar olarak yüzde 15.1, TL cinsinden ise yüzde 41.8 oranında bir artış meydana gelmiştir. 1972 yılında ihracat, bir önceki yıla göre dolar cinsinden yüzde 30.8, 1973'te ise yüzde 48.8 oranında fazla gerçekleşmiştir. Gerçekleşme TL cinsinden 1972'de yüzde 30.6, 1973 yılında ise yüzde 51.9 dur. Bu yıldan sonra ihracat artış hızı yavaşlamış ve devalüasyonun ihracatı arttırıcı etkisi, ekonomi üzerinden hızla silinmeye başlamıştır.

(28) Serin, Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası..., s.54.

(29) 10.8.1970 tarih ve 13575 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 7/1101 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Türk Parası Kıymetini Koruma hakkında 18 sayılı Kararın yürürlüğe konulmasıyla, istisnalar dışında Türk Lirasının değeri 1 dolar=15.00TL olarak tespit edilmiştir. 1970 devalüasyonu ile ilgili olarak bkz. Hükerrem Hiç, "Odemeler Bilançosu Açıkları Sorunu ve 10 Ağustos 1970 Devalüasyonu", Türkiye'nin İktisadi Gelişme Meseleleri içinde s.303-332; Erden Öney, "Devalüasyon ve ihracatımızı Arttırma Olanakları", SBF Dergisi, C.XXV, No.3, 1970, s.189-231; DPT, Devalüasyon Öncesi ve Sonrası Ekonomik Gelişme Politikası, DPT:956-İPD:304 Ocak 1971, Ankara.

Türkiye'de İkinci Plan döneminde aynen Birinci Plan döneminde olduğu gibi ihracatın yapısında bir değişim meydana gelmemiş toplam ihracat içinde tarım ve hayvancılık ürünleri önemini korumaya devam etmiştir. İhracatın tarıma dayalı olması, bu sektördeki gelişimin büyük ölçüde hava şartlarına bağlı kalmasına yol açmıştır(30). Üçüncü Plan'ın ifadesiyle Türk ekonomisinde tarım sektörünün büyük yer tutması, sanayiın genellikle küçük işletmelerden oluşması, yukarıda da belirtildiği gibi tarımda hava şartlarına bağımlılık ve bütün bunların ötesinde teknolojik gerilik, ülkenin dış ticaret yapısınada yansımıştır(31). Aslında, ihracatın geliştirilerek sinai ürünler lehine yapısal değişiklik yaratılması her iki Plan'da da yer alan temel bir ilkedir(32). Gerçekten İkinci Plan döneminde toplam ihracat içinde tarım ve hayvancılık sektörü, yıllık ortalama yüzde 74.6 oranına sahip olarak genel ihracatın en önemli sektörünü oluşturmıştır. Buna karşılık sanayi kesimi ihracatı toplam ihracat içinde yıllık ortalama yüzde 19.1 oranında(33) bir yer tutmuş ve ihracatın yaklaşık beşte birini bu sektör karşılamıştır. Plan döneminde madencilik ürünleri ihracatında, Birinci Plan dönemine göre bir miktar artış olmuştur. Madencilik sektörünün dönem toplam ihracat içindeki payı ortalama yüzde 6.3'tür.

Tarım ve hayvancılık ürünleri arasında yer alan sanayi bitkileri ihracatı, 1968-1972 yılları arasında yine en önemli ihracat kalemini meydana getirerek ortalama yüzde 42.2 oranına ulaşmıştır. Birinci Plan döneminden farklı olarak bu grubun genel ihracat içindeki payında genel bir düşüş gözlenmektedir. Bu durum, Tablo III.1 ve III.2'den izlenebilir. Meyve se sebze ihracatı, tıpkı Birinci Plan'da olduğu gibi ikinci önemli ihracat grubunu oluşturmıştır. Grubun Plan dönemi ortalaması yüzde 24.6'dır. Sanayi ürünleri, Birinci Plan'daki eğilimini sürdürmüş ve ortalama yüzde

(30) ÜBYKP, s.116.

(31) ÜBYKP, s.115.

(32) ÜBYKP, s.51.

(33) Üçüncü Plan'da bu oran, yüzde 20'nin biraz üzerinde olarak ifade edilmiştir. Bkz. ÜBYKP, s.116.

8.3 oranı ile bu kesimin en önemli ihracat grubunu meydana getirmiştir. Sanayi ürünleri arasında yer alan dokuma sanayi ürünleri ihracatında İkinci Plan döneminde bir canlanma görülmüş ve 1972 yılında dokuma sanayi ürünleri ihracatı, genel ihracatın yüzde 6.2'sine yükselmiştir. Plan dönemi ortalaması ise yüzde 4.2'dir. Demirden başka metaller sanayi ürünleri ihracatında Plan döneminde bir düşüş meydana gelmiştir.

İkinci Plan döneminde Türkiye'de ihracat fiyat indeksinde hızlı bir gelişim olmuştur. Gerçekten Ticaret Bakanlığı ihracat fiyat indeksi (1967=100), Plan'ın başlangıç yılı olan 1968'de 99.5 puan iken, dört yıl sonra ise 172.0 puana yükselmiştir. Buna karşılık ihracat miktar indeksinde benzer bir gelişim gözlenmemekle beraber, bu indeks değerinde de artış olmuştur. Örneğin, 1968 yılında indeks puanı (1967=100) 95.3 iken 1972 yılında puan 126.7'ye çıkmıştır. Bu durum, İkinci Plan döneminde ihracatta görülen gelişimin daha çok ihraç ürünlerinin değerlendirilmesi dolayısıyla ortaya çıktığını kanıtlamaktadır.

Plan döneminde ihracat, programlarda öngörülenin altında kalmıştır. Özellikle Plan'ın ilk üç yılında program hedeflerine ulaşılamamış, son iki yılında 1970 devalüasyonunda etkisiyle program hedefleri aşılmıştır. İkinci Plan döneminde ihracat program hedefi toplam 8.900 milyon dolardır. Fakat bu hedefin yüzde 10.5 gerisinde kalınarak dönem sonunda ancak toplam 7.963.4 milyon dolarlık ihracat yapılabilmektedir. Durum, Tablo III.3'ten izlenebilir.

Sektörlere göre ihracat program ve gerçekleştirmeleri ise Tablo III.4'te verilmiştir(34). Buna göre, tarım ürünleri ihracatında Plan'ın son iki yılında genel eğilime uyarak program hedefleri aşılmış, 1968 ve 1970 yıllarında ise program hedeflerine çok yaklaşmıştır. Buna karşılık sanayi ürünleri ihracatında Plan'ın ilk üç yılında program hedefleri gerçekleştirilememiştir. Özellikle 1968 ve 1970 yıllarında hedeflerin oldukça gerisinde kalınmıştır. 1971 ve 1972 yıllarında, devalüasyonunda etkisiyle sanayi ürün

(34) ihracatta yıllık program hedefleri ile plan hedefleri arasında fark vardır. Plan hedefleri ve gerçekleştirmeleri için bkz. Üİİİİ, s.56, Tablo:45.

ihracatında bir canlanma görülmüş ve hedefler geçilmiştir. Madencilik sektöründe İkinci Plan döneminde 1969 ve 1970 yılları hariç, olumlu bir gelişim gözlenmemiş ve program ihracat hedefleri gerçekleştirilememiştir.

İkinci Plan döneminde toplam tarım ürünleri ihracat program hedefi 2.250.500 bin dolardır. Bu hedefe, yüzde 4.5 fazlasıyla 2.351.336 bin dolar olarak ulaşılmıştır. Sanayi kesimi ihracatı, Plan dönemi boyunca program hedefi olan 600.200 bin doları ortalama yüzde 8.8 oranında aşmış ve 653.240 bin dolara ulaşmıştır. Madencilik sektörü ihracatında ise, program hedefi olan toplam 194.300 bin doların yüzde 8 altında bir gerçekleşme olmuş ve dönem toplamı olarak ancak 178.771 bin dolarlık ihracat yapılabilmektedir.

İkinci Plan döneminde tarım ve sanayi sektörlerinde önemli mal gruplarının ihracat program ve gerçekleştirmeleri, daha ayrıntılı olarak Tablo III.5 ve III.6'da verilmiştir. Daha önce verilen Tablo III.5'ten izlenebileceği gibi, İkinci Plan döneminin ilk iki yılında hububat ve baklagiller ihracatında program hedeflerinin çok gerisinde kalmış, fakat Plan'ın son üç yılında hedefler büyük ölçüde geçilmiştir. Böylece, Birinci Plan'dan farklı olarak İkinci Plan döneminde program hedefleri, ortalama yüzde 12.9 fazlasıyla gerçekleşmiştir. Meyve ve sebze ihracatında da, 1971 yılı hariç hedefler aşılmıştır. Bu grubun Plan dönemi gerçekleşme ortalaması yüzde 111.3'tür. Birinci Plan'dan farklı olarak sanayi bitkileri ihracatı 1969 ve 1970 yıllarında program hedeflerinin altında kalmış, buna rağmen Plan dönem ortalaması olarak hedefler yüzde 5.0 oranında fazla gerçekleşmiştir. Hayvancılık ve su ürünleri ihracatı ise, program hedeflerinin çok gerisinde kalmıştır. Gerçekten 1971 yılı hariç diğer dört yılda hedeflere ulaşılmamış ve plan dönemi gerçekleşme ortalaması, Birinci Plan dönemi ortalamasının altında düşerek yüzde 84.3 olmuştur.

TABLO: III.6

PLANLI DÖNEMDE SANAYİ SEKTÖRÜNDE İHRACAT PROGRAM VE GERÇEKLEŞMELERİ
(Bin dolar)

GIDA VE İÇKİ						DOKUMA						ORMAN ÜRÜNLERİ						DERİ-KÜŞEPE						KİMYA						PETROL ÜRÜNLERİ					
Yıllar	Program	İndeks	Gerçek- leşme	İndeks	Gerçek- leşme %	Program	İndeks	Gerçek- leşme	İndeks	Gerçek- leşme %	Program	İndeks	Gerçek- leşme	İndeks	Gerçek- leşme %	Program	İndeks	Gerçek- leşme	İndeks	Gerçek- leşme %	Program	İndeks	Gerçek- leşme	İndeks	Gerçek- leşme %	Program	İndeks	Gerçek- leşme	İndeks	Gerçek- leşme %	Program	İndeks	Gerçek- leşme	İndeks	Gerçek- leşme %
1963	-	-	42.587	-	-	-	-	3.063	-	-	-	-	1.539	-	-	-	-	64	-	-	-	-	-	1.541	-	-	-	-	-	-	-	-	9.029	-	-
1964	-	-	46.224	108.54	-	-	-	4.585	149.69	-	-	-	882	57.31	-	-	-	237	-	-	-	-	-	2.173	141.01	-	-	-	-	-	8.780	97.24	-	-	
1965	-	-	46.937	101.54	-	-	-	4.602	100.37	-	-	-	1.218	138.10	-	-	-	260	-	-	-	-	-	1.960	90.20	-	-	-	-	5.540	63.10	-	-		
1966	-	-	38.017	81.00	-	-	-	2.751	59.78	-	-	-	2.040	167.49	-	-	-	249	-	-	-	-	-	1.976	100.82	-	-	-	-	4.287	77.38	-	-		
1967	-	-	47.732	125.55	-	-	-	3.076	111.81	-	-	-	1.434	70.29	-	-	-	172	-	-	-	-	-	2.739	138.61	-	-	-	-	323	7.53	-	-		
1968	45.000	-	31.854	66.74	70.8	13.000	-	7.989	259.72	61.5	1.400	-	1.713	119.46	122.4	700	-	305	-	-	-	-	3.752	120.55	95.6	2.100	-	-	1.296	401.24	61.7	-			
1969	43.000	95.56	55.017	172.72	128.0	12.000	92.31	15.913	199.19	132.6	6.800	485.71	2.126	124.11	31.3	2.800	400.00	955	-	-	-	-	6.662	201.76	68.7	500	23.81	2.590	199.85	518.0	-				
1970	50.000	116.28	41.460	75.36	82.9	22.000	183.33	25.849	162.44	117.5	8.000	117.65	2.693	126.67	33.7	3.500	125.00	4.594	-	-	-	-	8.627	129.50	141.4	900	180.00	706	27.26	78.4	-				
1971	58.000	116.00	53.055	127.97	91.5	30.000	136.36	37.488	145.03	125.0	5.000	62.50	4.395	181.77	97.9	3.000	85.71	10.625	-	-	-	-	9.190	106.53	114.9	2.000	222.22	2.772	392.63	138.6	-				
1972	54.000	93.10	87.373	164.68	161.8	29.000	96.67	54.844	146.30	189.1	5.000	100.00	4.868	99.45	97.4	8.000	266.67	21.540	-	-	-	-	11.155	121.38	123.9	10.000	500.00	22.303	804.58	223.0	-				
1973	71.100	131.67	149.111	170.66	209.7	70.000	241.38	105.640	192.62	150.9	5.000	100.00	8.045	165.26	160.9	22.000	275.00	45.259	-	-	-	-	19.640	176.06	109.1	16.000	160.00	48.898	219.24	305.6	-				
1974	115.000	161.97	130.418	87.46	113.4	141.000	207.14	147.846	139.95	102.0	10.500	210.00	21.181	263.28	201.7	50.000	227.27	73.901	-	-	-	-	36.292	184.79	139.6	45.000	281.25	85.891	175.65	190.9	-				
1975	150.000	130.43	116.658	89.45	77.8	200.000	137.93	132.477	89.60	66.2	30.000	285.71	9.055	42.75	30.2	95.000	190.00	64.885	-	-	-	-	37.718	103.92	33.8	100.000	222.22	36.052	41.97	36.1	-				
1976	152.000	101.33	86.758	74.37	57.1	175.000	87.50	272.695	205.84	155.8	15.000	50.00	5.620	62.07	37.5	95.000	100.00	59.895	-	-	-	-	46.741	123.92	78.6	50.000	50.00	16.162	44.83	32.3	-				
1977	162.000	106.58	136.000	156.76	84.0	350.000	200.00	260.000	95.34	74.3	10.000	66.67	300	5.34	3.0	101.000	105.26	52.000	-	-	-	-	71.67	44.7	50.000	100.00	-	-	-	-	-				

ÇİMENTO						CAM - SERAMİK						DEMİR DIŞI METALLER						MADENİ						EŞYA-MAKİNA						ELEKTRİKLI CİHAZLAR						DİĞER SANAYİ ÜRÜNLERİ					
Yıllar	Program	İndeks	Gerçek- leşme	İndeks	Gerçek- leşme %	Program	İndeks	Gerçek- leşme	İndeks	Gerçek- leşme %	Program	İndeks	Gerçek- leşme	İndeks	Gerçek- leşme %	Program	İndeks	Gerçek- leşme	İndeks	Gerçek- leşme %	Program	İndeks	Gerçek- leşme	İndeks	Gerçek- leşme %	Program	İndeks	Gerçek- leşme	İndeks	Gerçek- leşme %	Program	İndeks	Gerçek- leşme	İndeks	Gerçek- leşme %						
1963	-	-	23	...	-	-	-	435	-	-	-	-	6.314	-	-	-	-	37	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	273	-	-							
1964	-	-	-	-	-	-	-	671	154.25	-	-	-	11.939	189.09	-	-	-	53	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	361	132.23	-	-							
1965	-	-	-	-	-	-	-	611	91.06	-	-	-	18.996	159.11	-	-	-	83	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	717	198.61	-	-							
1966	-	-	-	-	-	-	-	210	34.37	-	-	-	27.023	142.26	-	-	-	111	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	671	93.58	-	-							
1967	-	-	-	-	-	-	-	294	140.00	-	-	-	18.225	67.44	-	-	-	190	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	706	105.22	-	-							
1968	-	-	12	...	-	3.300	-	1.027	349.32	31.1	21.000	-	16.694	91.60	79.5	2.500	-	179	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	927	131.30	27.3	-							
1969	-	-	20	166.67	...	1.000	30.30	438	42.65	43.8	15.800	75.24	9.038	54.14	57.2	2.200	88.00	850	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5.500	161.76	3.299	355.88	60.0							
1970	-	-	2.749	(+)	...	2.500	250.00	984	224.66	39.4	15.000	94.94	11.403	126.17	76.0	6.500	295.45	1.791	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2.500	45.45	2.127	64.47	85.1							
1971	5.000	-	8.786	319.61	175.7	1.000	40.00	2.660	27.02	266.0	12.000	80.00	5.711	50.08	47.6	3.500	53.85	2.654	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4.200	168.00	6.705	315.23	159.6							
1972	9.000	180.00	15.163	172.58	168.5	2.000	200.00	3.689	138.68	184.5	12.000	100.00	11.229	196.62	93.6	3.500	100.00	4.083	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7.000	166.67	5.333	79.54	76.2							
1973	17.500	194.44	14.751	97.28	84.3	5.000	250.00	6.625	179.59	132.5	30.000	250.00	22.284	198.45	74.3	10.400	297.14	8.637	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6.000	85.71	12.986	243.50	216.4							
1974	20.000	114.29	7.991	54.17	40.0	10.000	200.00	12.537	189.24	125.4	25.000	83.33	38.100	170.97	152.4	12.000	115.38	16.109	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18.500	308.33	29.123	224.26	157.4							
1975	15.000	75.00	24.215	303.02	161.4	16.000	160.00	17.874	142.56	111.7	45.000	180.00	12.682	33.28	28.2	24.000	200.00	13.922	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	38.000	205.41	36.535	125.45	96.1							
1976	25.000	166.66	16.299	67.31	65.2	20.000	125.00	20.884	116.84	104.4	40.000	88.88	16.888	133.17	42.2	20.000	83.33	16.451	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	62.000	163.15	26.297	99.35	53.5							
1977	25.000	100.00	9.000	55.22	36.0	25.000	125.00	27.500	131.68	110.0	15.000	37.50	20.000	118.43	133.3	26.000	130.00	5.000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	61.000	98.39	27.100	74.66	44.4							

KAYNAK: DPT, Yıllık Programlar ve Ticaret Bakanlığı.

İkinci Plan döneminde başlıca onbir sanayii dalındaki ihracat program ve gerçekleştirmeleri ise Tablo III.6'dan izlenebilir. Bu Plan döneminde ihracat program hedefleri, en fazla petrol ürünleri ihracatında aşılmış (yüzde 103.9), onu çimento (yüzde 72.1), deri kösele (yüzde 13.0), kimya (yüzde 8.9) ve gıda-içki (yüzde 7.0) sanayileri izlemiştir. Orman ürünleri, demir dışı metaller, madeni eşya, elektrikli cihazlar ve diğer sanayii ürünleri ihracatında program hedefleri, ortalama sırasıyla yüzde 23.5, 29.2, 46.8, 38.5, 18.4 oranlarında eksik gerçekleşmiştir. Özellikle madeni eşya ve makine sanayii program ihracat dönem ortalaması, ancak yüzde 53.2 olmuş ve bu sektörde 1972 yılı hariç program hedeflerinin çok altında gerçekleşme sağlanabilmiştir.

Türkiye'de İkinci Plan uygulaması sonucunda, aynen Birinci Plan döneminde olduğu gibi ihracatta arzu edilen gelişim sağlanamamış ve ihracat önemli bir yapısal değişikliğe uğramamıştır.

C. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde (1973-1977)

İhracat Politikası, Hedefler ve Gerçekleşmeler

Türkiye'de ilk iki Plan dönemi boyunca dış ticaret, sürekli olarak açık vermiştir. Plan döneminde giderek büyüyen bu açığı kapatmak için ihracat çeşitli araçlar ile teşvik edilmeye çalışılmış ve ihracatı geliştirici politikalara önem verilmiştir (35). Fakat buna rağmen ihracat, istenilen şekilde arttırılamamış ve bazı yıllar program hedefleri aşılmakla beraber, önemli bir yapısal değişime de uğramamıştır (36). İhracatın bu niteliği, toplam ihracattaki gelişimin büyük ölçüde hava şartlarına bağlı kalmasına yol açmış, bu nedenle ihracatın çeşitlendirilmesi ve sınai ürünlerin toplam ihracat içindeki payının arttırılması amaçlanmıştır (37).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, bilindiği gibi yeni bir perspektifle hazırlanmıştır. Uzun Dönemli Kalkınmanın ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Temel Hedefleri ve Stratejisiyle,

(35) ÜBYKP, s.51.

(36) ÜBYKP, s.53,115,184-189.

(37) ÜBYKP, s.116.

İhracat politikası konusunda bazı temel ilkeler getirilmiştir(38). ÜBK'P'daki ihracat politikası ile tedbirlerle geçmeden önce, Yeni Strateji'de yer alan bu hükümlere kısaca değinmekte yarar vardır.

Yeni Strateji'nin 1.13 No.lu paragrafında, tarımsal ürünlerin ihracat imkanlarının sınırlı olduğu, sanayi ürünü ihracatının toplam ihracatın yüzde 20'si dolayında bulunduğu, makine ve ulaşım araçları gibi yatırım ve ara malı ihracatının toplam ihracat içinde binde 5 gibi küçük bir paya sahip olduğu ile madencilik ihracatının yetersiz bulunduğu vurgulanmıştır. Strateji'nin 3.8 No.lu paragrafında, mal ihracatının artması, çeşitlenmesi ve toplam içinde sanayi malı ihracatının ağırlık kazanması öngörülmüştür. Yine Strateji'nin dış ticaret rejimi ile ilgili 7.19 No.lu paragrafında ise, karma ekonomi ilkeleri içinde dinamik bir ihracat politikası uygulanarak sanayi ürün (özellikle ileri dönemlerde yatırım malı) ihracatının artması ve ihracatın çeşitlenmesini sağlanmaya yönelik yöntemlerin desteklenmesi ilke olarak kabul edilmiştir.

Üçüncü Plan'da ihracat politikası, Plan'ın 1989 ve 1990 ncı paragraflarında aynen şöyle belirlenmiştir:

"Üçüncü Planda öngörülen ihracat hedefi önceki dönemde gerçekleştirilen ihracat artış hızının yükseltilmesini gerektirmektedir. Geleneksel ürünler ihracatını artırma olanakları sınırlı olduğundan toplam ihracatın artırılması, ihraç ürünlerinin çeşitlenmesine ve toplam içinde özellikle sanayi ürünlerinin payının arttırılmasına bağlıdır. Ancak bugünkü koşullarla Türkiye'de doğrudan doğruya ihracata yönelen bir sanayi kurulması sadece orman maden gibi doğal kaynaklara ve tarıma dayalı olan belirli bazı sanayiler için mümkündür. Genel olarak, sanayi ürünlerinin ihraç edilebilir bir düzeye gelmesi, önce yurt içi pazar için üretim yapılmasına, maliyet ve kalitenin dış talebe uygun şekle dönüşmesine bağlıdır. Bu nedenle, Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu sanayileşme aşamasında ihracata yönelmiş sanayilerle ithalatı ikame eden sanayiler arasında kesin bir ayırım yapmak mümkün değildir. Dolayısıyla, ihracatın teşviki ve ithal ikamesi politikaları birbirlerinin "alternatif'i" değil, "tamamlayıcısı" olmaktadır.

- (38) Uzun dönemli Kalkınmanın ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Temel Hedefleri ve Stratejisi, Bakanlar Kurulu tarafından 16.6.1972 tarihinde kabul edilmiş ve 7/4622 Sayılı Kararnama ile yayınlanmıştır.

Üçüncü Plan döneminde ihracatın hızla arttırılması ve ihracat yapısının sanayi ürünleri lehine geliştirilmesi için ihracatta vergi iadesini, dış pazar geliştirme yardımı yapılmasını mümkün kılan bir politika izlenecektir" (39).

Plan'da, dış ekonomik ilişkilerin istenilen şekilde gelişim göstermesini sağlamayı amaçlayan özellikle ihracat ile ilgili politika tedbirleri ise aşağıda özetlenmiştir.

"(1)İhracatta vergi iadesi devam edecektir.

(2)İhracatın teşviki için ihracat kredisi ve ihracat sigortası geliştirilecektir.

(3)İhracatçı kamu kuruluşları yıllık programlarla kendilerine verilecek ihracat hedeflerini gerçekleştirecek yönde teşkilatlanacaktır.

(4)Kamu kuruluşlarının özel sektöre, ihracata dönük girişimlerinde proje hazırlamak, proje değerlendirmek, teknoloji seçimi transferi ve benzeri konularda yardımcı olmaları sağlanacaktır.

(5)...İhracata dönük sanayilerin teşviki için gerekli düzenlemeler yapılacak ve bu sanayilerin temel hammadde girdilerinden olan ürünlerin, yurtiçinde üretilmediği takdirde, gümrük kolaylığı sağlanarak ve kısıtlama olmaksızın ithali gerçekleştirilecektir"(40).

Üçüncü Plan'da ihracat politikasına ilişkin sayısal hedefler ise şu şekilde özetlenebilir. Plan döneminde ihracatın yılda ortalama yüzde 9.4 oranında arttırılması ve toplam olarak 5 milyar dolar civarında ihracat yapılması amaçlanmıştır(41). Plan dönemindeki ihracat artışının, tarım ürünlerinden çok sınai ürünlerde meydana gelmesi ve bu kesimin toplam ihracat içindeki payının yükselmesi hedef olarak alınmıştır. Sınai ürün ihracatı içinde de aramalı ve yatırım malı ihracatının ağırlık kazanmasına önem verilmiştir.

Plan'a göre tarım ürünlerinin yılda ortalama yüzde 2.7 oranında (42) artması ve ihracat içindeki payının 1970 yılında yüzde 70'den 1977 yılında yüzde 51.1'e düşmesi kabul edilmiş ve bitkisel ürün ihracatında geleneksel ihraç maddeleri yanında taze

(39) ÜBYKP, s.892.

(40) ÜBYKP, s.896.

(41) ÜBYKP, s.187.

(42) ÜBYKP, s.187-189. Plan dönemi içinde tarım ürünlerinin yılda ortalama yüzde 2.7 oranında artması öngörülmüş olmakla beraber, bu oran aynı Plan'ın 213 nci sayfasında 2.8 olarak belirlenmiştir.

meyve ve sebze ihracatında önemli ölçüde artışlar beklendiği belirtilmiştir(43). Tarım sektörü ürünlerinde Üçüncü Plan döneminde büyük artışların umulmadığı ve tarım, hayvancılık ve orman ürünlerinin işlenerek ihraç edilmesine çalışılacağı öngörülmüştür. Plan döneminde madencilik sektörü ihracatının yılda ortalama yüzde 17.0 oranında artış göstereceği ve toplam ihracat içindeki payının 1972 yılında yüzde 4.9'dan, 1977 yılında yüzde 6.9'a ulaşacağı hesaplanmıştır. Üçüncü Plan döneminde toplam ihracatın, İkinci Plan döneminde gerçekleştirilene göre yüzde 64 civarında artacağı ve bu artışın yüzde 62'sinin sınai ürün ihracatındaki artıştan elde edileceği kabul edilmiştir. Ayrıca, 1972-1977 yıllarında toplam ihracat artışının yüzde 72'sinin sınai ürün ihracatı artışından sağlanacağı öngörülmüştür.

Üçüncü Plan'da ihracatın çeşitlendirilmesi ve kararlı döviz geliri sağlayan sınai ürün ihracatının toplam ihracat içindeki payının arttırılması zorunluluğuna işaret edilerek(44), bu ürünlerin toplam ihracat içindeki payının 1972 yılında yüzde 25.1'den Plan dönemi sonunda yüzde 42'ye yükseltilmesi hedef olarak alınmıştır. Sınai ürün ihracatı içinde ise, demir dışı metaller sanayii, madeni eşya, makine imalat, elektrik, elektronik ve taşıt araçları gibi yoğunlukla yatırım mallarından oluşan sektörlerdeki ihracatın önem kazanacağı ifade edilmiştir. Gerçekten, toplam ihracatta bu sektörlerin payının 1972 yılında yüzde 2.5'dan dönem sonunda yüzde 11 dolayına yükselmesi amaçlanmıştır. Bunun sonunda sanayi ürünleri ihracatı içinde 1972 yılında yüzde 10 oranında yer tutan bu ürünlerin 1977 yılında yüzde 26 oranına ulaşacağı tahmin edilmiştir. Bu Plan döneminde, gıda, dokuma, deri ve kösele işleme, kimya sanayii ihracatında önemli artışlar beklendiği Plan'da belirtilmiştir(45). İhracatın bileşiminde ara ve yatırım mallarının paylarının artması ve ara mallarının toplam içindeki payının 1972 yılında yüzde 18.0'dan 1977'de yüzde 28.8'e, yatırım malları sanayilerinin

(43) ÜBYKP, s.213.

(44) ÜBYKP, s.116.

(45) ÜBYKP, s.189.

paylarının ise yüzde 2.1'den yüzde 7.7'ye yükseleceği ilke olarak benimsenmiştir. Buna karşılık tüketim malları sanayii ihracatının toplam imalat sanayii ihracatı içindeki payının 1972'de yüzde 79.9'dan 1977'de yüzde 63.5'e düşeceği hedef olarak benimsenmiştir. (46).

Üçüncü Plan uygulaması sonucunda ihracatta, Plan'daki beklentileri karşılayacak şekilde bir gelişim meydana gelmemiş ve Plan hedeflerinden belirli sapmalar olmuştur(47). Bu sapmalar cari değerlerle ifade edilirse çok daha büyük boyutlara ulaşmaktadır. Gerçekten, ÜBYKP dönemi için 1976 fiyatlarıyla 9.819 milyon dolarlık ihracat hedefinin yüzde 14.2 altında kalınarak ancak 8.421 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirilebilmiştir. İhracatta Plan hedefi olan yıllık ortalama artış hedefi olan yüzde 8.9 oranına ulaşılmamış ve sabit fiyatlarla yüzde 1.8, cari fiyatlarla yüzde 14.6'lık bir hıza erişilebilmiştir. Böylece, Üçüncü Plan'da öngörülen 10.565 milyon dolarlık toplam dış ticaret açığı 1976 fiyatlarıyla 14.110 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir(48). İkinci Plan'ın son yılı olan 1972'de Türkiye'nin dış ticaret açığı cari fiyatlarla 677.6 milyon dolar iken 1977 yılında bu açık 4.043.3 milyon dolara yükselmiştir(49). Buna karşılık cari fiyatlarla Plan hedefi olan 5 milyar liralık ihracat hedefi aşılmış olmasına rağmen, yinede dış ticaret açığı bu Plan döneminde süratle artmaya devam etmiştir. Cari fiyatlarla Üçüncü Plan döneminde toplam ihracat program hedefi 8.900.0 milyon dolar iken, gerçekleşen ihracat 7.963.4 milyon dolardır. Diğer bir deyişle Plan döneminde program hedefinin cari fiyatlarla ancak yüzde 89.5'i gerçekleştirilebilmiştir. Bu gerçekleşme, Tablo III.3'den izlenebilir. Tablo'ya göre Plan'ın ilk uygulama yılı olan 1973'te program hedefi yüzde 46.3 oranında aşılmış, bir yıl sonra gerçekleşme oranı yüzde 9.4'e düşmüş ve son üç yılda program hedeflerinin çok gerisinde kalınmıştır.

(46) ÜBYKP, s.291.

(47) ÜBYKP, s.40.Bkz.12.12.1978 RG.Bundan sonra ÜBYKP'na ilişkin olarak verilecek sayfa numaraları,Resmî Gazete sayfa numaralarıdır.

(48) ÜBYKP, s.40-41. yüzde

(49) Aslında bu açığın 78.3'ü fiyat hareketlerinden kaynaklanmıştır. Diğer bir deyişle III ncü Plan dönemi içinde Türkiye'nin ithal fiyatları,ihrac fiyatlarından daha hızlı bir gelişim göstermiştir. Bkz.ÜBYKP, s.34.

Sektörlere göre program hedefleri ve gerçekleştirmeler, Tablo III.4'ten izlenebilir. Buna göre, tarım ürünleri ihracatında 1973 ve 1976 yıllarında program sektör hedefleri aşılmış, diğer yıllar ise hedeflere ulaşılammıştır. Üçüncü Plan dönemindeki 5.297.0 milyon dolarlık program ihracat hedefinin yüzde 90.1'ni oluşturan 4.774.4 milyon doları gerçekleştirilebilmiştir. Sanayi kesiminin durumu tarım sektörünkünden farklı değildir. Üçüncü Plan döneminde 3.128.0 milyon dolarlık sınai ürün ihracatı hedef olarak alınmış, buna karşılık ancak 2.728.2 milyon dolarlık ihracat yapılabilmıştır. Böylece, program ihracat hedefine cari fiyatlarla yüzde 87.2 oranında ulaşılabilmiştir. Plan'ın ilk iki yılında sınai ürün ihracatında program hedefleri geçilmiş, fakat son üç yılda hedeflerin oldukça altında kalmıştır. 475.0 milyon dolarlık madencilik sektörü program ihracatının ise ancak yüzde 97.5'ni oluşturan 462.9 milyon dolarlık kısmı gerçekleştirilebilmiştir.

Üçüncü Plan döneminde tarım ve sanayi alt sektörlerine göre ihracat program ve gerçekleştirmeleri daha önce Tablo III.5 ve Tablo III.6'da verilmiş idi. Bu tabloların incelenmesi sonucunda görülebileceği gibi Üçüncü Plan döneminde hububat ve baklagiller (yüzde 134.6), meyve ve sebzeler (yüzde 115.2) ile hayvancılık ve su ürünleri (yüzde 108.1) ihracat gerçekleştirme ortalamaları program hedeflerini geçmiştir. Tarım ürünleri arasında sadece sanayi bitkileri plan dönemi gerçekleştirme ortalaması program hedefinin altında kalmıştır (yüzde 84.1). Sanayi sektöründe ise orman ürünleri (yüzde 86.7), kimya (yüzde 91.2), çimento (yüzde 77.4), demir-dışı metaller (yüzde 86.1), madeni eşya-makine (yüzde 82.5) sanayi ürünleri ihracatında plan dönemi toplam program ihracat hedeflerine ulaşılammıştır. Buna karşılık gıda,içki (yüzde 8.4), dokuma (yüzde 9.8), deri-kösele (yüzde 7.3), petrol ürünleri (yüzde 13.0), cam-seramik (yüzde 16.8), elektrikli cihazlar (yüzde 4.6), diğer sanayi ürünleri (yüzde 14.6) ihracatları beş yıllık dönemdeki ihracat program hedeflerini aşmıştır.

İhracatta Üçüncü Plan döneminde hedef olarak alınan ihracat artış hızları, sabit fiyatlarla, tarımsal ürünlerde yüzde 2.6, madencilikte yüzde 21.5, sanayi ürünlerinde ise yüzde 18.5'tir(50). Plan'daki bu hedefler dönem sonunda gerçekleştirilmemiştir. Sabit fiyatlarla tarımsal ürün ihracatında yılda ortalama yüzde 1.1 gelişme olurken sanayi ürünlerinde yüzde 6.0, madencilik sektöründe ise yüzde 14.6 oranında artış olmuştur. Plan dönemi içinde 1976 fiyatlarıyla sektörlerle göre planlanan ve gerçekleşen yılların ihracat artış hızları aşağıda Tablo III.7'de verilmiştir.

TABLO III.7

III. PLAN DÖNEMİNDE SABİT FİYATLARLA PLANLANAN VE GERÇEKLEŞEN ORTALAMA İHRACAT ARTIŞ HIZLARI (Yüzde)

(1976 fiyatlarıyla)

Sektörler	Plan.Art.Hızı	Ger.Art.Hızı
Tarım	2.6	-1.1
Sanayi	18.5	6.0
Madencilik	21.5	14.6
Toplam	8.9	1.8

KAYNAK: DBYKP, Tablo:52.

Üçüncü Plan döneminde özellikle 1972 ve 1973 yıllarındaki yüksek konjonktür nedeniyle, tarımsal ürünler ile hammaddelerin fiyatlarında bir artış meydana gelmiştir. Konjonktürde meydana gelen bu gelişim, ihracatı tarımsal ürünler ile hammaddeye dayanan sektörler için yararlı olmuş ve Türkiye'nin ihracat fiyat indekslerinde, gerek dolar ve gerekse TL olarak bu iki yılda büyük artışlar meydana gelmiştir. Gerçekten 1971 yılında Türkiye'nin ihracat fiyat indeksi (1970=100 Dİİ)TL: 155.0, dolar: 106.6 puan iken, bunlar 1972'de sırasıyla 171.8 ve 116.8, 1973'de 219.2 ve 145.3, 1974 yılında ise 294.6 ve 191.5 puana ulaşmıştır. İhracat fiyat indoksinde (TL) Plan dönemi içinde yüzde ortalama olarak 19.6 oranında artış

(50) DBYKP, s.42.

olurken, aynı indekste dolar olarak yüzde ortalama 12.6'lık bir artış gözlenmiştir(51). İhracat fiyat indekslerinde görülen bu olumlu gelişim sonucunda Türkiye ihracatının satınalma gücü indeksinde de(52) önemli artışlar olmuştur. Gerçekten Türkiye ihracatının 1971 yılında satınalma gücü indeksi(1970=100) 107,9 iken, 1972'de 137.0 ve 1973 yılında 167.9 puana yükselmiştir. Aynı dönem de ABD ihracatının satınalma gücü indeksi 1972'de 120, 1973'te 126, AET'nin ise sırasıyla 120 ve 132 indeks puanı olmuştur(53).

İhracat fiyat indeksinde meydana gelen bu olumlu gelişime karşılık ihracat miktar indeksinde III'ncü Plan döneminde önemli bir artış olmamıştır. Örneğin, 1972 yılında ihracat miktar indeksi (DİE) 123.2 puan iken 1976 yılında indeks puanı ancak 138.8'e çıkabilmiştir. Buna karşılık ithalat fiyatlarında, özellikle 1973 sonlarında petrol fiyatlarındaki artışlar nedeniyle çok hızlı bir yükseliş olmuştur. Bunun sonucunda Türkiye'de ihracat, III. Plan dönemi sonu olan 1977 yılında, 1972'ye göre 868.0 milyon dolar değil, reel olarak ancak 83.9 milyon dolar artmıştır. Dolayısıyla 1977'de, 1972'ye göre ihracatta meydana gelen 78.3.1 milyon dolarlık fazlalık ihracat fiyat artışlarından doğmuştur. Buna karşılık 1972'ye göre 1977 yılında ithalat reel olarak 812.1 milyon dolar yükselmiştir. 1972'ye göre ithalatta görülen 4.233.7 milyon dolarlık genişlemenin 3.421.6 milyon doları, ithalat fiyat artışlarının bir sonucudur. Bu nedenle, 1972'ye göre Plan'ın son yılı olan 1977'de dış ticarete görülen 3.365.7 milyon dolarlık açığın ancak 727.2 milyon dolarlık kısmı reel artıştan doğmuş, geriye kalan 2.638.5 milyon dolarlık kısmı ise fiyat yükselişlerinden kaynaklanmıştır.

Türkiye'de ilk üç plan uygulaması sonucunda tarım, sanayi ve madencilik sektörleri ile bunların alt sektörlerinde meydana gelen gelişmelere ilişkin trend denklemleri BK IX ve X'de verilmiştir. Denklemlerin incelenmesinden görülebileceği gibi 1963-1977 yılları arasında Türkiye'de toplam ihracatın üstel trend denklemine göre b parametresi 1.118 iken, tarımsal ihracatta b parametresi 1.101, sınai ürün

(51) DBYKP, s.40.

(52) Satınalma gücü indeksi: ithalat indeksi/ihracat değer indeksi.

(53) DBYKP, s.34.

ihracatında parametre 1.210 ve madencilik ihracatında ise 1.174 olmuştur. Bu duruma göre Türkiye'de planlı dönemde en hızlı gelişim sınai ihracat kesiminde meydana gelmiştir. Kesim ihracatındaki gelişim, toplam ihracattaki gelişimden de fazladır.

Bu dönemde alt sektörlerle göre en hızlı gelişim, tarım kesiminde hububat ve baklagiller ihracatında meydana gelmiştir. Hububat ve baklagiller alt sektörü ihracatının üstel trend denklemine göre b parametresi 1.192 olarak gerçekleşirken, aynı parametre meyve ve sebze alt sektöründe 1.0222, sanayi bitkilerinde 1.0226, hayvansal ürünlerde ise 1.019'dur. Sanayi alt sektörleri arasında en hızlı gelişim, deri ve kösele ihracatında görülmüştür. Üstel trend denklemine göre 15 yıllık deri ve kösele sanayi ihracatında b parametresi 1.758 iken, gıda ve içki sanayiinde parametre değeri 1.098, dokum sanayiinde 1.144, kimya sanayiinde 1.310, petrol ürünlerinde 0.960, demirden başka metaller sanayiinde ise, 1.032'dir.

Özetle belirtmek gerekirse, Plan dönemi boyunca gerek tarım ve gerekse sınai ürün ihracatında belirlenen hedeflerin altında kalmış ve ihracatın büyük bir bölümü tarımsal ürünlerden oluşmuştur. Tarım ürünlerinin dönem boyunca genel ihracat içindeki payı düşmekle beraber, sınai ürünlerin toplam ihracattaki payında istenen seviyeye ulaşılamamıştır. Üçüncü plan uygulaması sonucunda, Türkiye'de ihracatın tarımsal yapısını koruduğu görülmüştür.

D.Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1973-1977) İhracat Politikası ve İhracat Hedefleri

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, bir yıl gecikmeyle 12 Aralık 1978 tarih ve 16487 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Plan, 31.8.1978 tarih ve 16393 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmış olan Hedefler ve Stratejinin esasları çerçevesinde hazırlanmış olup, hızlı bir sanayileşme ve buna kaynak sağlayacak kurumsal düzenlemeler ile ihracatta önemli atılımları içermektedir. Bu Plan uygulaması sonucunda Türkiye, diğer ülkelere önemli ölçüde ihracat yapacak bir duruma gelecektir(54).

(54) DPTKP, s.1-2.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Stratejisinde Türkiye'nin dış ödeme gücünü arttırma ve dış ödemeler dengesine erişmeyi kolaylaştırmanın Planın başta gelen işlevlerinden olduğu vurgulanmıştır. Bunun için ihracatı arttırmak üzere; dışarıya satılan ürün türlerinin çoğaltılacağı, sanayi, tarım, hayvancılık ve su ürünlerine sürekli yeni pazarlar aranıp sağlanacağı ve bu ürünlerin üretimlerinin arttırılacağı, yatırımların uzun dönemde ihracat imkanları sağlanan pazarlar göz önünde tutularak planlanacağı, AET'ye ihracat imkanlarının arttırılmasına özen gösterileceği, dışarıya ihraç edilebilir ürünlerin nitelik, maliyet, fiyat ve standardizasyonuna özen gösterileceği, ihracata yönelik yatırımlar ve yabancı sermaye ortaklıkları için özel kolaylıklar sağlanacağı, ihracatla ilgili bürokratik engellerin ortadan kaldırılacağı, ihracatı geliştirici kredi imkanlarının arttırılacağı, ihracatı hızlandırmak için gerekli ulaşım, yükleme, depolama imkanlarına öncelik tanınacağı, üretici kooperatifleriyle birliklerin ihracat imkanlarının genişletilip etkinleştirileceği, komşu ülkelere satılabilecek malların ekonomik gereklere uygun durumlarda bu ülkelere en yakın bölgelerde üretimine özen gösterileceği, Strateji'nin ekonomik amaçlara yönelik araçları olarak kabul edilmiştir(55).

Dördüncü Plan'ın "Ekonomik ve Toplumsal Hedefler ve Politikalar" başlığını taşıyan ikinci kesiminde, ihracat ile ilgili hedeflerin belirlenmesinde geçmiş dönemdeki gelişmeler ve gelişimsel ihraç ürünlerinin dış talebi yanında potansiyel ihracat imkanları da değerlendirilmiş ve bu Plan döneminde üretime geçecek olan tesislerin dışarıya satılabilir ürün fazlalıkları dikkate alınmıştır(56).

Plan'ın 670 nci paragrafında, ihracatın yılda ortalama yüzde 18.6 oranında arttırılması öngörülmüştür(57). 1978 yılında 2.300 milyon dolar olarak gerçekleşeceği tahmin edilen ihracat, 1983 yılında 5.400 milyon dolara yükselecek ve Plan döneminde toplam olarak 19.550 milyon dolarlık ihracatın yapılacaktır.

(55) Bkz.31.8.1978 RG.

(56) BİYKP, s.169.

(57) Türkiye'de 15 yıllık planlı dönemde ihracat artış hızı sabit fiyatlarla yılda ortalama yüzde 6.7, cari fiyatlarla ise yüzde 12.1'dir. Plan Stratejisinde bu hedef yüzde 18 olarak tespit edilmiştir. Bkz.31.8.1978 RG.

İhracatın mutlak olarak arttırılması yanında, sanayi ürünleri ihracatının tarım ürünlerinden daha hızlı gelişmesi sağlanarak bu ürünlerin toplam ihracat içindeki payının yüzde 60 dolayına yükseltileceği ve özellikle gıda, dokuma-giyim, deri, metaller, kimyasal maddeler ve elektriksiz makineler ihracatına önem verileceği ilke olarak benimsenmiştir(58). Böylece, sanayi ürünleri içinde ara ve yatırım malları ihracat payının yükseltilmesi sağlanacaktır. Bu amaçla, tarım sektörünün toplam ihracat içindeki payı 1978 yılında yüzde 64.0 iken, Plan dönemi sonunda yüzde 36.7'ye düşecektir. Bu dönemde tarım ürünleri, yılda ortalama yüzde 6.1 oranında artacaktır. Tarım ürünleri içinde en fazla, tohumlar ile hububat ve baklagillerde artış öngörülmüştür. Tohumlar, yılda ortalama yüzde 14.3, hububat ve baklagiller ise 11.0 oranında artacaktır. 1978 yılında toplam 22.011,3 milyon TL'lik tarımsal ihracatın yüzde 92.8'si bitkisel ürünler, yüzde 5.4'ü hayvancılık, yüzde 0.7'si orman ürünleri ve yüzde 1.1'i su ürünlerinden oluşurken, Plan dönemi sonunda gerçekleşmesi beklenen toplam 31.166,0 milyon TL'lik (1978 fiyatlarıyla) ihracatın yüzde 93.2'sinin bitkisel ürünler, yüzde 4.8'sinin hayvancılık, yüzde 0.5'nin orman ve yüzde 1.5'nin ise su ürünlerinden oluşması hedef olarak alınmıştır(59).

Dördüncü Plan döneminde madencilik sektörü ihracatının yılda ortalama yüzde 2.8 azalarak, 1983 yılında toplam ihracat içindeki payının yüzde 1.9'a düşeceği kabul edilmiştir(60). 1978 yılında 3.015,4 milyon TL (cari fiyatlarla) olan madencilik sektörü ihracatı, Plan dönemi sonunda 2.611.4 milyon TL'na ulaşacaktır. 1978 yılında madencilik sektörü ihracatında yüzde 31.9 oranında yer tutan metal madenlerinin payı 5 yıl sonra yüzde 39.2'ye yükselecek, 1978'de yüzde 67.1'lik paya sahip olan sanayi hammaddelerinin payı ise yüzde 42.7'ye inecektir. Böylece, Plan dönemi başında yüzde 1.7 gibi oldukça düşük bir yer tutan taşocakçılığı ihracatı, 1983 yılında yüzde 18.1 oranına ulaşacaktır(61). Plan döneminde bu sektörün ihracatının azalması, madencilik ürünlerinin Plan dönemi sonunda cevher

(58) Bkz. 31.8.1978 RG. Dördüncü Plan'ın ihracat projeksiyonları için bkz. DPT, Dördüncü Beş Yıllık Plan Modeli ve Yan Çalışmaları, DPT: 1602-İPD:401, Haziran 1977, Ankara, s.113-119.

(59) DBYKP, s.169.

(60) DBYKP, s.159.

(61) DBYKP, s.169.

TABLO: III.8

IV. PLAN DÖNEMİNDE İHRACATIN SEKTÖREL GELİŞİM HEDEFLERİ
(Milyon dolar)

SEKTÖRLER	1978	1983	Yılda ortalama yüzde artış
I. TARIM	1 471.0	1 981.6	6.1
1) Bitkisel üretim	1 407.8	1 897.5	6.2
a. Hububat ve bakliyat	324.7	546.3	11.0
b. Meyveler ve sebzeler	417.2	563.3	6.2
c. Sanayi bitkileri	634.1	734.8	3.0
d. Tohumlar	8.3	16.2	14.3
e. Diğer bitkiler	23.5	36.9	9.4
2) Hayvancılık ve su ürünleri	57.2	77.9	6.4
3) Ormancılık	6.0	6.2	0.7
II. MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI	120.6	104.4	-2.8
1) Demir cev.dışı met.cev.çıkartımı	38.4	40.9	1.3
2) Metalik olmayan mad.çıkartımı	80.1	44.6	-11.1
3) Taşocakçılığı	2.1	18.9	55.2
III. İMALAT SANAYİİ	708.4	3 314.0	36.1
1) Gen.tüketim mal.nite.olanlar	444.1	1 559.1	28.6
a. Gıda,içki sanayii	120.3	478.0	31.8
b. Dokuma,giyim sanayii	260.0	760.1	23.9
c. Orman ürünleri sanayii	2.4	24.0	58.5
d. Deri-kösele işl.sanayii	61.4	297.0	37.1
2) Genellikle ara mal.nite.olanlar	214.4	1 174.1	40.5
a. Kağıt-basım	0.4	11.2	94.7
b. Lastik-plastik	2.4	73.6	98.3
c. Kimya	29.3	204.0	47.4
d. Petro-kimya	31.1	143.5	35.3
e. Petrol ürünleri	48.2	193.5	32.0
f. Çim.ve çimentodan gereçler	24.8	110.9	34.9
g. Cam-seramik	28.7	115.5	31.2
h. Demir-çelik	19.6	224.6	62.9
i. Demir dışı metaller sanayii	29.9	101.3	27.6
3) Yatırım ve dayanıklı mal nit.ol.	49.9	580.8	63.4
a. Madeni eşya sanayii	1 0.6	60.0	41.4
b. Mak.imal.tar.alet ve makine	15.6	219.9	69.8
c. Elektronik ve elektrikli cih.	4.0	35.4	54.7
d. Kara ve demiryolları taşıtları	14.1	226.9	74.3
e. Gemi ve uçak sanayii	5.2	30.0	42.0
f. Diğer imalat sanayii	0.4	8.6	84.7
TOPLAM	2 300.0	5 400.0	18.6

KAYNAK: DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı.

olarak değil, işlenmiş sanayi ürünleri olarak dışarıya satılmasının amaçlanmasına bağlanabilir.

Dördüncü Plan, imalat sanayii ihracatında büyük bir artış öngörmektedir. Bu sektörün toplam ihracatı yılda ortalama yüzde 36.1 oranında artacak ve 1978 yılında toplam ihracatta yüzde 30.7 olan payını 1983'te yüzde 61.4'e çıkaracaktır.

İmalat sanayii ürünleri ihracatı içinde ise, ara malları ile yatırım malları üreten sektörlerdeki ihracatın arttırılması amaçlanmaktadır. Bu alt gruplardaki ihracatın yıllık ortalama artış hızları sırasıyla yüzde 40.5 ve yüzde 63.4 olarak belirlenmiştir. Böylece, 1978 yılında toplam ihracat içindeki payı yüzde 9.3 olan ara malları ihracatının payı 1983'te 21.7'ye, yine 1978'de toplam ihracat içindeki payı yüzde 2.2 olan yatırım ve dayanıklı tüketim malları ihracatının payı 1983'te yüzde 10.8'e yükselecektir.

Sınai ürün ihracatına mutlak değerce en büyük katkıların, sırasıyla dokuma ve giyim (500.1 milyon dolar), gıda (357.7 milyon dolar), makine imalatı (204.3 milyon dolar), demir ve çelik (205.0 milyon dolar), taşıt araçları (212.8 milyon dolar), petrol ürünleri (145.3 milyon dolar), petrokimya (112.4 milyon dolar), madeni eşya (49.4 milyon dolar), çimento ve çimentodan gereçler (86.1 milyon dolar), cam ve seramik (82.8 milyon dolar) sanayilerinden gelmesi öngörülmüştür (62).

Dördüncü Plan dönemi sonunda 1978 yılında 32.471.0 milyon TL (1978 fiyatlarıyla) olan imalat sanayii ihracatının 5 yıl içinde yüzde 311.7 oranında artarak toplam 101.222.6 milyon TL'na ulaşması hedef olarak alınmıştır. İmalat sanayii içinde gıda sanayiinin payı 1978'de yüzde 35.4'ten 1983'te yüzde 21.4'e, tütün ürünleri sanayiinin payı yüzde 18.6'dan yüzde 7.9'a, dokuma ve giyim eşyası sanayiinin payı ise yüzde 20.0'dan yüzde 18.8'e düşeceği hesaplanmıştır. Buna karşılık 5 yıl sonraki imalat sanayii ihracatında deri ve kumaş ürünleri sanayiinin payı yüzde 4.7'den yüzde 7.3'e, petrol ürünleri sanayiinin yüzde 3.7'den 4.8'e, içki sanayiinin ise yüzde 0.3'ten yüzde

0.6'ya yükseleceği amaçlanmıştır(63).

Dördüncü Plan'da öngörülen ihracat hedefleri, öncekilere oranla daha yüksek seviyede tespit edilmiştir. Bu nedenle, bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için özel çaba harcanacağıda Plan'da belirtilmiştir. Genellikle ihracatı sınırlı olan geleneksel tarım ürünleri yanında sanayi ürünleri ihracatına ve bu tür malların çeşitlendirilmesine, konu ile ilgili kuruluşların önem vereceği ve gerekli tedbirlerin Plan dönemi içinde alınacağı Plan'ın ihracat politikasında yer almıştır. İhracat ile ilgili işlemlerin karmaşıklıklardan kurtarılarak kolaylıkla uygulanabilir bir yapıya kavuşturulmasında Plan'da öngörülmüştür. Bu amaçla aşağıda sekiz başlık altında toplanan noktalara önem verilecektir. Bu noktalar Plan'da aynen aşağıdaki gibi ifade edilmiştir.

(i) Yıllık programlar ve dış ticaret rejimi ile dışsatımı yasaklanacak mallar dışındaki tüm malların dışsatımı serbest bırakılacaktır.

(ii) Dışsatımı olabilmek için dışsatım birliklerine üye olma zorunluluğu kaldırılacaktır.

(iii) Miktar, fiyat ve kalite denetimi dışında hiç bir denetim yapılmayacak, yapılacak denetimde dışalıcının sipariş belgesi esas alınacak, fiyat denetiminde yurtiçi fiyatlar ile dış ülkelerdeki dışalım fiyatları gözönünde tutulacaktır.

(iv) Yeni dışsatım sisteminin uygulanabilmesi amacıyla gerekli yasal önlemler alınacak, gümrüklerde dışsatım ürününün kalite açısından denetiminde uzmanlaşmış kadrolar oluşturulacaktır.

(v) Dışsatım bürokratik işlemleri azaltmak amacıyla Merkez Bankası ve gümrük denetimi dışındaki tüm başvuruların kaldırılması esas olacak; liman-antrepo ve ulaşım sistemlerinin etkin eğilimini sağlanacaktır.

(vi) Mevcut ve potansiyel dışsatım mallarının, özellikle sanayi ürünlerinin yurt dışında tanıtılmasını sağlamak üzere her türlü araçtan, özellikle fuar ve sergilerden yararlanılacak; bazı ürünlerin dışalıcılara kararlı düzeyde arzını sağlamak üzere yurt dışında depolama olanakları geliştirilecektir.

(vii) Dışsatım ile ilgili yönetsel işlemler kolaylaştırılarak çabuklaştırılacak ve tek merkezde toplanacaktır.

(viii) IV. Plan döneminde ihracatçı sanayicilere kendi ihtiyaçları için yapılacak döviz tahsislerinin erişilen ihracat düzeyi ile ilişkilendirilmesi sağlanacaktır"(64).

(63) DBYKP, s.164.

(64) DBYKP, s.184.

Dördüncü Plan'da ihracat politikası ile ilgili diğer ilkelere ise, Plan'ın 790-796'ncı maddelerinde şu şekilde belirlenmiştir.

790. Dışsatım hedeflerinin gerçekleştirilmesinde örgüt sorunları yanında pazarlama ve planlaması üzerinde de özenle durulacak, dünya pazarlarına dışsatım potansiyeli olan mallarda üretim planlamasına gidilecektir. Türkiye'nin yeni pazarlara girmesini sağlamak, dışa satılan ürünlerini çeşitlendirmek, dışsatımda sınai ürünlerin payını artırmak amacıyla belirli maddelerde uzun dönemli bağlantılar yapılacaktır.

791. Tarım kesimindeki üretici kooperatiflerinin, kurulması öngörülen Tarım Ürünleri Destekleme Kurumu aracılığı ile dışsatıma yönelmesi sağlanacak, kamu kuruluşları için yıllık programlarda zorunlu dışsatım hedefleri saptanacaktır. Dışsatım konusu malların pazarlamasını kolaylaştırmak için yurt dışı-nda kurulacak pazarlama örgütleri net döviz girdilerini arttırmak koşulu ile özendirilecektir.

792. Türkiye'nin coğrafi konumunun sağladığı avantaj ile sermayesi görece bol ülkeler ve doğal kaynakları ile pazar potansiyeli olan ülkelerin avantajları Türkiye sınırları içinde birleştirecek yollar aranacak ve özendirilecek; bölge ülkelerinin gereksinimlerine dönük olarak sanayi, tarım ve hayvancılık alanlarında ortak girişimler ve yatırımlar gerçekleştirilecektir.

793. Dışsatım ürünlerinde, fiyatların dış pazarlarda yarışabilir nitelikte bulunmasına özen gösterilecek; yarışabilirliğin yeterli olmadığı alanlarda ya da dönemlerde devlet desteği ve özendirme önlemleri alınacaktır. Selektif biçimde kullanılacak bu destekler, dışsatım da vergi iadesi, ucuz giirdi, uzun vadeli ve düşük faizli kredi, geçici dışalım kolaylıkları vb. biçimlerinde oluşturulacaktır.

794. Yasa dışı kanallara yönelen dışsatım gelirlerinin resmi kanallara yönlendirilmesi sorunu, sınırlararası büyük fiyat farklarının giderilmesi gibi ekonomik, mali ve örgütsel önlemlerle çözülecek, ayrıca sınır koruma hizmetleri de etkinleştirilecektir.

795. Dışsatıma güvenilirlik ve süreklilik kazandıracak standartlaştırma çalışmaları hızlandırılacak ve yaygınlaştırılacaktır.

796. Dışsatım Sigortası Yasası yoluyla sınai mal dışsatımı özendirilecektir; (65).

Dördüncü Plan'da öngörülen ihracat hedefleri, geçmiş Planlarla karşılaştırıldığında önemli sayılabilecek atılımları içermektedir (66). İhracatın mutlak olarak arttırılması ile beraber, yapısının sınai ürünler, özellikle ara ve yatırım malları lehine değiştirilmesi Plan'da öngörülmüştür. Geçmiş ilk üç Plan uygulaması dikkate

(65) DBYKP, s.184.

(66) DBYKP, s.159,164,169.

alınıp ihracatın sektör ve alt sektörlerine ilişkin trend denklemleri incelenecek olursa, Dördüncü Plan'da amaçlanan hedeflere ulaşabilmek için bu Plan döneminde büyük bir çaba harcanmasının kaçınılmaz olduğu kendiliğinden ortaya çıkar.

II . TÜRKİYE'DE İHRACATA YÖNELİK DIŞ TİCARET POLİTİKASI ARACI OLARAK TEŞVİK TEDBİRLERİ

1.İhracatta Vergi İadesi

A.Genel Olarak İhracatta Vergi İadesi

Birinci Bölüm'de üzerinde durulduğu gibi ihracatta vergi iadesi, temel bir ihracatı teşvik politikası aracıdır(67). Bu araç daha öncede değindiğimiz gibi günümüzde gerek gelişmiş ve gerekse gelişmekte olan birçok ülke tarafından kullanılmaktadır.

Türkiye'de vergi iadesi sisteminin temel amacı,diğer ülkelerde olduğu gibi ihracata özellikle sınai nitelikteki ihracatı arttırmaktır. Bu nedenle sınai ürünlere ihraç gücü kazandırarak dış pazarlarda rekabet edebilmelerini sağlamak için, hükümetçe alınan ve üretim sürecinde ödenmiş bulunan çeşitli vergi, resim ve harçlar sanayici veya ihracatçıya geri ödenmektedir. Böylece, ihracat artışı yanında ihracatta sınai ürünler lehine yapısal bir değişimde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Türkiye'de uygulanmakta olan vergi iadesi rejimi, özellikle sınai ürün ihracatını teşvike yönelik bir sübvansiyon(mali yardım) rejimi niteliğindedir(68). Çünkü, ihracatı gerçekleştirilen malların üreticilerine yürürlükte bulunan kararnameler gereğince, konularının üretim süreci esnasında ödenmiş oldukları gümrük vergileri, özellikle vasıtalı vergiler kısmen veya tamamen iade edilerek ihracatçı sanayiciler hazine den sübvansiye edilmektedir. Rejim, esas olarak sınai nitelik taşıyan ürünlerin üzerindeki vergi ve eş etkili mükellefiyetlerin kaldırılmasına yönelik olmasına rağmen, bazı tarımsal ürünlerde son yıllarda bu rejimden yararlanır duruma

(67) İhracatı arttırarak dış ödeme güçlerini gidermeyi amaçlayan ihracatı teşvik tedbirlerini, üretim artışı gerçekleştirmeye yönelik yatırım teşviklerinden ayırmak gerekir. Bununla beraber, dış üretim artışı sağlamak olan yatırım teşviklerini dolaylı olarak ihracat teşviki olarak kabul etmekte mümkündür. Fakat gelişmemişteki amaç yönünden burada sadece dolaysız ihracatı teşvik tedbirlerine değinilecektir.

(68) Devlet Planlama Teşkilatı, vergi iade/rejiminin bir sübvansiyon rejimi olmadığını öne sürmektedir. Bkz. DPT, Yatırımların ve İhracatın..., s.35; DPT, İhracatta Vergi İadesi Uygulanması, Haziran 1975, s.1. Mali yardımın tanımı konusunda bkz. Aykut Hersekmen, Türkiye'de Tarım Sektörüne Yapılan Mali Yardımlar ve F.E.O.G.A., Başur 25-ncüsü, Ankara, 1969, s.8.

gelmiştir. Aslında vergi iadesinin amacı, ihracatın arttırılarak yapısının sınai ürünler lehine değiştirilmesi olduğuna göre, sistemden tarımsal ürünleride yararlandırmak bu temel amaca biraz ters düşmektedir.

Vergi iadesi rejiminde her ihraç malı otomatik olarak vergi iadesinden yararlanmaz. Bunun için yurtiçinde üretilen malın önce "mamul" niteliğinde olması gerekir. Bununla beraber ihracatı yapılan her mamulün vergi iadesine konu olmasıda düşünülemez. Mamulün vergi iadesinden yararlanabilmesi o mamulün ihraç potansiyeline sahip olması ve ihracatının plan ilke ve hedeflerine uygun bulunmasını zorunlu kılar. Ayrıca, burada sayılan şartların varlığına rağmen hammaddesi ithale dayanan bir mamulün ihracı durumunda sağlanan döviz, hammaddeye ödenen döviz ile karşılaştırıldığında hammaddenin ülke içinde gördüğü işlemin değerini ifade eden net döviz kazancı sağlanmıyorsa, o mamulün ihracı yine teşvik edilmez(69).

Vergi iadesi uygulamasında dört temel ilke vardır. Bunlara şu şekilde özetlemek mümkündür. i) vergi yükünü kaldırmadan fiyat yönünden rekabet imkanı olan ürünleri vergi iadesinden yararlandırmak, ii) rekabet gücünün sağlanması için vergi yükünün tamamının kaldırılması gereken ürünlerde vergi iade oranını vergi yükünün tamamını kapsayacak şekilde belirlemek, iii) vergi yükünün bir bölümünün kaldırılması ile fiyat yönünden dış pazarlarda rekabet gücü kazancak ürünlerin vergi iade oranlarını rekabete imkan verecek oranlarda tutmak, iv) ihracatla bağlantılı geniş üretim, konjonktürel gelişim, alt yapı tesislerinin tamamlanması gibi nedenlerle maliyetleri yüksek veya ihraç fiyatları yükselen ürünlerin vergi iade oranlarını indirmek veya kaldırmak(70).

Türkiye'de vergi iade rejiminin esaslarını bu şekilde özetledikten sonra, şimdi uygulamaya ışık tutan kanun ve kararnamelere göre konunun ayrıntılarına girebiliriz.

B.261 Sayılı Kanuna Göre İhracatta Vergi İadesi

Türkiye'de 27 Haziran 1963 tarih ve 261 sayılı Kanundan önce ihracatın teşvikine ilişkin tedbirler, daha öncede değinildiği

(69) DPT, Yatırımların ve İhracatın..., s.35; DPT, İhracatta Vergi..., s.11.

(70) DPT, Yatırımların, İhracatının ve Döviz..., s.330, 31.

gibi çeşitli malî mevzuat içinde oldukça dağınık, birbirleriyle ilgisiz ve yetersiz bir durumda idi. Bu nedenle ülkemizde ihracatın vergi iadesi yoluyla teşviki ve yapısının değiştirilmeye çalışılması, bilinçli ve planlı bir şekilde ancak kalkınma planlarıyla başlamıştır. Planlı dönemle birlikte Türkiye'nin ihraç etmiş olduğu bazı sanayi malları üzerindeki vergi, resim ve harçların dış pazarlarda ihraç gücünü büyük ölçüde zayıflattığı görülmüş, bunun üzerine üretim süreci içinde alınan vergi, resim ve harçların geri verilmesi ile Türk mallarının uluslararası pazarlarda rekabet gücünün artabileceği düşünülmüştür(71). Bu amaçla, Sanayi Bakanlığına hazırlanıp TBMM'ne 21.9.1962 tarihinde sunulan 261 sayılı "İhracatı Geliştirmek Amacı ile Vergilerle İlgili Olarak Hükümetçe Alınacak Tedbirlere Dair Kanun," 27.6.1963 tarihinde kabul edilerek 5.7.1963 tarihinde yürürlüğe girmiştir(72). 261 sayılı Kanun (dört maddeli), tam bir yetki kanunudur. İlk maddesinde Kanunun amacı şu şekilde belirtilmiştir.

"Mamûllerimize ihraç gücü kazandırmak amacı ile bunlara teşvik edilecek ihraç fiyatlarında vergi, resim, harç ve benzeri tesirler icra eden sair mükellefiyetleri, muaflik ve istisnalar ihdası veya iade suretiyle ve gerektiği takdirde mevcut malî mevzuattaki ihracata müteallik, muaflik, muvafakat kabul ve iade hükümlerini de geri bırakarak tamamen veyahut men bertaraf etmeye ve bu maksatla gerekli usulleri ihlas, bunların uygulanmasını mümkün kılacak şartlar hazırlanması, bu usul ve şartlarda gerekli değiştirmeleri yapmaya Bakanlar Kurulu yetkilidir."

Bu Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra, 5.12.1963 tarih ve 6/2453 sayılı Kararname(73) ile vergi iadesi uygulamasına geçilmiş ve T.C. Merkez Bankası, Mart 1964 tarihinden itibaren ilk vergi iadelerini yapmaya başlamıştır. Kararname, spesifik temele dayanan bir uygulama getirmiş, fakat bu sistemin daha sonra birçok aksaklıklara

(71) Nevfik Can, İhracatta Vergi İadesi Uygulaması ve Yürürlükte Bulunan Hükümler, DPT:1293-İPD:352, Ankara, 1973, s.1.

(72) Bkz. 5.7.1963 RG.

(73) Bkz. 16.12.1963 RG. Kararnamenin tam ismi şöyledir. "Bazı Mamûllerimizin Teşvik Edilecek İhraç Fiyatlarında Vergi, Resim, Harç ve Benzer Tesirler İcra Eden Sair Mükellefiyetleri Bertaraf Etmeyi Öngören Usul ve Şartların İhdası "

yol açtığı görülmüştür. Bunun üzerine advalorem esaslı benimseyen 6/3071 sayılı Kararname 25.5.1964 tarihinde yürürlüğe konmuştur(74). Bu kararname ile "İhracatta Vergi İadesi Komisyonu" (İVİK) kurulmuş ve vergi iadesinden yararlanacak ürünlerin tespit edilmesi ile iade edilecek vergi oran ve miktarlarının belirlenmesi işi bu komisyona bırakılmıştır(75).

Sistemin uygulanışına değişiklik getiren bir diğer önemli kararname, 6/3455 sayılı olanıdır. 6/3455 sayılı Kararname ile, belirlenecek oranlarda ürünlerin yüzde 5 kârlı maliyetleri yerine bunların f.o.b, ihrac fiyatlarının esas alınması sağlanmıştır. 26.8.1966 tarih ve 6/6854 sayılı Kararname, 6/3071 sayılı Kararname ile bazı değişikliklere uğramış ve iade edilecek vergilerin esas olarak yüzde oranlarıyla belirleneceği kabul edilmiştir. 933 sayılı Kanunun çıkmasına kadar, 6/3071 sayılı Kararnameden sonra vergi iade sisteminde değişiklik yapan ve vergi iadesinden yeni ürünlerin yararlanmasını sağlayan 29 kararname daha çıkarılmıştır. Bu kararnameler ile 99 üründe vergi iadesi gerçekleştirilmiştir.

C.933 Sayılı Kanuna Göre İhracatta Vergi İadesi

Türkiye'de yatırımları ve ihracatı teşvik tedbirleri uygulamasında en önemli adım, 28.7.1967 tarih ve 933 sayılı "Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun"(76) ile atılmıştır(77). Bu Kanun, bir taraftan yani bazı teşvik tedbirleri getirmiş, diğer taraftanda teşvik tedbirlerini yürütme bakımından bir elde toplamasını sağlamıştır. Gerçekten 1967 yılına gelinceye kadar, daha öncede değindiğimiz gibi çeşitli kamu idarelerince yürütülen teşvik tedbirleri, 933 sayılı Kanunun 4 ncü maddesine dayanılarak kurulan ve 15.9.1967 tarih, 12700 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Başbakan-

(74) Bkz.25.5.1964 RG.

(75) İVİK, Ticaret, Maliye, Sanayi ve Gümrük Tekel Bakanlıkları temsilcileri ile Devlet Planlama Teşkilatı, İhracatı Geliştirme ve Etüd Merkezi(İGEME) ve Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği temsilcilerinden oluşmuş ve bu komisyonun raportörlüğünü Ticaret Bakanlığı yapmıştır. Komisyon, 933 sayılı Kanunla kaldırılmış ve bu görev Devlet Planlama Teşkilatına (Yatırımları ve İhracatı Geliştirme ve Teşvik Bürosu) devredilmiştir. Yatırımları ve İhracatı Teşvik Bürosunun hangi kanunlarla ilgili teşvik tedbirlerini uygulayacağı konusunda bkz. Ekrem Cimilli, "İhracatta Vergi İadesi", ESADER, C.XII, No.1, Ocak 1976, s.162.

(76) Bkz.11.8.1967 RG.Kanun, İBYKP'nın bazı ilkelerini gerçekleştirmek amacıyla çıkarılmıştır. Bu ilke ve tedbirler için İBYKP'nın 116, 117, 118, 372, 618, 619'ncü sayfalarına bakılabilir.

(77) DPT, Yatırımların ve İhracatın Teşviki..., s.5.

lık Genelgesi ile "Yatırımları ve İhracatı Geliştirme ve Teşvik Bürosunda(YİGTB)toplannmıştır(78).Böylece,261 sayılı Kanundaki teşvik tedbirlerini uygulamakla görevlendirilmiş olan İVİK'in görevleri sona ermiştir. YİGTB'nun kurulması ile İVİK döneminde çıkarılan kararnameler bir metinde toplanarak vergi iade rejiminin esasları belirlenmiştir.

933 sayılı Kanun ile getirilen ihracatı teşvik tedbirleri, bu Kanunun 3ncü maddesinde belirtilmiştir. Bu madde özetle şöyledir.

"Madde 3- Kalkınma Planı ve programlarına uygun olarak ihracatın teşviki ve döviz gelirlerinin arttırılması maksadıyla:

A) İhracatı teşvik edilecek maddeleri ihraç edenlerin tanıtma,pazar araştırması ve ilk yerleşme faaliyetlerine yardımcı olmak amacıyla,ihracatçılara,kamu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların birlikleri veya ihracatçı birlikleri veyahüt istihsal ve satış (özümle ihracat)kooperatifleri ve bunların birlikleri eliyle birinci maddenin (A) bendinin ikinci ve üçüncü fıkraları uyarınca tesis edilecek bir fondan ödünç verilebilir.

Yukarıdaki fıkra hükümleri,yurt dışında iş alacak Türk müteğabbislerinin tanıtma ve ilk yerleşme faaliyetlerine yardımcı olunması amacıyla da uygulanabilir.

B) 27 Haziran 1963 tarihli ve 261 sayılı Kanunun birinci maddesi ile ihraç malları hakkında Bakanlar Kuruluna verilen yetkiler aşağıdaki haller de kullanılabilir;

1. İthal ihtiyacını ikame edecek ve Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile tesbit edilecek mallar hakkında;

2. Döviz geliri sağlayan ve Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile tesbit edilecek hizmetler hakkında;

3. Yurt içinde yabancı turistlere yapılacak harcamalar hakkında.

C İhracatın Kalkınma Planı ve Yıllık Programlar dairesinde geliştirilmesi ve düzenlenmesi için gerekli tedbirler Bakanlar Kurulu Kararnameleri ile alınır."

Anayasa Mahkemesi, 25.10.1969 tarihinde 933 sayılı Kanun'un ihracatla ilgili bazı hükümlerini iptal etmiştir.Buna göre,Kanunun 3 ncü maddesinin A bendi, B bendinin ilk üç fıkrası ortadan kaldırılmış, yalnızca ihracatın kalkınma planı ve yıllık programlar çerçevesinde

(78) Sözü edilen Büro,Başbakanlığın 13.10.1967 tarihli genelgesi ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına bağlanmıştır.Böylece Plan'da belirtilen ilke ve tedbirlere uygun olarak çeşitli teşvik tedbirlerinin uygulanmasında koordinasyon sağlanmış ve Devlet Planlama Teşkilatının teşvik tedbirlerinin uygulanmasındaki etkinliği arttırılmıştır. Daha sonra Başbakanlığın 9.5.1968 tarih ve 0.1.1-1-68-3278 sayılı onayı ile Büro'nun faaliyetlerinin de içine alan Teşvik ve Uygulama Dairesi kurulmuştur. Bu dairenin kurulması ile 1961 Anayasasının 40 ve 41 ncü maddelerinde belirtilen kalkınma planları içersinde özel sektörün plan hedeflerine göre yönlendirilmesi mümkün olmuştur.

sinde geliştirilmesi ve düzenlenmesi için gerekli tedbirlerin Bakanlar Kurulu Kararnameleri ile alınacağı C bendi yürürlükte kalmıştır(79).

933 sayılı Kanuna dayanılarak Bakanlar Kurulunca çeşitli tarihlerde kararnameler çıkarılmıştır.Bu dönemde çıkarılan ve ihraçta vergi iadesinde önem taşıyan başlıca kararnameler şunlardır. i)6/8993 sayılı Kararname(80) ile İVİK'nun çıkarmış olduğu kararnamelerde vergi iadesinde baz olarak alınan yüzde 5 kârlı maliyet esası yerine fiili ihraç fiyatlarının maliyetin altında olması durumunda gerçek vergi yüküne yaklaşan bir iade sağlayan vergisiz maliyet bazı getirilerek vergi iade sistemine esneklik kazandırılmıştır. ii)6/9535 sayılı Kararname(81),vergi yükünün hesaplanması sırasında göz önüne alınmayan vergi yüküne karşılık,ürünün özelliklerinede bağlı olarak yüzde 10'a kadar ilâvede bulunmak ve mevcut oranları buna göre gözden geçirmek imkanını getirmiştir.iii)6/9863 sayılı Kararname(82),İBYKP'da öngörülen sektör ve alt sektör tasnifini esas alarak kati vergi iade listelerini yeniden düzenlemiştir. Böylece, bazı imalat sanayi ürünlerine ihraç gücü kazandırmağa önem verilmiş ve 39 ürün için kati vergi iade/oranları belirlenmiştir. iv)6/10649 sayılı Kararname(83), vergi iadesinde iadesi oranının hesaplanmasında maliyet bazı olarak fiili f.o.b.fiyat bazı yerine,fiili ihraç bazını esas almıştır.Mamul niteliği zayıf,fakat ihraçat potansiyeli olan ihraç ürünlerinde vergi iadesini mümkün kılmak için,bu ürünlerin yapılarındaki vergi yükünün düşük olması dolayısıyla üreticilerine düşük faizli ve vergisiz krediden yararlanma imkanını sağlamıştır(84).

933 sayılı Kanuna göre bu dönemde ayrıca yağ meyve ve sebze (11.7.1969 tarih ve 6/12028 sayılı),orman ürünleri (6/12062,RG: 30.9.1969 ve 7/345,RG: 19.3.1970) ve stok tütün ihracatında(6/11420,

-
- (79) Anayasa Mahkemesinin bu kararı üzerine 1.11.1969 tarihli Resmi Gazete'de Başbakanlığın bir Tebliği yayınlanmıştır.
- (80) Bkz.11.11.1967 RG.
- (81) Bkz.21.2.1968 RG.
- (82) Bkz.30.4.1968 RG.
- (83) Bkz.16.9.1968 RG.
- (84) Bu dönemde yayınlanan ve kesin vergi iade listeleriyle ilgili diğer 11 kararname için bkz.Ticaret Bakanlığı,50 Yılda Türkiye'de İhracatı...,s.18.

RG:3.3.1969) vergi iadesi ile ilgili kararnameler çıkarılmıştır.Bu kararnamelerin yanında ulaşında,turistik harcamalarda, et ihracatında ve ithal ikamesi sağliyan mallarda vergi iadeleri yolunada giiilmiştir(85).

D.1970 Dönemi Sonrası İhracatta Vergi İadesi

Türkiye, 10 Ağustos 1970 tarihinde Cumhuriyet döneminin üçüncü büyük devaluasyonunu gerçekleştirmiş ve 10.8.1970 tarihli Resmi Gazete'de 7/1101 karar sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma hakkında 18 Sayılı Karar yayınlanmıştır(86). Kararın 1 nci maddesi ile istisnalar dışında 1 ABD doları=15.00 TL olarak tespit edilmiş ve 4 ncü madde ilede ihracat ile ilgili kalkınma projelerinin finansmanında ve desteklenmek istenen sektörlerde maliyetin azaltılmasıyla kullanılmak amacıyla Merkez Bankası nezdinde bir "Kambiyo Egitlendirme Fonu" kurulmuştur.Türk Lirasının değerinin yeniden ayarlanması sonucunda, ihracatı teşvik tedbirleride yeniden gözden geçirilmiştir.

1970 devaluasyonunu takiben 25.8.1973 tarihine kadar geçilen tarihlerde 14 kararname yayınlanarak vergi iadesi yoluyla ihracat teşvik edilmeye çalışılmıştır. Bu kararnameler arasında yenilik taşıyan en önemlisi 7.8.1970 tarih ve 7/1115 sayılı olanıdır(87). Bu Kararname ile yürürlüğe konulan "İhracatta Vergi İadesi Uygulanmasına Dair Karar"la eski kararnamelerdeki "mamul" tanımı kaldırılarak her mamul için ayrıca hesaplanan ve belirlenen vergi iade oranları yerine 6 listede toplanan mamullere her listenin başında gösterilen oran uygulanmaya başlanmıştır. Listelerden II,III,IV ve V sayılı olanlar,vergi iadesi yapılacak mamulleri göstermekte ve sırasıyla yüzde 40,35,25 ve 15 oranlarını kapsamaktadır.Fakat bu oranlar, takvim yılı itibariyle listelerde yer alan mamullerden 1.000.000 ABD dolarının üzerinde serbest döviz karşılığında ihracat yapanlara uygulanmaktadır. Yıllık ihracat tutarı bu miktarın altında kalanlar için oranlar,yüzde 10 noksanı ile geçerlidir.Kliringli ihracattan II ve III sayılı listedeki mamulleri ihraç edenler ise, sınır tanımadan yüzde 15 ve yüzde 10 oranlarından yararlanmaktadır. 7/1115

(85) Konu ile ilgili fazla bilgi için bkz.Ticaret Bakanlığı,a.g.e.s.22-24.

(86) Bkz.10.8.1970 RG.

(87) Bkz.10.8.1970 RG.

sayılı Kararname, ayrıca iade oranlarının hesaplanmasında eski rejime göre belirlenen bazıları kaldırmış ve geçici vergi iadesinde ihracatı Tesvik Büro'sunun tespit edeceği azami vergi iade oranını yüzde 15'ten yüzde 10'a indirmiştir. Yaş meyve ve sebze ihracı(88) ile orman ürünleri(89) ve gemi ihracatında iade rejimi içine almıştır.

17.6.1973 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan ihracatta vergi iadesi uygulamasına ilişkin Tebliğ ile ihracatta istihsal vergisi iadesi sağlanmıştır. 7/5123 sayılı Kararname(90) ile pamuk ihracatında, 7/3475 Kararname(91) ile de çekirdeksiz kuru üzüm ambalajında vergi iadesi uygulamasına başlanmıştır.

Türkiye'de bugün ihracatta vergi iadesi uygulaması esas olarak 9.9.1975 tarih ve 7/10624 Sayılı Kararname ve buna ek karar ve tebliğlere göre düzenlenmektedir. Bu kararnamenin 1 nci maddesinde ihracatta vergi iadesi, Türkiye'den ihraç edilen yada bu karar göre ihraç edilmiş sayılan maddelerin maliyetine girmiş bulunan ve ilgilik mali yükler listesinde yer alan vergi, resim ve harçlar ile benzeri etki yapan yüklerin; doğrudan doğruya yada dolaylı olarak ödenilmiş bulunsun, bu mamullerin ihracatçısına, ihracattan veya ihraç sayılan devrinden sonra ödenmesidir şeklinde tanımlanmıştır. İade, birinci maddede belirtilen çerçevede ve maliyetteki vergi yükünü aşmamak üzere, mali yükün bütününi veya bir bölümünü karşılayacak ölçüde yapılmakta ve ihraç gücü ile dış ticaret politikası uyarınca vergi yükü taşıyan mamul, vergi iadesi kapsamına alınmayabilmektedir. Kullanılmış olarak ihraç edilen mamuller ile Gümrük Kanunun 131 nci maddesi ve ihracat rejimine göre geçici olarak ihraç olan mamullere bu karar hükümleri uygulanmamakta ve döviz tahsisı suretiyle de olsa transit ticaret konusu olan mamullere vergi iadesi yapılmamaktadır.

Vergi iadesi rejiminde önemli bir konu olan vergi iadesi oranları, gelişmeyi sürdürdüğümüz 1978 yılı içinde iki defa değiştirilmiştir. 1978 yılının başında 28.2.1978 tarih ve 7/14776 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ilk düzenlene yapılmıştır(92). Bu Kararname, 9.9.1975

(88) Bkz. 20.9.1970 RG.

(89) Bkz. 26.8.1970 RG.

(90) Bkz. 6.10.1972 RG.

(91) Bkz. 6.12.1971 RG.

(92) Bkz. 2.3.1978 RG.

tarikh ve 7/10624 sayılı Kararın 18.6.1976 tarih ve 7/12235 sayılı Bakanlar Kurulu Kararındaki vergi iade oranlarını değiştirerek, vergi iadesinde en üst orana yüzde 25 (1 No.lu liste) en alt orana ise yüzde 5(4,5,6,7,8 No.lu listeler) ile sınırlandırmıştır. Bir takvim yılı içindeki ihracat duvarını ise, 1-8 No.lu listeler için 1.300.000 dolar, 9-11 No.lu listeler için 1.400.000 dolarla kısıtlamıştır. 1 Mart 1978 devaluasyonu ile birlikte ihracatçılara devaluasyon oranında bir teşvik getirilmiş olduğu gerekçesiyle vergi iadesi oranlarının bu şekilde düşürülmesinin hatalı bir uygulama olduğu kısa zamanda anlaşılmış ve 26.6.1978 tarih ve 7/15851 sayılı Kararnane ile ihracatta vergi iadesi oranları tekrar yükseltilmiştir. Bu kararnane, mal cinsleri bakımından 9 liste öngörmüştür. 1-6 No.lu listelerde ihracat duvarı 1.800.000 dolar, en yüksek üst oran yüzde 35, en düşük alt oran ise yüzde 5 ile sınırlanmıştır. 7 No.lu listede ihracat duvarı 1.400.000, üst oran yüzde 10, alt oran ise yüzde 5 olarak belirlenmiştir. 8 ve 9 No.lu listelere, listede gösterilen oran ve miktarlarda ödemede bulunulacaktır. 26.9.1978 tarihinde TBMM'de kabul edilen 2171 sayılı Yetki Kanunu (93) ile, Kanun kapsamına giren konularda (Md.5) Bakanlar Kuruluna verilen yetkilerin bir yıl süreyle yürürlükte kalması (Md.4) ve bu süre içinde Bakanlar Kurulunca Kanun hükmünde kararnameler ile gerekli kanuni düzenlemelerin yapılabilmesi kabul edilmiştir. Yetki Kanunu, 261 sayılı Kanun'un 1 nci maddesinde değişiklik yapmak amacıyla kanun hükmünde kararnane çıkarma konusunda Bakanlar Kuruluna yetki vermektedir.

- 2,İhracatta Finansman Kolaylıkları,Sanayici İhracatçılara Proje Bazında Döviz Tahsisi,Kredili İhracat,İmalatçı İhracatçılara Sağlanan Transfer Kolaylıkları ve Kur Garantisi
A. İhracatta Finansman Kolaylıkları

İhracatın geliştirilmesi ve teşvik edilmesinde ihracatta vergi iadesi kadar diğer teşvik tedbirlerindeki önemli bir yeri vardır. Bu tedbirlerden ilki, ihracata sağlanan finansman kolaylıklarıdır. Türkiye'de ihracatta vergi iadesi dışında ihracatın geliştirilmesi ve teşvik edilmesi ile ilgili teşvik tedbirlerinin hazırlık

çalışmalarına, 1968 yılında başlanmıştır. Bu çalışmaların sonucunda, 13.9.1968 tarih ve 6/10649 sayılı Kararnameye ilişkin, "İhracatta Teşviki ve Geliştirilmesi Esaslarına Dair Karar" yayınlanmıştır(94). Şimdi, bu Kararname ve daha sonra yapılan değişikliklere göre, ihracatta vergi iadesi dışındaki teşvik tedbirleri arasında yer alan ihracata sağlanan finansman kolaylıklarına görmeye çalışalım.

a) Vergi, Resim ve Harç İstisnası

6/10649 sayılı Kararname ile ihracatçılara açılacak banka kredileri, kendi lehlerine her ne nam ile olursa olsun nakden veya hesaben alınan paralar, 6302 sayılı Gider Vergileri Kanunu'na göre alınmakta olan Banka ve Sigorta Muameleleri vergisinden, ihracat kredi işlemleri ve ihracata ilişkin işlemler 11.7.1964 tarih ve 488 sayılı Kanundaki Damga Vergisi, 23.5.1928 tarih ve 1324 sayılı Kanundaki Damga Resmi ile diğer kanunlardaki benzer resim ve harçlardan istisna edilmiştir. Daha sonra, 7.8.1970 tarih ve 7/1117 sayılı Kararname(95) ile, 6/10649 sayılı Kararnamede bazı değişiklikler yapılmıştır. 1.9.1970 tarihinden itibaren yürürlüğe giren bu kararnamede ihracat işlemleriyle ilgili Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi istisnası, "bizatihi ihracat muameleleri.." şeklinde belirtilerek Damga Vergisi, Damga Resmi ile ilgili istisnaya paralel bir duruma getirilmiştir. Böylece, ihracat işlemleriyle ilgili Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi, Damga Vergisi, Damga Resmi ile diğer kanunlardaki resim ve harç istisnasının. Yatırımları ve İhracatı Geliştirme ve Teşvik Bürosunca uygun görülmesi kaydıyla, mamulün ihracına yönelik hazırlık ve üretim dönemlerindeki kredi işlemlerinde uygulanması kabul edilmiştir. Bu hüküm, 26.2.1971 tarih ve 7/2027 sayılı Kararname ile(96), kati ve göçer vergi iadesi listelerinde yer alan ürünlerin ihracına yönelik hazırlık ve üretim dönemindeki kredi işlemlerinde uygulanır denilerek değiştirilmiştir. Böylece bu istisna, üretici ihracatçılardan

(94) Bkz.16.9.1968 RG.

(95) Bkz.10.8.1970 RG.

(96) Bkz.15.3.1971 RG.

başka bütün üreticilerin ürünlerini ihraç eden ve kendisi üretici olmayan sermaye şirketlerinede ihracatın serbest dövizle yapılması şartıyla uygulanabilir duruma gelmiştir.

6/10649 ve 7/1117 sayılı Kararnamelerdeki istisnalar, serbest dövizle yapılacak ihracat projesinin Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğüne uygun görülmesi şartıyla, 261 sayılı Kanun esasları çerçevesinde vergi iadesinden yararlandırılan ürünlerin ihracatı ile ilgili hazırlık imalat süreçlerindeki kredi işlemlerinde uygulanmaktadır.

b)Selektif Kredi Uygulaması

Selektif kredi uygulaması, serbest döviz karşılığında yapılacak ihracatın finansmanı amacıyla açılacak kredilerle, Ticaret Bakanlığına verilen ihracata yönelik hazırlık ve üretim kredi belgelerine dayalı kredilerin faiz farkı ödemeleridir.Türkiye'de, serbest dövizle yapılacak olan ihracatı teşvik etmek amacıyla bu ihracata açılacak kredilere normal faiz ile düşük faiz farkının tamamı ile nihai riskin yüzde 50'sin Merkez Bankası nezdinde açılacak "Selektif Kredi Fonu"ndan karşılanacağı hükmü,ilk defa 1968 Programının 30 ncu maddesinde yer almıştır. Bunun sonucunda 6/10649 sayılı Kararname çıkarılmıştır(97).Böylece Türkiye'de kısa vadeli ucuz ihracat kredisi imkanı ilk defa uygulamaya konularak serbest döviz ile yapılacak ihracatın finansmanı için açılacak kredilere uygulanan yüzde üç faiziMerkez Bankası nezdindeki selektif kredi fondan karşılanacağı, diğer kısmının ise borçludan alınacağı kabul edilmiştir. Bunun,Teşvik Büro'sundan belge almak şartıyla katı ve geçici vergi iadesi listelerinde yer alan ürünlerin ihracına yönelik hazırlık ve üretim dönemlerindeki kredi işlemlerinde uygulanması esası benimsenmiştir. Eğer adı geçen mallar ülke içinde serbest dövizle satılmış ise, bunlarda ihracat olarak kabul edilmiştir.

Banka Kredilerini Tanzim Komitesinin 5.12.1968 tarih ve 192 sayılı Kararı'nın 2.2.1969 tarih ve 6/11299 sayılı Kararname

(97) 6/10649 sayılı "İhracatın Teşviki ve Geliştirilmesi Esaslarına Dair Karar"ın uygulanması 1 No.lu Tebliğ ile sağlanmıştır. Bkz.14.10.1968 RG.

ile onaylanmasıyla, sanayicilerin ihracata yönelik hazırlık ve üretimin dönemlerindeki kredilerinde Teşvik Büro'sundan gerekli belgenin alınması kaydıyla yüzde 9 faiz haddinin uygulanacağı ve bu kredilerin ihracatla ilgili faaliyetlerde kullanılmadığı veya ihracat belgese uygun şekilde gerçekleştirilmediği takdirde, düşük faiz oranıyla normal faiz oranı arasındaki farkın ilgiliden tahsil olunacağı hükmüne bağlanmıştır. Ayrıca, aynı Karar'la onaylanan Banka Kredilerini Tanzin Komitesinin 5.12.1968 tarih ve 193 No.lu Kararında, ihracat işlerinde işlem çeşidine göre bankalarca ödünç para verme işleriyle ilgili olarak ihracatçılardan alınacak ücret ve komisyonlar, normallerine göre daha düşük tutulmuştur. İhracat kredilerinde Merkez Bankası'nda uygulanacak reeskont haddi ise yüzde 5 1/4 olarak belirlenmiştir(98).

10 Ağustos 1970 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 7/1117 sayılı Kararnamede, selektif kredi uygulaması ile ilgili esaslarda bazı değişiklikler yapılmakla beraber 6/10649 sayılı Kararnamedeki hükümler yeni 7/1117 sayılı Kararnamede de yer almıştır. 10 Ağustos 1970 tarihinde gerçekleştirilen devalüasyona paralel olarak para, kredi ve konjonktür durumunda göz önünde tutulmuş ve faiz oranları yeniden belirlenmiştir. 7.8.1970 tarih ve 7/1100 sayılı Kararnameye ek 7.8.1970 tarih ve 121/9720 sayılı Merkez Bankası Banka Meclisi kararıyla, kısa vadeli ihracat finansmanlarında uygulanacak en yüksek faiz oranları tespit edilmiştir.

Teşvik Bürosundan belge almak şartıyla ihracata yönelik üretim ve hazırlık dönemi kredilerinde azami yüzde 10.5, faiz farkı ödemelerinde ise yüzde 3 oranının uygulanacağı, 30.1.1971 tarih ve 7/1949 sayılı Kararla tespit edilmiştir(99). Böylece, imalatçı olmayan ihracatçılarındaki bu imkandan yararlanmaları sağlanmıştır. Kısmen veya tamamen reeskont yoluyla Merkez Bankası kaynağından ve ihracatın teşviki ve geliştirilmesi esaslarına ilişkin karar gereğince Gider Vergisi istisnasından faydalanılarak yapılan ihracat finansmanlarında oran yüzde 9'dur. Kısa vadeli ihracat

(98) DPT, Yatırımların ve İhracatın..., s.88-89; Ticaret Bakanlığı, 50 Yılda Türkiye'de İhracatı..., s.26-27.

(99) Bkz.22.2.1971 RG.

kredisi senetlerine uygulanacak reeskont haddi ise, yüzde 7.5'tir(100).

7/1110 sayılı Kararname ile ihracatçıya ucuz kredi sağlanması, 7/5823 sayılı Kararname ile yeniden düzenlenmiştir(101). Bu tarihten sonra yayınlanan çeşitli kararnameler ile ihracatçılara ucuz kredi verilmesi için çalışılmış ve bu kredilerin maliyetlerinin düşürülmesi amaçlanmıştır. İhracat kredilerinde de, serbest döviz karşılığında yapılan ihracatın finansmanı için açılan kredilerde, kredinin borçluya maliyetinin daha çok düşürülmesine çalışılmış ve serbest döviz karşılığında yapılan ihracatın teşvikine daha fazla ağırlık verilmiştir.

Çalışmayı sürdürdüğümüz 1978 yılı içinde uygulanmakta olan ihracatla ilgili faiz farkı ödemeleri, ihracat garantili yatırım kredilerinde yüzde 6, sanai ürün ihracına yönelik kısa vadeli ihracat kredilerinde yüzde 7, diğer kısa vadeli ihracat kredilerinde yüzde 4'tür. 1978 yılında cari faiz hadlerinin orta ve uzun vadeli kredilerde yüzde 16, kısa vadeli kredilerde ise yüzde 14 olduğu göz önüne alınırsa, faiz fark ödemelerinin ihracatı teşvik yönünden oldukça etkili bir tedbir olduğu söylenebilir.

c) İhracatı Geliştirme ve Teşvik Fonu

Türkiye'de ilk defa ihracatçılardan alınan nakdi teminatların ihracatın finansmanında kullanılması, 1969 yılı ithalat rejimi kararı ile mümkün olmuştur. Bu karar ile ithal talebi sırasında alınan nakdi teminatların yüzde 25'nin ihracat projelerinin işletme kredisi ihtiyacının karşılanması ve ihracatı geliştirici nitelikteki projelerin finansmanında kullanılması esası getirilmiştir. Bu amaçla adı geçen teminatlar, ihracatın teşviki ve geliştirilmesi esaslarına ilişkin karar ve eklerinde belirtilecek esaslar çerçevesinde kullanılmak üzere Merkez Bankasında açılan bir hesapta toplanmaya başlanmıştır.

10 Ağustos 1970 tarihli Resmi Gazete'de, 7/1116 sayılı Kararnameye iligik "İhracatın Teşviki ve Geliştirilmesine İlişkin Özel İhracat Fonu ve Döviz Kazandırıcı Muameleleri Destekleme Fonu"

(100) Bkz. 10.8.1970 RG.

(101) Bkz. 12.2.1973 RG.

olusturulmasına dair Karar yayınlanmiştir(102). Bu kararname ile 18.1.1969 tarih ve 6/11242 sayılı, 28.10.1969 tarih ve 6/12586 sayılı Kararnameler, 1.9.1970 tarihinden geçerli olmak üzere yürürlükten kaldırılmıştır. Daha önce, 6/11242 sayılı Kararname, ithalat rejimi kararına göre alınan nakdi teminatların yüzde 25'nin kaydedileceği T.C.Merkez Bankası nezdinde açılacak "Özel İhracat Fonu" hesabından ihracatı geliştirici ve destekleyici projelere orta ve kısa vadeli kredi sağlamıştır. Aynı kararname, ithalat nakdi teminatlarının ihracatı geliştirmek amacı ile kullanılmak üzere Merkez Bankasında açılan hesaba "Özel İhracat Fonu" adını vermiş ve bu konuda gerekli düzenlemeleri yapmıştır. Özel İhracat Fon'undan, Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğünün vereceği belgeye dayanılarak aracı kuruluşlar eliyle ihracatla ilgili hazırlık ve imalat dönemlerinin kredili ihracatı geliştirici, destekleyici ve ithalata dayalı yatırım projelerinin finansmanında kullanılmak üzere düşük faizle kredi açılmaktadır. Ancak bu kredinin kullanılabilmesi, ihracatçı veya yatırımcı tarafından hazırlanan ve belli miktarda ihracat yükümlülüğü kapsayan ihracat veya yatırımın projeye uygun olmasını gerektirmektedir. 6/12586 sayılı Kararname(103) ile, Özel İhracat Fonuna aktarılacak ithal teminatlarının oranı yüzde 25'le değil 35'e çıkarılmıştır. 7/1116 sayılı Kararname ile de nakdi teminatların yüzde 50'si Fon'a kaydedilmiştir. Bu uygulamaya, çalışmayı sürdürdüğümüz 1978 yılı içinde de devam edilmektedir. 7/1116 sayılı Kararname'nin geçici bir maddesi ile, 6/11247 ve 6/12586 sayılı Kararnamelere göre verilen krediler ve bu kredilere ilişkin işlemler ve belgeler hakkında anılan Kararnamelerin uygulanacağı belirtilmiştir. 7/1116 sayılı Kararname'nin 4 nci maddesi, bu kararnamelerine göre açılacak kredilerde "İhracatın Teşviki ve Geliştirilmesi Esaslarına Dair Karar"ın 1 nci maddesindeki vergi, resim ve harç istisnası hükmü uygulanır, 2 nci maddesinde belirtilen faiz farkı ödemeleri yapılmaz hükmünü getirmiştir. Aslında bu kararname, eski kararnamelerdeki prensipleri aynen korumakta ve bu arada Özel İhracat Fonundan belli şartlarla Maliye Bakanlığının yararlanmasında öngörmektedir.

(102) Bkz. 10.8.1970 RG.

(103) Bkz. 1.11.1969 RG.

Ozel İhracat Fonu için 30.11.1972 tarih ve 7/5365 sayılı Kararname ile yürürlüğe konulan 1973 Yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Karar ile "Kambiyo Eşitlendirme Fonu"ndan da tahsis yapılması kabul edilmiştir. Bu Fon, yağ meyve ve sebze ile su ürünleri ihracatının finansmanında kullanılmaktadır.

d)İhracatta Reeskont Kolaylığı

İhracatta finansman kolaylıkları arasında yer alan sinai ürün ihracatını teşvik konusunda Merkez Bankasının reeskont kolaylıkları önemli bir yere sahiptir. Gerçekten, hazırlık ve imalat dönemindeki kredilerde yüzde 7.5, orta vadeli kredilerde yüzde 9 olan Merkez Bankası reeskont haddi, 22.4.1978 tarihinden itibaren banka faizlerindeki genel yükseltmeye paralel olarak arttırılmış ve kısa vadeli ihracat kredilerine yüzde 9.5, gider vergisi istisnasından yararlanan ihracat kredilerinde ise yüzde 10'a çıkarılmıştır. Bunun sonucunda ihracat finansman kredileri için daha düşük irkonto haddi uygulanması ve Merkez Bankası kaynaklarından daha ucuz yararlanılması imkanı sağlanmıştır.

e)Merkez Bankasının İhracat Bedellerine İlişkin Kambiyo Çeklerini Satın Alması

Bu tip bir finansman kolaylığı, ihracat bedellerinin en kısa zamanda yetkili bankalarca tahsilini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu yığuteme göre, Merkez Bankası nezdinde çek iştir limitine uygun olan ihracata aracı banka, ihracat bedeline ilişkin olarak yurtdışındaki muhabirleri üzerine çekmiş olduğu konvertibl dövizli çeklerini Merkez Bankasına satarak Türk lirası karşılığını hemen alabilmektedir. Böylece, ihracat bedelleri bankaların hesaplarına girmeden bunların Türk Lirası karşılıklarına,ihracata aracılık etmiş yetkili banka Merkez Bankasından çekle alıp kendi müşterisi olan ihracatçılara derhal ödemekte ve ihracatçı,ihracat bedelini derhal tahsil ederek kambiyo riskinden kurtulmaktadır. Böylece,ihracat bedellerinin kısa sürede alınabilmesi mümkün olduğundan,bankalar ihracatçılara kolaylıkla kredi açarak ihracatın gelişmesine yardımcı olmaktadır.

B.Sanayici İhracatçılara Proje Bazında Döviz Tahsisi

Türkiye'de 13.9.1968 tarih ve 6/10649 sayılı Kararname (104) ile, ürünlerini ihraç eden veya yurtdışında serbest döviz karşılığında satan üreticilere, bu ürünlerin üretiminde kullanacakları ham ve yardımcı maddelerle ihracatında kullanacakları ambalaj malzemelerinin ithali için üretici tarafından hazırlanan projenin İhracatı Teşvik Bürosu'na uygun görülmesi şartıyla transfer önceliği olan döviz tahsisi yapılması sağlanmıştır. Bu amaçla, 1969 Yılı Tahsisli İthal Malları Listesinde Muhtelif Gümrük Tarife ve İstatistik No.lu "İhracatı Geliştirme Kotası"na yer verilmiştir. Proje tahsis edilecek döviz miktarı, ihracat değerinin yüzde 50'sini geçmemekte ve bunun yüzde 10'u T.C.Merkez Bankasına teminat olarak yatırılmaktadır. İhracat projelerini gerçekleştiren imalatçıların teminatları kendilerine iade edilmekte, eğer ihracat projesi belgede gösterilen şekilde gerçekleştirilmezse yatırılan yüzde 10 nakdi teminat hazineye gelir kaydedilmektedir. İhracat projelerinin gerçekleştirilmesi ile ilgili süreci normal proje süresinin bir mislini geçmemek üzere uzatmaya Teşvik Bürosu yetkili bulunmaktadır.

13.1.1969 tarih ve 6/11254 sayılı Kararname(105) ile, proje bazında döviz tahsisi hükümlerinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu kararname, imalatçı ihracatçı işletmelerin ithale dayanan ihtiyaçları için döviz tahsis imkanını sağlamıştır. Bu amaçla tahsis edilecek döviz miktarı, ihracat değerinin yüzde 50 oranıyla sınırlı kalmak şartıyla ihracat değerinin yüzde 15'ini geçemez. Kararname ile getirilen diğer yenilikler ise, tahsis edilecek dövizin Türk Lirası karşılığının yüzde 10'unu oranındaki nakdi teminattan başka teminat istenmeyeceği ve ihracat projesinin belgede gösterilen sürede gerçekleştirileceği, bu sürenin ancak Teşvik Bürosu tarafından kabul edilecek sebeplerin varlığı halinde proje süresinin bir katı kadar uzatılabileceği konularındadır.

* 7/1117 sayılı Kararname ile proje bazında döviz tahsisi ile ilgili olarak yeni değişiklikler yapılmıştır. Buna göre, ürünlerin serbest dövizle yurt dışında veya yurtdışında yabancılara

(104) Bkz. 16.9.1968 RG.

(105) Bkz. 1.2.1969 RG.

satacak olanlara döviz tahsis edilebilecektir. Böylece, önceden satış veya ihracat durumunda döviz tahsis imkanı ortadan kaldırılmıştır. Diğer taraftan, tesislerin genişletilmesi ve yeni yatırım ihtiyacı için döviz tahsis edilmesi imkanı sağlanmıştır. Döviz tahsisinden, 5383 sayılı Gümrük Kanununun 23 ncu maddesine göre geçici kabul yoluyla ithal edilen ve serbest döviz karşılığında ülke içinde bir miktar işçilik gördükten sonra tekrar ihraç olunan imalatçıların sadece işletme ihtiyaçları için, ihracatçı sermaye şirketlerinin mallarını ihraç ettikleri imalatçıların imalatçı ihracatçılarda olduğu gibi bu imkandan yararlanmalarında mümkün olmuştur. Tahsis edilecek döviz miktarının, projedeki Teşvik Bürosunca uygun görülecek ihracat değerinin yüzde 50'sini, mevcut işletmelerin tevsi ve yeni yatırımlar için tahsis edilecek dövizin ise, yüzde 50'lik sınır içinde kalmak şartıyla ihracat değerinin yüzde 25'ini kapsamıyacağı kabul edilmiştir. Ayrıca, T.C. Merkez Bankasına yatırılan yüzde 10 oranındaki nakdi teminatın ihracatın ithalattan önce yapılması durumunda ithalattan sonra iade olunacağı ve ihracat projedeki durumuyla gerçekleştirilemediği zaman nakdi teminatın hazineye gelir kaydedileceği de öngörülmüştür(106).

7/1117 sayılı Kararnamede taahhüt edilen ihracat süreleri ile ilgili olarak, 7/3362 sayılı(107) Kararname ile bir değişiklik yapılmış ve taahhüt edilen ihracatın yüzde 60'nın gerçekleştirildiği projelerde yeni ek sürelerin verilebilme imkanı sağlanmıştır. Yapılacak ihracat karşılığında döviz, 7/1117 sayılı Kararname ve eki 2 No.lu Tebliğe göre; yapılmış olan ihracata karşılık döviz ise 3.5.1972 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan yönetmeliğe göre tahsis edilmektedir.

4.11.1977 tarih ve 7/14253 sayılı Kararname ile, proje bazında yapılan döviz tahsislerinde ihracatın serbest dövizle gerçekleştirilme şartı kaldırılmıştır. 21.9.1978 tarih ve 7/1654 sayılı Kararname ile de, imalatçı ihracatçılara kendi ihtiyaçları ve birlikte ihracı taahhüt edilen malları üretiminde kullandıkları yan

(106) Ayrıntı için bkz. Ticaret Bakanlığı, 50 Yılda Türkiye'de İhracatı..., s.58-59.

(107) Bkz. 29.11.1971 RG.

sanayicilerce üretilen diğer maddeler için gerekli ham ve yardımcı maddeleride ithal etme imkanı sağlanmıştır. 16.8.1978 tarihinde, İthalat Yönetmeliği Eki, I Sayılı Liberasyon Listesine Muhtelif Gümrük Tarife ve İstatistik No.lu bir bölüm eklenmiştir(108). Böylece, 6 Temmuz 1978 tarihinde yayımlanan "Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 17 Sayılı Karara İlişkin Tebliğ, Seri II No.7" uygulaması ile ilgili olarak 7/1117 sayılı Kararname hükümleri dışında kalan ve ihracat taahhütlerinin f.o.b./net döviz karşılığına kadar ulaşan ithal taleplerini karşılama imkanı doğmuştur.

İmalatçı ihracatçılara ihracat taahhüdü karşılığında kendi ve yan sanayicilerin ihtiyaçları için yapılacak döviz tahsislerinin kapsamı aşağıda belirtilen şekilde genişletilmiştir: i) ihracı taahhüt edilen malların yapısına giren hammadde, yardımcı madde ve ambalaj malzemesi için ihracat taahhüdü tutarının yüzde 50'sine, ii) yüzde 50'lik sınır içinde kalmak şartıyla imalatçı ihracatçıların kendi işletmelerinin ihracatla ilgili olmayan hammadde, yardımcı madde, ambalaj malzemesi, yatırım malı ve yedek parça ihtiyaçları için ihracat taahhüdü tutarının yüzde 25'ine, iii) Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 17 Sayılı Karara İlişkin Tebliğ, Seri II, No.7 uygulamasına paralel olarak ihracı taahhüt edilen malların yapısına girecek ithali zorunlu maddelerin iki katına, ihracat taahhüdünün ise f.o.b./net döviz tutarına kadar.

İmalatçı ihracatçılar, proje bazında döviz tahsisinden yararlanabilmek için Ticaret Bakanlığı Teyvik ve Uygulama Genel Müdürlüğüne başvurmak zorundadırlar. Projeler değerlendirildikten sonra, kendilerine Döviz Tahsis ve Müsade Belgesi verilmektedir. İhracat projelerinde taahhüt edilen ihracatın Bakanlıkça verilen süre içinde gerçekleştirilmesi gerekir. Bu süre azami 1 yıldır. Ancak alınan süre içinde ihracat taahhüdünün yüzde 60'ı gerçekleştirilirse, 1 yıla kadar Ticaret Bakanlığı ek bir süre verebilir(109).

(108) Bkz. 16.8.1978 m.

(109) 13.6.1978 tarih ve 7/15762 sayılı Kararname ile, ihracat taahhüdü karşılığında Ticaret Bakanlığından bu kararın yayımı tarihinden önce döviz tahsis belgesi almış olanlardan, ihracat taahhütlerini gerçekleştirme süreleri (ek süreler hariç) adı geçen Kararın yayım tarihinden sonra sona erenlerin 1 yıla kadar ek süre taleplerinin karşılanmasında taahhüt etmiş oldukları ihracatın yüzde 60'ını gerçekleştirme şartı kaldırılmıştır. Böylece, süreler 1 yıldan 2 yıla çıkarılmış olmaktadır.

İhracat taahhütlerini sürelerinde veya ek sürelerde gerçekleştirmeyenlerin ithal teminatları hazineye gelir kaydedilmektedir (110). Proje bazında döviz tahsisinden yararlanarak aldıkları tahsisleri veya tahsis konusu malları amacı dışında kullanan veya bir başkasına devreden sanayicilerden ithal tutarının yüzde 60'a kadar cezai teminat alınabilmekte ve bunların belli süreler içinde ithalat yapma hakları kaldırılmaktadır. İmalatçı ihracatçılar, taahhüt ettikleri ihracatı kendileri yapabilecekleri gibi ihracat projelerinde belirtilmek veya sonradan Ticaret Bakanlığından izin alarak, partiyle diğer bir ihracatçı aracılığıyla da gerçekleştirebilirler.

Proje bazında gerek ihracat taahhüdü ve gerekse yapılacak ihracat karşılığı sağlanan döviz tahsislerinde, ihracı taahhüt edilen veya ihraç edilen malın yapısına girecek olan hammadde, yardımcı madde ve ambalaj malzemesi tahsislerinde ithal edilecek olan malın ithalinin yasaklanmış olmaması gerekir. Buna karşılık, işletme ihtiyacı olarak verilecek hammadde, yardımcı madde, ambalaj malzemesi ve yedek parçaları ithal listelerinde yer almalıdır. Yatırım malı ithal taleplerinde ayrıca, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığından alınacak "Yerli İmal Durum Belgesi" de istenmektedir.

C. Kredili İhracat

Türkiye'de gerçekleştirilen ihracat karşılığında elde edilen dövizlerin belli bir süre sonra ülkeye getirilmesi Türk Parası Kıymetini Koruma mevzuatına göre bir zorunluluktur. Fakat bazı durumlarda uluslararası piyasa şartlarına göre ihracat sonucunda sağlanan dövizlerin daha uzun sürelerde ülkeye transferi sağlandığı zaman daha uygun fiyatlar elde edilebilmektedir. Bu amaçla Türkiye'de kredili ihracat uygulamasına, ilk defa Yüksek Planlama Kurulunun 4.8.1968 tarih ve 72 No.lu raporunda, "17 sayılı Kararın 14. maddesinin 1.fıkrasındaki 3 aylık döviz getirme süresinin kredili ihracata 9 ay olması hususu"nun yer alması ile başlamıştır. Bunun üzerine Maliye Bakanlığı, Önce Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında

- (110) İthal teminatları, 7/1117 sayılı Kararname kapsamına giren tahsisli ithal malları listesinden verilen Döviz Tahsis belgeleri için tahsis tutarının TL karşılığının yüzde 10'u, Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 17 Sayılı Karara İlişkin Tebliğ, Seri II, No.7 uygulamasına paralel olarak II sayılı Liberasyon Listesinden 7/1117 sayılı Kararname kapsamı dışında kalan talepler için verilen izin belgelerinde tahsis tutarının TL karşılığının yüzde 15'idir.

17 sayılı Karar'a ilişkin seri VII, No. 14 sayılı Tebliği yayınlamış (111); daha sonra bunun yerine 74 No.lu Tebliğ geçerli olmuştur (112). Bu Tebliğ'e göre, Dış Ticaret Rejimi esaslarına göre banka garantisine dayanarak ihraç edilen ürünlerin yer aldığı listelerdeki malların ihracı durumunda, mal bedelini oluşturan dövizlerin en geç 9 ay içinde yurda getirilmesi öngörülmüştür (113).

Kredili ihracattan yararlanacak malların belirlenmesi ile ilgili usul ve şartlar, ihracat rejimi kararlarında gösterilmekte ve kredili ihracattan yararlanacak malların listesi sirkülerle yayınlanmaktadır. Örneğin, 1978 İhracat Rejimi Kararı'nda (114) kredili olarak ihraç olunabilecek mallar ile bu ihracatın usul ve esasları ile vadelerinin Maliye Bakanlığının görüşü alınarak Ticaret Bakanlığınca tespit edilip ilan olunacağı öngörülmüştür. İhracat Yönetmeliği'nin (115) 25 nci maddesinde ise kredili ihracata ilişkin esaslar şöyle belirlenmiştir:

"Madde 25-261 sayılı Kanun uyarınca vergi iadesinden yararlanan sanayi mamulleri, mal bedeli dövizler en geç 3 yıl içinde ödemek şartıyla Dış Ticaret Rejimi ve Türk Parası Kıymetini Koruma Mevzuatı esasları dairesinde kredili olarak ihraç olunabilir.

Yukarıda belirtilen mallar dışında kredili olarak ihraç olunabilecek diğer mallar, Maliye Bakanlığının görüşü alınmak suretiyle Bakanlıkça tespit ve ilân olunur."

Bu durumda, kredili ihracat bedelinin yüzde 20'si peşin, geriye kalan yüzde 80'i ise 3 yıl içinde tahsil edilmektedir. Burada vadeye bağlanan yüzde 80'lik ihracat bedeli için dövizli bir senet düzenlenmektedir. Eğer ihracatçı bu senedi kırdırarak istersen, senet yüzde 15 eksiği ile ihracatçıya ödenir. Böylece, kredili ihracatta senet bedellerinin kırılması ile ilgili olarak 6.7.1978 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Türk Parasının Kıymetini Koruma hakkında 17 sayılı Karar'a ilişkin 6/1 No.lu Tebliğ ile, kredili ihracat karşılığı olan dövizli senedin bankalar a kırılması ve karşılığının tahsilinde yıllık yüzde 15 komisyon yerine cari döviz kuru üzerinden Euromarket faiz oranı kadar noksan olarak ihracatçıya ödeme yapılabilir.

(111) Bkz. 11.8.1968 RG.

(112) Bkz. 25.9.1969 RG.

(113) Ticaret Bakanlığı, 50 Yılda Türkiye'de İhracatı..., s.32.

(114) Bkz. 30.4.1978 RG.

(115) Bkz. 5.5.1978 RG.

Çalışmayı sürdürdüğümüz 1978 yılı içinde bazı değişiklikler ile yürürlükte bulunan Türk Parası Kıymetini Koruma hakkında 17 sayılı Karara İlişkin Seri II ve 18.3.1973 tarihli ihracat Tebliğinin 3 ncu maddesi, kredili ihracatın uluslararası bankacılık geleneklerine göre yapılması ve yetkili bankalar ve ihracatçıların ihracat bedellerinin belirli kredi süresi sonunda ve en geç üç yıl içinde Ülkeye getirilmesini sağlayacak tedbirleri almalarını öngörmüştür. Fakat, Tebliğin aynı maddesinin (b) fıkrasıyla, daha uzun vadeli ve değişik esaslara göre yapılacak kredili ihracatın Ticaret Bakanlığının görüşü alınarak Maliye Bakanlığının önceden iznine bağlı olduğu ilkesi benimsenerek kredili ihracat süresinin daha uzun olabileceği kabul edilmiştir.

Sınai ürünlerin ihracatında kolaylık sağlayarak dış satımı arttırmak amacını taşıyan bu hükümlere göre, ihracatçılar kredili olarak ihraç ettikleri malların bedellerinin bir kısmını peşin almak zorundadırlar(116). Peşin olarak tahsil edilecek tutarlar, 2 yıla kadar vadeli satışlarda f.o.b. bedelinin yüzde 10'unu, 3 yıla kadar vadeli satışlarda f.o.b. bedelinin yüzde 20'sidir. Bir yıla kadar peşin satışlarda ihracatçıların herhangi bir peşin tahsilatı söz konusu olmamaktadır(117).

D.İmalatçı İhracatçılara Sağlanan Transfer Kolaylıkları

Daha Öncede değindiğimiz gibi, 7/1117 sayılı Kararnamede ihracat taahhüdü karşılığında verilen döviz tahsislerinin öncelikle transfer edileceği belirtilmiştir. Fakat özellikle son yıllarda ortaya çıkan döviz darboğazı nedeniyle Kararnamenin bu hükmü yerine getirilememiştir. Bu nedenle, 1978 yılı içinde sanayicilerin ihracata yönelik üretim faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için gerekli ithal girdilerinin transfer gecikmeleri dolayısıyla karşılanamama durumuna ortadan kaldırmak amacıyla bazı tedbirler alınmıştır.

(116) Faruk Sesyılmaz, "Sınai Ürün İhracatının Geliştirilmesi İçin Kredi Olanakları, Koşulları ve Kullanımı ile İhracat Kredilerinin Garanti Altına Alınması ve Sigortalannası ve Türkiye'deki Durum" Sanayi Mamullerinin İhracatının Geliştirilmesi Semineri, Ticaret Bakanlığı ve JMHDO, Ankara, 4-8 Aralık 1978.

(117) Konu ile ilgili diğer ayrıntılı bilgiler için bkz. Sesyılmaz, a.g.t.

1978 İhracat Rejimi Kararının (118) 24 ncü maddesi ile, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasında, maddenin iki fıkrasında belirtilen ihracatçıların transfer ihtiyaçlarının derhal karşılanması amacıyla "İhracatı Teşvik Döviz Fonu" kurulmuştur. Bu Fon'dan yararlanacak ihracatçılar; 7/1117 sayılı Kararname ile "Ticaretin İhracı veya Kurt İçinde Serbest Dövizle Satışı Karşılığında Yapılacak Döviz Tahsisi Esaslarına İlişkin Yönetmelik" hükümleri çerçevesinde düzenlenen döviz tahsis veya izin belgelerine dayanan imalatçı ihracatçılar ile, Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 17 Sayılı Karar'a İlişkin Seri II, 3 No.lu İhracat Tebliği hükümleri çerçevesindeki imalatçı ihracatçılar ve madenci-ihracatçılardır. Merkez Bankasında oluşturulan bu Fon'dan, imalatçı ihracatçıların almış oldukları döviz tahsis belgelerinin transfer ihtiyaçları genel transfer dışında öncelikle karşılanmaktadır.

6.7.1978 tarihinde yayınlanan "Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 17 Sayılı Karar'a İlişkin Tebliğ Seri II No.5/1" ile, sanayici ve madencilerin ihraç ettikleri malların ihraç bedeli dövizlerini, kendi ihtiyaçları veya yan sanayicilerinin ihracatla ilgili ihtiyaçlarının ithaline ilişkin taleplerini karşılamada kullanabilmeleride sağlanmıştır.

Aynı Karar'ın Seri II 7 No.lu Tebliği ile, 7/1117 sayılı Kararname hükümleri içinde ihracat taahhüdünde bulunan ihracatçılara, ihraç konusu malların üretimi için kendilerine ve yan sanayicilerine gerekli olan ithal girdilerinin mal karşılığı ithal edilmesi durumunda, ithal bedellerini ihracat karşılığı dövizlerden tahsis edebilme imkanı tanınmıştır. Şöyle ki bu malların bedelleri dış finansman kuruluşlarından sağlanacak kredilerle karşılanırsa, sağlanan kredilerin ana para ödemeleri ile faiz, masraf ve komisyonlarının ihraç bedellerinden ödenebilmesi mümkün olmaktadır. Söz konusu Karar'a ilişkin Seri IV, 10 No.lu Tebliğ ile de, imalatçı ihracatçılara yılda 50.000 doları geçmemek üzere bir yıl önce getirtilenleri dövizin yüzde 1'i oranında döviz tahsisi yapılması mümkün olmuştur.

E.Kur Garantisi

Türkiye'de ihracatı geliştirmek ve sınai ürünlerin toplam ihracat içindeki payını arttırarak yapısının bu grup lehine değiştirilmesi amacıyla teşvik araçlarından yararlanılmaktadır. Bu araçların başlıcaları, Yıllık Programlarda belirtildiği şekliyle yukarıda açıklanmıştır(119). Bunlardan başka ihracatı teşvik için kullanılan bir diğer araçta ihracatta kur garantisidir.

Dünya ekonomisinde özellikle son yıllarda görülen para bunalımları ülkeler arasındaki ticareti büyük ölçüde etkilemektedir. Çatışmada milli ekonomiler, bir zıncının halkaları gibi birbirine bağımlı bir duruma gelmiştir. Birindeki bir ekonomik dengesizlik süratle diğer ekonomileride etkilemektedir. Bu durum, özellikle uluslararası para değerlerinde daha fazla ortaya çıkmakta ve ülkeler milli para değerlerini çok sık şekilde değiştirmektedir. Diğer bir kısım ülkeler ise para değerlerini serbest dalgalanmaya bırakmışlardır. Dolayısıyla, uluslararası paralarda meydana gelen dalgalanmalar dış ticareti iç ticaretten çok daha riskli bir duruma getirmiştir.

Bu nedenle, para değerlerindeki dalgalanmaların ihracata olumsuz yönde etkilememesi için 12.2.1975 tarih ve 7/9361 sayılı Kararname eki ile ihracatçılara kur garantisi sağlanmıştır(120). Kararnameye göre, uluslararası para bunalımı ve yabancı paraların dalgalanmaya bırakılması nedeniyle bu paralardan T.C. Merkez Bankasınca döviz olarak alım satım konu olanların kurlarının değiştirilmesi sonucunda ihracatçıların karşılaşacakları kayıpları önlemek amacıyla, Merkez Bankasında "İhracatta Kur Değişikliği Kayıplarını Karşılama Fonu" kurulmuştur. Böylece, ihracatçıların kur değişikliklerinden dolayı uğrayabilecekleri muhtemel kayıpları önlenmeye çalışılmıştır.

(119) 1977 Yılı Programı(Para.847) ve 1978 Yılı Programı'nda (Para.829) ihracata ilişkin teşvik araçları şu şekilde sıralanmıştır:a)ihracatta vergi iadesi, b)ihracatta vergi, resim ve harç istisnası,c)kredili ihracat,d)özel ihracat fonu, e)ihracatta döviz tahsis.

(120) Bkz. 12.2.1975 RG. 7/9361 sayılı Kararname ile,Türk Parası kıymetini koruma hakkındaki 2.9.1973 tarih ve 7/7053 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve eki yürürlükten kaldırılmıştır.

III. İHRACATIN VERGİ İADESİ YOLUYLA TEŞVİK EDİLMESİ SONUCUNDA İHRACATTA GÖRÜLEN GELİŞİM VE YAPISAL DEĞİŞİM

A. İhracatta Vergi İadesi Uygulanması Sonucunda Görülen Gelişim

Türkiye'de ihracata yönelik dış ekonomi politikası içinde yer alan ihracatı teşvik tedbirleri konusunda en etkin araç, ihracatta vergi iadesidir(121). Vergi iadesinin ihracatı teşvik aracı olarak bu etkinliğinin yanında, diğer teşvik araçlarına göre yapılacak ekonomik analiz yönünden bir üstünlüğü daha vardır. Bu üstünlük, Türkiye'de vergi iadesi uygulamasına ilişkin rakamsal veri saptama bakımından herhangi bir sorunun bulunmamasıdır. Bu nedenle, ihracatta vergi iadesinin ihracatın geliştirilmesi ve yapısının sınai ürünler lehine değiştirilmesindeki etkinliğini kantitatif olarak ölçmek mümkündür.

Türkiye'de daha öncede değindiğimiz gibi ihracatta vergi iadesi 5.12.1963 tarih ve 6/2453 sayılı Kararname ile başlamıştır. Vergi iadesine günümüzde de devam edilmektedir. Aşağıda, Tablo III.9'da Türkiye'de son 14 yıllık dönemin(1964-1977)vergi iadesi uygulanması sonuçları verilmiştir. Tabloya göre, 1964 yılından 1977 yılı sonuna kadar Türkiye'de toplam olarak 175.083.095 bin Türk liralık ihracat yapılmış ve bunun yüzde 35.2'sini oluşturan 61.576.459 bin TL'lik kısmı vergi iadesinden yararlanmıştır. Ele alınan dönem içinde iade olunan vergi miktarı ise 11.675.525 bin TL'dir. Bu durumda dönem içinde toplam olarak vergi iadesinden yararlanan ihracatın basit aritmetik ortalama olarak yüzde 13.9'u vergi iadesi şeklinde ihracatçılara geri dönmüştür.

İhracatta iade olunan vergi miktarının iade rejiminden yararlanılarak gerçekleştirilen ihracata bölünmesi suretiyle bulunan vergi iadesi oranı, 14 yıl boyunca dalgalı bir seyir izlenmiştir. Özellikle bu oran 1965 ve 1967 yıllarından oldukça düşük bir seviyede kalarak yüzde 10'un altına inmiş, 1968 yılında yüzde 23.35 oranına ulaşarak en yüksek seviyesine çıkmıştır. Dönem ortalaması

(121) Aynı görüş için bkz.Erdoğan Alkin,"Ödemeler Dengesinde İhracat Sorunu",Ödemeler Dengemizde Yapısal Sorunlar içinde s.143. Türkiye'de ihracatın geliştirilmesinde teşvik tedbirleri ve etkinliği konusunda ayrıca bkz.Erdoğan Alkin,"Türkiye'de İhracatın Gelişmesine ve Teşvik Tedbirlerine Genel Bir Bakış", Türkiye İhracatında Gerileme Sebepleri ve Buna Karşı Alınan Tedbirler içinde s.15-48.

TABLO: III.9

İHRACATTA VERGİ İADESİ UYGULAMASI (Bin TL)

Yıllar	Genel İhracat(1)	Zincirleme indeks	Vergi iadesine konu olan Mal. Gerçekleşen İhracat (2)	Zincirleme indeks	İade Olun. Vergi(3)	Zincirleme indeks	Ort.Vergi iade oranı Yüzdesi(3/2)
1964	3.696.942	-	103.602	-	2.80	12.117	11.69
1965	4.173.643	112.9	303.450	292.9	7.27	29.310	9.66
1966	4.414.570	105.8	219.668	-72.4	4.93	27.547	12.54
1967	4.701.007	106.5	250.395	114.0	5.33	24.339	9.94
1968	4.467.319	-95.0	247.738	-99.0	5.55	57.873	23.35
1969	4.331.503	103.1	1.426.524	577.3	29.53	208.263	14.60
1970	6.408.455	132.6	1.732.383	122.3	27.04	290.103	16.74
1971	9.090.049	141.9	1.324.809	105.3	20.07	335.277	21.11
1972	11.875.876	130.6	3.209.635	175.9	27.03	718.337	22.40
1973	18.037.430	151.9	7.379.802	229.9	40.91	1.052.392	14.27
1974	21.197.287	117.5	6.479.307	-37.3	30.57	919.512	14.19
1975	20.075.054	-94.7	7.401.644	114.2	36.87	1.382.781	18.68
1976	30.775.463	153.3	14.433.904	195.0	46.90	3.117.550	21.58
1977	31.338.497	101.8	16.563.048	114.8	52.35	3.448.519	20.82
Toplam	175.033.095		61.576.459		ort.24.12	11.375.525	ort. 18.96

KAYNAKLAR : DPT, Yatırım, İhracatın ve Döviz Kazandırıcı Hizmetlerin Teşviki, DPT:1576-ÇİK:263; Ticaret Bakanlığı, 50 Yılda Türkiye'de İhracatı Teşvik Tedbirleri, Ankara, 1974; Ticaret Bakanlığı, Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü.

ise yüzde 18.96 olmuştur. Diğer bir deyişle, Türkiye'de ihracatın arttırılması ve ihracatta sınai ürünler lehine yapısal bir değişiklik sağlanmak amacıyla (122) vergi iadesi rejiminden yararlanan ihracatçılara incelenen dönem içinde iade rejiminden yararlanarak gerçekleştirindikleri ihracatın yıllık ortalama yüzde 19'u iade şeklinde ödenmiştir. 1977 yılında Türkiye'nin genel ihracatı, ihracatta vergi iadesi uygulamasına başlanılan 1964 yılına göre Türk Lirası olarak ortalama 8.5 misli, vergi iadesinden yararlanan sanayi malları ihracatı (123) 59 misli, iade olunan vergi miktarı ise 284 mi-
li artmıştır.

Türkiye'de genel ihracat zincirleme indeksi, 1968 ile 1977 yıllarında 100 puanın altına düşmüştür. Buna karşılık vergi iadesine konu olan mallarda gerçekleşen ihracat zincirleme indeksi, 1966, 1968 ve 1974 yıllarında bir önceki yıllara göre 100 puana ulaşmamıştır. İhracatta vergi iadesi zincirleme indeksi 1966, 1967 ve 1974 yıllarında 100 puanın altına inmiş, diğer yıllarda ise 100 puanı geçmiştir.

İncelenmeye alınan 14 yıllık dönemde genel ihracat içinde vergi iadesine konu olan mallarda gerçekleşen ihracatın payı zamanla önemli ölçüde yükselmiştir. Gerçekten, ihracatta vergi iadesi uygulaması sonuçlarının alındığı ilk yıl olan 1964'te bu oran yüzde 2.80 iken, 1977'de yüzde 52.85'e kadar çıkmıştır. Özellikle 1969 yılından itibaren genel ihracat içindeki vergi iadeli ihracat oranında büyük bir sıçrama olmuş ve 1964-1977 döneminde Türkiye'de vergi iadesine konu olan ihracat, genel ihracat içinde ortalama yüzde 24.12 oranında bir yer tutmuştur. 1971 yılı hariç 1969 yılından itibaren oranın dönem ortalamasının üzerinde bulunması ve 1966 ile 1977 yıllarında yüzde 47 ve yüzde 53'e kadar yükselmesi, Türkiye'de giderek ihracatın yarısından daha fazlasının vergi iadesi

(122) Türkiye'de sanayileşme ve sanai ürün ihracatı arasındaki ilişkiler konusunda bkz. Erol Hanısalı, "Türkiye'de Sanayileşme-İhracat İlişkileri", Türkiye İhracatında Gerilime Sebeppleri ve Buna Karşı Alınacak Tedbirler içinde s.49-62; Onal Akalan, "Türkiye'nin Sanayileşmesi ve Sanayi Ürünleri İhracatı", Etiladi Kalkınma ve Sanayi Ürünleri İhracatı Semineri içinde s.72.

(123) Vergi iadesi rejiminden bazı tarım ürünleri ile yağ meyve ve sebze de yararlandığı için vergi iadesi rejimine sadece sanayi ürünlerinin konu olmadığına burada hatırlatmakta yarar vardır.

rejiminden yararlanmaya başladığını ortaya koymaktadır. Bu gelişim, iade olunan vergi miktarının zamanla artmasına yol açmıştır. Örneğin, 1974 yılında ihracatta iade olunan vergi tutarı 919.512 bin TL iken, bu değer 1977 yılında 3.448.519 bin TL'na kadar yükselmiştir.

Türkiye'de vergi iadesi uygulamasına başlandığından günümüze kadar geçen süre içinde toplam ihracat, toplam vergi iadesi ve vergi iadesine konu olan mallarda gerçekleşen ihracat trend denklemleri EK:XI'de verilmiştir. Buna göre, doğrusal trend denklemine göre Türkiye'de 1964-1977 yılları arasında ihracat yılda ortalama 219.789.8 bin TL'lık bir gelişim gösterirken vergi iadesine konu olan mallarda gerçekleşen ihracat aynı dönemde yılda ortalama 114.010.9 bin TL'sı artmıştır(124).

Üstel trend denklemlerine göre yapacağımız bir karşılaştırmada ise, vergi iadesine konu olan mallarda gerçekleşen ihracatın Türkiye toplam ihracatından daha hızlı geliştiği ortaya çıkmaktadır. Gerçekten üstel trend denklemine göre vergi iadesine konu olan mallarda gerçekleşen ihracatın b parametresi değeri 1.44 iken toplam ihracatın b parametresi 1.20'dir. Buna karşılık bütün sektörlerde toplam vergi iadesindeki gelişim, her iki ihracatta da yılda meydana gelen gelişimden daha büyüktür. Örneğin, üstel trend denklemine göre toplam vergi iadesinde b parametresi değeri 1.53'dir.

Bu eğilimlerden anlaşılabilceği gibi Türkiye'de vergi iadesi yoluyla ihracatın teşviki, genel olarak olumlu sonuç vermiştir. Gerçekten son 14 yılda (1964-1977) vergi iadesine konu olan malların ihracatı, Türkiye toplam ihracatından daha hızlı gelişmiştir. Fakat burada bir noktayı hatırlatmakta yarar vardır. Türkiye ihracatında incelenen dönemde toplam vergi iadesi, vergi iadesine

(124) Tahminlerin standart hatalarına göre bir ayırım yaptığımız zaman, hatanın en düşük değere, parabolik eğri denkleminde ulaştığı görülür. Bu durumda standart hatanın en küçük değere ulaştığı parabolik denklemi esas almanız gerekir. Fakat burada genel olarak ortalama artış konusunda bir fikir sahibi olmayı amaçladığımız için doğrusal trend denklemini esas alınmıştır. Bu konuda bkz. Necla Çömlekçi, İstatistik, Keltite Matbaası, Ankara, 1975, s.284.

konu olan mallarda gerçekleşen ihracata göre nisbi olarak daha hızlı artmıştır. Bu durum, şüphesiz vergi iadesi şeklinde ihracatçılara yapılan ödemelerin, vergi iadesine konu olan ihracattaki gelişimden daha fazla olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

B. Başlıca İmalat Sanayii Dallarına Göre Vergi İadesi Uygulanması Sonucunda İhracatta Görülen Gelişim ve Yapısal Değişim

Türkiye'de ihracatta vergi iadesine konu olan imalat sanayii dalları çeşitli tarihlerde yayınlanmış olan kararnameler ve bazı değişikliklere uğranmış olmasına rağmen genel olarak 25 sektör içinde toplanabilir(125). Bu sanayii dalları arasında gerek toplam vergi iadesi içindeki nisbi önemleri ve gerekse genel ihracat içindeki büyüklükleri açısından önemli olan 8 imalat sanayii tarafımızdan seçilerek incelenmeye alınmıştır. Bu sanayii dallarında ihracata konu olan mallarda gerçekleşen ihracat ile vergi iadesi değerleri Tablo III.10 ve III.11'de verilmiştir.

Buna göre Türkiye'de gözlenen dönemde ihracatta vergi iadesi, en fazla dokuma ve giyim sanayiine yapılmıştır. 14 yıllık uygulama sonucunda bu sanayii dalına yapılan vergi iadesinin toplam vergi iadesi içindeki payı basit aritmetik ortalama olarak yüzde 32.7'dir. Demirden başka metaller sanayii, Türkiye'de vergi iadesi sisteminden yararlanan ikinci önemli sanayii dalıdır. Gerçekten bu dalın 14 yıllık basit aritmetik ortalama olarak dönem toplam vergi iadesi içindeki yeri yüzde 16.7'dir. Gıda sanayii, incelenen dönemde toplam vergi iadesi içindeki payı bakımından ortalama yüzde 12.2 oranı ile üçüncü sırayı almıştır. Böylece dokuma-giyim, demirden başka metaller ve gıda sanayii dalları, Türkiye'de ihracatta vergi iadesi uygulamasında başta gelen ve önemli sanayii dallarını oluşturmuştur. Gerçekten, 1964-1977 yılları arasında ihracatçılara vergi iadesi şeklinde yapılan geri

(125) İmalat sanayii dalları şunlardır: 1)gıda,2)içki,3)dokuma, giyim esyası,4)orman ürünleri işleme,5)kağıt,6)deri ve kütüphane,7)kimya,8)cam,9)seramik,10)demir-çelik,11)demirden başka metaller,12)madeni eşya,13)makine yapım,14)elektrik makine ve gereçleri,15)karayolu taşıtları,16)çimento,17)plastik işleme,18)lastik,19)tarım makineleri,20)pişmiş kilden ve çimento dan gereçler,21)petrol ürünleri,22)su ürünleri,23)madencilik,taşocakçılığı, 24)tarım ürünleri işleme,25)muhafaza.

TABLO: III.10

BASLIÇA İMALAT SANAYİİ DALLARINA GÖRE İHRACATTA VERGİ İADESİ UYGULAMASI
(Bin TL)

	I		II		III		IV		V		VI		VII		VIII	
	Gıda Sanayii		DokumaGiyim San.		Deri-Kösele San.		Kimya San.		Demir.Baş.Met.		Mad.Eşya.San.		Çimento San.		Tarım Ür.İsl.San.	
Yıllar	İhracat	İade	İhracat	İade	İhracat	İade	İhracat	İade	İhracat	İade	İhracat	İade	İhracat	İade	İhracat	İade
1964	33.985	1.888	22.629	5.539	11.323	1.131	273	27	20.720	2.065	—	—	—	—	—	—
1965	151.615	6.195	31.603	10.698	7.857	423	2.857	286	75.554	8.440	118	12	—	—	—	—
1966	43.266	3.305	9.978	4.641	772	59	2.686	239	104.250	13.687	1.075	115	—	—	—	—
1967	95.137	4.491	14.843	4.379	420	21	2.791	399	102.581	11.696	354	49	—	—	—	—
1968	28.596	3.736	51.539	22.399	1.325	565	45.232	10.594	95.440	14.400	412	82	105	48	—	—
1969	424.842	28.596	104.280	35.288	5.885	1.367	172.242	42.356	114.003	23.032	6.501	2.224	180	82	527.664	56.827
1970	226.727	25.953	210.115	56.661	39.124	9.962	149.799	45.709	165.785	29.055	8.846	4.337	36.819	9.542	651.928	70.338
1971	214.733	45.882	451.874	96.963	141.227	37.335	135.113	42.906	168.358	34.926	18.839	4.237	131.688	45.171	268.149	26.815
1972	359.250	70.507	793.013	180.881	326.108	83.393	306.338	107.963	214.581	57.611	42.828	12.596	198.621	78.565	443.374	28.420
1973	526.647	99.335	1.477.827	287.150	563.060	124.266	198.839	60.578	266.225	64.018	123.199	28.006	208.746	66.072	2.907.416	160.097
1974	526.604	72.400	2.262.260	326.893	665.758	88.278	231.109	46.193	275.804	61.658	150.760	34.144	126.579	25.556	664.053	39.503
1975	1638.841	191.963	2.270.255	496.425	1.008.016	156.546	360.191	72.529	363.398	81.342	231.503	67.297	275.258	27.086	189.155	16.859
1976	2.327.466	288.122	2.880.836	1.961.287	899.735	153.021	339.524	112.064	505.275	115.263	261.679	76.508	381.388	90.269	973.530	105.112
1977	3.794.047	444.116	7.131.778	1.844.311	1.948.193	165.066	371.299	90.186	711.557	191.172	153.062	39.849	493.615	122.211	1.304.420	175.772

KAYNAKLAR: Ticaret Bakanlığı, 50 Yılda Türkiye'de İhracatı Tesvik Tedbirleri, Ankara, 1974; DPT, Yatırımların İhracatın ve Döviz Kazandırıcı Hizmetlerin Tesviki, DPT: 1576-ÖİK: 263, Ankara, 1977.

TABLO: III.11

BAŞLICA İMALAT SANAYİİ DALLARINA GÖRE İHRACATTA VERGİ İADESİNİN GENEL VERGİ İADESİ İÇİNDEKİ YERİ(Yüzde)

Yıllar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
1964	15.6	45.7	9.3	0.2	17.0	—	—	—
1965	21.1	36.5	1.4	1.0	28.8	—	—	—
1966	12.0	16.8	0.2	0.9	49.7	0.4	—	—
1967	18.0	17.6	0.1	1.6	47.0	0.2	—	—
1968	6.5	38.7	1.0	18.3	24.9	0.1	0.1	—
1969	13.7	16.9	0.7	20.3	11.1	1.1	—	27.3
1970	8.9	19.5	3.4	15.7	10.0	1.5	3.2	24.2
1971	11.9	25.1	9.7	11.1	9.0	1.1	11.7	7.0
1972	9.8	25.2	11.6	15.0	8.0	1.9	10.9	4.0
1973	9.4	27.3	11.8	5.8	6.1	2.7	6.3	15.2
1974	7.8	35.6	9.6	5.0	6.7	3.7	2.8	4.3
1975	13.9	35.9	11.3	5.3	5.9	4.8	1.9	1.2
1976	9.24	52.91	5.07	3.59	3.70	2.45	2.90	3.37
1977	12.18	53.48	4.79	2.62	5.54	1.16	3.54	5.10

KAYNAK: TABLO III.10

Ödemelerden basit aritmetik ortalama olarak yaklaşık yüzde 61.3'ü, adı geçen üç sanayi dalına yönelmiştir. Deri-köşele, kimya, madeni eşya ve çimento sanayi dalları, dönem içinde ihracatın teşvik amaçıyla yapılan toplam vergi iadelerinden nisbeten daha az yararlanmışlardır (126).

Vergi iadesi oranları yönünden yapılacak bir karşılaştırma, daha anlamlı sonuçlara ulaşmanıza yardımcı olur. Çünkü, iade olunan verginin vergi iadesine konu olan mallarda gerçekleşen ihracatta bölünmesiyle bulunan ortalama vergi iadesi oranları, vergi iadesi miktarı üzerinden mutlak rakam olarak yapılan karşılaştırmalardan doğan sakıncaları ortadan kaldırmaktadır.

Türkiye'de incelenen dönemde basit aritmetik ortalama olarak en fazla vergi iadesi oranı, 1969-1977 yılları arasında yüzde 30.12 ile çimento sanayiinde gerçekleşmiştir. Çimento sanayiini, dönemin ortalaması olarak yüzde 27.80 oranı ile dokuma-giyim sanayi, yüzde 24.56 ile madeni eşya ve 22.03 oranı ile kimya sanayi dalları izlemiştir. Demirden başka metaller sanayiinde dönem içinde

(126) Konu ile ilgili olarak benzer görüşler için bkz. Mükerrer Hic, Türkiye'de İhracatın Geliştirilmesi Sorunu, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1973, s.126-130.

TABLO: III.12

BAŞLICA İMALAT SANAYİİ DALLARINA GÖRE İHRACATTA VERGİ İADESİ ORANLARI(x)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
Yıllar	Gıda San.	Dokuma-Giyim San.	Deri-Köşele San.	Kimya San.	Dem.Baş.	MetSan.	Mad.Esy.San.	Çim.San.	Tar.Ür.İşl.San.
1964	5.56	24.48	9.99	9.39	9.97	-	-	-	
1965	4.09	33.85	5.38	10.01	11.17	10.17	-	-	
1966	7.64	46.51	7.64	8.90	13.13	10.70	-	-	
1967	4.72	29.50	5.00	14.30	11.40	13.84	-	-	
1968	13.06	43.46	42.64	23.42	15.09	19.90	45.71	-	
1969	6.73	33.84	16.68	24.59	20.20	34.21	45.56	10.17	
1970	11.45	26.97	25.46	30.51	17.53	49.03	25.92	10.79	
1971	21.37	21.46	26.44	31.76	20.75	22.49	34.30	10.00	
1972	19.63	22.81	25.57	35.24	26.85	29.41	39.56	6.41	
1973	13.86	19.43	22.07	30.47	24.05	22.73	31.65	5.51	
1974	13.75	14.45	13.26	19.99	22.36	22.65	20.19	5.95	
1975	11.71	21.87	15.53	20.14	22.38	29.07	9.84	8.91	
1976	12.38	24.39	17.56	28.72	22.80	29.24	23.66	10.80	
1977	11.71	25.68	17.41	24.29	26.36	26.01	24.76	13.47	

(x) Vergi iade oranı, iade olunan vergi miktarının (II) vergi iadesine konu olan malın gerçekleşen ihracatına bölünmesi ile bulunmuştur.

KAYNAK: TABLO III.10

ortalama vergi iadesi oranı yüzde 13.90, deri-kösele sanayiinde yüzde 17.90, gıda sanayiinde yüzde 11.62 ve tarım ürünleri işleme sanayiinde ise yüzde 9.11 olmuştur. Böylece, Türkiye'de incelenen dönemde çimento, madeni eşya, kimya ve dokuma sanayilerinde ortalama vergi iadesi oranları Türkiye ortalama vergi iadesi oranının üzerinde gerçekleşmiştir. Türkiye'de gerek gıda ve gerekse dokumacılık sanayii dalları, hammaddesi yurtdışında üretilen çok yoğun üretim dallarıdır. Bu sektörlerde Türkiye, diğer sanayii dallarına göre karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Ayrıca, bu sanayii dallarının üretim ve ihracatlarının Türk ekonomisindeki önemi göz önünde tutulursa, vergi iadesi yoluyla teşvik edilmelerinin yerinde bir davranış olduğu görülür. Fakat, ihracatın yapısının daha çok tarımsal kökenli olmayan sanayi ürünler lehine kaydırılması amaçlanıyorsa, yukarıda adı geçen sanayii dalları dışındaki ihracatın daha fazla teşvik edilmesi ihmal edilmemesi gereken bir konudur.

Türkiye'de başlıca sekiz imalat sanayiinde ihracatta vergi iadesine konu olan ihracat ile ihracatta vergi iadesinin trend denklemleri EK:XII'de verilmiştir. Denklemlerin incelenmesinden anlaşılabileceği gibi ihracatta vergi iadesine konu olan imalat sanayii ürünleri arasında en hızlı gelişim çimento sanayiinde meydana gelmiştir. Bu sanayii dalını madeni eşya sanayii izlemiştir. Her iki sanayii dalının 14 yıllık ihracat gelişiminin üstel trend denklemlerine göre b parametreleri sırasıyla 2.33 ve 1.95'dir. Bu sanayii dallarını sırasıyla deri ve kösele, kimya, gıda, demirden başka metaller ve son olarakta tarım ürünleri işleme sanayii dalları izlemiştir. Sektörlerin üstel trend denklemlerine göre b parametreleri sırasıyla, 1.90, 1.71, 1.66, 1.39, 1.22 ve 0.97'dir.

Ihracatta vergi iadesine konu olan imalat sanayii ürünleri ihracatındaki gelişimi bu ürünlerin ihracatını teşvik etmek amacıyla kendilerine yapılan vergi iadesi değerlerindeki gelişim ile karşılaştıırırsak, vergi iadesindeki gelişimin bir istisna ile diğer ihracattaki gelişime paralel bir seyir izlediği görülür. Sadece vergi iadesi gelişiminde kimya sanayii dördüncü sırada yer alırken, dokuma sanayii beşinci duruma düşmüştür. Bu konuda diğer ilginç bir noktada şudur. Türkiye ihracatında önemli yer tutan başlıca

sekiz imalat sanayii dalı arasında dokuma ve çimento sanayii dalları hariç diğer imalat sanayii dallarında ihracatta vergi iadesindeki gelişim, ihracattaki gelişimden daha hızlı olmuştur. Sadece dokuma ve çimento sanayiilerinde ihracat, bu iki sanayii dalında yapılan vergi iadesinden daha hızlı bir gelişim göstermiştir. Vergi iadesi uygulaması sonucunda Türkiye ekonomisinde önemli yor tutan başlıca imalat sanayii ürünleri ihracattaki artış, şüphesiz Türkiye'nin ihracat yapısının sınai ürünler lehine değiştirilmesine olumlu bir katkıda bulunmakla beraber yeterli olmamıştır denebilir.

C.Başlıca İmalat Sanayii Dallarına Göre İhracatın Vergi İadesi Esneklik Katsayıları

Esneklik kavramı ekonomide en genel şekliyle bir değişkenin bir başka değişkendeki değişimlere karşı duyarlılığının bir ölçüsüdür şeklinde tanımlanabilir(127). Bu genel tanımdan hareketle çalışmamızda ihracatta vergi iadesi esnekliği, genel olarak, vergi iadesine konu olan ihracattaki nisbi değişimden ($\Delta E/E$), ihracatta vergi iadesindeki nisbi değişime ($\Delta IVI/IVI$) oranı şeklinde ele alınarak(128) ihracatın, ihracatta vergi iadesine karşı duyarlılığı ölçülmeye çalışılmıştır. Hesaplamalara esas olan veriler, Ticaret Bakanlığından sağlanmış ve esneklik katsayıları, çift logaritmik kalıba göre bulunmuştur(129). Dolayısıyla, hesaplanan esneklik katsayıları, "sabit esneklik" niteliğindedir. Bulunan bu katsayılarının başlıca imalat sanayiilerinin vergi iadesine karşı duyarlılıklarını ölçmede ve kendi aralarında karşılaştırmada yapmada büyük faydası vardır.

(127) Korun, a.g.e., s.341.

(128) Esnekliği matematiksel olarak şu şekilde tanımlıyabiliriz.

$$e = \frac{\frac{\Delta E/E}{E}}{\frac{\Delta IVI/IVI}{IVI}} \text{ veya } \frac{\frac{E_t - E_{t-1}}{E_{t-1}}}{\frac{IVI_t - IVI_{t-1}}{IVI_{t-1}}}$$

Burada E=ihracat, IVI=ihracatta vergi iadesi, t=cari yıl, t-1=bir önceki yıldır.

(129) Esnekliğin hesaplanma şekli konusunda gerekli açıklamalar, 40 No.lu dipnotta verilmiştir. Konu ile ilgili teorik açıklamalar için ayrıca bkz. Korun, a.g.e., s.341-343.

Türkiye ekonomisinde ihracatta vergi iadesi esneklik katsayıları EK:XIII'de verilmiştir. Buna göre Türkiye'de toplam vergi iadesi esneklik katsayısı 0.89 olarak bulunmuştur. Bu değer 1'den küçük olduğu için ihracatta vergi iadesinin genel olarak kendisinde meydana gelen değişiklikten daha küçük oranda ihracatı olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan dokuma-giyim, çimento, makine imalat ve lastik sanayiileri dışında incelediğimiz 17 imalat sanayii dalı arasında geriye kalan 13 sektörde esneklik katsayıları 1'den küçük çıkmıştır. Esneklik katsayısı en yüksek değer olan 1.088'e dokuma ve giyim sanayii'nde ulaşmıştır. En düşük değer ise, 0.737 ile demirden başka metaller sanayii'nde elde edilmiştir. EK XIII'ten izlenebileceği gibi, Türkiye'de ihracatta vergi iadesinden yararlanan başlıca 17 imalat sanayii ihracatının vergi iadesine karşı esneklik katsayıları (Av.) şöyledir: gıda= 0.81, dokuma-giyim= 1.08, deri-küseye= 0.89, kumaş= 0.84, demirden başka metaller= 0.73, madeni eşya= 0.89, çimento= 1.07, tarım ürünleri işleme= 0.92, içki= 0.93, orman ürünleri= 0.76, cam= 0.86, demir-çelik= 0.90, makine imalat= 1.00, elektrikli makine gereçleri= 0.98, karayolu taşıtları= 0.94, plastik işleme= 0.98, lastik= 1.06. Bu durum, Türkiye'de sanai ürün ihracatının dört imalat sanayii dışında ihracatta vergi iadesine karşı fazla duyarlı olmadığını ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle ihracatta vergi iadesi, ihracatı teşvikte tek başına yeterli bir araç değildir.

SONUÇ

Nisli bir ekonomik kalkınma çabası içinde bulunan gelişmekte olan ülkeler, bu çabalarında başarıya ulaşmak için herşeyden önce kalkınmayı sınırlayan bir faktör olan "döviz darboğazını" genişletmek zorundadırlar. Bu darboğazı genişletmenin en sağlıklı yolu ise, ihracat gelirlerini arttırmaktır. İhracatın arttırılması, şüphesiz ihraç edilecek malların yurtiçinde üretimleri ile mümkündür. O halde, gelişmekte olan ülkeler ekonomik kaynaklarını hangi malların üretimlerine tahsis etmeli ve hangi malları ihraç etmelidirler?

Geleneksel dış ticaret teorisi bu konuda, ülkelerin karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre ihtisaslaşarak her ekonominin diğerine göre daha ucuza ürettiği malı, pahalı üretilene ihraç etmesini önermektedir. Fakat statik varsayımlara dayanan karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre bir kaynak tahsisine ve ihtisaslaşmaya gitmek, gelişmekte olan ülkelerin zaman içinde değişen dinamik şartlarıyla bağdaşmaz. Çünkü, klasik karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin statik varsayımları ile gelişmekte olan ülkelerin dinamik gelişme süreçleri uyum içinde değildir.

Gelişmekte olan ülkeler karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre uluslararası ihtisaslaşmaya giderlerse, diğer ülkelere göre kendilerinde nisbi olarak daha bol olan üretim faktörlerini kullanarak ürettikleri malları ihraç, buna karşılık kıt faktörlü malları ithal etmek zorundadırlar. Dolayısıyla, gelişmekte olan ülkelerin genel olarak ilkel tarım ürünleri üretilip bu ürünleri ihraç etmeleri gerekecektir. Böyle bir uluslararası işbölümü ise, adı geçen ülkelerin ekonomik kalkınma amaçlarına ters düşmektedir. Çünkü, gelişmekte olan ülkelerin tarım ürünleri yanında bazı sanayi ürünlerinde de ihtisaslaşmaya gidip sanayi malların üretim ve ihracatını gerçekleştirmeleri ekonomik kalkınmaları için bir zorunluktur. Fakat bu şekilde bir ihtisaslaşma ve üretim, statik varsayımlara

dayanan karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ile gerçekleşemez. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkeler için klasik karşılaştırmalı üstünlükler ve bu teoriye dayanan serbest dış ticaret teorisi geçerliliğe sahip değildir.

Bilindiği gibi çağımızda gelişmekte olan ülkelere ekonomi politikasının temel amacı, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak ve sanayileşmeyi sağlamaktır. Ekonomik kalkınma ile birlikte artan döviz ihtiyacını sağlıklı bir şekilde karşılayabilmek amacıyla ihracat üretimine ağırlık vermek ve bu ürünlerin ihracatını kolaylaştırmak için teşvik tedbirlerini uygulamaya koymak gerekir. İhracatı teşvik politikası sonucunda ihracatın artması, ekonomik gelişme üzerinde iki yönden katkıda bulunur. İhracat artışı dolaysız olarak gelirin artmasını sağlarken, döviz darboğazını genişleterek ekonomik kalkınmada destek olur. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelere kalkınma döneminin ilk aşamalarında ihracatı teşvik edici tedbirlere başvurmak gerekebilir. Çünkü, bu ülkelere sınai kesimde üretim maliyetleri gelişmiş ülkelere göre daha yüksektir. İhracatı teşvik tedbirleri ile ihracat pazarına üretim yapan üreticiler aynen tarife ve miktar kısıtlamasında olduğu gibi korunarak ihracat çekici ve kârlı kılınır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur. İhracatı teşvik tedbirleri, özellikle -
le sınai ürün ihracatını arttırmaya yönelik olmalı, ekonomide uygun bir kaynak tahsisini sağlamalı, teşvikler yeni pazarlar kazanılincaya kadar devam etmeli ve sonsuza dek sürmemelidir.

Bilindiği gibi gelişmekte olan ülkelere hızlı ekonomik kalkınma sonucu hızla artan ithalatı finanse etmek için gerek duyulan dövizin yeterli miktarda sağlanamaması, kalkınmayı büyük ölçüde aksatmaktadır. Bu ülkelerin ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirebilmeleri başlangıçta, büyük miktarda sermaye ve ara malı ithalatını zorunlu kılmaktadır. Kalkınma ile birlikte artan ithalatı finanse etmek büyük bir sorun olduğundan, kalkınma pahasına uluslararası rezervlerinin minimuma inmeside kaçınılmaz bir sonuç olmaktadır. Bu durumda adı geçen ülkelerin dış ticaret açıklarını

kapatmak için iki alternatif söz konusudur. Bu ülkeler, ya belli bir süre dış dengesizliğe katlanarak ekonomik kalkınma çabalarını devam ettirecekler veya dış dengenin sağlanması uğruna kalkınma çabalarından fedakarlıkta bulunacaklardır. Genel olarak dış dengenin sağlanması uğruna gelişmekte olan ülkeler kalkınma çabalarından fedakarlık yapmak istemediklerinden, önemli ölçüde dış ticaret açıkları ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Gelişmekte olan ülkelere ortaya çıkan dış ticaret açıklarını finanse etmenin en sağlıklı yolu, bu ülkelerin toplam ihracatlarını özellikle sınai ürün ihracatlarını arttırmalarıdır. Fakat adı geçen ülkelerin ekonomileri genellikle tarım ve hayvancılık sektörü gibi ilkel üretim kesimine dayanmakta olup, bu kesim ürünlerin ihracat talep esneklik katsayıları genel olarak 1'den küçüktür. Ayrıca, tarımsal üretim büyük ölçüde iklim şartlarına bağlı olduğu için artan ithalatı finanse edecek kararlı bir döviz kaynağı durumuna getirebilmeleri oldukça zordur. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkeler ve bu arada Türkiye'de ihracata yönelik dış ticaret politikası izlenerek döviz gelirleri artırılmak istenirken ihracatın yapısında tarımsal (ilkel) ürünlerden sınai ürünlere (işlenmiş) kaydırılması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Bir ülkede ihracatı o ülkenin genel ekonomik yapısından soyutlamak mümkün değildir. Çünkü ihracata konu olan ürünler, ülke ekonomisinden ayrı olarak düşünülemez. İhracat, bir anlamda ülke içi üretimin dışa uzantısıdır. Bu nedenle ihracatta görülen yapısal değişim, genel ekonomideki yapısal değişim ile paralellik gösterir. Bu durum Türk ekonomisi içinde geçerliliğini korumaktadır. Örneğin, Türkiye'de GSYİH içinde tarım sektörünün payındaki azalmaya paralel olarak ihracatta tarım ürünlerinin payında da bir düşüş gözlenmektedir. Diğer taraftan sanayi sektörünün GSYİH içindeki payı, genel ihracatta sınai ürünlerin payından daha yavaş bir gelişim içindedir.

Türkiye'de, Cumhuriyet'in kuruluşundan planlı döneme gelinceye kadar ihracatın yapısında önemli sayılabilecek bir değişim

olmamış ve ihracat tarımsal niteliğini korumaya devam etmiştir. Ancak, planlı dönem ile birlikte ihracatın geliştirilmesi ve yapısının sınai ürünler lehine değiştirilmesi gereği üzerinde önemle durulmaya başlanmıştır. Gerçekten, Türkiye'nin ihraç etmiş olduğu geleneksel tütün, pamuk, fındık, üzüm, incir gibi tarımsal ürünlerin ekonomik kalkınma ile birlikte hızla artan ithalatı finanse etmediği zamanla görülerek sınai nitelik taşıyan işlenmiş ürün üretimi ve ihracatı teşvik edilmiş, ihracatın yapısının sınai ürünler lehine kaydırılması için çaba gösterilmiştir.

Ihracata yönelik bu politikanın sonucunda, özellikle son on yılda ihracatın yapısında sınai ürünler lehine bir değişim meydana gelmiş ve bu ürünlerin ihracatlarında önemli artışlar olmuştur. Gerçekten, son onbir yıllık dönemde (1964-1977) Türkiye'de standart uluslararası ticaret sınıflandırmasına göre en hızlı sınai ürün gelişimi çeşitli hazır eşya ile makine ve ulaşım teçhizatında görülmüş, kimyasal maddeler ile ilkel maddelerine göre işlenmiş ürünler ihracatıda önemli sayılabilecek ölçüde artışlar olmuştur.

Fakat, sınai nitelikteki işlenmiş ürünlerin toplam ihracat içindeki payları genel olarak küçük olduğu için bu gelişim, artan ithalatı finanse etmede yetersiz kalmıştır. Diğer bir deyişle, Türkiye ihracatında standart uluslararası ticaret sınıflandırmasına göre gıda maddeleri-canlı hayvanlar, yenilmeyen hammaddeler ile içki ve tütün gibi tarımsal kökenli ürünler nisbi önemlerini korumaya devam etmiştir. Bu durumda Türkiye'de daha bir süre tarım sektörü, ithalatın finansmanına katkıda bulunmaya devam edecektir.

Türkiye'nin ihracat fiyat indekslerinde zaman içinde hızlı bir artış gözlenmekle beraber, bu artış ithalat fiyat indekslerinin gerisinde kalmıştır. Dolayısıyla, ülkenin net değişim dış ticaret hadleri, diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi kötüleşme eğilimi göstermiştir. Dış ticaret hadlerinin ülke aley-

hine bir gelişim içinde bulunması, ekonomik kalkınma üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. Net değişim ticaret hadlerinde ki bu olumsuz gelişime karşılık, Türkiye'nin gayrisafi değişim ticaret hadlerinde genel eğilim olarak ülke lehine bir gelişim olmuştur.

Türkiye ihracatının yöneldiği ülke grupları arasında İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) birinci sırayı almaktadır. OECD ülkeleri arasında en yüksek paya ise AET üyesi ülkeler sahiptir. Gözlenen son onaltı yılda Türkiye ihracatının yarıya yakın kısmı, AET ülkelerine yönelmiştir. İkili Anlaşmalı ülkelere yapılan ihracat değerinde zamanla büyük artış olmasına rağmen, bu ülkelerin toplam ihracat içindeki paylarında önemli bir gelişim görülmemiştir. Türkiye'nin Bölgesel Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı içinde yakın işbirliği içinde olduğu İran ve Pakistan'a yönelik ihracatı ise genel ihracat içinde çok düşük oranlarda kalmış ve önemli bir gelişim gösterememiştir.

Türkiye'de, Cumhuriyet'in kuruluşundan planlı döneme gelinceye kadar ihracata yönelik ciddi bir dış ticaret politikası izlenmemiştir. Aslında, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin en önemli sorunu hızla sanayileşmek, diğer bir deyişle kalkınmaktır. Bu nedenle planlı döneme gelinceye kadar Türkiye'de dışa dönük bir ekonomi politikası izlenmemiş ve ekonominin kendi yağında kavrulması tercih edilmiştir. Diğer bir deyişle, 1963'lere kadar Türkiye'de içe dönük sanayileşme "ithal ikamesi" politikası büyük ağırlık taşınmış, ihracata yönelik politikalara ise gereken önem verilmemiştir.

Planlı dönem ile birlikte ekonominin dışa açılması üzerinde daha fazla durulmuş, özellikle döviz darboğazının ortaya çıktığı son yıllarda bu konuya daha fazla eğilinmiştir. Planlı dönemde ihracatın arttırılması amacıyla teşvik tedbirleri uygulamaya konulmuştur. Bu tedbirler arasında ihracatta vergi iadesi uygulamasına 1963 yılında başlanmıştır. Ayrıca, ihracatta finansman kolaylıkları, sanayici ihracatçılara proje bazında döviz tahsisleri,

kredili ihracat, imalatçı ihracatçılara sağlanan transfer kolaylıkları ve kur garantisi gibi diğer teşvik tedbirleri ile de ihracat özendirilmeye çalışılmıştır.

Birinci Plan döneminde ihracatın geliştirilmesine verilen önem sonucunda ihracat hedefleri aşılmış fakat ihracatın yapısında önemli bir değişiklik olmamıştır. İkinci Plan döneminde ihracatın özellikle sınai ürün ihracatının arttırılamaması Türk ekonomisinin gelişmesini önemli ölçüde aksatmıştır. Bu Plan döneminde ihracatı teşvik edici tedbirlere rağmen ihracat istenilen hızda arttırılamamıştır. İlk iki plan uygulaması sonucunda Türkiye'de dış ticaret devamlı olarak açık vermiş ve Üçüncü Plan döneminde giderek büyüyen bu açığı kapatmak için ihracata yönelik dış ticaret politikasında yeni düzenlemelere gidilmiştir. İhracatın teşviki ve geliştirilmesi için harcanan bütün bu çabalara rağmen, ihracatta istenilen gelişim ve yapısal değişim sağlanamamıştır.

Türkiye'de ihracatta vergi iadesi uygulaması sonucunda sınai ürün ihracatında önemli sayılabilecek artışlar olmuştur. Fakat bu ürünlerin genel ihracat içindeki payları nisbeten küçük olduğu için ihracatın yapısının sınai ürünler lehine değiştirilme çabalarında önemli bir başarıya ulaşılamamıştır. Ayrıca, Türkiye'de sınai ürün ihracatı vergi iadesine karşı fazla duyarlı bulunmadığından ihracatta vergi iadesinin ihracatı teşvikte tek başına yeterli bir araç olmadığı görülmüştür.

Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de ihracat gelirleri, ekonomik kalkınma ile birlikte hızla artan ithalat giderlerini karşılamada en sağlıklı yoldur. Bunun için ithal ikamesinin belli bir aşamasından sonra dış pazarlara yönelik sınai üretime ağırlık vermek ve başlangıçtaki rekabet dezavantajında ortadan kaldırmak için sınai ürün ihracatını teşvik etmek gerekir. Böylece, henüz ülkenin dar pazar imkanları genişletilerek üretimde ölçek ekonomilerinden yararlanmak mümkün olur ve hemde özellikle sınai ürün ihracatı teşvik edilerek sanayileşme çabalarına katkıda bulunulur. Ayrıca, artan ihracat gelirleri kalkınmada önemli bir kısıtlayıcı olan döviz darboğazını genişleterek ekonomik kalkınmanın aksamasına engel olur. Bu nedenle, Türkiye'de bundan sonra izlenecek dış ekonomi politikasında ihracata yönelik politikalara gereken ağırlığın verilmesi kanımızca yerinde bir davranış olacaktır.

E K L E R

Ek: I

TÜRKİYE, GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER VE DÜNYA İHRACATI

TÜRKİYE İHRACATI

<u>Trend denklemleri</u>		<u>Tahminlerin Standart Hatası</u>
Doğrusal	$Y = 53.56 + 35.80X$	223.61
Parabolik	$Y = 508.80 - 61.74X + 3.61X^2$	125.67
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.003811 - 0.0001063X$	198.55
Üstel	$Y = 217.29 \cdot 1.0579^X$	202.43
Kuvvet	$Y = 173.43 \cdot X^{0.4064}$	234.30

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER İHRACATI

Doğrusal	$Y = 11504.30 + 4463.28X$	34696.32
Parabolik	$Y = 50211.07 - 8761.44X + 489.80X^2$	23981.75
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.00005408 - 0.000001725X$	29737.89
Üstel	$Y = 13884.72 \cdot 1.0765^X$	32697.78
Kuvvet	$Y = 10363.93 \cdot X^{0.5468}$	41765.85

BAŞLICA PETROL ÜRETİCİSİ DIŞINDAKİ
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER İHRACATI

Doğrusal	$Y = 2046.95 + 1991.42X$	12077.93
Parabolik	$Y = 26439.83 - 3235.62X + 193.59X^2$	6903.15
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.00007217 - 0.000002080X$	9880.18
Üstel	$Y = 11337.59 \cdot 1.0603^X$	10763.94
Kuvvet	$Y = 9139.09 \cdot X^{0.4273}$	15395.60

DÜNYA İHRACATI

Doğrusal	$Y = 101236.62 + 26827.21X$	132065.39
Parabolik	$Y = 180148.77 - 33469.65X + 2233.21X^2$	66110.94
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.00001406 - 0.0000005389X$	3687825.59
Üstel	$Y = 49180.31 \cdot 1.1044^X$	93268.46
Kuvvet	$Y = 29703.87 \cdot X^{0.7830}$	175267.53

(Başlangıç yılı 1950 için $X = 1$ alınmıştır. Toplam yıl sayısı 26'dır. Trend denklemindeki değerler cari milyon ABD doları cinsindendir. Türkiye dışındaki veriler, UNCTAD, Handbook of International Trade and Development Statistics, 1976'ya dayanmaktadır.)

Ek: II

CUMHURİYET DÖNEMİNDE İHRACAT

TARIMSAL İHRACAT I

<u>Trend denklemleri</u>		<u>Tahminler için</u> <u>Standart Hata</u>
Doğrusal	$Y = 46234.78 + 7317.25X$	82837.00
Parabolik	$Y = 197922.12 - 26391.04X + 47X^2$	55612.76
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.00001195 - 0.0000002286X$	89057.41
Üstel	$Y = 76656.53 \cdot 1.0367^X$	83801.06
Kuvvet	$Y = 73110.84 \cdot X^{0.2228}$	93827.00

TARIMSAL İHRACAT II

Doğrusal	$Y = -787278.54 + 233033.87X$	850890.54
Parabolik	$Y = 911355.12 - 144440.28X + 14518.23X^2$	501340.59
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.000001920 - 0.00000007957X$	19111284.53
Üstel	$Y = 360380.49 \cdot 1.1196^X$	521101.89
Kuvvet	$Y = 205096.62 \cdot X^{0.8761}$	1198150.17

SİNAİ İHRACAT I

Doğrusal	$Y = 17323.10 + 11.85X$	10366.81
Parabolik	$Y = 32017.60 - 3253.58X + 125.59X^2$	8491.05
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.00006343 - 0.000001169X$	11422.04
Üstel	$Y = 16835.89 \cdot 0.9903^X$	10742.21
Kuvvet	$Y = 20085.95 \cdot X^{0.1301}$	10711.40

SİNAİ İHRACAT II

Doğrusal	$Y = -229598.69 + 46357.98X$	218050.24
Parabolik	$Y = 153593.75 - 38795X + 3275.14X^2$	153269.39
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.00002035 - 0.0000008976X$	1083510.09
Üstel	$Y = 29497.70 \cdot 1.1596^X$	149630.08
Kuvvet	$Y = 14429.87 \cdot X^{1.1332}$	291533.92

(Başlangıç yılı Tarımsal ve Sınai İhracat I'dir)

1923, II'de 1948 için X=1 alınmıştır. Toplam yıl sayısı her iki grup için 25 dir. Trend denklemlerindeki değerler cari TL cinsindendir.)

Ek: III

SITC KESİMLERİNE GÖRE İHRACAT

GIDA VE CANLI HAYVANLAR(0)

<u>Trend denklemi</u>		<u>Tahminlerin Standart Hat.</u>
Doğrusal	$Y = 68607.16 + 48695.06X$	53817.12
Parabolik	$Y = 165433.53 + 4005.66X + 3724.28X^2$	41306.32
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.000006025 - 0.0000004387X$	72077.11
Üstel	$Y = 141713.49 \cdot 1.1487^X$	42413.29
Kuvvet	$Y = 132877.20 \cdot X^{0.5632}$	77584.18
İÇKİ VE TUTUN (1)		
Doğrusal	$Y = 81490.14 + 10899.62X$	45922.48
Parabolik	$Y = 149979.02 - 2071062.5X + 2634.18X^2$	38903.90
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.00001145 - 0.0000005883X$	45791.83
Üstel	$Y = 85398.98 \cdot 1.0799^X$	44777.59
Kuvvet	$Y = 96420.62 \cdot X^{0.2172}$	53142.80
YENİLMİYEN HAYVANSAL YAKITLAR(Yakıtlar hariç)(2)		
Doğrusal	$Y = 99949.14 + 36759.12X$	70224.30
Parabolik	$Y = 130963.33 + 22448.89X + 192.85X^2$	69450.86
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.000006091 - 0.0000004069X$	86573.72
Üstel	$Y = 146726.58 \cdot 1.1237^X$	70973.43
Kuvvet	$Y = 136406.47 \cdot X^{0.4858}$	80246.98
MİNERAL YAKITLAR, MAKİNE YAĞLARI(3)		
Doğrusal	$Y = 299.96 + 3311.99X$	24887.54
Parabolik	$Y = -34697.94 + 19464.87X - 1346.07X^2$	21538.97
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = -0.001389 + 0.0005088X$	34217.91
Üstel	$Y = 2171.90 \cdot 1.1613^X$	30428.23
Kuvvet	$Y = 879.81 \cdot X^{0.01132}$	29407.22
HAYVANSAL VE BİTKİSEL YAĞLAR(4)		
Doğrusal	$Y = 235.03 + 2277.96X$	14243.26
Parabolik	$Y = 1254.79 + 1807.30X + 39.22X^2$	14238.62
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.0007645 - 0.000006156X$	18438.91
Üstel	$Y = 1767.25 \cdot 1.2359^X$	15864.44
Kuvvet	$Y = 2012.43 \cdot X^{0.7170}$	16615.58
KİMYASAL MADDELER(5)		
Doğrusal	$Y = -25343.41 + 11579X$	83223.28
Parabolik	$Y = -26239.75 + 11990.43X - 34.23X^2$	83222.68
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.0002254 - 0.00002170X$	99239.01
Üstel	$Y = 2777.01 \cdot 1.3499X$	88551.79
Kuvvet	$Y = 2272.54 \cdot X^{0.01257}$	89371.27
İLKEL MADDELERİNE GÖRE İŞLENMİŞ ÜRÜNLER(MAMUL MALLAR)(6)		
Doğrusal	$Y = -55590.45 + 30341.09X$	33206.29
Parabolik	$Y = 4531.36 + 3092.55X + 2312.37X^2$	25374.74
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.00004535 - 0.000004568X$	1077646.69
Üstel	$Y = 14185.68 \cdot 1.3501^X$	40574.63
Kuvvet	$Y = 11419.91 \cdot X^{0.01268}$	41868.79

MAKİNA VE ULAŞIM TECHİZATI(7)

Doğrusal	$Y = -6219.89 + 2571.89X$	3247.71
Parabolik	$Y = -1907.95 + 581.76X + 165.84X^2$	2861.42
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.003582 - 0.0004171X$	14026.70
Üstel	$Y = 181.74 \cdot 1.6564^X$	9106.77
Kuvvet	$Y = 101.63 \cdot X^{2.2682}$	3272.85

ÇEŞİTLİ HAZIR EŞYALAR(8)

Doğrusal	$Y = -33509.72 + 13535.54X$	15391.93
Parabolik	$Y = -12581.90 + 3876.55X + 804.91X^2$	1346.50
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.0006946 - 0.00008009X$	74146.06
Üstel	$Y = 732.84 \cdot 1.7016^X$	50378.46
Kuvvet	$Y = 428.16 \cdot X^{2.3422}$	17489.26

(Başlangıç yılı 1967 için X=1 alınmıştır. Toplam yıl sayısı 11'dir. Trend denklemindeki değerler cari ABD doları cinsindendir.)

EK: IV

SİTİC SINIFLANDIRMASINA GÖRE İHRACAT

TOPLAM İHRACAT (0+9)

<u>Trend denklemleri</u>		<u>Tahminlerin Standart Hat.</u>
Doğrusal	$Y = 90150.96 + 146629.58X$	317488.77
Parabolik	$Y = 587590.11 - 82957.71X + 19132.27X^2$	263424.65
Hiperbolik	$-\frac{1}{Y} = 0.000002332 - 0.0000001509X$	379432.55
Üstel	$Y = 351084.69 \cdot 1.1521^X$	300587.18
Kuvvet	$Y = 349379.09 \cdot X^{0.5372}$	404548.80

GIDA MADDELERİ VE İÇKİ-TUTAN (0+1)

Doğrusal	$Y = 125736.07 + 1639.38X$	73326.36
Parabolik	$Y = 260606 + 392.03X + 5187.32X^2$	55389.74
Hiperbolik	$-\frac{1}{Y} = 0.000004035 - 0.0000002770X$	81565.51
Üstel	$Y = 214958.80 \cdot 1.1347^X$	59661.18
Kuvvet	$Y = 208194.96 \cdot X^{0.4967}$	109048.94

İİKEK ÜRÜNLER (0+4)

Doğrusal	$Y = 226221.56 + 104989.03X$	127216.30
Parabolik	$Y = 358125.23 + 44110.41X + 5073.21X^2$	118218.95
Hiperbolik	$-\frac{1}{Y} = 0.000002380 - 0.0000001654X$	192698.56
Üstel	$Y = 367042.56 \cdot 1.1349^X$	123715.43
Kuvvet	$Y = 347242.75 \cdot X^{0.5122}$	173185.93

İŞLENMİŞ ÜRÜNLER VE ÇEŞİTLİ HAZIR EŞYALAR (6+8)

Doğrusal	$Y = -89195.03 + 44367.80X$	46938.95
Parabolik	$Y = -8199.06 + 7005.05X + 3115.22X^2$	37021.69
Hiperbolik	$-\frac{1}{Y} = 0.00004231 - 0.000004402X$	370109.87
Üstel	$Y = 14365.84 \cdot 1.3996^X$	70854.59
Kuvvet	$Y = 11130.57 \cdot X^{1.4282}$	56148.02

İŞLENMİŞ ÇAMUR (5+8)

Doğrusal	$Y = -99996.38 + 50748.55X$	54098.11
Parabolik	$Y = -6867.41 + 7766.05X + 3581.88X^2$	42729.39
Hiperbolik	$-\frac{1}{Y} = 0.00003477 - 0.000003605X$	458750.74
Üstel	$Y = 17767.84 \cdot 1.3885^X$	78901.41
Kuvvet	$Y = 13787.68 \cdot X^{1.3971}$	66438.76

(Başlangıç yılı 1967 için X=1 alınmıştır. Toplam yıl sayısı 11'dir. Trend denklemindeki değerler cari ABD doları cinsindedir.)

PAJUK(263.1-263.2)

Trend denklemi	Değer	Tahminlerin Standart Hat.	Miktar	Tahminlerin Standart Hat.
Doğrusal	$Y = 94190.63 + 20409.13X$	62840.00	$Y = 274278.55 + 1176.31X$	73902.62
Parabolik	$Y = 75989.97 + 28809.49X - 700.02X^2$	62504.66	$Y = 202417.61 + 34342.90X - 2763.86X^2$	69326.65
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.0000082180 - 0.00000048652X$	70436.73	$\frac{1}{Y} = 0.0000035288 + 0.000000044237X$	77543.70
Üstel	$Y = 114104.1.0994^x$	64944.23	$Y = 278281.29.0.9964^x$	74834.43
Kuvvet	$Y = 105310.67.X^{0.4078}$	65.390.75	$Y = 263384.24.X^{0.02113}$	74117.88

HAM TUTUN(121.0)

Doğrusal	$Y = 91154.83 - 799.79X$	20411.85	$Y = 56881.96 + 13811.49X$	33909.83
Parabolik	$Y = 61095.17 + 13073.90X - 1156.14X^2$	17376.94	$Y = 94555.78 - 3567.19X + 1448.22X^2$	31143.60
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.000010963 - 0.00000019707X$	20976.61	$\frac{1}{Y} = 0.000012648 - 0.00000073150X$	34830.16
Üstel	$Y = 91026.35.0.9872^x$	20577.09	$Y = 72537.80.1.1019^x$	32806.66
Kuvvet	$Y = 88293.35.X^{0.02936}$	20714.03	$Y = 75015.68.X^{0.3484}$	41375.53

FINDIK(051.72)

Doğrusal	$Y = 56281.83 + 7685.48X$	15806.45	$Y = 46325.60 + 16211.76X$	23275.92
Parabolik	$Y = 85239.98 - 5679.81X + 1113.75X^2$	11975.37	$Y = 99496.32 - 8328.57X + 20450.23X^2$	13525.56
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.000014609 - 0.00000063967X$	13872.65	$\frac{1}{Y} = 0.000012753 - 0.00000079777X$	14426.80
Üstel	$Y = 64376.22.1.0739^x$	14529.97	$Y = 69421.66.1.1156.21X$	17990.24
Kuvvet	$Y = 64512.54.X^{0.2675}$	20226.60	$Y = 67767.58.X^{0.4277}$	32887.36

UZUM(052.02)

Doğrusal	$Y = 8957.52 + 4995.92X$	90288.89	$Y = 73753.34 + 1588.74X$	14438.83
Parabolik	$Y = 19987.83 - 94.98X + 424.24X^2$	8128.86	$Y = 68956.49 + 3802.67X - 184.49X^2$	14337.34
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.000053594 - 0.00000036589X$	8834.45	$Y = 0.000013601 - 0.00000020642X$	14660.93
Üstel	$Y = 1161.81.1.1377^x$	8363.10	$Y = 73597.19.1.0182^x$	14502.96
Kuvvet	$Y = 1136.11.X^{0.5053}$	11246.41	$Y = 71575.X^{0.08587}$	14346.10

İNCİR(052.02)

Doğrusal	$Y = 13140.63 + 1092.62X$	2114.00	$Y = 29955.14 + 100.40X$	1211.31
Parabolik	$Y = 35957.31 - 313.90X + 103.87X^2$	1250.73	$Y = 34999.31 - 2161.90X + 104.02X^2$	3901.70
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.00016954 - 0.000012435X$	2469.17	$\frac{1}{Y} = 0.000032951 - 0.000000016687X$	4362.6
Üstel	$Y = 4903.57 \cdot 1.1156^X$	1465.04	$Y = 30174.24 \cdot 1.0028^X$	4316.63
Kuvvet	$Y = 4728.35 \cdot X^{0.5712}$	3247.65	$Y = 30901.43 \cdot X^{0.004296}$	4347.95

TURUNÇGİLLER(051.1,051.2)

Doğrusal	$Y = 2337.20 + 3976.36X$	4807.18	$Y = 35977.98 + 10087.42X$	15038.64
Parabolik	$Y = 6182.98 + 44.44X + 327.69X^2$	3727.63	$Y = 34750.73 + 10653.34X - 47.20X^2$	15032.28
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.00014791 - 0.000012921X$	41558.66	$\frac{1}{Y} = 0.000020335 - 0.0000013862X$	23934.23
Üstel	$Y = 5213.07 \cdot 1.2236^X$	3958.18	$Y = 45530.30 \cdot 1.1197^X$	16261.71
Kuvvet	$Y = 4572.29 \cdot X^{0.8436}$	6225.87	$Y = 40566.38 \cdot X^{0.4998}$	16154.42

PAMUK İPLİĞİ(651.4)

Doğrusal	$Y = 6113.06 + 768.33X$	8070.77	$Y = 7748.60 - 86.63X$	4765.31
Parabolik	$Y = 0.00009001 + 0.0000842X - 0.000696X^2$	6058.82	$Y = -2856.98 + 5216.15X - 482.07X^2$	3012.39
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.0011825 - 0.00014392X$	16150.23	$\frac{1}{Y} = 0.0012045 - 0.00013368X$	23048.73
Üstel	$Y = 2540.70 \cdot 1.1193X^{0.01103}$	9339.17	$Y = 3424.03 \cdot 1.0719^X$	5506.56
Kuvvet	$Y = 1298.53 \cdot X^{0.01103}$	8850.95	$Y = 1729.41 \cdot X^{0.7052}$	5585.79

ZEYTİNYAĞI(421.5)

Doğrusal	$Y = -178.87 + 2197.96X$	13800.43	$Y = 5122.74 + 1330.52X$	14320.73
Parabolik	$Y = 1728.27 + 1317.73X + 73.35X^2$	13783.70	$Y = 11223.41 - 1485.16X + 234.64X^2$	14154.84
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.0014132 - 0.00012157X$	17796.69	$\frac{1}{Y} = 0.00097067 - 0.000074454X$	18202.20
Üstel	$Y = 1203.45 \cdot 1.1271^X$	15540.83	$Y = 2479.62 \cdot 1.1149X^{0.3616}$	16014.75
Kuvvet	$Y = 1423.21 \cdot X^{0.7998}$	16394.97	$Y = 3219.75 \cdot X^{0.3616}$	16511.04

KROM ÇEVHERİ(283.91)

Doğrusal	$Y = 3650.40 + 4615.80X$	9526.39	$Y = 373049.51 + 19612.80X$	98955.69
Parabolik	$Y = 11891.08 - 2557.18X + 597.74X^2$	7752.12	$Y = 295526.51 + 55392.65X - 2931.65X^2$	95023.39
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.00012544 - 0.00001023X$	12718.41	$\frac{1}{Y} = 0.0000027185 - 0.00000009337X$	103626.10
Üstel	$Y = 60.146 \cdot 1.2104^X$	8464.50	$Y = 371028.31 \cdot 1.042X^{0.2102}$	100614.34
Kuvvet	$Y = 547.22 \cdot X^{0.7816}$	11555.50	$Y = 341497.36 \cdot X^{0.2102}$	95417.02

(Başlangıç yılı 1967 içi $\alpha=1$ alınmıştır. Toplam yıl sayısı 11'dir. Trend denklemindeki değerler cari ABD doları cinsindendir)

EK: VI

BEC KESİMLERİNE GÖRE İHRACAT

GIDA-İÇKİ(1)

Trend denklemi

Tahminlerin
Standart Hat.

Doğrusal	$Y = 93772.00 + 60129.06X$	59450.40
Parabolik	$Y = 169211.52 + 18980.23X + 4114.88X^2$	536886.16
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.000005427 - 0.0000004733X$	82743.52
Üstel	$Y = 161462.54 \cdot 1.1173.63^X$	53690.70
Kuvvet	$Y = 159911.71 \cdot X^{0.5695}$	76185.74

BAŞKA YERDE GÖSTERİLMİYEN SİNAİ GİRDİLER(2)

Doğrusal	$Y = 181000.50 + 96121.03X$	121035.24
Parabolik	$Y = 132084.31 + 122802.59X - 2668.15X^2$	119897.65
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.000003247 - 0.0000002869X$	246829.30
Üstel	$Y = 275231.68 \cdot 1.1706^X$	139433.85
Kuvvet	$Y = 258624 \cdot X^{0.5975}$	126836.36

YAKITLAR, YAĞLAR(3)

Doğrusal	$Y = 11745.61 + 2534.76X$	27644.19
Parabolik	$Y = 45325.02 + 33644.20X - 3112.94X^2$	19776.70
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = -0.003002 + 0.0009557X$	38365.46
Üstel	$Y = 12607.50 \cdot 0.9146^X$	33831.21
Kuvvet	$Y = 6477.15 \cdot X^{0.1545}$	33088.49

MAKİNELER, DİĞER SERMAYE TECHİZATI(4)

Doğrusal	$Y = -1574.27 + 1370.83X$	3030.10
Parabolik	$Y = -4933.52 + 3203.14X - 183.23X^2$	2808.01
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.002384 - 0.0003121X$	8560.17
Üstel	$Y = 292.27 \cdot 1.5682^X$	5020.45
Kuvvet	$Y = 238.00 \cdot X^{1.7261}$	3401.28

ULAŞIM TECHİZATI VE ARSALI(5)

Doğrusal	$Y = -2298.66 + 1610.33X$	2196.33
Parabolik	$Y = -852.95 + 821.76X + 78.85X^2$	2141.14
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.001341 - 0.0001663X$	28872.69
Üstel	$Y = 526.00 \cdot 1.4625^X$	2907.13
Kuvvet	$Y = 469.04 \cdot X^{1.4169}$	2467.62

BAŞKA YERDE GÖSTERİLMİYEN TÜKETİCİ MALLARI(6)

Doğrusal	$Y = -24122.91 + 22176.51X$	11114.28
Parabolik	$Y = -18186.66 + 18938.56X + 323.79X^2$	10931.19
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.00007474 - 0.000009544X$	293048.11
Üstel	$Y = 10306.58 \cdot 1.4264^X$	34741.18
Kuvvet	$Y = 8431.83 \cdot X^{1.3897}$	11427.31

(Başlangıç yılı 1969 için X=1 alınmıştır. Toplam yıl sayısı 9'dur. Trend denklemindeki değerler cari ABD doları cinsindendir.)

EK: VII GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER VE TÜRKİYE'NİN İHRACAT FİYAT İNDEKSİLERİ

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER(0+1+2-27+4+68)

<u>Trend denklemleri</u>		<u>Tahminlerin Standart Hata.</u>
Doğrusal	$Y = 59.61 + 7.27X$	23.95
Parabolik	$Y = 106.71 - 11.56X + 1.34X^2$	16.48
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.01312 - 0.00048291X$	23.02
Üstel	$Y = 70.69 \cdot 1.0596^X$	22.76
Kuvvet	$Y = 70.42 \cdot X^{0.2358}$	29.12

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER(2-22-27-28)

(Tarımsal Hammaddeler)

Doğrusal	$Y = 78.03 + 6.31X$	27.46
Parabolik	$Y = 130.08 - 14.50X + 1.4870X^2$	19.63
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.01092 - 0.0003162X$	27.73
Üstel	$Y = 86.74 \cdot 1.0450^X$	26.89
Kuvvet	$Y = 89.27 \cdot X^{0.1612}$	32.09

TÜRKİYE(TİCARET BAKANLIĞI)

Doğrusal	$Y = 519.96 + 85.58X$	203.95
Parabolik	$Y = 1056.26 - 161.94X + 20.62X^2$	71.34
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.001439 - 0.00006578X$	183.54
Üstel	$Y = 637.83 \cdot 1.0760^X$	185.30
Kuvvet	$Y = 659.62 \cdot X^{0.2553}$	264.25

TÜRKİYE(DİE)

Doğrusal	$Y = 651.92 + 149.65X$	171.10
Parabolik	$Y = 1088.44 - 112.25X + 29.10X^2$	94.60
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.001168 - 0.00007901X$	134.62
Üstel	$Y = 787.42 \cdot 1.1134^X$	145.28
Kuvvet	$Y = 833.20 \cdot X^{0.3220}$	238.85

(Gelişmekte olan ülkelerde başlangıç 1963 için $X=1$ alınmıştır. Toplam yıl sayısı 13'tür. Parantez içindeki rakamlar, SITC sınıflandırmasındaki kesim ve bölüm numaralarıdır. Trend denklemindeki değerler 1970=100 olarak indeks değerleridir. Türkiye'nin Ticaret Bakanlığı ihracat fiyat indeksi serisinde başlangıç yılı 1963, DİE'sü serisinde başlangıç yılı 1968'dir. Her iki seride 1970=100 olarak indeks değerleridir. Toplam yıl sayısı Ticaret Bakanlığı serisinde 11, DİE'sü serisinde 8 yıldır.)

EK: VIII GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER VE TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET
HADLERİ

GELİŞMEKTE OLAN PAZAR EKONOMİLERİ

<u>Trend denklemi</u>		<u>Tahminlerin Standart Hatası</u>
Doğrusal	$Y = 100.34 - 0.478X$	3.67
Parabolik	$Y = 92.77 + 2.54X - 0.21X^2$	2.39
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.009929 + 0.00005691X$	3.71
Üstel	$Y = 100.51 \cdot 0.9947^X$	3.69
Kuvvet	$Y = 99.56 \cdot X^{-0.0155}$	3.98

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN DIŞ TİCARET HADLERİ

Doğrusal	$Y = 81.19 + 4.37X$	19.39
Parabolik	$Y = 116.83 - 9.87X + 1.01X^2$	14.25
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.0111 - 0.0002663X$	19.33
Üstel	$Y = 86.59 \cdot 1.0342^X$	19.06
Kuvvet	$Y = 86.81 \cdot X^{0.1345}$	22.11

BAŞLICA PETROL ÜRETİCİ ÜLKELER

Doğrusal	$Y = 39.65 + 14.46X$	61.28
Parabolik	$Y = 162.78 - 34.78X + 3.51X^2$	41.11
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.01177 - 0.0004796X$	65.35
Üstel	$Y = 73.28 \cdot 1.0814^X$	60.43
Kuvvet	$Y = 74.80 \cdot X^{0.3042}$	72.41

DİĞER GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER

Doğrusal	$Y = 102.26 - 0.6978X$	4.90
Parabolik	$Y = 94.52 + 2.40X - 0.22X^2$	3.98
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.009760 + 0.00007713X$	4.95
Üstel	$Y = 102.35 \cdot 0.9926^X$	4.92
Kuvvet	$Y = 100.80 \cdot X^{-0.0208}$	5.41

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER(400\$ VE ÜSTÜ)

Doğrusal	$Y = 100.38 - 0.55X$	6.24
Parabolik	$Y = 92.93 + 2.41X - 0.21X^2$	5.60
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.009963 + 0.00006423X$	6.28
Üstel	$Y = 100.36 \cdot 0.9940^X$	6.25
Kuvvet	$Y = 98.46 \cdot X^{-0.0131}$	6.55

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER(200\$ ALTI)

Doğrusal	$Y = 97.34 + 0.96 X$	24.87
Parabolik	$Y = 101.38 - 0.65X + 0.11X^2$	24.82
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.009727 + 0.00003431X$	25.68
Üstel	$Y = 100.41 \cdot 1.0021^X$	25.13
Kuvvet	$Y = 99.30 \cdot X^{0.0151}$	25.11

(Başlangıç yılı 1963 için $X=1$ alınmıştır. Toplam yıl sayısı 13'tür. Trend denklemindeki değerler 1970=100 olarak indeks değerleridir. Veriler, UNCTAD, Handbook of International Trade and Development Statistics, 1976'dan alınmıştır. Gelir te olan ülkeler, 1974 yılında fert başına düşen milli gelir rakamlarına göre sınıflandırılmıştır.)

TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET HADLERİ (TİCARET BAKANLIĞI)

Doğrusal	$Y = 1014.03 - 6.90X$	54.93
Parabolik	$Y = 966.67 + 14.96X - 1.82X^2$	52.28
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.0009836 + 0.000008044X$	55.23
Üstel	$Y = 1015.24 \cdot 0.9925^X$	55.04
Kuvvet	$Y = 1012.59 \cdot X^{-0.0261}$	56.78

TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET HADLERİ (DİE)

Doğrusal	$Y = 1100.71 - 25.29X$	84.98
Parabolik	$Y = 915.62 + 85.75X - 12.33X^2$	59.73
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.0008827 + 0.00003153X$	89.25
Üstel	$Y = 1114.41 \cdot 0.9721^X$	86.61
Kuvvet	$Y = 1084.22 \cdot X^{-0.0752}$	94.94

(Başlangıç yılı Ticaret Bakanlığı serisinde 1963 için $X=1$ alınmıştır. DİE'sü serisinde başlangıç yılı 1968'dir. Toplam yıl sayısı Ticaret Bakanlığı için 11, DİE'sü için 8 yıldır. Trend denklemindeki değerler, 1970=100 olarak indeks değerleridir.)

EX: IX TOPLAM VE SEKTÖREL İHRACAT, DIŞ TİCARET AÇIĞI TRENDİ

TOPLAM İHRACAT

<u>Trend denklemi</u>		<u>Tahminlerin Standart Hat.</u>
Doğrusal	$Y = -31435.81 + 95847.42X$	235563.05
Parabolik	$Y = 475952.40 - 64380.43X + 8901.54X^2$	130764.52
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.000003062 - 0.0000001562X$	227234.25
Üstel	$Y = 254584.48 \cdot 1.1184^X$	172353.32
Kuvvet	$Y = 207391.00 \cdot X^{0.6150}$	331647.42

DIŞ TİCARET AÇIĞI

Doğrusal	$Y = -877324.38 + 208391.90X$	781262.96
Parabolik	$Y = 924802.16 - 360700X + 3161625X^2$	355065.62
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.000007341 - 0.0000004387X$	318457.15
Üstel	$Y = 72053.52 \cdot 1.2347X$	665836.26
Kuvvet	$Y = 57955.76 \cdot X^{0.1073}$	1105836.95

(Başlangıç yılı 1961 için X=1 alınmıştır. Toplam yıl sayısı 17'dir. Trend denklemindeki değerler cari ABD doları cinsindendir.)

TARIMSAL İHRACAT

Doğrusal	$Y = 121130.82 + 591436.14X$	123730.1
Parabolik	$Y = 347864.74 - 20880.12X + 5001.48X^2$	89096.01
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.000003455 - 0.0000001777X$	104362.75
Üstel	$Y = 247320.88 \cdot 1.1018^X$	100529.46
Kuvvet	$Y = 213645.64 \cdot X^{0.4957}$	167717.47

SİNAİ İHRACAT

Doğrusal	$Y = 106069.14 + 44553X$	101537.85
Parabolik	$Y = 86685.09 - 23476.91X + 4251.93X^2$	70587.38
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 36567.77 \cdot 1.2103X$	1438571.70
Üstel	$Y = 29734.87 \cdot X^{0.9323}$	85913.53
Kuvvet	$Y = 29734.87 \cdot X^{0.9323}$	145305.01

MADENCİLİK İHRACATI

Doğrusal	$Y = -11457.77 + 7537X$	16518.36
Parabolik	$Y = 23902.85 - 4942.77X + 730.01X^2$	9673.41
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.00007206 - 0.000004802X$	8739189.82
Üstel	$Y = 10427.89 \cdot 1.1741^X$	10349.10
Kuvvet	$Y = 7615.51 \cdot X^{0.8596}$	21124.85

(Başlangıç yılı 1963 için X=1 alınmıştır. Toplam yıl sayısı 15'dir. Trend denklemindeki değerler cari ABD doları cinsindendir.)

EK:X BAŞLICA TARIM VE SANAYİ SEKTÖRLERİNE GÖRE İHRACAT

GIDA-İÇKİ

<u>Trend denklemi</u>		<u>Tahminlerin Standart Hatası</u>
Doğrusal	$Y = 17129.90 + 7030.80X$	24060.97
Parabolik	$Y = 35974.95 + 379.60X + 415.69X^2$	22978.47
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.00002848 - 0.000001393X$	26204.15
Üstel	$Y = 30432.33 \cdot 1.0986^X$	23810.98
Kuvvet	$Y = 27967.15 \cdot X^{0.4499}$	28652.23

DOĞUMA

Doğrusal	$Y = -73149.64 + 18183.01X$	46356.84
Parabolik	$Y = 37101.68 - 20729.22X + 2432.01X^2$	20151.75
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.0003231 - 0.00002577X$	128207.65
Üstel	$Y = 1243.77 \cdot 1.1448^X$	25448.72
Kuvvet	$Y = 714.78 \cdot X^{0.0189}$	64268.10

DERİ-KOŞELİ

Doğrusal	$Y = -21289.24 + 5452.36X$	14161.54
Parabolik	$Y = -1655.82 - 1477.07X + 433.09X^2$	12053.19
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.008107 - 0.0006943X$	37140.01
Üstel	$Y = 34.75 \cdot 1.7588^X$	34934.81
Kuvvet	$Y = 11.94 \cdot X^{0.030028}$	20904.70

KİMYA

Doğrusal	$Y = -105337.96 + 3200.77X$	7163.12
Parabolik	$Y = 3505.65 - 1755.79X + 309.78X^2$	4799.16
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.0005916 - 0.00004548X$	755040.06
Üstel	$Y = 913.39 \cdot 1.3102^X$	6205.76
Kuvvet	$Y = 582.23 \cdot X^{0.1404}$	9536.37

PETROL ÜRÜNLERİ

Doğrusal	$Y = -1752.27 + 2282.49X$	21573.01
Parabolik	$Y = -4271.66 + 3171.69X - 55.57X^2$	21551.91
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = -0.01863 + 0.003553X$	29345.84
Üstel	$Y = 6598.72 \cdot 0.96052^X$	27085.69
Kuvvet	$Y = 7148.52 \cdot X^{0.2126}$	27025.28

DEMİRDEN BAĞKA METALLER

Doğrusal	$Y = 12537.08 + 487.73X$	8155.29
Parabolik	$Y = 13109.27 + 285.79X + 12.62X^2$	8152.42
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.00009862 - 0.000002593X$	8847.09
Üstel	$Y = 11307.98 \cdot 1.0322^X$	8347.04
Kuvvet	$Y = 9814.38 \cdot X^{0.2125}$	3297.14

HUBURAT VE BAKLAGİLLER

Doğrusal	$Y = -15043.26 + 5464.95X$	21565.79
Parabolik	$Y = 24192.80 - 3383.07X + 865.50X^2$	15631.71
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.0001471 - 0.000008357X$	20117.09
Üstel	$Y = 4407.29 \cdot 1.1922^X$	20142.15
Kuvvet	$Y = 3948.17 \cdot X^{0.81553}$	27394.86

MEYVE VE SEBZELER

Doğrusal	$Y = 70216.22 + 24374.35X$	295980.38
Parabolik	$Y = 172792.55 + 10364.74X + 89.99X^2$	290274.58
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.000006892 - 0.00000005131X$	1371524.67
Üstel	$Y = 157326.58 \cdot 1.0222^X$	332951.16
Kuvvet	$Y = 50461.97 \cdot X^{0.74167}$	536929.27

SANAYİ BİTKİLERİ

Doğrusal	$Y = 754741.32 + 7827.27X$	582359.36
Parabolik	$Y = 409381.11 + 2223.13X + 292.93X^2$	551087.12
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.000003769 - 0.00000002707X$	2932210.12
Üstel	$Y = 274653.59 \cdot 1.0226^X$	580519.52
Kuvvet	$Y = 97328.69 \cdot X^{0.69594}$	1246416.11

HAYVANCILIK, HAYVANSAL ÜRÜNLER

Doğrusal	$Y = 20008.48 + 3979.68X$	62504.10
Parabolik	$Y = 60143.01 - 1501.78X + 35.21X^2$	58263.83
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.00002962 - 0.0000001869X$	60451.02
Üstel	$Y = 33971.05 \cdot 1.0193^X$	60164.08
Kuvvet	$Y = 18464.98 \cdot X^{0.46034}$	132813.44

(Başlangıç yılı 1963 için $X=1$ alınmıştır. Toplam yıl sayısı 15'tir. Trend denklemindeki değerler, cari ABD doları cinsindendir.)

EK: XI TOPLAM VE VERGİ İADESİNE KONU OLAN MALLARDA GERÇEKLEŞEN

İHRACAT İLE TOPLAM VERGİ İADESİ
TOPLAM İHRACAT

<u>Trend denklemi</u>		<u>Tahminlerin Standart Potansı</u>
Doğrusal	$Y = -3978304.2 + 2197898.5X$	3912952.34
Parabolik	$Y = 5467401.6 - 1344241.1X + 236142.64X^2$	1679346.88
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = -0.0000002937 - 0.00000002062X$	46768827.30
Üstel	$Y = 2326593.3 \cdot 1.2026^X$	2244012.54
Kuvvet	$Y = 1921060.8 \cdot X^{0.8755}$	5687356.31
TOPLAM VERGİ İADESİ		
Doğrusal	$Y = -8754645.7 + 227924.09X$	602596.71
Parabolik	$Y = 511930.81 - 292349.18X + 34684.88X^2$	306009.10
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.00005121 - 0.000004675X$	2077553.01
Üstel	$Y = 8629.81 \cdot 1.1565^X$	367534.95
Kuvvet	$Y = 3912.39 \cdot X^{2.3067}$	673267.92
VERGİ İADESİNE KONU OLAN MALLARDA GERÇEKLEŞEN İHRACAT		
Doğrusal	$Y = -4152500.5 + 1140109.2X$	2576459.23
Parabolik	$Y = 1961742.6 - 1152732.0X + 152856.08X^2$	1185068.16
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.000006095 - 0.0000005439X$	7234003.50
Üstel	$Y = 77447.28 \cdot 1.4929^X$	1667313.56
Kuvvet	$Y = 3969.03 \cdot X^{2.0417}$	3090500.34

(Başlangıç yılı 1964 için X=1 alınmıştır. Toplam yıl sayısı 14'tür. Trend denklemindeki değerler, bin TL cinsindendir. Veriler, Tablo III.9'a dayanmaktadır.)

TK.XII BAŞLICA İMALAT SANAYİİ DALLARINA GÖRE İHRACATTA VERGİ İADESİNE KONU OLAN İHRACAT VE VERGİ İADESİ

GIDA SANAYİİ

Trend denklemi

Tahminlerin

Standart Hatası

Doğrusal	$Y = -781.92 + 203.23X$	700.66
Parabolik	$Y = 795.90 - 388.44X + 39.44X^2$	377.34
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.02320 - 0.001916X$	1680.93
Üstel	$Y = 23.63 \cdot 1.305^X$	461.09
Kuvvet	$Y = 16.09 \cdot X^{1.5377}$	877.28

GIDA SANAYİİNDE İADE

Doğrusal	$Y = -100.10 + 25.59X$	75.19
Parabolik	$Y = 73.04 - 39.33X + 4.32X^2$	38.17
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.3506 - 0.3109X$	138.82
Üstel	$Y = 1.2536 \cdot 1.5175^X$	17.16
Kuvvet	$Y = 0.6609 \cdot X^{0.2094}$	89.95

DOKUMA-GİYİM SANAYİİ

Doğrusal	$Y = -2158.29 + 514.09X$	1571.69
Parabolik	$Y = 1463.59 - 844.11X + 90.54X^2$	796.05
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.05935 - 0.005246X$	3214.32
Üstel	$Y = 4.99 \cdot 1.7173^X$	945.16
Kuvvet	$Y = 2.63 \cdot X^{2.6092}$	2107.31

DOKUMA-GİYİM SANAYİİNDE İADE

Doğrusal	$Y = -506.51 + 118.34X$	439.76
Parabolik	$Y = 425.18 - 231.04X + 23.29X^2$	268.07
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.1734 \cdot 13 - 0.01527X$	782.85
Üstel	$Y = 1.9258 \cdot 1.6289^X$	247.36
Kuvvet	$Y = 1.0573 \cdot X^{2.3669}$	552.67

DERİ-KÖŞELE SANAYİİ

Doğrusal	$Y = -1091799.4 + 256228.52X$	1767389.13
Parabolik	$Y = 609392.57 - 381718.47X + 42529.79X^2$	1649322.40
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.0009259 - 0.00007719X$	2440693.76
Üstel	$Y = 415.51 \cdot 1.9054^X$	1829062.07
Kuvvet	$Y = 289.57 \cdot X^{2.8879}$	2073669.40

DERİ-KÖŞELE SANAYİİNDE İADE

Doğrusal	$Y = -52774.63 + 14907.40X$	26410.48
Parabolik	$Y = -3037.54 - 3743.99X + 1243.42X^2$	18739.92
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.01383 - 0.001173X$	91846.00
Üstel	$Y = 49.67 \cdot 1.9331^X$	103859.41
Kuvvet	$Y = 25.65 \cdot X^{3.1145}$	52124.70

KİMYA SANAYİİ

Doğrusal	$Y = -78881.53 + 33072.71X$	47298.26
Parabolik	$Y = -51811.59 + 22921.48X + 676.74X^2$	46201.03
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.001287 - 0.0001259X$	227242.32
Üstel	$Y = 1101.72 \cdot 1.6647^X$	318968.57
Kuvvet	$Y = 238.57 \cdot X^{2.9745}$	94282.63

KİMYA SANAYİİNDE İADE

Doğrusal	$Y = -17768.22 + 8388.41X$	19029.39
Parabolik	$Y = -20664.97 + 9474.70X - 72.41X^2$	18998.50
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.01286 - 0.001263X$	61256.02
Üstel	$Y = 125.18 \cdot 1.7995^X$	118135.92
Kuvvet	$Y = 20.29 \cdot X^{3.4660}$	39115.31

DEMİRDEN BAŞKA METALLER SANAYİİ

Doğrusal	$Y = -78829.16 + 40353.70X$	90284.13
Parabolik	$Y = 123983.28 - 35700.95X + 5070.31X^2$	48914.51
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.00002400 - 0.000001936X$	542701.57
Üstel	$Y = 35323.34 \cdot 1.2233^X$	43630.15
Kuvvet	$Y = 22978 \cdot X^{1.0793}$	102393.37

DEMİRDEN BAŞKA METALLER SANAYİİNDE İADE

Doğrusal	$Y = -3099213 + 10878.61X$	24968.44
Parabolik	$Y = 22659.32 - 9240.67X + 1341.28X^2$	14847.01
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.0002177 - 0.00001938X$	94303.80
Üstel	$Y = 3718.92 \cdot 1.3181^X$	10804.66
Kuvvet	$Y = 1989.43 \cdot X^{1.4990}$	25615.34

MADENİ EŞYA SANAYİİ

Doğrusal	$Y = -71743.30 + 21229.06X$	47342.26
Parabolik	$Y = -6436.66 - 4893.59X + 1865.90X^2$	40748.53
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.004016 - 0.0004085X$	126216.61
Üstel	$Y = 114.60 \cdot 1.9503^X$	156711.33
Kuvvet	$Y = 37.83 \cdot X^{3.3343}$	56056.06

MADENİ EŞYA SANAYİİNDE İADE

Doğrusal	$Y = -19733.69 + 5780.15X$	14303.46
Parabolik	$Y = -47477 - 1923.41X + 550.25X^2$	12412.71
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.03514 - 0.003639X$	34398.81
Üstel	$Y = 15.82 \cdot 2.0912^X$	56650.15
Kuvvet	$Y = 3.9773 \cdot X^{3.7729}$	15347.37

ÇİMENTO SANAYİİ

Doğrusal	$Y = -91268.06 + 50285X$	58362.09
Parabolik	$Y = -7175.56 + 8238.83X + 3822.38X^2$	50487.39
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.005670 - 0.0007556X$	254720.20
Üstel	$Y = 414.28 \cdot 2.3318^X$	523342.51
Kuvvet	$Y = 113.99 \cdot X^{3.9373}$	206392.15

ÇİMENTO SANAYİİNDE İADE

Doğrusal	$Y = -11778.40 + 10588.83X$	26467.04
Parabolik	$Y = -4536.81 + 6968.04X + 329.16X^2$	26346.69
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.01242 - 0.001654X$	64268.63
Üstel	$Y = 200.90 \cdot 2.1066^X$	86448.09
Kuvvet	$Y = 59.30 \cdot X^{3.5210}$	45740.35

TARIM ÜRÜNLERİ İŞLEME SANAYİİ

Doğrusal	$Y = 758755.36 + 2242.01X$	837126.56
Parabolik	$Y = -153079.02 + 499606X - 49736.42X^2$	778166.43
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.000001784 + 0.0000001067X$	912361.36
Üstel	$Y = 609791.60 \cdot 0.9787^X$	870606.94
Kuvvet	$Y = 563912.99 \cdot X^{-0.02065}$	870488.06

TARIM ÜRÜNLERİ İŞLEME SANAYİİNDE İADE

Doğrusal	$Y = 27920.91 + 9521.21X$	52850.50
Parabolik	$Y = 88137.16 - 23324.01X + 3284.52X^2$	48763.04
Hiperbolik	$\frac{1}{Y} = 0.00002567 - 0.0000004594X$	67465.59
Üstel	$Y = 36959.48 \cdot 1.0891^X$	56953.20
Kuvvet	$Y = 42804.87 \cdot X^{0.1969}$	59853.70

(Başlangıç yılı 1964 için $X=1$ alınmıştır. Yalnız madeni esya sanayiinde $X=1965$, çimento sanayiinde $X=1968$, tarım ürünleri işleme sanayiinde $X=1969$ 'dur. Toplam yıl sayısı, yukarıda adı geçen üç sanayi dalı hariç 14'tür. Trend denklemindeki değerler, gıda ve dokuma -giyim sanayileri için milyon TL, diğerleri için bin TL cinsindendir. Veriler, Tablo III.10'dan alınmıştır.)

EK: XIII TÜRKİYE'DE BAŞLICA İMALAT SANAYİİ DALLARINA GÖRE İHRA-
CATA VERGİ İADESİ ESNEKLİK KATSAYILARI

Vergi İadesine Konu Olan İhracat

$$Y = 0.23376984.X^{0.89443020}$$

1. Gıda Sanayii

$$Y = 63.387967.X^{0.81726020}$$

2. Dokuma-Giyim Sanayii

$$Y = 1.14018412.X^{1.0881009}$$

3. Deri-Kösele Sanayii

$$Y = 16.916747.X^{0.89064245}$$

4. Kimya Sanayii

$$Y = 19.839096.X^{0.84877819}$$

5. Demirden Başka Metaller Sanayii

$$Y = 83.094906.X^{0.73735376}$$

6. Madeni Eşya Sanayii

$$Y = 10.356707.X^{0.89326313}$$

7. Çimento Sanayii

$$Y = 1.7499718.X^{1.0768739}$$

8. Tarım Ürünleri İşleme Sanayii

$$Y = 25.667337.X^{0.92576144}$$

9. İçki Sanayii

$$Y = 12.069808.X^{0.93200378}$$

10. Orman Ürünleri Sanayii

$$Y = 55.539219.X^{0.76427882}$$

11. Cam Sanayii

$$Y = 13.576332.X^{0.86919003}$$

12. Demir-Çelik Sanayii

$$Y = 9.5027769.X^{0.90639633}$$

13. Makina İmalat Sanayii

$$Y = 2.8133483.X^{1.0097843}$$

14. Elektrikli Makine Gereçleri Sanayii

$$Y = 4.6435482.X^{0.98227631}$$

15. Karayolu Taşıtları Sanayii

$$Y = 5.1215130.X^{0.94946152}$$

16. Plastik İşleme Sanayii

$$Y = 4.3903483 \cdot X^{0.98718857}$$

17. Lastik Sanayii

$$Y = 2.4493516 \cdot X^{1.0611949}$$

(Esneklik hesaplarına ilişkin veriler Ticaret Bakanlığı'ndan sağlanmıştır. 1 ile 8 No.lu sanayii dallarına ilişkin rakamlar, Tablo III.10'dan izlenebilir. Regresyon denklemindeki değerler bin TL. cinsindendir. 1-8, 10 ve 14 No.lu sanayii dalları 1967-1977 yıllarını, 9, 11,12 No.lu sanayii dalları 1965-1977 yıllarını, 13 No.lu sanayii dalı 1966-1977 yıllarını, 16 No.lu sanayii dalı ise 1969-1977 yıllarını kapsamaktadır.)

KAYNAKLAR

KİTAPLAR:

- Avcıoğlu, D. Türkiye'nin Düzeni, Bilgi Basınevi, Ankara, 1971.
- Balassa, B. Some Effects of Commercial Policy on International Trade, the Location of Production and Factor Movements, World Bank Staff Working Paper, No.236, June 1976.
- Export Incentives and Export Performance in Developing Countries: A Comparative Analysis, The World Bank, Washington, D.C., January, 1977.
- Balassa, B.
Sharpston, M. Export Subsidies by Developing Countries: Issues of Policy, World Bank Staff Working Paper, No.238, July 1976.
- Baldwin, R.E. Non-tariff Distortions of International Trade, Allen and Unwin, London, 1970.
- Başak, Z. Diş Yardım ve Ekonomik Etkileri: Türkiye 1960-1970, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1977.
- Baumol, W.J. Economic Theory and Operations Analysis, Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J., 1972.
- Bilas, R.A. Microeconomic Theory, Mc Graw-Hill Book Co., New-York, 1971.
- Boulding, K.E. Principles of Economic Policy, Printice-Hall, Inc., 1963.
- Cairncross, A.K. Factors in Economic Development, George Allen and Unwin Ltd., London, 1965.
- Chand, M.
Srivastava, D.K. Effects and Elasticities in Economics, Tata Mc Graw-Hill, Inc., Bombay-New Delhi, 1972.

- Çömllekçi, N. İstatistik, Kalite Matbaası, Ankara, 1975.
- Dam, K.W. The GATT: Law and International Economic Organization, The University of Chicago Press, Chicago, 1970.
- Dobb, M. Az Gelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma, çev. M. Selik, Sosyal Adalet Yayınları 2, Ankara, 1965.
- Dirimtekin, H. Mikro İktisat, Eskişehir İ.T.İ.A. Basımevi, Eskişehir, 1976.
- Ekonometri I: Giriş, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968.
- Uluslararası İlişkiler Ders Notları, Eskişehir, 1973.
- Ertekin, T. Ekonometriye Giriş, Bagnur Matbaası, Ankara, 1973.
- Ellsworth, P.T.
Leith, J.C. The International Economy, Macmillan Publishing Co. Inc., New-York, 1975.
- Eldem, V. Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1970.
- Ertop, K. Kıyasî Maliyetler Teorisi Üzerine Bir İnceleme, Sermet Matbaası, İstanbul, 1969.
- Haberler, G. The Theory of International Trade, William Hodge and Co., London, 1968.
- Harrod, R.F. Towards a Dynamic Economics, Macmillan, London, 1966.
- Hiç, M. Türkiye'de İhracatın Geliştirilmesi Sorunu, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1973.
- Hersekmen, A. Türkiye'de Tarım Sektörüne Yapılan Mali Yardımlar ve F.E.O.G.A., Bagnur Matbaası Ankara, 1969.

- Henderson, J.M.
Quant, R.E. Microeconomic Theory, A Mathematical Approach, Mc Graw-Hill Book Co., New-York, 1971.
- Higgins, B. Economic Development, W.W. Norton and Co. Inc., New-York, 1968.
- Hirschman, A.O. The Strategy of Economic Development, Yale University Press, New-Haven, 1961.
- İyibozkurt, E. Dış Ticaret Teorisi ve Politikası, Bursa, İ.T.İ.A. Yayın No.21, 1977.
- Johnson, H.G. Economic Policies Towards Less Development Countries, George Allen and Unwin Ltd, London, 1967.
- Karluk, S.R. Ekonomik Birleşmeler Teorisi Yönünden Türkiye'nin AET Üyeliği ve Sanayileşme Sorunu, İ.T.İ.A. Basımevi, Eskişehir, 1976.
- Kindleberger, C.P. Foreign Trade and The National Economy, Greenwood Press, Westport, Connecticut, 1975.
- _____ Economic Development, Mc Graw-Hill Book Co, Inc., London, 1958.
- _____ The Terms of Trade: A European Case Study, John Wiley and Sons Inc., New-York, 1956.
- Korum, U. Matematiksel İstatistiğe Giriş, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1971.
- Köksal, B.A.
İlkin, A.R. Türkiye'de İktisadi Politika'nın Gelişimi: 1923-1973, Binbirdirek Matbaacılık Sanayii A.Ş., İstanbul, 1973.
- Krueger, A.O. Foreign Trade Regimes and Economic Development: Turkey, NBER, New-York, 1974.
- Mumbaracıbaşı, O. Dış Ticaret Teorisi ve Uluslararası Ekonomi, Kalite Matbaası, Ankara, 1977.

- Lewis, W.A. The Theory of Economic Growth, George Allen and Unwin Ltd., London, 1960.
- Linder, S.B. Trade and Trade Policy for Development, Praeger, London, 1967.
- Little, I.
Scitovsky, T.
Scott, M. Industry and Trade in Some Developing Countries, Oxford University Press, London, 1971.
- MacBean, A.I. Export Instability and Economic Development, George Allen and Unwin Ltd., London, 1966.
- Marshall, A. Principles of Economics, The Macmillan Co., New-York, 1948.
- Mcade, J.E. The Theory of International Economic Policy: Trade and Welfare, Oxford University Press, London, 1960.
- Meier, G.M. The International Economics of Development, Harper and Row, New-York, 1968.
- Meier, G.M.
Baldwin, R.E. Economic Development, Theory, History, Policy, John Wiley and Sons, Inc., 1957.
- Michaely, M. Foreign Trade Regimes and Economic Development: Israel, NBER, New-York, 1975.
- Most, A. Expanding Export: A Case Study of the Korean Experience, U.S. Agency for International Development, Washington, D.C., 1969.
- Myint, H. Economic Theory and the Underdeveloped Countries, Oxford University Press, New-York, 1971.
- _____ The Economics of the Developing Countries, Hutchinson Co. Ltd., London, 1973.

- Myrdal, G. An International Economy, Routledge and Kegan Paul Ltd., London, 1959.
- _____ Rich Lands and Poor, Harper and Row, New-York, 1957.
- _____ Economic Theory and Underdeveloped Regions, Methuen Co. Ltd., London, 1965.
- Neuman, F. Ekonomi Politikasının Esasları, İstanbul, 1945.
- Nurkse, R. Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries, Oxford Basil Blackwell, 1966.
- Olali, H. Dış Ticaret Teorileri ve Politikası, Ege Üniversitesi Matbaası, Bornova, 1972.
- Oğuz, O. Genel İktisat Teorisi Dersleri, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968.
- Prebish, R. The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems, U.N., Economic and Social Council, ECLA, Lake Success, 1950.
- _____ Process and Problems of Industrialization in Underdeveloped Countries, New-York, 1955.
- Robertson, D. International Trade Policy, The Macmillan Press Ltd., London, 1972.
- Root, F.D. International Trade and Investment, South-Western Publishing Co., Cincinnati, Ohio, 1973.
- Savaş, V.F. Kalkınma Ekonomisi, Sermet Matbaası, İstanbul, 1974.

Savaş, V.F.

İktisadi Analiz, Hilal Matbaacılık Koll.
Şti., İstanbul, 1970.

Sanayi Ürün İhracatımızda AET ile Olan
Ortaklığımızın Etkisi Üzerine Bir Araştırma,
İktisadi Kalkınma Vakfı, Yayın No.
1978-3.

Serin, N.

Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası:
1923-1973, A.Ü.Basımevi, Ankara, 1968.

Kalkınma ve Dış Ticaret, Sevinç Matbaası,
Ankara, 1971.

Smith, A.

The Wealth of Nations, University
Paperbacks, Methuen, London, 1961.

Singer, H.W.

International Development, Growth and
Change, McGraw-Hill Book Co., London, 1964.

Soysal, İ.

Türkiye'nin Münasebetleriyle İlgili Başlıca
Siyasi Andlaşmaları, Türk Tarih Kurumu
Basımevi, Ankara, 1965.

Taussing, W.F.

International Trade, Macmillan Co.,
London, 1927.

Tinbergen, J.

On the Theory of Economic Policy, North-
Holland Publishing Co., Amsterdam, 1975.

Economic Policy, Principles and Design,
North-Holland Publishing Co., Amsterdam,
1967.

Viner, J.

International Trade and Economic Deve-
lopment, Oxford University Press, London,
1970.

Studies in the Theory of International
Trade, Harper and Row, 1937.

- Vries, B.A. Exports Experience of Developing Countries, John Hopkins Press, Baltimore, 1967.
- Yerasimos, S. Az gelişmişlik sürecinde Türkiye, Murat Matbaacılık Koll.Şti, İstanbul, 1975.
- Walter, I. International Economics, The Ronald Press Co., New-York, 1975.

MAYALELER:

- Akalın, C. "Sınai Mal İhracı ve Sorunları", Cumhuriyetin 50'nci Yılında Türkiye'de Sanayileşme Sorunları Semineri içinde.
- "Uluslararası Ekonomik İstatistikler ve Türkiye", İGEM Dergisi, C.I, Sayı 1, Ocak 1973.
- "Türkiye'nin Sanayileşmesi ve Sanayi Ürünleri İhracatı", İktisadi Kalkınma ve Sanayi Ürünleri İhracatı Semineri içinde.
- Akalin, E. "Türkiye'de İhracatın Gelişmesine ve Teşvik Tedbirlerine Genel Bir Bakış", Türkiye İhracatında Gerileme Sebepleri ve Buna Karşı Alınacak Tedbirler içinde.
- "Ödemeler Dengesinde İhracat Sorunu", Ödemeler Dengesinde Yapısal Sorunlar içinde.
- Balassa, B. "Trade Policies in Developing Countries", AER, Vol. LXI, No. 2, May, 1971.
- "Industrial Policies in Taiwan and Korea", Weltwirtschaftliches Archiv, 1971.
- Bhagwati, J. "Fakirleştirici Büyüme: Geometrik Bir Not", çev. S.Rıdvan Karluk, ESADER, C. XIV, No. 2, Haziran 1978.

- Bhagwati, J. "The Theory of Immiserizing Growth Further Applications", International Trade and Money içinde.
- _____ "Distortions and Immiserizing Growth: A Generation", RES, Vol. 35, No. 104, October 1968.
- _____ "Dış Ticarette Himaye ve Sanayileşme", Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme içinde.
- _____ "On the Equivalence of Tariffs and Quotas", Trade, Growth and the Balance of Payments içinde.
- Bhagwati, J.
Krueger, A. "Exchange Control, Liberalization and Economic Development", AER, May 1973, Papers and Proceedings.
- Bruno, M. "Kalkınma Planlamasında Dış Ticaret, Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme içinde.
- Cairncross, A.K. "Trade and Development", Economica, 1961. (Factors in Economic Development içinde)
- Caves, R.D. "Export-led Growth and the New Economic History", Trade, Balance of Payments and Growth içinde.
- Chambers, E.J.
Gordon, D.F. "Primary Products and Economic Growth: An Empirical Measurement", JPE, Vol. LXXIV, August 1966.
- Chenery, H.B. "Comparative Advantage and Development Policy", AER, Vol. LI, No. 1, March 1961. (Economics of Trade and Development içinde)

- Chenery, H.B.
Carter, N.G. "Foreign Assistance and Development Performance: 1960-1970", AER, May 1973, Papers and Proceedings.
- Chenery, H.B.
Bruno, M. "Development Alternatives in an Open Economy: The Case of Israil", EJ, March 1962.
- Chenery, H.B.
Strout, A.M. "Foreign Assistance and Economic Development", AER, September 1966.
- Chipman, S. "A Survey of the Theory of International Trade: Part 2, The Neoclassical Theory", Econometrica, Vol. 33, No. 4, October 1965.
- Cinilli, E. "İhracatta Vergi İadesi", ESADER, C. XII, No. 1, Ocak 1976.
- Davis, R.F.F.
Mehenique, J.P. "Exports Promotion Policies in Developing Countries", ECLA / IBRD Seminar on Export Promotion Policies içinde.
- Dubey, V. "Yugo Slavia: Commodity Exports and Export Policies", ECLA / IBRD Seminar on Export Promotion Policies içinde.
- Emery, R.F. "The Relation of Exports and Economic Growth", Kyklos, Vol. XX, No. 2, 1967.
- Ercan, U. "Türkiye'de Sınai Ürün İhracatıyla İlgili İthalat Ayrıcalıkları, Vergi İadeleri ve İhracatı Teşvik İçin Diğer Mali Önlemler", Sanayi Ürünleri İhracatının Geliştirilmesi Semineri içinde.
- Flanders, M.J. "Freibisch on Protectionism: An Evaluation", EJ, Vol. LXXIV, No. 294, June 1964.
(Economics of Trade and Development içinde)

Haberler, G.

"Some Problems in the Pure Theory of International Trade", EJ, Vol. LX, No. 232, June 1950. (Readings in International Economics içinde)

"International Trade and Economic Development", National Bank of Egypt, Cairo, 1958. (Economics of Trade and Development içinde)

"Comparative Advantage, Agricultural Production and International Trade", The International Journal of Agrarian Affairs, Vol. IV, No. 3, May 1964. (Economics of Trade and Development içinde)

"Some Factors Affecting the Future of International Trade and International Economic Policy", Readings in the Theory of International Trade içinde.

Hagen, E.E.

"An Economic Justification for Protection", QJE, Vol. LXXII, No. 4, November 1958. (Economics of Trade and Development içinde)

Hiç, M.

"Ödemeler Bilançosu Açıkları Sorunu ve 10 Ağustos 1970 Devalüasyonu", Türkiye'nin İktisadi Gelişme Meseleleri içinde.

Johnson, H.G.

"Towards a General Theory of Balance of Payments", International Trade and Economic Growth içinde.

"The Monetary Approach to Balance of Payments Theory", International Trade and Money içinde.

"Comparative Costs and Commercial Policy", Pakistan Economic Journal, Vol. VIII, No. 2, June 1958. (Money, Trade and Economic Growth içinde)

Johnson, H.G.

"Some Problems in the Pure Theory of International Trade, EJ, Vol. LX, No. 238, June 1950. (Readings in International Economics içinde)

"Tariffs and Economic Development: Some Theoretical Issues", The Journal of Development Studies, Vol. I, October 1964. (Economics of Trade and Development içinde)

Karlık, S.R.

"Çokuluslu Şirketler Üzerine Bir İnceleme", ESADER, C. XIII, No. 2, Haziran 1977.

"Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Gelişmekte Olan Ülkeler Yönünden Geçerliliği Üzerine Düşünceler", İFM, C. 33, No. 1, 1973-1974.

"Devalüasyon Kavramı, Türkiye'deki Devalüasyonlar, 14 Şubat 1973 Para Ayarlaması", ATOD, Nisan, Mayıs, Temmuz 1973.

Keessing, D.B.

"Outward Looking Policies and Economic Development, EJ, June 1967.

Kindleberger, C.P.

"Foreign Trade and Economic Growth: Lessons from Britain and France: 1860 to 1913", The Economic History Review, Vol. XIV, No. 2, 1961. (Economics of Trade and Development içinde)

Levin, J.V.

"The Export Economies", Economics of Trade and Development içinde.

Little, I.M.D.

"Import Controls and Exports in Developing Countries", Finance and Development, Vol. 15, No. 2, September 1978.

- Machlup, F. "Adjustment, Compensatory Correction, and Financing of Imbalances in International Payments", Trade, Growth and The Balance of Payments içinde)
- Maizels, A. "The Effects of Industrialization on Exports", (Economics of Trade and Development içinde)
- Manisalı, E. "AET'ye Katılma ve Diğer Ekonomik Gruplarla İlişkiler: Türkiye Açısından Değerlendirme", Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme içinde.
- ~~Türkiye'de Sanayileşme İhtisat İlişkileri,~~
Türkiye İhracatında Gerileme Sebepleri ve Buna Karşı Alınacak Tedbirler içinde.
- Meier, G.M. "International Trade and International Inequality", OEP, October 1958. (Economics of Trade and Development içinde)
- Michaely, M. "Export Promotion in Israel", ECLA / IBFD Seminar on Export Promotion Policies içinde.
- Minhas, B.S. "The Homohypallagic Production, Factor Intensity Reversals and the Hecksher Ohlin Theorem", JPE, Vol. 70, 1962. (International Trade içinde)
- Morgan, T. "Trends in Terms of Trade and Their Repercussions on Primary Producers", International Trade Theory in a Developing World içinde.
- "The Long-Run Terms of Trade Between Agriculture and Manufacturing", Economic Development and Cultural Change, October 1959.

- West, A. "İhracatın Arttırılması", çev. Rifat Ergün, ATOD, Şubat-Mart 1973.
- Myint, H. "The Classical Theory of International Trade and the Underdeveloped Countries", EJ, Vol. LXVIII, June 1958. (Economic Theory and Underdeveloped Countries içinde)
- _____ "The Gains from International Trade and the Backward Countries", RES, Vol. XXII, No. 58. (Economic Theory and the Underdeveloped Countries içinde)
- _____ "Economic Theory and the Underdeveloped Countries", JPE, Vol. LXXIII, No. 5, October 1965. (Economic Theory and the Underdeveloped Countries içinde)
- _____ "An Interpretation of Economic Backwardness", QEP, Vol. 6, No. 2, June 1954. (Economic Theory and the Underdeveloped Countries içinde)
- North, D.C. "Economic Growth the United States before Civil War", Economics of Trade and Development içinde.
- Nurkse, R. "International Trade Theory and Development Policy", Economic Development for Latin America içinde.
- _____ "Patterns of Trade and Development", Economics of Trade and Development içinde.
- _____ "The Conflict between "Balanced Growth" and International Specialization", Lectures on Economic Development içinde.

- Öney, E. "Devalüasyon ve İhracatımızı Arttırma Olanakları", SBFD, C. XXV, No. 3, 1970.
- Pryor, L. "Economic Growth and the Terms of Trade", OEP, March 1966.
- Robertson, D.H. "The Future of International Trade", EJ, Vol. XLVIII, March 1938. (Readings in the Theory of International Trade içinde)
- Robinson, E.A.G. "The Changing Structure of the British Economy", EJ, Vol. LXIV, 1954.
- Samuelson, P.A. "The Gains from International Trade", Canadian Journal of Economics and Political Science, Vol. V, May 1939. (Readings in the Theory of International Trade içinde)
- _____ "International Trade and the Equalization of Factor Prices", EJ, June 1948.
- _____ "International Factor-Price Equalization Once Again", EJ, June 1949.
- Scitovsky, T. "International Trade and Economic Integration as a Means of Overcoming the Disadvantages of a Small Nation", The Economic Consequences of the Size of Nations içinde.
- Sesyılmaz, T. "Sınai Ürün İhracatının Geliştirilmesi İçin Kredi Olanakları, Koşulları ve Kullanımı ile İhracat Kredilerinin Garanti Altına Alınması ve Sigortalanması ve Türkiye'deki Durum", Sanayi Mamullerinin Geliştirilmesi Semineri içinde.

Syron, R.F.
Walsh, B.M.
Scitovsky, T.

"The Relation of Exports and Economic Growth: A Note", Kyklos, Vol. XXI, No. 3, 1968.

Tiebout, C.M.

"Exports and Regional Economic Growth", JEP, Vol. LXIV, April 1956.

Tuncer, B.

"Türkiye'nin Sanayileşmesi ve Sanayi Politikası", Türk Ekonomisinin Dış Açılma Sorunları Semineri içinde.

Türk, İ.

"Türkiye Devalüasyon Sorunu", SSBED, C. XXV, No. 1, Mart 1970.

Vakil, C.N.
Brahmananda, P.R.

"The Problems of Developing Countries", The Economic Consequences of The Size of Nations içinde.

Kaşa, M.

"Türkiye Ekonomisinin Gelişmesi ve Dış Ticaret", Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme içinde.

Benal, O.

"Türkiye Ekonomisinin Dış Kapalılığı", Türk Ekonomisinin Dış Açılma Sorunları Semineri içinde.

DPT, DİE, TİCARET BAKANLIĞI YAYINLARI, RESMİ GAZETELER VE DİĞER DOKÜMANLAR:

DPT,

Yatırımların, İhracatın ve Döviz Kazandırıcı Hizmetlerin Teşviki, DPT:1976-ÖİK:263, Ankara, 1977.

Yatırımların ve İhracatın Teşviki ve Uygulama Esasları, DPT:773-TUD:4, Ankara, 1969.

1923-1971 Başlıca Maddeler İhracatı, DPT:1924-İPD:353, Ankara, 1973.

DPT,

Tütün ve Tütün Mamulleri Sanayii,
DPT:1526-ÖİK:223, Ankara, 1977.

Devlet Adına Yapılan Destekleme Alımlarının
İnceleme ve Değerlendirme, OC. I, DPT:1564-
ÖİK:252, Ankara, 1977.

Sanayi Bitkileri ve Yağlı Tohumlar Raporu,
DPT:1609-ÖİK:280, Ankara, 1977.

Bitkisel Üretim, Meyvecilik, Sert Kabuklu
Meyveler Grubu Raporu, DPT:1611-ÖİK:281,
Ankara, 1977.

Dokuma ve Giyim Sektörü, C. I, DPT:1515-
ÖİK:213, Ankara, 1976.

Yıllık Programlar, çeşitli sayıları.

Kalkınma Planı: Birinci Beş Yıl, 1963-1968,
Ankara, 1963.

Kalkınma Planı: İkinci Beş Yıl, 1968-1972,
Ankara, 1967.

Yeni Strateji ve Kalkınma Planı: Üçüncü Beş
Yıl, 1973-1977, Ankara, 1973.

Dördüncü Beş Yıllık Plan Modeli ve Yan
Çalışmaları, DPT:1602-İPD:401, Ankara, 1977.

İhracata Vergi İadesi Uygulaması ve Yürür-
lükte Bulunan Hükümler, DPT:1293-İPD:352,
Ankara, 1973.

Türkiye Dış Ticaret İlişkilerinde Serbest
Dövizli Anlaşmalı Ülkelerin Yeri, DPT:1654-
İPD:404, Ankara, 1979.

DİE,

Aylık İstatistik Bültenleri, çeşitli sayıları.

DİE,

İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Gümrük Giriş Tarife Cetveli. Yayın No.514, Ankara, 1966.

Dış Ticaret Yıllık İstatistikleri, çeşitli sayıları.

Türkiye Milli Geliri ve Harcamaları 1973.

Türkiye İstatistik Yıllığı, çeşitli sayıları.

Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, Ankara, 1973.

Tarım İstatistik Özeti, çeşitli sayıları.

Tarımsal Yapı ve Üretim, çeşitli sayıları.

İGEME,

1970-1976 Yıllarında Türkiye'den İhrac Edilen Maddelerin Ad ve İstatistik Numaraları, Eylül 1977.

Enformasyon Bülteni, çeşitli sayıları.

Türkiye'nin İhracat Yapısı, Nisan 1978.

Ticaret Bakanlığı,

50 Yılda Türkiye'de İhracatı Teşvik Tedbirleri, Ankara, 1974.

Elektronik Bilgi İşlem Merkezi Verileri

RG,

16.6.1930, 5.7.1963, 16.12.1963, 25.5.1964, 11.8.1967, 11.11.1967, 21.2.1968, 30.4.1968, 11.8.1968, 16.9.1968, 14.10.1968, 1.2.1969, 1.11.1969, 25.9.1969, 10.8.1970, 26.8.1970, 20.9.1970, 22.2.1971, 15.3.1971, 29.11.1971, 6.12.1971, 6.10.1972, 12.2.1973, 12.2.1975, 2.3.1978, 30.4.1978, 5.5.1978, 16.8.1978, 31.8.1978, 29.9.1978, 12.12.1978.

Metal Statistics, 1976-1976, Frankfurt Am Main, 1977.

BİRLİŞMİŞ MİLLETLER, OECD, IMF, GATT VE CCC YAYINLARI:

H.N.,

Department of Economic Affairs, Relative Price of Exports and Imports of Underdeveloped Countries, New-York, December, 1949.

Standart International Classification, Statistical Papers, Series M, No.10, 1951.

Standart International Trade Classification, Revised, Statistical Papers, Series M, No.34, 1961.

Proceedings of the UNCTAD Second Session, Problems and Policies of Trade in Manufactures and Semi-Manufactures, New-York, 1966.

Standart Country Code, Statistical Papers, Series M, No.49, Rev.1.

Classification By Broad Economic Categories, Statistical Papers, Series M, No.53, New-York, 1971.

International Trade Statistics Concepts and Definitions, Statistical Papers, Series M, No.52, New-York, 1970.

Statistical Yearbook, 1975.

Yearbook of International Trade Statistics, Vol.I.-II, 1975.

World Economic Survey, 1975.

Review of Recent Trends in Trade and Development, 1974.

Monthly Bulletin of Statistics, çeşitli sayıları.

UNCTAD,

General Survey of Trade Prospects and
Capital Needs of Developing Countries,
TD/34/ ve TD/34/ Supp.1, New-York, 1967.

Trade Prospects and Capital Needs of
Developing Countries, TD/34/Rev.1,
New-York, 1968.

Incentives for Industrial Exports,
New-York, 1970.

Kalkınma İçin Yeni Bir Ticaret Politikasına
Doğru, çev. Erden Öney, Sevinç Matbaası,
Ankara, 1973.

Handbook of International Trade and
Development Statistics, 1976.

Monthly Commodity Price Bulletin, çeşitli
sayıları.

UNCTAD/GATT,

ITC, World Directory of Industry and Trade,
1970.

Getting Started in Export Trade, Geneva,
1970.

IBRD,

World Bank Atlas, 1976.

FAO,

Production Yearbook, 1976.

Trade Yearbook, 1976.

OECD,

Main Economic Indicators, çeşitli sayıları.

Trade By Commodities, Market Summaries,
Series C.

IMF,

Direction of Trade, çeşitli sayıları.

International Financial Statistics, çeşitli
sayıları.

GATT,

Working Group on Exports Subsidies

Background Note By Secreteriat, COM/IND/W/73,
April 1973.

Basic Instruments and Selected Documents,
Vol. IV, Geneva, March 1969.

Customs
Cooperations
Council,

Nomenclature For Classification of Goods in
Customs Tariffs, Brussels, 1955.

Brussels Definition of Value, Brussels,
1950.

MAKALE VE SEMİNER TEBLİĞLERİNE ATIF YAPILAN YAYINLAR:

Agarwala, A.N. (ed)
Singh, S.P.

The Economics of Underdevelopment, Oxford
University Press, New-York, 1971.

American Economic
Association,

Readings in the Theory of International
Trade, Richard D. Irwin, Inc., Homewood
Illionis, 1969.

Readings in International Economics, Richard
D. Irwin, Inc., Homewood Illionis, 1972.

Bhagwati, J. (ed)

International Trade, Penguin Books Ltd.,
Harmondsworth, Middlesex, England, 1972.

Bhagwati, J.N. (ed)
Jones, R.W.
Mundell, R.A.
Vanek, J.

Trade, Balance of Payments, and Growth,
North-Holland Publishing Co., Amsterdam,
1975.

Bursa İ.T.İ.A.,

Türkiye Ekonomisinin Elli Yılı Semineri,
Sermet Matbaası, İstanbul, 1973.

Caves, R.E. (ed)
Johnson, H.G.
Kenen, P.B.

Trade, Growth and the Balance of Payments,
North-Holland Publishing Co., Amsterdam,
1966.

Conolly, M.B.(ed)
Swoboda, A.K.

International Trade and Money,
George Allen and Unwin Ltd., London,
1973.

Ellis, H.S.(ed)

Economic Development for Latin America, St. Martin's Press, 1961.

ESEKH,

Türk Ekonomisinin Dışa Açılma Sorunları Semineri, Tarabya, İstanbul.

Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme,
Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferansı
Heyeti, İstanbul, 1969.

ECLA,

IBRD

Seminer on Export Promotion Policies, Santiago, November 1976.

Harrod, R.(ed)
Hague, D.

International Trade Theory in a Developing World, Macmillan St.Martin's Press, 1970.

Johnson, H.G.

Money Trade and Economic Growth, George Allen and Unwin Ltd., London, 1962.

İGEME,

İktisadi ve Kalkınma ve Sanayi Ürünleri İhracatı Semineri, Ankara, 24-25 Mayıs 1973.

İktisadi Araştırmalar
Vakfı,

Türkiye İhracatında Gerileme Sebepleri ve Buna Karşı Alınacak Tedbirler, İstanbul, 1975.

İktisat Fakültesi,

Türkiye'nin İktisadi Gelişme Mesaleleri, C.I, Sermet Matbaası, İstanbul, 1971.

İktisat Fakültesi,
Siyasal Bilgiler Fakültesi,

Lectures on Economic Development, Sermet Matbaası, İstanbul, 1958.

Johnson, H.G.

International Trade and Economic Growth, Unwin University Books, London, 1965.

Myint, H.

Economic Theory and the Underdeveloped Countries, Oxford University Press, New-York, 1971.

Robinson, E.A.G. (ed)

The Economic Consequences of the Size of Nations, Macmillan Co. Ltd., London, 1963.

Rostow, W.W. (ed)

The Process of Economic Growth, Oxford University Press, London, 1960, 1971.

SBF, Maliye Enstitüsü,

Cumhuriyet'in 50 nci Yılında Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri, Sevinç Matbaası, Ankara, 1975.

Theberge, J.M. (ed)

Economics of Trade and Development, John Wiley Sons, Inc., New-York, 1971.

Ticaret Bakanlığı,
UNIDO

Sanayi Ürünleri İhracatının Geliştirilmesi Semineri, Ankara, 4-8 Aralık 1978.

Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği,

Ödemeler Dengesinde Yapısal Sorunlar, Ankara, 1976.

İktisadi Rapor, çeşitli sayıları.